

ספר

שולחן שמואל

תורה לשמה

וענפיה

אחרונים עד
אחרוני דורנו

הלכה

מין השלחן ערוך
והרמ"א

שורשי

מקרא, משנה, גמרא
ראשונים

על סדר השלחן ערוך

הלכות מתנות עניים

- רמב"ם – מתנות עניים
- שו"ע יו"ד – הלכות צדקה
- שו"ע יו"ד – ראשית הגז

הספר מביא בשורשי הלכה את מקורות הדינים: מקרא, משנה, גמרא וראשונים (מהבית יוסף) ומראה את השתלשלות ההלכה (שו"ע והרמ"א) מתוך המקורות. משם בענפי ההלכה מובאים האחרונים ואחרוני האחרונים (המפרשים על הדף) עד תשובות אחרוני דורנו, והכל בצורה בהירה וקלה להבנה.

נערך בס"ד על ידי:

שמואל בן ר' שלום אהרן חיים ירושלמי

שנת התשפ"ה ירושלים.

רמב"ם – הקדמה

ניתן לראות דוגמיות הספרים:

באתר ודיברת: <https://vedibarta.org/yerushalmi.html> שלחן שמואל, בצורה

מרוכזת

או באתר סמיכה לרבנות [/http://www.smicha.co.il](http://www.smicha.co.il)

או ב google 'ודיברת שלחן שמואל'

וכן ניתן להוריד מהאתר סיכומי אבן עזר וחושן משפט

S2079395@GMAIL.COM

כל הזכויות שמורות למחבר

ניתן להשיג את הספרי "שלחן שמואל" וספרי "מעגלי החיים"

במחיר מוזל, ליחידים ולקבוצות

אצל המחבר בטלפון: 02-5811133 בפלאפון: 054-8456-923

הערות והארות יתקבלו בשמחה לכתובת מעלות דפנה 133/3 ירושלים

S2079395@GMAIL.COM

ספרי שולחן

הספר מעמיד את השו"ע במרכז:

כשמצד אחד מביא בשורשי הלכה את מקורות הדינים: מקרא, משנה, גמרא והראשונים (מהבית יוסף), ומראה את השתלשלות ההלכה (שו"ע והרמ"א) מתוך המקורות.

מצד שני מביא בענפי הלכה את האחרונים ואחרוני האחרונים (המפרשים על הדף כולל פתחי תשובה) עד אחרוני דורנו והכל בצורה קלה להבנה ולזכירה

ספרי דיינות

הספרים שיצאו לאור:

ח"מ א: כולו, א-ע"ד תקנות הדין. 🖱	מקוואות 🖱
ח"מ ב: כולו, ע"ה-קפ"ח. 6 ספרים 🖱	איסור והיתר + שינונון. 🖱
ח"מ ג: כולו, קפ"ט-תכ"ז. 5 ספרים 🖱	שביעית 🖱
אה"ע: כולו. א-קע"ח. 7 ספרים 🖱	הלכות דרך ארץ (שני כרכים). 🖱
הלכות טוענים רבניים 🖱	חופה וקידושין + שינונון 🖱
	תפילה וברכות שני חלקים 🖱
הלכות נידה + שינונון. 🖱	תפילה וברכות מתכונת חדש 🖱
הלכות שמחות 🖱	הלכות עירובין. 🖱 מצוות התלויות בארץ, 🖱

תוכן עניינים – הלכות מתנות עניים

מתנות עניים – רמב"ם

14.....	רמב"ם פרק א: קצת דיני מתנות עניים, ובו ט"ו הלכות.
34.....	רמב"ם פרק ב: הלכות פאה, ובו כ הלכות.
61.....	רמב"ם פרק ג: דברים המפסיקים לאה להחשב ב' שדות, ובו כ"ג הלכות.
92.....	רמב"ם פרק ד: דיני לקט פרט ועוללות, ובו כ"ז הלכות.
126	רמב"ם פרק ה: הלכות שכחה, ובו כ"ז הלכות.
164	רמב"ם פרק ו: דיני מעשר עני, ובו י"ז הלכות.

הלכות צדקה – שו"ע

183	שו"ע יו"ד רמ"ז: גודל שכר צדקה, ואם כופין עליה, ובו ד' סעיפים
245	שו"ע יו"ד רנ"ג: דין מי הוא הראוי ליטול צדקה, ובו י"ב סעיפים
261	שו"ע יו"ד רנ"ד: שלא לקבל צדקה מן העובדי כוכבים, ובו ב סעיפים
264	שו"ע יו"ד רנ"ה: להרחיק מקבלתה, ובו ב' סעיפים
266	שו"ע יו"ד רנ"ו: קופה ותמחוי היאך נגבים ומתחלקים, ובו ו' סעיפים
275	שו"ע יו"ד רנ"ז: סדר גביית הצדקה ושלא לאחרת, ובו י"א סעיפים
286	שו"ע יו"ד רנ"ח: דין המתפס בצדקה, ובו י"ג סעיפים
301	שו"ע יו"ד רנ"ט: דין אם מותר לשנות צדקה, והנהגת הגבאי עם הצדקה, והממונה עליה, ובו ו' סעיפים

דיני ראשית הגז – שו"ע

310	שו"ע יו"ד של"ג: דיני ראשית הגז, ובו יד סעיפים
-----------	---

רמב"ם – הקדמה

דברים אזוריים

"אודה ה' בכל לבב" על שזיכני ושם חלקי מיושבי בית המדרש לעסוק בתורה

הקדושה.

לאחר שה' זיכני להוציא את ספרי נבחני הרבנות. נפנתי להוציא ספרי הלכה על שאר הנושאים (הלכות כלאים השלם) אף שאינם במסגרת מבחני הרבנו. ולכן קראתי לסדרת ספרים "שולחן שמואל תורה לשמה", נכון להיום יצאו בסדרת ספרי "תורה לשמה": (א).ספר כלאים, (ב).ספר מתנות עניים.

בעריכת הספר הושקעה מחשבה רבה כדי שיהיה קל להבנה, ולשינון מהיר של החומר. הסוגיות פורקו לנקודות ובכל נקודה הובאו המקורות ושיטות הפוסקים בצורה ברורה. יש לציין כי מומלץ ללמוד תחילה את הסוגיות במקורן (גמרא, ב"י ואחרונים), ואז הספר יעזור מאוד להשלים את התמונה, וכמו כן בשינון החומר. אוחילה לאל אחלה פניו זיכני שיתפשט הספר בכל ישראל למען אהיה בכלל מצדיקי הרבים. ויזכני לחבר עוד ספרים הרבה לזכות רבים.

יהי רצון מלפניך בורא העולם, שלא תצא תקלה מתחת ידי, ובמה ששגיתי העמידני על האמת, כי "שגיאות מי יבין". אני קורא ומבקש מכל מי שימצא טעויות או שיש לו הערות והארות על הספר שיודיענו ואשמח לקבל את התיקונים.

הן בפקס 02-582-2581 או באימל: s2079395@gmail.com

תחילה רצוני להודות לנוות ביתי, על כל העזרה והסיוע שלה כדי שאוכל להתפנות ללימוד, כמו כן ברצוני להודות לכל העוזרים והמסייעים להוצאת הספר. יהי רצון שהקב"ה ימלא כל משאלות לבם לטובה, ויפוצו מעיינותיהם חוצה.

הקב"ה ישלם להם שכרם מושלם.
אני הקטן – שמואל ירושלמי

רמב"ם – הקדמה

תפילה לפני הלימוד

יהי רצון מלפניך יי אלוקי ואלוקי אבותיי שלא יארע דבר תקלה על ידי, שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא ייכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ותאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והתר, הן בדיני ממונות, הן בהוראה, הן בלימוד. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ומה ששגיתי כבר, העמידני על האמת ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד, "כי יי ייתן חכמה מפיו דעת ותבונה".

תפילות להצלחה

רבונו של עולם! אל תרפה את ידי לעת זקנתי מלעסוק בתורה ומלקיים מצוות. אל תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל תעזבני.

ואל תקהה את שיני, ואל ימות שום אחד מבני ביתי בחיי. ונהייה תמיד מיושבים בדעתנו ושכלנו לעובדך באמת.

ותן בנו כוח ובריאות ואומץ וחוזק בכל אברינו וגידינו אכי"ר.
(ומצא חיים)

רבונו של עולם! עזור לי ולכל בריאי רבונו עמך ישראל, שלא נחלה ולא נחטא ולא ניפול למיטה חס ושלוש. ולא נצטרך לרופאים ולא להתעסק ברפואות.

ולכל חולי עמך בית ישראל שלח להם רפואה שלמה במהרה. והצילנו מכל צער וצרה דוחק ועוני ומכל דבר רע, כדי שנוכל לעבוד עבודתך וללמוד תורתך בלי שום מונע.
(עבד המלך)

אזור לימודו יאמר

מודה אני לפניך יי אלוקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאנו משכימים והם משכימים, אנו משכימים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אנו עמלים ומקבלים שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אנו רצים והם רצים אנו רצים לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת, שנאמר: "וְאַתָּה אֱלֹקִים תֹּרְדֵם לְבָאֵר שַׁחַת אֲנָשֵׁי דָמִים וּמַרְמָה לֹא יַחֲצֹו יְמֵיהֶם וְאֲנִי אֶכַּסֵּחַ בָּךְ".

לעילוי נשמת מר אבי ר' אהרון שלום חיים ירושלמי בן מרים. ת.נ.צ.ב.ה.

וכן לעילוי נשמת אמי מורתי נעימה גולסטן בת חייט ירושלמי בן מרים. ת.נ.צ.ב.ה.

רמב"ם – הקדמה

הסכמות

מהספר הוקדם

Rabbi CHAIM P. SCHEINBERG

Rosh Hayeshiva "TORAH ORE"

and Morah Hora'ah of Kiryat Mattersdorf

הרב חיים פינחס שיינברג

ראש ישיבת "תורה אור"

ומורה הוראה דקריית מטסדורף

בס"ד, חודש שבט, תשס"ט

מכתב ברכה

הנה הביאו לפני קונטרס נוסף מלא ברכת ה' הנקרא בשם "שורשי ההלכה וענפיה", אשר חברו וליקטו הרה"ג רבי שמואל ירושלמי שליט"א, והוא סיכום הלכתי בהלכות חושן המשפט, מסודר בצורה ברורה משורש ההלכה בחומש ובתלמוד ועד ביאור דברי השלחן ערוך והפוסקים האחרונים, והכל עשה באופן נאות ויפה, דבר דבור על אופניו, וע"כ אברכהו שספרו זה יעלה לרצון לפני כל המעיינים בו, ויפיקו הנאה מהנכתב בו, ויזכה לשבת כל ימיו באהלה של תורה מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש.

חיים פינחס שיינברג

רמב"ם – הקדמה

Yitzchak Yosef
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ"ו שבט תשע"ד
4-571/צ"ד

דברי ברכה

הובאו לפני גלינות הספר "שורשי הלכה וענפיה" בעיני אבן העזר חופה וקידושין, מעשה ידי היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, יראתו קודמת לחכמתו, חריף ובקי, משנתו זך ונקי, הרה"ג ר' שמואל ירושלמי שליט"א, ראיתי שסיכם ההלכות בטוב טעם ודעת דברי השו"ע והרמ"א, מקורות ההלכה בשורשיה בגפ"ת והראשונים, והוסיף דברי האחרונים הדנים בנושאים שונים, בהלכות אקטואליות העולות על שלחן מלכים, המתחדשות בזמננו, והכל עשה בעטו עט סופר מהיר, וסידרם בסדר נכון, בשפה ברורה וקלה, למען ירוץ הקורא בו, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, אישר חיליה לאורייתא.

וברכתי להמחבר שליט"א שיהי רצון שיזכה לברך על המוגמר בקרב הימים, ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ירום ונישא וגבה מאד, להגדיל תורה ולהאדירה.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

רמב"ם – הקדמה

David LauChief Rabbi Of Israel
President of The Chief Rabbinate Council**דוד לאו**הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת חרבנות הראשיתבס"ד, ג' חשוון, תשע"ד
7 אוקטובר, 2013
הס' - 130 עד

לכבוד

הרב שמואל ירושלמי שליט"א

מכתב ברכה

ראיתי עלי מספרך "שורשי הלכה וענפיה" בספר זה הבאת את ההלכות כשולחן ערוך, באופן המיקל על הלומד בהבנת נושאי ההלכה ומסייע לזכור את הדברים.

הדברים בנויים באופן תמציתי, ממקור ההלכה בתלמוד הולך סובב דברי הפוסקים הראשונים והאחרונים.

בספר זה קבצת כאמיר גורנה, חידושי הלכות הנוגעים לחלק אהע"ז הלכות חופה וקידושין. הכל מסודר באופן ראוי דבר דבור על אופניו. אין ספק שספרך יהיה לתועלת רבה עבור באי שערי בית המדרש, ובעיקר אלו שמאווים הוא להורות תורה בישראל, ורצונם לעבור את בחינות ההסמכה לכהן כרב בישראל, ספרך ישמש להם כאמצעי חזרה על מה שלמדו מתוך ספרי הטור, השו"ע ושאר הפוסקים.

אברך שתזכה להוציא לאור עולם עוד ספרי עזר להוגים בתורת ה', להגדיל תורה ולחאדירה.

המברך בכל לב,

דוד לאו

הרב הראשי לישראל

בית יהב ♦ ירמיהו 80, ירושלים ת.ד. 7525 ♦ מיקוד 91360 ♦ טל': 02-5313191 ♦ פקס: 02-5377872
Beit Yahav ♦ 80 Yirmiyahu St., Jerusalem ♦ P.O.B. 7525 ♦ Tel: 02-5313191 ♦ Fax: 02-5377872
Email: rabbia@rabbinate.gov.il דוא"ל: rabbia@rabbinate.gov.il

רמב"ם – הקדמה

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ"ב תמוז, תשע"ג
18-1-532/ע"ג

דברי ברכה

היו למראה עיני גליונות ועלים מפירות עמלו של האברך היקר חובר חברים מחוכם, הרה"ג ר' **שמואל ירושלמי שליט"א**, אשר דרך לימודו בטור וב"י ושוע"ו ונו"כ אסף כל השיטות אל פונדק אחד. והוסיף עליהם ציצים ופרחים מדברי גדולי הפוסקים בתשובותיהם. וכבר מילתי אמורה, כי יש ליזהר שלא יהא עיקר הלימוד בספרי קיצורים היוצאים לאור בעת האחרונה, אלא על הלומדים הלכה להשקיע כל כחם ומרצם בשדה אשר ברכו ה', בסוגיות הש"ס, ובדברי מרן הקדוש זי"ע בבית יוסף, ובשו"ע ונושאי כליו, ורק אחר שהגיעו אל עומק הידיעה ותלמודם בידם, יחזרו בספרי הסיכומים מעת לעת לבל ישכחו את משנתם, ובוזה הדרך ישכון אור, ויתקיים תלמודם בידם.

וראיתי כי רבנים גדולים וחשובים הסכימו על ספרו, על כן מצטרפנא לברכה להרה"ג המחבר שליט"א שיזכה ויפוצו מעינותיו חוצה לזכות את הרבים. ויזכה לישב באהלה של תורה ולהמשיך במלאכתו היקרה, מתוך שובע שמחות וברכה וחיים עד העולם.

בברכת התורה,

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל

רמב"ם – הקדמה

Rabbi Baruch Shraga
Rav of Givat Shapira
Head of Rabbinical courts
of the Jerusalem Rabbinat

ברוך שרגא
 רב דגבעת שפירא
 וראש אבות בתי הדין
 רבנות ירושלים

בס"ד

יום: מ"ב למטמונים תשע"ג

הסכמה

היה למראה עיני גליונות הספר, שורשי הלכה וענפיה, בעיני אהע"ז וחופה וקידושין, מעשה ידי אומן, נטע נאמן הרה"ג שמואל ירושלמי שליט"א.

עברתי על הספר וראיתי מלא וגדוש מראשונים ואחרונים עם מקורות ההלכה בש"ס ובפוסקים, וכבר אתמח' גברא בספריו הקודמים, מעגלי חיים שהוציא לאור עולם ורבים נהנים מאורו.

ולא נצרכה לברכה כי חפץ ה' בידו יצלח לברך על המוגמר בקרוב, וראוי לציין על גיל הנישואין, דבן י"ח לחופה מה שכתב במחזור ויטרי, די"ח פעמים כתיב: אדם מבראשית עד כי מאיש לוקחה זאת, והרשב"ץ כתב דאסמיה אקרא, והוא אשה בבתוליה יקח, והוא- גימטריא י"ח, וסמך לדבר, והוא כחתן יוצא מחופתו, ובשו"ת רשב"ן כתב דשיעורים אלו נאמרו למשה מסיני, וכתב החיד"א בספרו נחל קדומים, נגד אותם שאומרים דבזה"ז יכולים להמתין עוד, ורמז לדבר, אשה בבתוליה יקח- בסופי תיבות גימטריא י"ח, ובא הרמז בס"ת לרמז שגם באחרית הימים הדין לא ישתנה, וכ"כ החזון איש דכמו שלא נשתנה בן י"ג למצוות כך לא נשתנה בן י"ח לחופה, ובקובץ איגרות כתב, ויש מאחרין אבל אין דרך זה רק ליחידים, וכך כתב הגר"י קנייבסקי זיע"א- דיש להשיא את הבנים והבנות בצעירותם, בגיל שבע עשרה, שמונה עשרה, ובספר שערי הלכה ומנהג, שיבא בזה מנהג הספרדים שמנהגם טוב ונכון לישא סמוך לגיל שמונה עשרה, והלואי שגם האשכנזים היו מתרגלים בזה.

והריני מברך מקרב לב את המחבר שיזכה להוציא לאור עולם כהנה וכהנה, לזיכוי הרבים.

בברכת התורה

ברוך שרגא
 (חתימה)

רמב"ם - הקדמה

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Badatz & Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בר"ץ ובית הוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום ג' סיון תשצ"ז

הנני חרה לבער בערכו של תלמידי חכם
מופלג בערכו היה הרב ר' שמואל יחזקאל שליטא
ובטח חידושי "שו"ת האב"ד" וזו"כ "אור דאור" ודיוור
כל דברי חכמה וקדושתו בכל דברי חכמה ובחכמות
ושלח ופירשם וכן מה שחפץ אחרונים
ודורו נחל לבולטותו אשר צולם בן תולדות
אספתי קדושתו שיש איסור להתעסק בקדושתו אם לא
דקדוקים בערכו והן ללומדים
ואם נלמד אלו לרבים
שיהיה פסל יצאנו לבולטותו אשר צולם ופירשם בחכמה

דבר זה
לאין (חתימה) ג' / דקדוק

הרה"ג דוד כהן שליט"א מראשי ישיבת חברון וחבר מועצת גדולי הדור

כבוד צדיק אלו קל

מכתב ידידות

שמחת לי מאוד את סמכו הנאמן אל ידידי הנאמן
והנאמן הכבד שמואל ינושאי אשכנז ספר שולחן
באשכנז וצנעור על עניני חובב וקדושת הניסוח על
דברי החסידים ודברי הנאמן הנאמן אל ידידי
ודבר אל ידידי ואל ידידי ודבר אל ידידי ואל ידידי
נאמני הנאמן ואלו הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי
אשר ידעתי בספריו הנאמנים הנאמנים ואל ידידי
והנאמן הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
בני הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
בספריו הנאמנים ואל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
אל הנאמן הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
הנאמנים אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
בני הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
הנאמנים אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן

דוד כהן

הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן
בני הנאמן אל ידידי הנאמן ואל ידידי הנאמן

הקדמה: הלכות מתנות עניים (רמב"ם)

יש בכללן שלש עשרה מצות, שבע מצות עשה, ושש מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן:

מצוות עשה: (א) להניח פאה. (ב) שלא יכלה אותה. (ג) להניח לקט. (ד) שלא ילקט הלקט. (ה) לעזוב עוללות הכרם. (ו) שלא יעולל הכרם. (ז) לעזוב פרט הכרם. מצוות לא עשה: (ח) שלא ילקט פרט הכרם. (ט) להניח שכחה. (י) שלא ישוב לקחת השכחה. (יא) להפריש מעשר לעניים. (יב) ליתן צדקה כמסת יד. (יג) שלא יאמץ לבבו על העניים. וביאור מצות אלו בפרקים אלו.

רמב"ם פרק א: קצת דיני מתנות עניים, ובו ט"ו הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

- 15.....הלכה א: צריך להניח פאה בסוף שדהו
- 17.....הלכה ב: גם באילנות מניח מהפירות לעניים. קצר ולא נתן
- 18.....הלכה ג: אבד או נשרף קודם שנתן פאה
- 19.....הלכה ד: כן לקט שלא הניח נותן אח"כ, ואם אבד לוקה
- 19.....הלכה ה: כן פרט עוללות ושכחה שלא הניח נותן אח"כ, ואם אבד לוקה
- 20.....הלכה ו: שכחה בעמרים בקמה בתבואה ובאילנות
- 21.....הלכה ז: סיכום מתנות עניים
- 21.....הלכה ז: אין טובת הנאה במתנות עניים
- 22.....הלכה ט: מי הוא הגר שנוטל מתנות עניים. דין הגויים
- 24.....הלכה י: פסקו העניים לחזור אחריהם
- 25.....הלכה יא: מאמתי מותרים כל אדם במתנות עניים
- 27.....הלכה יב: הקשר בין שכחת הזתים שתחת האילן לשכחה שבראש האילן
- 30.....הלכה יג: כאשר העניים לא מקפידים ליטול מתנות עניים
- 31.....הלכה יד: מתנות עניים בחו"ל
- 32.....הלכה ט"ו: כמה הוא שיעור פאה. להוסיף על השיעור

רמב"ם – הלכה א

הקדמה

- א. פאה: כמות של תבואה בסוף השדה אשר בעל השדה צריך להשאיר לעניים ולא לקצור. אין שיעור מהתורה לגבי כמות התבואה שיש להשאיר בסוף השדה, אולם חז"ל תקנו להשאיר אחד משישים.
- ב. לקט: כמות קטנה של שיבולים הנופלת מיד הקוצר בעת הקצירה. לפי ההלכה, שיבולת אחת או שתיים שנופלות על בעל השדה להשאיר לעניים, אך אם נפלו שלוש שיבולים ומעלה אין על השיבולים דין לקט.
- ג. פרט – בדומה ללקט, רק הלקט תקף לגבי תבואה ואילו פרט תקף לגבי ענבים בכרם.
- ד. שכחה היא תוצרת הקלאית שנשכחה במקום גידולה אשר התורה מצווה להשאירה לעניים. על פי ההלכה, השכחה היא לעד שתי אלומות אשר נשכחו בשדה.
- ה. עוללות: הם ענבים אשר גדלו ללא אשכול, ואף אותם חובה להשאיר לעניים.

הלכה א: צריך להניח פאה בסוף שדהו

הלכה א: הקוצר את שדהו לא יקצור את כל השדה כולה אלא יניח מעט קמה לעניים בסוף השדה, שנאמר "לא תכלה פאת שדך בקצרך". אחד הקוצר ואחד התולש, וזה שמניח הוא הנקרא פאה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

וכיוצא בו ממה שאפשר לקטנים וגדולים להגיע אליהם לקחתם. ובתורת כהנים (פ' קדושים): "לא תכלה פאת שדך", אין פאה אלא בסוף שדהו. שם: אין לי אלא קוצר, תולש מנין? ת"ל לקצור. קוטף מנין? ת"ל קצירך. אין לי אלא תבואה קטניות מנין? ת"ל בארצכם, אילנות מנין? ת"ל שדך (שכל

פאה ד, א): הפאה ניתנת במחובר לקרקע. בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים.

רמב"ם (בפירוש המשניות): אמר ה' לא תכלה פאת שדך בקצרך, מלמד שניתנת במחובר לקרקע. בד"א בקציר

רמב"ם – הלכה א

תיב מרבה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הקוצר את שדהו"

דרך אמונה: דמצוות פאה דווקא כשקוצר (כדלקמן פ"ב ה"ד ה'). כ' בספר החינוך – ומצוה זו מוטלת על כל אדם מישראל בין זכר בין נקבה בין כהן בין לוי בין ישראל וכן כל מתנות עניים.

"לא יקוצר את כל השדה כולה"

דרך אמונה: ואם קוצר כולה עובר בלאו, ואפי' דעתו ליתן להם אח"כ (כדבסמוך ה"ב), דמצוות פאה דווקא להניח בקמה (כסף משנה).

ואפי' קרא שם פאה ואח"כ קצרה כולה לפני שהעניים נטלוהו, ג"כ עובר בלאו זה (ירושלמי לפי הגר"א). להרבה פוסקים ומשמע דלוקה אם נשרף אח"כ.

"יניח מעט"

פר"ח: היינו דמהתורה סגי במשהו, אבל מדרבנן שיעורו בששים כדלקמן הט"ו. ואין מברכין על הפרשת לקט שכחה ופאה פרט ועוללות (תשו' הרשב"א סי' י"ח ובתשוב' הר"י בן פלט באבודרהם).

"לעניים"

דרך אמונה: נאמן עד אחד להעיד עליו שהוא עני (ירושלמי). ומי שהיה עשיר בשעת קצירה והעני אח"כ יכול

ליטול (תפארת ירושלים).

וכל עניי ישראל שוין בזה, ואפי' ישראל בשדה של גידולי תרומה ומוכרים לכהנים והדמים שלהם (רמב"ם פי"א מתרומות הכ"ז). אפי' עניים קרוביו של בעל השדה יכולין ליטול אלא אין להן זכות יותר משאר עניי ישראל (ערוך השלחן).

ואין נפק"מ בעניים אם הם זכרים או נקבות גדולים או קטנים (כדמוכח לקמן פ"ב הי"ז), ונראה דה"ה עני חרש ושוטה יכול ליטול.

"ואחד התולש"

דרך אמונה: בין שתולש עם השרשים ובין שתולש בלי השרשים (רש"י). כ' חזו"א – דמשמע דדעת רבנו דאפי' דברים שאין דרך לתולשם מ"מ אם תלשם חייב בפאה (ולא דמי ללקט שכתב רבנו לקמן פ"ד ה"ב בדברים שאין דרך לתלשם פטור, דהכא איכא ריבוי לרבות כולם). אבל דעת המאירי – דגם כאן אין חייב אלא בדברים שדרך לתולשם. וי"א – שגם דעת רבנו כן וסמך על מ"ש בלקט.

"הוא נקרא פאה"

ד"א: וצריך לקרות לה שם פאה, דאל"כ אסור לעניים ליטלה (כדלקמן פ"ב הי"ד).

רמב"ם – הלכה א

הלכה ב: גם באילנות מניח מהפירות לעניים. קצר ולא נתן

הלכה ב: א. וכשם שמניח בשדה כך באילנות כשאוסף את פירותיהן

(דווקא כשאוסף כולן) מניח מעט לעניים (אבל כשמלקט מעט מעט דרך עראי פטור).

ב. עבר וקצר את כל השדה או אסף כל פירות האילן לוקח מעט ממה שקצר או ממה שאסף (היינו מדאורייתא אבל מדרבנן צריך להניח אחד משישים) ונותנו לעניים שנתינתו מצוות עשה שנאמר "לעני ולגר תעזוב אותם".

ואפילו טחן הקמה (שעשה שינוי מעשה) ולשו ואפאו פת (שעשה גם שינוי השם) הרי זה נותן ממנו פאה לעניים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תורת כהנים (פ' קדושים): פאה אילנות מנין? ת"ל שדך (כל מה שבשדה).

כ"מ לעיל (כלאים ד, א) ובירושלמי.

ב. ב"ק (צד.): תניא: מצוות פאה להפריש מן הקמה, לא הפריש מן הקמה, מפריש מן העומרים, לא הפריש מן העומרים – מפריש מן הכרי עד שלא מרחו, מרחו – מעשר ונותן לו. משום ר' ישמעאל אמרו: אף מפריש מן העיסה ונותן לו.

כסף משנה: משמע דלרבי ישמעאל אפי' אפאו מפריש ממנו. כ"פ הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "כל פירות האילן"

דרך אמונה: ר"ל כל הפירות של כל האילנות ממין זה שהיו בשדה זו (וא"צ ליתן לכל אילן כדלקמן (ג, יט)).

ב. "ממה שקצר"

דרך אמונה: ובלבד שלא יטול משבולת הראשונה שהיא פטורה מפאה (ירושלמי – ואפי' נשרף כל הגדיש ולא נשתיר אלא שבולת הראשונה פטורה מפאה, כמש"כ הרש"ס). ואם הפרישה לא חל עליה שם פאה וחייבת במעשר (ביאור הגר"א).

"שנתינתו מ"ע"

דרך אמונה (טו): ר"ל אחר שעבר הלאו, נתקו הכתוב לעשה שיתן לעניים דכתיב "תעזוב אותם" (כר' יוחנן ש'תעזוב' להבא משמע). היינו אף שלקטן באיסור מ"מ צריך לעזבם וליתנם לעניים. ואם אינו נותן עובר בכל

רמב"ם – הלכה א

ועברו ונטלו הפאה, ואח"כ נתגדל הקטן ונתפקח השוטה וישנם המתנות תחת ידיהם צריך ליתנם לעניים, אף אם שינה אותן. אך אם נשרפו או נאבדו (שאינם קיימים) פטורים.

תאחר ועובר לאלתר וא"צ ג' רגלים (הר"ן).

"נותן ממנו"

דרך אמונה: חש"ו שהיה להן שדה

הלכה ג: אבד או נשרף קודם שנתן פאה

הלכה ג: אבד כל הקציר שקצר או נשרף קודם שנתן הפאה הרי זה לוקה, שהרי עבר על מצות לא תעשה ואינו יכול לקיים עשה שבה שניתק לו.

לוקה (כ"כ הרמב"ם ספר המצוות ל"ת רי"ד).

והר"ן כ' – שמיד שאינו מקיים לוקה. וי"א – שאינו לוקה עד שיבטל העשה בידים, כגון שישרוף או יאבד הקציר אבל אם לא ביטלו בידים אין לוקה (דעת רש"י ותוס'). ומ"מ להתראה צריך להתרותו בעת שעובר הלאו ולא כשמבטל העשה ואף על גב דהתראת ספק הוא קי"ל דשמה התראה.

"שניתק לו"

דרך אמונה: ואינו חייב לשלם להן דמיהן אפי' שרפו בידים שהגוזל מתנות עניים פטור דהוי ממון שאין לו תובעים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מכות (טז:): תני תנא קמי דר' יוחנן כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה, קיים עשה שבה פטור, ביטל עשה שבה חייב. ומפרש רבי יוחנן ביטל חייב שיתבטל העשה שאי אפשר עוד לקיימו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"אבד כל הקציר שקצר או נשרף"**

דרך אמונה: ואפי' לא איבדו ושרפו בידים אלא נשרף או נאבד באונס כיון ששוב אין יכול לקיים העשה לוקה וכ"ש אם אכלו וכה"ג.

דרך אמונה: אבל כ"ז שיכול לקיים העשה אף על פי שאינו מקיים אינו

רמב"ם – הלכה א

הלכה ד: כן לקט שלא הניח נותן אח"כ, ואם אבד לוקה

הלכה ד: ^אוכן בלקט כשקוצר ומאלם (פי' עושה אלומות) לא ילקט השבלים הנופלות בשעת הקציר (אבל מה שנפל אח"כ אינו לקט כדלקמן בפ"ד-ב) אלא יניחם לעניים שנאמר "ולקט קצירך לא תלקט", ^בעבר ולקטן אפילו טחן ואפה נותן לעניים שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם, אבדו או נשרפו אחר שלקטן קודם שנתן לעניים לוקה.

"הנופלות בשעת הקציר"

דרך אמונה: זה כולל ב' דברים, א). השבלים הנשמטים בשעת הקצירה ולא נקצרו, ב). מה שנקצר ונשמט ונפל לארץ (הרמב"ם לקמן פ"ד ה"ג ד'. ושם יתבאר שיש חולקין וס"ל שמה שנשאר במחובר אינו לקט ואינו לעניים, ורק מה שנופל קצור הוא לקט).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אוּבְקִצְרְכֶם אֶת־קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֶךְ לְקָצֵר וְלִקְט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט: לְעָנִי וְלִגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם (ויקרא יט, ט, י).

^בכנ"ל בפאה (ס"ג).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הלכה ה: כן פרט עוללות ושכחה שלא הניח נותן אח"כ, ואם

אבד לוקה

הלכה ה: ^אוכן בפרט (פרט בכרם כלקט בתבואה) שנפרט מן הענבים בשעת הבצירה וכן בעוללות (ע"ל פ"ד הי"ז איזהו עוללות), שנאמר "וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אותם".

^בוכן המעמר (וה"ה שכחת קמה) ושכח אלומה אחת בשדה הרי זה לא יקחנה שנאמר "ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו".

רמב"ם – הלכה א

ג. עבר ולקטו אפילו טחנו ואפאו הרי זה נותנו לעניים, שנאמר "לגר ליתום ולא למנה יהיה" זו מצוות עשה. הא למדת שכולן מצוות לא תעשה הניתק לעשה הן ואם לא קיים עשה שבהן לוקה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ויקרא (יט): ובקצרכם את קציר ארצכם... וכרמך לא תעולל, ופרט כרמך לא תלקט – לעני ולגר תעזב אתם, אני ה' אלקיכם.

ב. דברים (כ"ד): כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה: לא תשוב לקחתו – לגר ליתום ולא למנה יהיה. למען יברכה ה' אלקיך

❖ בכל מעשה ידיך.

ג. ע"פ מה שנתבאר לעיל.

כ' הרדב"ז: פרט שנפרט – פ"ו משנה: איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה, ותנן אי זוהי עוללת כל שאין לה כתף ולא נטף. והקדים התנא הפרט אף על פי שהוא מאוחר בכתוב לפי שהוא קודם בזמן בשעת הבצירה ורבינו תפס סדר התנא.

הלכה ו: שכחה בעמרים בקמה בתבואה ובאילנות

הלכה ו: א. כשם שהשכחה בעמרים כך היא בקמה, אם שכח מקצת הקמה

ולא קצרה (ועבר הימנה) הרי זה לעניים, **ב.** וכשם שהשכחה בתבואה וכיוצא בה כך יש שכחה לאילנות כולן שנאמר "כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו" והוא הדין לשאר האילנות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. בפ"ו: דתנן קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה. משמע דאי הוי פחות מסאתים הוי שכחה.

ב. דברים (כ"ד): כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו – לגר ליתום ולא למנה יהיה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

רמב"ם – הלכה א

ב.

"לא תפאר אחריו"

דרך אמונה: ואף על גב דקרא אפאה קאי, יליף בגמ' (חולין קלד.) 'מאחריו' דיש גם שכחה בזית. ומזית ילפינן לכל

האילנות.

ומשמע דדעת רבנו – דכולן דאורייתא. אבל דעת הרבה ראשונים דמדאורייתא אין נוהג שכחה אלא בתבואה וכרם וזית ושאר הדברים מדרבנן.

הלכה ז: סיכום מתנות עניים

הלכה ז: *הרמב"ם פ: נמצאת למד שארבע מתנות לעניים בכרם, הפרט והעוללות והפאה והשכחה, ושלוש מתנות בתבואה הלקט והשכחה והפאה, ושתיים באילנות השכחה והפאה [חולין קלא].*

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)****"בכרם"**

דרך אמונה: לאו דווקא כרם של ה' גפנים דה"ה בגפן יחידית. אבל בשאר אילנות אין דין לקט אף אותן שנוהג בהן פאה.

"בתבואה"

דרך אמונה: וכן בקטניות וירקות אותן שנוהג בהן פאה נוהג בהן לקט ובלבד אותן שדרכן בתלישה. אבל אותן שדרכן בקצירה ותלשן אין נוהג לקט כדלקמן רפ"ד.

הלכה זז: אין טובת הנאה במתנות עניים

הלכה זז: כל מתנות עניים אלו אין בהן טובת הנאה לבעלים, אלא העניים באין ונוטלין אותן על כרחן של בעלים. ואפילו עני שבישראל (שיש לו שדות, וחייב במתנות עניים) מוציאין אותן מידו.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

חולין (קלא:): וכולן אין בהן טובת הנאה לבעלים, מאי טעמא? עזיבה

כתיבא בהו. ואפי' עני שבישראל (שיש לו שדה) מוציאין אותו מידו. פרש"י: אין בהן טובת הנאה לבעלים –

רמב"ם – הלכה א

העני תקפה ממנו בכח אין מוציאין מידו, וכ"נ דעת הגר"א. אבל הפר"ח פסק כרבנו וכ"נ דעת החזו"א.

"ואפי' עני שבישראל מוציאין מידיו"

דרך אמונה: דדרשי' בגמ' (חולין קלא:): 'ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזוב', 'לא תלקט לעני' להזהיר עני על שלו שאם יש לו מתנות עניים אף שהוא עצמו עני אין יכול ליטלו לעצמו, וילפי' כל מתנות עניים בג"ש. רש"י – ואם עבר ולקחו מוציאין מידו. כל מתנות אלו אין בהן שום קדושה ויכול העני למוכרן אפי' לגויים ולהאכילן לכל הבעלי חיים (ערוך השלחן).

אין בידם לתתן לכל מי שירצו אלא כל הקודם זכה.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"טובת הנאה"

דרך אמונה: אין לו טובת הנאה ליתן לקרוביו, אלא מחלק לכל מי שבא בשדה. אפ' אפה פת שצריך ליתן מהפת אין לו טובת הנאה.

"על כרחן של בעלים"

דרך אמונה: משמע שאין הבעלים יכולין לעכב על שום עני ולומר לו אין רצוני שתטול (פר"ח), וכן דעת רש"י ושאלתות.

אבל דעת התוס' והר"ן – שבעה"ב יכול לעכב שלא ליתן לו רק לאחר, ורק אם

הלכה ט: מי הוא הגר שנוטל מתנות עניים. דין הגויים

הלכה ט: א. כל גר האמור במתנות עניים אינו אלא גר צדק, שהרי הוא

אומר במעשר שני (צ"ל במעשר עני וכ"ה ברמב"ם כת"י – מעשה רוקח) ובא הלוי והגר מה הלוי בן ברית אף הגר בן ברית.

ב. ואעפ"כ אין מונעין עניי הגויים (אבל עשירי גוים מונעין) ממתנות אלו, אלא באין בכלל עניי ישראל ונוטלין אותן מפני דרכי שלום.

תורת כהנים (פ' קדושים): אי לגר יכול לגר תושב, ת"ל ללוי מה לוי בן ברית אף גר בן ברית.

ב. גיטין (מט:): אין ממחין ביד עניי

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

א. ויקרא (כג, כב): לא-תכלה פאת שדה בקצרה, ולקט קצירך לא תלקט. לעני ולגר תעזב אתם.

רמב"ם – הלכה א

מונעין אותן, אבל אם באין בפני עצמן מונעין אותן שאין בזה מפני דרכי שלום שיכול לומר להן המתינו עד שיבואו ג"כ עניי ישראל (ר"י קורקוס, כ"פ הרדב"ז). וכ"ד הרבה פוסקים.

אבל רוב הפוסקים ס"ל דאפי' באין בפני עצמן אין מונעין מהן ואפי' אם ילקטו הכל מפני דרכי שלום (הרשב"א והריטב"א והר"ן).

וכ' ר"י קורקוס – מיהו דוקא במקום שעניי ישראל מצויין אבל אם אין עניי ישראל מצויין פטור.

"ונוטלין אותן"

דרך אמונה: ודווקא אם עזבן בשדה אבל אם עבר ולקטן צריך ליתן מן התלוש כדי לקיים העשה, אין נותן אלא לעניי ישראל, שאל"כ לוקה ואי אפשר לקיים העשה בעניי גוים (רדב"ז).

"מפני דרכי שלום"

דרך אמונה: אבל עשיר ששיקר ואמר שהוא עני ולקח, ואח"כ התברר שהוא עשיר, י"א – דאף דמדינא ואי אפשר להוציא ממנו בדין דהוי ממון שאין לו תובעים, מ"מ ב"ד קונסין אותו ומחייבין אותו לשלם (רש"י, כ"פ הש"ך (יו"ד רנ"ג סק"ד) שהמורה כרש"י אין מהנדזין אותו).

עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה, מפני דרכי שלום.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"אינו אלא גר צדק"**

דרך אמונה: ודווקא שהוא עני (תורת כהנים). אבל גר תושב דינו כגוי שאין לו אלא מפני דרכי שלום.

ב. **"אין מונעין עניי גוים"**

דרך אמונה: תקנת חכמים היא מפני דרכי שלום (גיטין נט:). וגם שאר העניים אין יכולין למחות בהן (ערוך השלחן).

וי"א דדווקא כשאין בעה"ב יכול למחות בידן אלא ע"י קטטה, אבל אם יכול למחות בידן בלא קטטה צריך למחות (ר"י קורקוס).

"ממתנות אלו"

דרך אמונה: אבל מעשר עני אין נותנין לעניי גוים. ואם באין לבקש נותנין להם חולין מתוקנים לשם טובה (כו"פ פמ"ג והוא מתוספתא פאה. ור"ל במקום שיש איבה נותנין להן חולין כדי שיחזיקו טובה לישראל).

"בכלל עניי ישראל"

דרך אמונה: משמע דעת רבנו דדוקא כשבאין ביחד עם עניי ישראל אין

הלכה י: פסקו העניים לחזור אחריהם

הלכה י: נאמר במתנות עניים "לעני ולגר תעזוב אותם", כל זמן שהעניים תובעין אותן (יש מצווה לעזוב להן), פסקו העניים לבקש ולחזור עליהם הרי הנשאר מהן מותר לכל אדם, שאין גופו קדוש כתרומות, ואינו חייב ליתן להן דמיהן שלא נאמר בהן ונתן לעניים אלא תעזוב אותם, ואינו מצווה לעזוב אותן לחיה ולעופות אלא לעניים והרי אין עניים.

עניים ולא לעורבים ועטלפים, ואף על גב דכבר זכו בו עניים הרי נתיאשו מזה ושוב אין מצוות תעזוב כיון שלא באין ליטול והוי הפקר.

"והרי אין עניים"

דרך אמונה: וה"ה במקום שאין עניים כלל שיבואו ליטול כגון במקומות רחוקים, א"צ לעזוב להם. וכן מתנות שאין חשובין ואין עניים מקפידין ליטלם.

וכ' פר"ח – ומ"מ דעת רבנו שצריך לקרות שם פאה כדי שלא יעבור על לאו של לא תכלה, ומיד אח"כ מותר לו ליטלן דחל מיד יאוש של העניים. ופטורין ממעשר כיון שכבר היו פטורין שעה אחת. וכ"מ מהרי"ף.

אבל דעת רוב הראשונים – דבכה"ג שאין עניים או שהעניים אין מקפידין עליהן א"צ כלל לקרות שם פאה שאין אדם קורא שם פאה לעצמו, וכיון שאין מצוות עזיבה אינו עובר על לא תכלה

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

חולין (קלד:): לוי זרע בכישר (שם מקום), ולא הוו עניים למשקל לקט, אתא לקמיה דרב ששת, אמר ליה: לעני ולגר תעזוב אותם – ולא לעורבים ולא לעטלפים.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"מותר לכל אדם"

דרך אמונה: ואף בעל השדה יכול ליטלן, דלא גרע מכל אדם, אלא דגם כל אדם יכול ליטלן, דכבר נתיאשו העניים מהם והוי הפקר (ב"מ כ:). (ואף דיש עניים במקומות אחרים שאין יודעים מזה והוי אצלם יאוש שלא מדעת מ"מ מותר דאותן העניים הרחוקים כבר נתיאשו מהן מתחלה שחושבין שעניי אותו המקום ילקטום).

"ואינו מצווה לעזוב"

דרך אמונה: היה קשה לו אמאי מותר ליטלן תיפוק ליה משום מצות תעזוב! ע"ז כתב דמצות תעזוב הוא רק כשיש

רמב"ם – הלכה א

והרי הן של בעה"ב וחייבין במעשר (שאלתות ובה"ג ורש"י ורשב"א והטור).
 וכתב הרמ"א (יו"ד של"ב) – דהאידנא אין נוהגין במתנות עניים. אפי' בא"י לפי שהרוב גוים ואם יניחום יבואו הגוים ויטלום והוי כמו שמניח לעורבים

ולעטלפים ונתייאשו העניים.
 וכ' בחזו"א – דגם בזמנינו בא"י עדיין לא נשתנה ממ"ש הרמ"א דכפי ראות עינינו לא יטריח שום עני לילך בשדה ללקוט. שלא כדאי לעני לקצור פאה ולדוש ולטחון ולאפות.

הלכה י"א: מאמתי מותרים כל אדם במתנות עניים

הלכה י"א: א. מאימתי מותרין כל אדם בלקט, משיכנסו המלקטים שניים וילקטו אחר מלקטים הראשונים ויצאו [נמשות לפי ר"ל]. מאימתי מותרין כל אדם בפרט ובעוללות משהלכו העניים בכרם ויבואו, הנשאר אחרי כן מותר לכל אדם.
ב. מאימתי מותרין כל אדם בשכחה של זיתים: בארץ ישראל אם שכח אותה בראש הזית הרי זה מותר בה מראש חדש כסליו שהוא זמן רביעה שנייה בשנה אפילה (ולא תנינן נמושות, מפני שהם צינה ואינן יוצאים אלא בחורים – רדב"ז), אבל ציבורי זיתים ששכחן תחת האילן הרי זה מותר בהן משיפסקו העניים מלחזור אחריה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ח, א): מאימתי כל אדם מותרין בלקט משילכו הנמושות, בפרט ועוללות משילכו העניים בכרם ויבואו, ובזיתים משתרד רביעה שנייה.
 אמר רבי יהודה והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שנייה, אלא כדי שיהא העני יוצא ולא יהא מביא בארבעה איסרות.
ב"מ (כא:): מאי נמושות? ואמר רבי

יוחנן: סבי דאזלי אתיגרא. ריש לקיש אמר: לקוטי בתר לקוטי.
 כסף משנה – ודברי הרמב"ם כר"ל.
 רמב"ם (בפירוש המשניות) – נראה שלא בא ר"ל לחלוק אלא לפרש דברי ר' יוחנן, כי הזקנים באים באחרונה בתר לקוטי קמאי.
 רדב"ז: בפרט ועוללות משילכו העניים בכרם ויבואו – א"ת מ"ש מרישא דתנן משילכו הנמושות (שהוא אחר זמן משהלכו העניים בכרם ויבואו)? וי"ל כיון

רמב"ם – הלכה א

בכל השנים הוא בכ"ג במרחשון ואז מותרים הזיתים ואין חילוק בין שנה בכירה לאפילה.

[סיכום זמן רביעה שניה

דעת הרמב"ם – ר"ח כסלו.

דעת רש"י – י"ז במרחשון.

ודעת הראב"ד – כ"ג מרחשון.]

"כל אדם"

דרך אמונה: אפי' העשירים (רש"י). וה"ה הבעלים דלא גרע מכל אדם. תוס' – ואם בעה"ב רוצה לזכות בהן והיתה חצר המשתמרת זכתה לו שדהו, ופטור ממעשר הואיל והיה הפקר מתחלה.

"משיכנסו המלקטים"

דרך אמונה: ר"ל שהלכו להם הראשונים ובאו עוד מלקטים שניים, שאז כבר מתייאשים שאר העניים. וי"א (רש"י כר"ל) – שאם עני מוליך בנו אחריו זה נקרא כבר שהיו שני מלקטים והעניים מתייאשים.

אבל דעת שאר הראשונים (ר"ש ורא"ש ור"י בן מ"צ וכו' יוחנן) – דדוקא אם הלכו שם העניים הזקנים ההולכים על משענתם ורואין כל שבולת ושבולת, ואז שאר העניים מתייאשים. אבל כ"ז שלא הלכו הזקנים אף שהלכו לקוטים אחר לקוטים עדיין לא נתייאשו.

"בפרט ובעוללות"

דרך אמונה: אין דרך עניים לבא ב'

שפרט ועוללות חביבין הן באין מיד ואח"כ שוב מותרים לכל אדם.

ב.שם: ובזיתים משתרד רביעה שניה.

ואמרינן בפ"ק דתענית (דף ו') – יורה במרחשון, ומלקוש בניסן דברי ר"מ. וחכ"א יורה בכסליו.

במשנה (פ"ז): בזתים – כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו. ר"מ אומר משתהלך המחבא.

רדב"ז – הא למדת שיש לשכחת הזית שני זמנים, וכיון שהוא צבור למטה הוי זמנו משיפסקו העניים לחזר אחריהם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"מאימתי מותרין"**

דרך אמונה: שאז כבר פסקו העניים לבקש ולחזור עליהן ונתיאשו מהן. **רדב"ז** – אפי' באו אח"כ עניים אחרים אין להם זכות יותר מכל אדם שכבר נתיאשו. וכן אם בעה"ב זכה בהן א"צ לתת להן.

"בשכחה של זיתים"

רדב"ז: מראש חדש כסליו – והיא בשנה המבכרת ב"ז בחשון, ובבינונית בכ"ג בחשון, ובשנה המאוחרת בר"ח כסליו.

וי"א – דהזמן ב"ז במרחשון (דעת רש"י).

ודעת הרבה ראשונים (הראב"ד בהשגות, ר"ח, רשב"א ועוד) – דזמן רביעה שניה

רמב"ם – הלכה א

רבנו לחלק בין זיתים שבראש האילן לזיתים שתחתיו. אבל לשאר הראשונים אין חילוק ובכולן הזמן מרביעה שניה. כ' פר"ח ול"ח: וכ"ז בסתמא, אבל אם ידוע שהעניים נתייאשו מותר ליטול מיד. אך י"א שאף אם העניים נתייאשו מהפירות שבראש האילן כ"ז שעדיין לא נתייאשו מהפירות שתחת האילן אסור לכל אדם, אף אלו שבראש האילן, שלפעמים כשהעניים באים ליטול למטה יטלו גם למעלה ואין זה יאוש גמור.

"רביעה שניה"

מאירי: ר"ל הגשם השני שכשירד הגשם השני מסתמא כבר מתקלקלים הזתים הנשארים ע"י הגשם ומתייאשים העניים מהם.

"ציבורי זיתים"

ירושלמי: הא דנקט ציבורי זיתים משום דדווקא אחר שעשאן ציבורים יש בהן שכחה (כדלקמן פ"ה-ט"ו), אבל קודם שעשאן ציבורין כיון דמסתמא דעתו לעשותן ציבורין עדיין אין זה גמר מלאכה ואין בו שכחה.

פעמים (ירושלמי), וגם הזקנים באים מיד מתוך שענבים חביבים להם ולכן נתנו לו שיעור אחר.

"משהלכו עניים בכרם ויבואו"

דרך אמונה: שדרך העני ללקט בבואו בשדה ובחזרתו (כמ"ש גבי רות ותלך ותבא ותלקט). ומשהלכו העניים וחזרו מתייאשים שאר העניים.

"בשכחה של זיתים"

דרך אמונה: משום דבזיתים אין פרט ועוללות, נקט שכחה. והזקנים אין יוצאין בזמן בצירת הזתים מפני שהן ימי צינה ולכן לא קבעו זמן בזקנים (ירושלמי). ובשאר אילנות שיעורו משילכו הנמושות.

"בארץ ישראל"

דרך אמונה: ששם זמן הרביעה בר"ח כסלו. אבל בבבל הוא לערך פ"ג יום אחר תקופת תשרי, ובשאר ארצות הכל לפי זמני הגשמים.

"אם שכח אותה בראש הזית"

דרך אמונה: לאו דווקא, אלא לאפוקי מה שתחת הזית כדבסמוך. וזו דעת

הלכה יב: הקשר בין שכחת הזתים שתחת האילן לשכחה

שבראש האילן

רמב"ם – הלכה א

הלכה יב: א. כל זמן שיש לעני ליטול שכחת הזיתים המונחות בארץ תחת

האילנות נוטל, ואף על פי שכבר הותר כל אדם בשכחה שבראש האילן. וכל זמן שיש לו ליטול שכחה שבראש האילן נוטל, ואף על פי שעדיין אין לו שכחה תחתיו.

ב. השגת הראב"ד: א"ל צחיי ראשי המסנה אינה נראית לא כדברי הרב המחבר ולא כדברי הרב היוני ז"ל (ועיין שם שמאריך בפירושו, ועיין בשורשי הלכה).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ז, ב): כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו ר"מ אומר משתלך המחבא.

ירושלמי: פתר לה תרין פתרין, א). כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו. קודם לכן אף על פי שאין לו תחתיו יש לו בראשו. ב). כל זמן שיש לו תחתיו אין לו בראשו.

פירש ידיד נפש: תרין פתרין – אתה יכול לפרש את המשנה בשני דרכים. א). כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו – כל זמן שיש רשות לעני ללקט בתחתית העץ, דהיינו שהעניים עדיין לא סיימו ללקט, ודאי יש לו רשות ללקט מה שבראש האילן, כי בדרך כלל העניים מלקטים למטה ואח"כ מלקטים בראש העץ. קודם לכן, אף על פי שאין לו – רשות ללקט תחתיו, יש לו רשות ללקט בראשו.

ב). "פתר חורן" – פתרון אחר, כל זמן

שיש לו תחתיו יש לו בראשו – ולפעמים, אף על פי שאין לו רשות ללקט בראשו, כגון שעבר הזמן של רביעה שניה, עדיין יש לו רשות ללקט תחתיו.

פי' כסף משנה – שיטת הרמב"ם דהני תרי פיתרי דקאמר לומר דמתניתין דסיפא ורישא אלא תרי מילי נינהו. חד – כל זמן שיש לו תחתיו, וחד – יש לו בראשו. שכל זמן שיש ליטול תחתיו נוטל בכל גוונא. וה"ק: ברישא – כל זמן שיש לו לעני ליטול תחתיו נוטל אף על פי שאין לו ליטול בראשו שכבר הותר לכל אדם. והסיפא – אם יש לו לעני ליטול בראשו שעדיין לא הותר לכל אדם נוטל ואף על פי שאין לו תחתיו.

ב. והראב"ד פי' – כל זמן שיש לו שכחה תחתיו – פירוש בענפים התחתונים כלומר שהתחיל בהם ושכחם, יש לו שכחה ממה שבראשו, שכיון שהיה בדעתו לשוב אליהם ושכח אותם ולא

רמב"ם – הלכה א

מה שהשאיר בראש האילן שכח. אבל אם לא שכח כלום תחת האילן אסור להעני ליטול מראש האילן דאמרי' דבעה"ב לא שכחן אלא מחמת עצלותו לא עלה לקחתו, וע"ז קאמר הירושלמי דזה דווקא אם כבר התחיל למטה אבל קודם לכן דהיינו שלא התחיל כלל לא תלינן בעצלות שאין דרך בנ"א שלא לקצור כלל אלא ודאי שכחן והוי שכחה, אף על גב שאין שכחה תחתיו. (ג). והרדב"ז מפרש דכ"ז שלא הגיע הזמן שכל אדם, מותר בשכחה שתחתיו אסור, גם בשכחה שבראש האילן, ואף על פי שהגיע ר"ח כסלו.

וזו כונת רבנו ברישא ולפ"ז מש"כ לעיל בהי"א דמותר בר"ח כסלו היינו כשאין תחתיו שכחה, ולשון רבנו לא משמע כן כאן דמשמע שרק תחתיו נוטל וגם הוא דלא כפיה"מ, ומחזורתא כפי'

(ד). ומרכבת המשנה – רבנו פי' דתרי פתרי דירושלמי' קאי לפרש המשנה (ולא קאי אדר"מ). דפתר קמא (על הסיפא) – מפרש כ"ז שיש לו תחתיו לעני יש לו ג"כ בראשו, אבל יש זמן שיש לו בראשו ועדיין אין לו תחתיו, וזהו לפני שקצרו תחתית האילן, ומפרש רבנו דכ"ז שיש לו תחתיו שעדיין נושרין פירות מלמעלה למטה הרי פירות אלו שכחה, אף על גב שכבר אין לו בראשו שכבר הגיע ר"ח כסלו והעניים נתייאו מהן, מ"מ מאלו שנושרין לא נתייאו. [

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כל זמן שיש לעני ליטול"

דרך אמונה: כבר נתבאר בהלכה הקודמת שיש לזיתים ב' זמנים מתי כל

שב יש לו שכחה, אפילו ממה שבראשה. אבל אם ליקט כל מה שתחתיו אף על פי ששכח כל מה שבראשו אינו שכחה לפי שמן העצלות שכח מה שבראשו ומפני שטרחו מרובה. אבל קודם לכן – פירוש קודם שהתחיל בו כלל אף על פי שאין תחתיו כלום ואין שם מה שישכח, אף על פי כן אם שכחו יש לו שכחה למה שבראשו, לפי שאין מניח זוית אחת ללקוט אף על פי שטרחתו מרובה וכיון שדרכו לשוב עליו ולא שב הוי שכחה.

ר"מ אומר משתהלך המחבא – פירוש הענפים העבים בעלין שזיתים מתחבאים בהם או משיתלקטו גם הם ושכח מה שבראשו נחשב כמי שאין תחתיו ואין לו בראשו, אבל אם לא נלקט המחבא עדיין יש לו לשוב עליהן. ואם שכחו ולא שב אפילו שבראשו הוי שכחה.

[ביאור הלכה סיכום: ומצינו במשנה זו ד' פירושים.

(א). הר"ש והרא"ש והר"י בן מ"צ ורע"ב פי' – דקאי על בעה"ב ששכח בראש האילן, וכ"ז שיש לו תחתיו שלא שכח עדיין גם מה שבראשו אינו שכחה שעדיין לא הלך משם (ותרי פתרי דירושלמי צריך לפרש דקאי אדר"מ).

(ב). והראב"ד מפרש דקאי אעני, דכ"ז שיש לעני שכחה תחת האילן יש לו ליטול גם בראש האילן את השכחה, דמדחזינן דבעה"ב שכח גם תחת האילן מסתמא גם

רמב"ם – הלכה א

דרך אמונה: זהו דין נוסף, שאע"פ שעדיין לא קצר כלל הענפים התחתונים ועוד לא הגיע זמן השכחה ועוד יבואו העניים אח"כ לקחת השכחה שם כשיגיע הזמן, מ"מ אם הגיע ר"ח כסלו מתייאשים העניים מהשכחה שבראש הית (מה שלא יפול למטה), וכל אדם מותר לקחתו (ולא אמרי' אגב שיבואו לקחת השכחה שלמטה יקחו גם השכחה שלמעלה ועדיין לא נתייאשו מהן). וכ"ז דעת רבנו, אבל דעת שאר הראשונים שאין ב' זמנים בשכחה של זיתים ולא שייך כל חילוקי דינים אלו.

אדם מותרין בהן, שלזיתים שבראש האילן זמנו בר"ח כסלו, ולזיתים שתחת האילן זמנו מאוחר יותר עד שיפסקו העניים מלבקש. ובא רבנו לבאר כאן שאע"ג שלזיתים שבראש האילן מותרין כל אדם מר"ח כסלו מ"מ הזיתים שנושרין מראש האילן למטה מהן לא נתייאשו העניים והם שייכים עדיין לעניים עד שיגיע זמן שמותר לכל אדם גם בשכחה שתחת האילנות (מרכבת המשנה).

"כל זמן שיש לו יטול שכחה שבראש"

הלכה יג: כאשר העניים לא מקפידים ליטול מתנות עניים

הלכה יג: מתנות עניים שבשדה שאין העניים מקפידים עליהן הרי הן של בעל השדה, ואף על פי שעדיין לא פסקו העניים מלחזור על מתנותיהם [ירושלמי רפ"ח דפאה].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

(עט) שאין העניים מקפידין עליהן.

דרך אמונה: ר"ל שהן מינין שאינן חשובין ואין כדאי לעניים להטריח עליהן וללוקטן ולכן אין באין לקחתם הוי כמו שנתייאשו מהן.¹

מ"מ חייב לקרות עליהן שם פאה כדי שלא יעבור על לאו של לא תכלה, ואח"כ יכול לזכות בהן מדין יאוש, ומ"מ פטורין ממעשר כיון שכבר היו מתנות עניים.

ישראל, ברמת החיים בזמננו, שיאות להקדיש זמן וטרח לטיפול במתנות עניים (חזון איש). כ"כ דרך אמונה.

¹ כ"כ מצוות הארץ כהלכתם (של הרב גולדברג): בימינו אינו נוהג דין זה למעשה אף בארץ ישראל, כי אין מצויים עניי

רמב"ם – הלכה א

לזכות בהן. ואם בתחלה רצו לקחתן ואח"כ שוב לא הקפידו עליהן, מיד שהפסיקו להקפיד עליהן הרי הן לכל אדם.

אבל דעת שאר הראשונים שם דא"צ לקרות כלל שם פאה וחייבין במעשר.

"ואף על פי שעדיין לא פסקו"

דרך אמונה: אלא מיד שהפרישן יכול

הלכה יד: מתנות עניים בחו"ל

הלכה יד: כל מתנות העניים האלו אינן נוהגות מן התורה אלא בארץ ישראל בתרומות ומעשרות, הרי הכתוב אומר "ובקצרכם את קציר ארצכם", כי "תקצור קצירך בשדך" [ירושלמי].

וכבר נתפרש בגמרא שהפאה נוהגת בחוצה לארץ מדבריהם, ויראה לי שהוא הדין לשאר מתנות עניים אלו שכולן נוהגות בחוצה לארץ מדבריהם [פ' ראשית הגז].

בשדה א"י ולא חו"ל, וכמו כל מצוה התלויות בארץ דאין נוהג אלא בארץ מה"ת.

"בחו"ל מדבריהם"

מה הדין מקומות הרחוקים

בחו"ל (דרך אמונה)?

משמע – דבכל חו"ל חייב מדרבנן, ואף על גב דבתרו"מ לא חייבו אלא במקומות הסמוכים, כגון עמון ומואב וכו', כאן משום תקנת עניים חייבו בכל חו"ל.

אבל י"א (ב"י וש"ך יו"ד של"ב) – דגם כאן לא חייבו רק במקומות הסמוכים כמו בתרו"מ, וכנ"ד החזו"א.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"אלא בארץ ישראל"

חזו"א: שדה שחציה בא"י וחציה בחו"ל וקצר החצי שבא"י – חייב להשאיר ממנה פאה אף שיש לו עוד לקצור חצי בחו"ל.

"בתרומות ומעשרות"

כ' פאת השולחן: בזה"ז אף בא"י מדרבנן כמו בתרו"מ וכן הסכים בחזו"א.

"קציר ארצכם"

דרך אמונה: משמע לא קציר חו"ל, וכן גבי שכחה דכתיב בשדך משמע

רמב"ם – הלכה א

"שה"ה לשאר מתנות עניים"

דרך אמונה: כגון לקט ושכחה ופרט ועוללות, דאם חז"ל חששו לטובת עניים בפאה, מסתבר דה"ה בכולהו.

שו"ע (יו"ד סי' של"ב): ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. (וי"א דבר תורה ראשית הגז נוהג אפילו בח"ל, אלא שלא נהגו כן) (טור).

הלכה ט"ו: כמה הוא שיעור פאה. להוסיף על השיעור

הלכה ט"ו: כמה הוא שיעור הפאה?

א. מן התורה אין לה שיעור אפילו הניח שבולת אחת (משמע דחצי שבולת אין יכול ליתן מה"ת – דרך אמונה) יצא ידי חובתו, אבל מדבריהם אין פחות מאחד מששים בין בארץ בין בחוצה לארץ.

ב. ומוסיף על האחד מששים לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי ברכת הזרע. כיצד: שדה שהיא קטנה ביותר שאם הניח ממנה אחד מששים אינו מועיל לעני הרי זה מוסיף על השיעור [ירושלמי], וכן אם היו העניים מרובין מוסיף, ואם זרע מעט ואסף הרבה שהרי נתברך מוסיף לפי הברכה, וכל המוסיף על הפאה מוסיפין לו שכר, ואין לתוספת זאת שיעור.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (א, א): אלו דברים שאין להם שיעור הפאה וכו'.

ב. שם במשנה (ב): אין פוחתין לפאה מששים, ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור, הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה ויש גורסין לפי רוב הענבה והכל עולה לענין אחד.

פי' הרמב"ם (פירוש המשניות): יש לתת לעניים על צד היותר טוב, שאם היתה השדה גדולה והעניים מועטים נותן לפי גודל השדה. ואם היתה השדה קטנה והעניים מרובים נותן לפי רוב העניים, וכן אם השיג יכול טוב והעניים מועטים נותן הרבה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אין פחות מאחד מששים"

רמב"ם – הלכה א

ב. "ומוסיף על האחד משישים"

דרך אמונה: זה אינו חיוב גמור אלא שחזו"ל אמרו שראוי לעשות כן, ולכן לא נתנו בו שיעור כדמסיים רבנו.

"העניים מרובים"

כ' הרש"ש: וה"ה אם אין עניים מרובין אלא שהן אביונים ומדולדלין ביותר ואין מספיק להן א' מס'.

"ואסף הרבה"

הרמב"ם (פי' המשניות): ה"ה אם השדה גדולה ביותר כיון שיש לו הרבה יותר מצרכו ראוי לו שיוסיף ויתן לעניים יותר מא' מס'.

"ואין לתוספות זאת שיעור"

תוספתא (א, ה): יכול לעשות אפי' כל שדהו פאה חוץ משבולת הראשונה. ואם אמר כל שדהו יהא פאה אפי' שבולת הראשונה לא חל שם פאה כלל.

"מוסיף על השיעור"

דרך אמונה: ומי שנתן פאה פחות מכשיעור א' מס', אם נתן בסוף שדהו אין יכול להוסיף ליתן פאה בתלוש, ואפי' היה דעתו להוסיף. ואם הוסיף אין זה פאה וחייב במעשר, וכ"ש אם נתן כשיעור שאין יכול להוסיף בתלוש.

כ' הר"ש: ואם יש בשדהו מצד א' שבולות יפות ומצד א' שבולות צנומות דקות, יתן לפי חשבון מן הרע ומן היפה. וי"א שיתן הכל מן היפה (כ"נ בפ"י הר"י בן מ"צ).

"מאחר משישים"

וכתב הגר"א: דמחשבין אחד משישים לחומרא. כגון שיש לו שדה שמחזקת ס' פעמים אמה על אמה, צריך להשאיר אמה א' לפאה.

ואם באמה זו מפוזרים (ולא מרוכזים) השבילים יותר מבמקומות אחרים, נמצא באמה זו יש פחות מ 1:60 מהשדה, צריך להוסיף יותר מאמה כדי שיהא א' משישים מהשבילים.

ואם הפוך, שהיה באמה זו רצוף יותר משאר השדה, שנמצא שאמה זו יותר מ 1:60 מהשדה, מ"מ לא יפחות מא' מס' משטח השדה דאזלי' בתרווייהו לחומרא. וטוב שיאמר שאפי' אם הוא יותר מהשיעור ג"ז יהא פאה כדי שלא יהא מעורב שם טבל.

"בין בחו"ל"

דרך אמונה: ואף על גב דבחו"ל אינו אלא מדרבנן מ"מ תקנו שיעורו כמו בא"י.

רמב"ם פרק ב: הלכות פאה, ובו כ הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

- הלכה א: חיוב פאה, באוכל שגידולו מהארץ ליקטתו כאחד ומכניסו לקיום 35
הלכה ב: כל הדומה לקציר בחמש דרכים הנ"ל חייב בפאה 36.....
הלכה ג: קרקע כל שהוא חייבת בפאה. קרקע של שותפים 39.....
הלכה ד: שדה שקצרוה גויים, ליסטים קרסמוה נמלים 40.....
הלכה ה: קצר חציה וקצרו אחרים חציה 41.....
הלכה ו: בוצר ענבים למכור ומניח השאר לגת 43.....
הלכה ז: קצר קודם שהביאה שליש 45.....
הלכה זז: המקדיש שדהו 45.....
הלכה ט: נוכרי שקצר שדהו והתגייר אחר כך 46.....
הלכה י: אין לשכור גויים לקצור 47.....
הלכה יא: קצר כל שדהו 47.....
הלכה יב: היכן מניחים פאה 48.....
הלכה יג: הפריש שני פאות 51.....
הלכה יד: אסור לעניים לקחת עד שיפרישנה בעל הבית 52.....
הלכה טו: כיצד העניים לוקחים הפאה 53.....
הלכה טז: פאה של אילנות 55.....
הלכה יז: זמני חלוקת מתנות עניים 56.....
הלכה יזז: עני שנטל פאה וזרק על שאר הפאה 58.....
הלכה יט: לקח פאה לזכות לחבירו 59.....
הלכה כ: בעה"ב הניח פאה לעניים העומדים לפניו ובא עני אחר ונטלה –
זכה בה 60.....

הלכה א: חיוב פאה, באוכל שגידולו מהארץ ליקטתו כאחד ומכניסו לקיום

הלכה א: *מה חייב בפאה: (1) כל אוכל, (2) שגידולו מן הארץ, (3) ונשמר (אבל הפקר פטור) (4) ולקטתו כולו כאחת (5) ומכניסין אותו לקיום חייב בפאה, שנאמר "ובקצרכם את קציר ארצכם".*

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (א ד): כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה, והתבואה והקטניות בכלל הזה. **פי' רמב"ם** (בפי' המשניות): אוכל – להוציא הכופר והאסטים והחריע ודומיהם שאינם חייבים בפאה שנ' ובקצרכם, וקציר אינו נופל אלא על קציר אוכל. ונשמר – שיהא תחת שמירה, ולא הפקר. וגידולו מן הארץ – ר"ל שיש לו שרשים בארץ, להוציא כמהין ופטוריות. ולקטתו כאחת – כלומר שנאסף כולו בפעם אחת, להוציא התאנים ודומיהם מתבשל זה אחר זה. ומכנסו לקיום – כלומר שאפשר להכסינו ולאצרו, כמו חטים ושעורים, להוציא כל הירקות, שנ' פאת שדך בקצרך, ולא יאמר על שדה ירק קצירה בסתם. ושם תבואה נופל על חמשה מיני זרעונים: החטים והם שני מינין, והשעורים והם שלשה מינין, והם

הידועים בחמשת המינים. והקטניות, כגון הפול והאפונין והשעועית והשומשמן וזולתם מכל הדומה להם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כל אוכל"

דרך אמונה: ודווקא אוכל אדם. וכל שאינו אוכל לענין חיוב מעשר אין חייב ג"כ בפאה, וכן כל שלא הגיע זמנו להתחייב במעשר כגון שקוצר תבואה לפני הבאת שליש, וכן בכל הפירות אם קוצרן לפני עונת המעשרות [שהן הבאת שליש] שלהן פטור ג"כ מפאה (חזו"א).

ולכן מאכל בהמה ומיני רפואה ומיני בשמים אם אין עיקרן לאכילת אדם פטורין. וכן מינים שעומדים לזריעה או מיני צבעים כל שאין עיקרן למאכל אדם פטור מפאה, וכן מיני תבלין דינן לפאה כדינן למעשר.

"שגידולו מן הארץ"

דרך אמונה: ואפי' העולה מאליו חייב בפאה, אבל כמהין ופטוריות

רמב"ם – פרק ב

שיונקין מן האויר פטורין מפאה.

"ומכניסין אותו לקיום"

דרך אמונה: דהיינו מין שמכניסין אותו לאוצר להתקיים (רש"י) כל השנה (תוס').

חזו"א – והיינו מינין שהן מתקיימין תמיד ואין מרקיבין ולא מתייבשין מהרה עד שאין ראוי לאכילה, כמו אגוזים ושקדים או שדרך לייבשן לאכילה כמו ענבים ותמרים.

שאלתות – אף שעכשיו אין בדעתו כלל לייבשו רק לאכלו לאלתר מ"מ כיון דחזי לייבשו חייב בפאה. אבל פרי שאין דרך בנ"א לייבשו והוא נרקב מקרי אין מכניסו לקיום.

חזו"א – וכן מינים שדרך לכובשן

בחומץ וחרדל וכה"ג אם עיקר תשמיש הפרי לזה, כמו לפת מקרי מכניסו לקיום וחייב בפאה, אבל אם אין עיקרו לכבישה רק מיעוטו פטור.

"שנא' ובקצרכם"

דרך אמונה: חיוב בשאר מינים

■ והנה דעת רבנו דכל המינין חייבין מדאורייתא. כ"ד דעת הרבה ראשונים (בה"ג, רש"י, תוס' הרא"ש, וכ"ד הרמב"ן והרא"ה חינוך ועוד).

■ אבל דעת הרבה ראשונים (תוס' בשם ר"ת, רשב"א, הרא"ש, הר"ש, הר"ש משנץ, והיראים) – דמה"ת אין חייב בפאה אלא דגן תירוש ויצהר, והשאר כולם אין חייבין אלא מדרבנן, כ"פ חזו"א פאת השלחן והפר"ח.

הלכה ב: כל הדומה לקציר בחמש דרכים הנ"ל חייב בפאה

הלכה ב: כל הדומה לקציר בחמש דרכים אלו הוא שחייב בפאה, כגון:

התבואה והקטניות, (וכן באילנות): והחרובין, והאגוזין, והשקדים, והרמונים, והענבים, והזיתים, והתמרים בין יבשים בין רכים וכל כיוצא באלו. אבל אסמים ופואה (הם מיני צבע) וכיוצא בהן פטורין מפני שאינן אוכל, וכן כמהין ופטירות פטורין מפני שאין גידוליהן מן הארץ כשאר פירות הארץ.

וכן ההפקר פטור שאין לו מי שישמרנו שהרי הוא מופקר לכל.

וכן התאנים פטורין מפני שאין לקיטתן כאחת אלא יש באילן זה מה שיגמר היום ויש בו מה שיגמר לאחר כמה ימים.

וכן ירק פטור שאין מכניסין אותו לקיום. השומים והבצלים חייבין בפאה שהרי

רמב"ם – פרק ב

מייבשין אותן ומכניסין אותן לקיום [פאה ו], וכן האמהות של בצלים שמניחין אותן בארץ ליקח מהן הזרע חייבות בפאה וכן כל כיוצא בהן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כל הדומה"

דרך אמונה: הוא המשך ההלכה הקודמת, שנא' ובקצרכם כו' כל הדומה לקציר כו' דמינה ילפי' דדווקא אם יש בו ה' דברים אלו חייב בפאה (כ"ה בדפוס ראשון של הרמב"ם).

"הדומה לקציר"

דרך אמונה: דסתם קציר הוא אוכל אדם, דאוכל בהמה אין דרך לקוצרו אלא הבהמה עומדת עליו ואוכלתו במחובר (ר"ש).

וכן הפקר אין דרך לקוצרו במגל כולו אלא כל א' תולש ונוטל. וכן דבר שאין גידולו מן הארץ כגון כמהין ופטריות אין דרך לקוצרו כלל שאין להן שרשים אלא נוטלין אותן. וכן דבר שאין לקיטתו כאחד כמו תאנה אין דרך לקוצרו אלא מלקטין אותו יום יום. וכן דבר שאין מכניסו לקיום אין דרך לקוצרו אלא לוקט לאכילתו יום יום.

"כגון התבואה"

פי' המשניות לרמב"ם: כולל חמשה מיני תבואה (חיטין שעורין כוסמין שיפון שכולת שועל) שמכניסו לקיום ולקיטתו כאחת וגידולו מן הארץ. אבל צריך

שלא יהא הפקר, וגם שיהא אוכל אדם דהיינו שיקצרנו אחר הבאת שלישי.

חזו"א – ואם אדם א' לא ילקט שדהו בב"א אלא היום קצת ואחר זמן קצת, אין פוטרו מפאה דאזלינן בתר רוב בנ"א.

והקטניות – הם הזרעונים שאוכלים את הזרעים כגון אורז ודוחן שבת וחרדל פול ואפונין. אבל מיני קטניות שאין מכניסין לקיום או שאין לקיטתן כא' פטורין (סיפרי).

"והחרובין"

דרך אמונה: מכאן ואילך חשיב האילנות החייבין, ומשום דרוב האילנות פטורין חשיב מינים החייבים. והשקדים – ודווקא שקדים המתוקים אבל שקדים המרים פטורין בין גדולים בין קטנים.

והרימונים – אף על גב שאי אפשר לקיימן זמן מרובה מ"מ הרבה בני אדם מייבשין את הגרגרים שבהם (חזו"א).

והענבים – הטעם ג"כ משום שמייבשין אותן לעשות מהן צמוקין (חזו"א).

והזיתים – שגם בהם היה דרך לייבשם ומתקיימין (כדאיתא מדבר רבא).

והתמרים – שגם הם היה דרכן לייבשן. מיהו יש מיני תמרים שאין לקיטתן

רמב"ם – פרק ב

כאחת ואלו פטורין רדב"ז).

"תמרים... בין רכים"

חזו"א: פי' שיש תמרים רכים שזב דובשנן וצריך ללקטן לפני שמלקטין שאר התמרים כדי שלא יתקלקלו, אפ"ה לא מקרי אין לקיטתו כאחד שכולן ועומדין ללקיטה. וי"מ (רש"ס) שהוא מין תמרים שאין נגמרין ואין דרך ללוקטן בב"א, ומ"מ כיון שעונת המעשרות שלהן היה כולו בזמן אחד מקרי לקיטתו כאחת.

"וכל כיוצא באלו"

דרך אמונה: ונראה מדברי רבנו שיש עוד אילנות שחייבין בפאה, כמו הבטנים והערמונים. וכן דעת כמה ראשונים (תוס' ועוד). וי"א – שגם אתרוג חייב בפאה (רשב"א והר"ן). אבל דעת הרבה ראשונים – שרק אלו אילנות חייבין בפאה אבל שאר האילנות פטורין. או משום שאין מכניסין לקיום, או משום שאין לקיטתן כאחת או משום שהיו הפקר. כ"פ חזו"א – ולכן פסק דאתרוג ולימון ותפוז פטורין מפאה, וכן שזיפין וחלחלין פטורין מפאה, וכן התפוחים והעוזרדין והערמונים והלוזים והאפרסקים והאגסים והתותים והרימין והפרישין ובנות שקמה כולם פטורים מפאה.

"וכן ההפקר פטור"

דרך אמונה: אם אחד קוצר שדה

הפקר ואין זוכה בפירות אלא בתלוש, פשיטא דפטור שהרי אין כאן בעלים בשעת קצירה, ומי יתחייב, ועוד דלא שייך בו פאה שכל שבולת כשדה בפ"ע (חזו"א). אלא קמ"ל כאן דאפי' אם זכה בהשדה לפני הקצירה (ואז השדה שלו) וקצרה, כיון שהיה הפקר בשעת הבאת שליש פטור מפאה. וכן אם היה הפקר רגע א' בין הבאת שליש לקצירה פטור מפאה לפ"ד רבנו (כ"מ מהרא"ש).

ודווקא אם זכה בה אחר, אבל אם זכה הוא עצמו בו (אחר שהפקירו) דעת רבנו לקמן ספ"ה דחייב, כיון שבשעת קצירה ובשעת הבאת שליש היה שלו. ודווקא בזכה במחובר אבל זכה בתלוש פטור (כ"ד רש"י וח' הר"ן).

ואם היה הפקר בשעת הבאת שליש פטור ואפי' זכה בה הבעלים עצמם (חזו"א).

כ' התוס': הא דחייב אם הוא זכה בעצמו, דווקא בזכה בקרקע, אבל אם זכה בתבואה ולא בקרקע פטור.

"שאינו לו מי ישמרנו"

דרך אמונה: ר"ל ולכן אין דרך לקוצרו ולא הוי דומיא דקציר כנ"ל. משנה ראשונה – ודווקא הפקיר קודם שהתחיל לקצור, אבל קצר חציה והפקיר חציה הזוכה מן ההפקר חייב בפאה לכל השדה.

"וכן התאנים פטורין"

רמב"ם – פרק ב

"וכן ירק פטור"

דרך אמונה: ירקות נקרא מה שזורעין ואינו אוכל את מה שנזרע בעצמו רק את היוצא ממנו, שאז פטור מפאה, ובלבד שלא מכניסן לקיום (שנות אליהו).

וכ' הפר"ח – והרוצה ליתן פאה מירק או מהדברים הפטורין מפאה מוחין בידו שהעניים יבואו לאוכלן בלי מעשר.

דרך אמונה: ואפי' אם הוא ירצה ללקט כולו כאחת פטור מפאה.

אבל מין תאנים שנקרא בנות שוח י"א דחייב דלקיטתן כאחד (ר"ש). וי"א דגם הם פטורין.

יש באילן זה – משמע דדעת רבנו דדוקא אם באותו אילן יש מה שאין נלקטין כאחת פטור אבל לא מהני מאילן לחברו. ויש חולקין.

הלכה ג: קרקע כל שהוא חייבת בפאה. קרקע של שותפים

הלכה ג: קרקע כל שהוא חייבת בפאה (וכן בשכחה ולקט), ואפילו היתה

של שותפין שנאמר קציר ארצכם אפילו של רבים.

ערוך השלחן – וכן עציץ נקוב חייב בפאה.

"קציר ארצכם"

דרך אמונה: דמשמע דלשנים אמר רחמנא (רש"י).

מאירי – ואם היה שותף עם גוי פטור מן הפאה אפי' חלקו של ישראל, כ"כ יש"ש וכ"ד הרמב"ם.

תוספתא: מיהו אם הגוי אין מקפיד שישאל יחלוק בעודו במחובר חלקו של ישראל חייב.

וי"א (פר"ח) – דבכל גווני חייב חלקו של ישראל בפאה. והוי בפאה טבל וחולין מעורבין וצריך לעשר עליהן

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ג, ו): ר"ע אומר – קרקע כל שהוא חייבת בפאה ואפילו היתה של שותפין שנאמר קציר ארצכם אפילו של רבים.

שם (משנה ה): האחין שחלקו נותנין שתי פאות חזרו ונשתתפו נותנין פאה אחת.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"קרקע כל שהוא"

דרך אמונה: אפי' אין לו קרקע כלל רק קנה קמה כל שהוא מחברו בלי קרקע ג"כ חייב בפאה (ירושלמי).

רמב"ם – פרק ב

קמתו לגוי לקצור פטור מפאה, דהעיקר תלוי בשעת קצירה.
וכ' בתורת כהנים (קדושים) – אבל גוי ששכר ישראל שיקצור לו שדהו פטור מפאה.

ממקום אחר. וכ' ערוך השלחן – ובסוריא ששם חיוב פאה מדרבנן קי"ל דיש ברירה בדרבנן ולכן אם חלקו חלקו של ישראל פטור מפאה ממעשר. תוספתא: גוי שמכר קמתו לישראל לקצור חייב בפאה, וישראל שמכר

הלכה ד: שדה שקצרוה גויים, ליסטים, קרסמוה נמלים

הלכה ד: שדה שקצרו נכרים לעצמן או שקצרוה ליסטים או קרסמוה נמלים (משום דלאו קצירה היא – רש"י משנץ) או שברתה הרוח או בהמה – הרי זו פטורה מן הפאה, שחובת הפאה בקמה.

שהשאירו התבואה לישראל (רמב"ם בפירוש המשניות), פטורה.
ג. ובין שקצרוה ברשות ישראל לעצמן כגון שנתן להם התבואה במתנה ואף שהחזירוהו לו אחר הקצירה (שנות אליהו) פטורה.
ד. ואפי' גוי שקצר שדהו ואח"כ נתגייר כדלקמן ה"ט (תורת כהנים הביאה הר"ש) פטורה.
ה. מכרה לישראל מיד אחר הקצירה (סיפרי) פטורה..
כל אלו פטורין מפאה שנא' ובקצרכם ולא קציר גוים.

"קצרו גויים לעצמם"

ירושלמי: אבל אם קצרו בשביל הבעלים כגון ששכר פועלים גוים חייב

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ב, ז): שדה שקצרוה כותים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים שברתה הרוח או בהמה – פטורה. קצר חציה וקצרו לסטים חציה פטורה שחובת הפאה בקמה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שדה שקצרו גוים"

דרך אמונה: דוגמאות של קצירת הגוי שפוטר מפאה:
א. גויים שקצרוה לגוזלה לעצמן אף על גב שאח"כ לא נטלוה ונשאר לישראל פטורה(חזו"א).
ב. או שקצרוה להזיק לישראל כגון שקצרוה לפני זמנה אף על פי

רמב"ם – פרק ב

בפאה .

אם קצרו הגויים לעצמם לישראל

■ י"א (מחנה ישראל) – פטור.

■ וי"א (נתיבות חו"מ פ"ח ועוד) – דאפי' אם עשו שלא מדעתו כיון שכיונו לטובתו חייב בפאה.

"או שקצרוה לסטים"

דרך אמונה: ואפי' לסטים ישראל, ואפי' לא קצרוה לאבדה רק לגזלה לעצמן, כיון שקרקע אין נגזלת לא קנאוה עדיין בשעת קצירה ואין חייבין בפאה, גם בעה"ב אין חייב כיון שהוא לא קצר (מהירושלמי). ואפי' החזירוה לו אחר שקצרוה (תפארת ישראל). אבל אם קצרו בשביל להשאיר לבעה"ב ולא כיונו להזיקו חייב בפאה.

"או שברתה הרוח או בהמה"

דרך אמונה: וכ"ז על השדה, אבל אם גמר לקצור השדה והשאיר כדי פאה ולא הספיק לקרות לה שם פאה עד ששברתה הרוח, חייב לעשותה פאה לעניים. כ"כ הראב"ד.

"שחובת הפאה בקמה"

דרך אמונה: אקצרוה לסטים קאי, דלכן אין הלסטים חייבין כיון שלא זכו בקמה שאין קרקע נגזלת, ואין זוכין אלא בתלוש, ואז אין עליהן חיוב (פאת השולחן). וכן כל הני אף על גב דזכה בתבואה בתלוש אין עליו חיוב.

בקמה – דעת הגר"א שהקוצר ע"מ למכרו לגוי או להוציאו לחו"ל פטור מפאה. אבל בחזו"א – תמה ע"ז, בין דעתו למכור לגוי או להוציאו לחו"ל או להקדיש חייב בפאה כיון שבשעת קצירה הוא שלו.

הלכה ה: קצר חציה וקצרו אחרים חציה

הלכה ה: קצר חציה וקצרו הליסטים חציה שנשאר הרי זו פטורה, שהחיוב בחצי שקצרו הליסטים. אבל אם קצרו הליסטים חציה וחזר הוא וקצר השאר – נותן פאה כשיעור מה שקצר. קצר חציה ומכר חציה (הקמה בלי הקרקע) – הלוקח נותן פאה (לכל). קצר חציה והקדיש חציה – הפודה מיד הגזבר נותן פאה לכל. קצר חציה והקדישו – מניח מן הנשאר פאה הראויה לכל [תוספתא פ"ק דפאה].

שם (משנה ח): קצרוה לסטים חציה וקצר הוא חציה נותן פאה ממה שקצר.

רמב"ם – פרק ב

וכ' תוס' אנשי מעשה – דלעולם נותן הלוקח אפי' שייר בעל השדה כיון שמכר לו גם הקרקע.

ונראה – דכ"ז כשלא היה בדעתו מתחלה למכור, אבל אם היה דעתו לקצור חציה ולמכור חציה האחר כל א' נותן מהחצי שלו וא"א להפריש מאחד על חברו.

"הפודה מיד הגזבר"

דרך אמונה: דהוי ג"כ כמתנה, שמי שיפדה מהגזבר יתן פאה לכל, דחלק העניים שכבר נתחייב אין בדעתו להקדיש.

מיהו דווקא כשלא נקצר ביד הגזבר אבל אם נקצר ביד הגזבר פטור (פר"ח). ואם הגזבר קצר חלק מהשדה והשאר נפדה אין הפודה צריך ליתן על החלק שנקצר ביד הקדש שקציר הקדש פטור מפאה, ואין נותן רק על מה שבעל השדה קצר ועל מה שהוא קוצר (ירושלמי כפי' הרדב"ז).

וי"א שהפודה אין נותן אלא על החלק שהוא קצר והבעלים נותנין על החלק הראשון שהם קצרו, שכיון שהפסיק ביניהן חלק שפטור מפאה אין הפודה צריך לתת על החלק הקודם (הגר"א בביאור הירושלמי, וכ"פ מהר"א פולדא וברש"ס).

"קצר חציו והקדישו הפודה חייב"

דרך אמונה: והקדישו – את החצי

קצר חציה ומכר חציה הלוקח נותן פאה לכל. קצר חציה והקדיש חציה הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"וקצרו הלסטים חציה"**

דרך אמונה: היינו באופן הנ"ל שקצרו שלא לטובת בעה"ב אלא לגזולה או להזיק לבעה"ב וכנ"ל, ואפי' החזירוהו לו אחר שקצרוהו. וה"ה קרסמוה נמלים או שברתה הרוח או בהמה וכנ"ל.

"שהחייב בחצי שקצרו הלסטים"

דרך אמונה: כיון שלא כילה השדה רק הלסטים ולכן אין חייב ליתן גם מהתלוש. עבר וכילה צריך לשלם מהתלוש. ולא דווקא חציה אלא אפי' קצר רובה, אבל אם קצר כולה והשאר רק כדי פאה ועדיין לא קרא שם ובאו לסטים וקצרוה – צריך ליתנה לעניים.

"הלוקח נותן פאה"

דרך אמונה: דכיון שהתחיל בעה"ב לקצור, מיד נתחייב להשאיר פאה על כל השדה, דלא מכר חלק הפאה שצריך ליתן לעניים, ולכן הלוקח צריך ליתן פאה על כל השדה.

וכ"ז דווקא כשלא השאיר בעל השדה כלום, אבל אם השאיר בעל הבית קצת הוא צריך ליתן על כל השדה לאחר שהלוקח יגמור לקצור.

רמב"ם – פרק ב

שקצר וכן אם מכרו או שנשרף. מניח מן הנשאר – שכבר נתחייב בשעת קצירה, ואין נפק"מ במה שנעשה בו אח"כ. מהירושלמי משמע – ואפי' נשרף כל השדה אחר שנקצרה וגם השבולת הראשונה ולא נשאר אלא שיעור פאה שהשאר צריך פאה.

הלכה ו': בוצר ענבים למכור ומניח השאר לגת

הלכה ו': כרם שהיה בוצר ממנו ענבים לשוק ובדעתו שיניח השאר לגת לדרוך אותו, אם היה בוצר לשוק מכאן ומכאן (היינו קצת קצת דרך עראי ולכן לא מקרי קצירה) הרי זה נותן פאה למה שבוצר לגת כפי הנשאר, ואם היה בוצר לשוק מרוח אחת בלבד הרי זה נותן פאה מן הנשאר כפי הראוי לכל הכרם, הואיל ובוצר מרוח אחת אינו כבוצר עראי מעט מכאן ומעט מכאן שהוא פטור, וכן כל הקוטף מלילות מעט מעט ומכנים לביתו אפילו קטף כן כל שדהו פטור (ואם שייר קצת נותן פאה רק ממה ששייר – דרך אמונה) מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ג, ג): המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן נותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן וכן באפונין וכן בכרם המדל נותן מן המשואר על מה ששייר והמחליק מאחת יד נותן מן המשואר על הכל.

רמב"ם (בפירוש המשניות): המחליק – החותך, כמו שנ' מחליק פטיש. וכרם המדל – כרם עני נגזר מן דל, והוא שיבצור ממנו וימכור ויניח הנשאר לדריכה או לצמוקים, לכך אמר שנותן פאה מהשארית הנשארה כשיעור מה שנשאר ולא כשיעור כל הכרם. בד"א

שכשבצר הענבים מכל צדדי הכרם, אבל אם בצר מרוח אחת ומכר והניח השאר, הרי זה נותן מן השאר פאה כשיעור חובת כל הכרם, וזהו פירוש אמרו המחליק מאחת יד, כלומר הבוצר מרוח אחת.

ואמרינן עלה בירושלמי תני ר' חייא: בד"א במדל לשוק אבל המדל לבית נותן מן המשואר על הכל. ופי' מדל לבית, היינו לגורן דחזו לכונסן אבל המדל לבית לאכול ראשון ראשון, אינו נותן אלא על המשואר.

המחליק מאחת יד – כלומר מצד אחד נותן מן המשואר על הכל, וכתב רבינו

רמב"ם – פרק ב

מרוח אחת – של העץ או מכמה עצים
מכל א' מרוח אחת אינו נראה כעראי
ולכן חייב.

וכ"ז דעת רבנו אבל לשאר הראשונים
(ר"ש ושאר ראשונים) – אין חילוק אם
הוא מרוח א' או מב' רוחות ואם הוא
עראי פטור, וכן הסכימו האחרונים
להלכה.

"וכן כל הקוטף"

דרך אמונה: שעראי פטור, ולא דמי
לדלעיל דשם אין פטור אלא אם
השאר, אבל גבי קוטף מלילות דהוי
עראי ממש לאכילת ביתו אפי' כל שדהו
פטור כדמסיק.

הקוטף מלילות – היינו שתולש בידו
מלילות דהיינו שיבולים ואוכלן כך
כדרך קליות. ואפי' קוצרן במגל פטור
דהוי עראי כדלקמן ספ"ד (ירושלמי ור"י
קורקוס), והא דנקט רבנו קוטף אורחא
דמילתא נקט דרך מלילות לקטפן
ביד.

ודעת הראב"ד – שדווקא קוטף ביד
אבל במגל חייב.

"ומכנים לביתו"

דרך אמונה: לאכלן מלילות, אבל
אם עושה עיסה אין פטור אלא בששייר
קצת ולא בעושה כן בכל שדהו.

בטעמא דמתני' דכיון דבצר הכל מצד
אחד לא הוי בצירת עראי.

תוספתא: וכן כל הקוטף מלילות מעט
מעט ומכנים לביתו אפילו קטף כן כל
שדהו פטור מן הלקט ומן השכחה ומן
הפאה. וכ"מ – ולא חילק בין קוטף
מצד אחד או הקוטף מכל הצדדין כיון
שהוא מכנים לביתו אפי' קטף כל השדה
פטור ועדיין. כ"פ רמב"ם והשו"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"למכור בשוק"

דרך אמונה: אבל אם בצר להכנים
לביתו אם לאכילה מכנים כל פעם מעט
פטור, אפי' עשה כן בכל הגפנים שיש
לו.

ובדעתו שיניח השאר – אבל אם דעתו
לעשות כן בכל הכרם, חייב בפאה שאין
זה נקרא עראי וכדמסיים שאפי' בבוצר
ברוח אחת אין זה עראי.

"מכאן ומכאן"

דרך אמונה: כלומר מב' הצדדים של
העץ קצת מצד זה וקצת מצד זה דאז
ניכר שהוא רק דרך עראי.

כפי הנשאר – אבל לא על מה שבצר
למכור דהוי עראי, ואין זה קצירה. וכן
פטור מלקט ושכחה ופרט כדבסמוך
ובספ"ד אבל לא מעוללות כמבואר שם.

הלכה ז: קצר קודם שהביאה שליש

הלכה ז: הקוצר כל שדהו (בין תבואה בין קטניות ובין ירקות החייבין בפאה) קודם שתגמר ועדיין לא הביאה שליש – הרי זו פטורה, ואם הגיעה לשליש – חייבת [ירושלמי פאה פ"ב]. וכן בפירות האילן אם נגמרו שליש גמירתן (שזה עונת המעשרות שלהן – חזו"א) חייבין.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**
"לא הביאה שליש"

חייב אפי' קודם הבאת שליש. חייבין – בפאה, וה"ה בלקט ושכחה. ואם מקצתה הביאה שליש ומקצתה לא הביאה. אותה שהביאה חייבת.

דרך אמונה: אף שקוצרה למאכל אדם. וי"א שאם קוצרה לאכילת אדם

הלכה זז: המקדיש שדהו

הלכה זז: המקדיש שדהו והיא קמה (צ"ל – ופדאה והיא קמה) – חייבת בפאה. קצרה הגזבר ואחר כך פדאה – פטורה, שבשעת חיוב הפאה (דהיינו הקצירה) היתה קודש שאינו חייב בפאה.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ד, ז): הקדיש קמה ופדה קמה חייב (בפאה). עומרים ופדה עומרים חייב (כלומר חייב בשכחה – רדב"ז) קמה ופדה עומרים פטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה. פי' הרמב"ם – ואם הקדיש קמה וקצרה גזבר ועשאה עמרים, ופדאה אח"כ, לא יתחייב אפילו בשכחה. והיא סברת חכמים.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"המקדיש שדהו והיא קמה"

דרך אמונה: צ"ל "ופדאה והיא קמה חייבת בפאה", וכ"ה בדפוס ראשון. ומשמע שאפי' היתה הקדש בשעת הבאת שליש כיון שבשעת קצירה היתה פדויה חייבת. וע"ל סקכ"ד בשם החזו"א שאם היתה הפקר בשעת הבאת שליש פטורה וצ"ע.

רמב"ם – פרק ב

"חייבת בפאה"

דרך אמונה: וכן בשאר מתנות עניים, וכן אם הקדיש אחר הקצירה ופדאה חייבת אף בשכחה, אף דבשעה ששכחן היה הקדש שהחויב חל בשעת הקצירה (רמב"ם).

"קצרה הגובר ואחר כך פדאה –**פטורה"**

דרך אמונה: ואף על גב שבעה"ב כבר התחיל לקצור קצת לפני שהקדיש (כנ"ל סקנ"ד).

"בשעת חיוב פאה היתה קודש שאינו**חייב בפאה"**

דרך אמונה: דכתיב ובקצרכם פרט לקציר הקדש, וכן פטור מפרט ומלקט ושכחה, ואפי' משכחת עומרים. אף דשעה שמפנה העמרים ושכחה כבר יהיה פדוי, דדרשינן מקרא שכל שאין לו שכחת קמה אין לו שכחת עומרים (כדבסמוך ה"ט).

כ' התוס' – כרם רבעי פטור מפאה ושכחה ופרט ועוללות, דהוי ממון גבוה.

הלכה ט: נוכרי שקצר שדהו והתגייר אחר כך

הלכה ט: נוכרי שקצר שדהו ואחר כך נתגייר – הרי זו פטור מן הפאה ומן הלקט ומן השכחה, אף על פי שאין השכחה אלא בשעת העימור.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ד, ו): עובד כוכבים שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה. רבי יהודה מחייב בשכחה שאין השכחה אלא בשעת העמור.

פי' הרמב"ם (פיי המשניות): חכמים סוברים שכל דבר שאינו חייב בדיני הקמה שהם לקט ופאה, לא יתחייב בדיני העומרים והיא השכחה. ואין הלכה כר' יהודה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"גוי שקצר"**

דרך אמונה: גוי פטור מפאה ומכל מתנות עניים, ואפי' שכר פועלים ישראל (תורת כהנים קדושים, וכפירוש הראב"ד).

ואם הפריש לשכחה ופאה – חייב במעשר, אא"כ הפקיר אף לעשירים (רבנו פ"ב מתרומות ה"י).

וכותי בזה"ז שהפריש לשכחה ופאה תלוי במחלוקת הראשונים אם גם

לקולא עשאום כגוים או רק לחומרא.

הלכה י': אין לשכור גויים לקצור

הלכה י': אין שוכרין פועלים נכרים לקצור מפני שאינן בקיאים בלקט ופאה, ואם שכר וקצרו את כולו הרי זו חייבת בפאה [ירושלמי בפ"ב דפאה, ותוספתא פ"ג].

שישגחו שיהיה כדין מצדד בפאת השלחן להתיר וכ"כ בעה"ש.

"ואם שכר וקצרו את כולו הרי זו חייבת בפאה"

דרך אמונה: אף על גב שקצרוהו גוים כיון שקצרוהו עבורו נתחייבה. ואם לא השאירו צריך ליתן גם מן התלוש כדבסמוך. וי"א דאפי' לא שכרום רק קצרו עבורו לטובתו חייב בפאה.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**
"פועלים גוים"

דרך אמונה: אבל פועלים עמי ארצות שוכרים, דלא מצינו שנחשדו ע"ה על לקט שיכחה ופאה. ואם יהיה להם ספק ישאירו הכל או ישאלו (פאת השלחן).

"שאינן בקיאים בלקט ופאה"

דרך אמונה: שיש בהם הרבה פרטים. ואם יעמיד על גביהם ישראלים

הלכה יא': קצר כל שדהו

הלכה יא': ^אבעל הבית שקצר כל שדהו ולא הניח פאה (בין בשוגג בין במזיד בין באונס), הרי זה נותן מן השיבולים פאה לעניים, ואינו צריך לעשר. ^בואם נתן להם רוב הקציר משום פאה הרי זה פטור מן המעשרות,

^גוכן אם דש ועדיין לא זרה נותן להם הפאה קודם שיעשר, אבל דש וזרה ברחת ובמזרה וגמר מלאכתו מעשר ונותן להם מן הפירות המעושרין שיעור הפאה הראויה לאותה שדה, וכן באילנות.

רמב"ם – פרק ב

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (א, ו): לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח.

ב. בפ"ק דנדרים: מנין שאם רצה לעשות כל שדהו פאה שהרשות בידו תלמוד לומר פאת שדך. וכל שדהו לאו דווקא (אלא רוב שדהו, דשנינו בתוספתא העושה כל שדהו פאה אינה פאה). וכ"כ שם התוספות.

ג. פאה (א, ו): לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח. כסף משנה – כלומר אבל משימרח אף ע"פ שנותן משום פאה חייב במעשרות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נותן מן השיבולים"

דרך אמונה: כשיעור פאה שהוא חייב, דמרבין מקרא מדכתיב תעזוב יתירא, שאפי' עבר וקצר צריך ליתן הפאה.

ואינו צריך לעשר – שמתנות עניים פטורים מתרו"מ, דילפינן בירושלמי מדכתיב "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך", יצא זה שיש לו חלק

ונחלה עמך. ואף אם עשו עיסה משכיחה או פאה חייבת בחלה מה"ת.

"רוב הקציר"

דרך אמונה: כמו שבמחובר יכול ליתן כל השדה פאה חוץ משבולת הראשונה, כן אם לא נתן במחובר יכול ליתן בתלוש כל שדהו חוץ משבולת הראשונה (מהירושלמי).

ודווקא אם נותן להם בפעם אחת אבל אם נתן השיעור, ורוצה אח"כ להוסיף, אין יכול וחייב במעשר.

"ועדיין לא זרה"

דרך אמונה: ר"ל לא גמר כל מלאכתו עד המירוח, שזה מחייב בתרו"מ דתבואה.

"ונמר מלאכתו מעשר ונותן להם"

דרך אמונה: וכן תרומה דכיון שכבר נתמרח נתחייב בתרו"מ (תוס'). וכדי שלא יפסידו העניים שיעור המעשר צריך בעה"ב להפריש תחלה התרו"מ (רש"י). ולא מהני שיתן להם יותר והם יעשרו דחיישינן שהעניים יחשבו שזה כמו כל פאה ויאכלו בלי מעשר (שטמ"ק).

הלכה יב: היכן מניחים פאה

הלכה יב: א. אין מניחין את הפאה אלא בסוף השדה: i. כדי שיהיו עניים

רמב"ם – פרק ב

יודעין מקום שיבאו לו, 2). וכדי שתהיה ניכרת לעוברים ולשבים ולא יחשד, 3). ומפני הרמאים שלא יתכוין לקצור הכל ואומר לאלו שרואים אותו קוצר סוף השדה בתחלת השדה הנחת, 4). ועוד שלא ישמור שעה שאין שם אדם ויניחנה ויתננה לעני הקרוב לו.

ב. עבר והניח הפאה בתחלת השדה או באמצעה – הרי זו פאה (ופטורה מן המעשרות). וצריך שיניח בסוף השדה כשיעור הפאה הראויה למה שנשאר בשדה אחר שהפריש את הראשונה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא פאה (א, ה): נותן אדם פיאה מתחילה ובאמצע ובסוף ואם נתן בין בתחילה בין באמצע בין בסוף יצא. **ר'** שמעון אומר אם נתן בין בתחילה בין באמצע בין בסוף הרי זו פיאה וצריך שיתן בסוף כשיעור. וכ"ה בירושלמי.

וכ"ה במסכת שבת (כג.): דתניא, אמר רבי שמעון: בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פיאה בסוף שדהו: מפני גזל עניים, ומפני ביטול עניים, ומפני החשד, ומשום כל תכלה. מפני גזל עניים – שלא יראה בעל הבית שעה פנויה, ויאמר לקרובו עני: הרי זו פאה.

ומפני ביטול עניים – שלא יהו עניים יושבין ומשמרין: עכשיו מניח בעל הבית פאה.

ומפני חשד – שלא יהיו עוברים ושבים אומרים: תבא מארה לאדם שלא הניח

פאה בשדהו.

ומשום כל תכלה – אטו כולו לאו משום כל תכלה ניהו? אמר רבא: מפני הרמאין (וכ' הרמב"ם – ומפני הרמאים שלא יתכוין לקצור הכל ואומר לאלו שרואים אותו קוצר סוף השדה בתחלת השדה הנחת).

ב. פאה (א): נותנין פאה מתחלת השדה ומאמצעה, ר"ש אומר ובלבד שיתן בסוף כשיעור.

ובירושלמי – ובלבד שיתן בסוף כשיעור המשתיר. ופי' הרמב"ם – דכשהפריש באמצע יועיל לכל מה שקצר קודם ההפרשה, ובסוף צריך להניח פאה כשיעור הראוי למשתיר בשדה אחר שהפריש אותה הפאה הקודמת לזו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אלא בסוף השדה"

דרך אמונה: לכתחילה אין ליתן בתחילת השדה ובאמצעה דרחמנא אמר

רמב"ם – פרק ב

בתחילה וכבר נטלוהו העניים (פי' משניות לרמב"ם).

(4) "שלא ישמור שעה שאין שם אדם"

דרך אמונה: התורה רוצה שהפאה יהיה בעזיבה לכל עניי עולם ולא לעני מסויים. והוא יראה זמן שאין עניים אחרים ויאמר לקרובו עני בא וטול לך פאה ונמצא מפסיד לשאר העניים.

"ויתננה לעני הקרוב לו"

דרך אמונה: וי"א דחצי הפאה יכול לשמור בשביל קרוביו (או"ז ומובא במרדכי).

אבל מסתימת הראשונים נראה שחולקים ע"ז. ורק במעשר עני שתקנו חכמים שבעה"ב יחלק מותר לו להציל לקרוביו ולא בפאה שהיא בעזיבה גמורה.

ב.

"עבר והניח"

דרך אמונה: שאז פטר את החצי שדה שכבר קצר (דלגבה הו"ל סוף הקצירה), אבל לא פטר את מה שעדיין לא קצר וצריך ליתן על מה שיקצור (ואפי' עדיין לא נטלוהו העניים עד סוף הקצירה אין יכולה לפטור מה שקצר אח"כ כיון שכבר קרא עליו שם פאה מקודם).

ואפי' נתן מתחלה הרבה יותר מהשיעור לא מהני כלל על מה שעדיין לא קצר וחייב מה"ת ליתן על מה שלא קצר עוד הפעם בסוף הקצירה (ר"י קורקוס).

פאת שדך. והטעם – מפני ביטול עניים שאם יראו שנותן גם באמצע יבטלו ממלאכתם וימתינו כל הזמן שמא יתן גם כאן. אך בדיעבד חל שם פאה בזה כדמסיים.

וי"א שאם רוצה לקצור הכרם שורות שורות וליתן בסוף כל שורה פאה על השורה ה"ז משובח (ירושלמי כ"פ פר"ח).

"אלא בסוף השדה"

דרך אמונה: ואפי' אם קוצר חציה עכשיו וחציה לאחר זמן מרובה לא יתן עד סוף כל הקצירה (רש"י ור"ש).

(1) "יודעין מקום, שיבואו לו"

דרך אמונה: ולא יצטרכו לבטל ממלאכתן כל היום שיהיו עיניהם נשואות על שדה אחת מתחילת קצירתו לומר עכשיו יניח פאה, וכשיוודעין שאין מניח אלא בסוף שדהו הולכין למלאכתן ובאין בזמן שמשערין שגומר הקצירה (שבת כ"ג: ומאירי, ור"ש).

(2) "וכדי שתהיה ניכרת"

הוא טעם שני שהרואין אותו גומר כל שדהו ואין משייר כלום יחשדוהו שלא הניח פאה ויקללוהו, ולא יעלה בדעתן שכבר הניח קודם וכבר נטלוהו העניים (גמ' שבת וח' הר"ן).

(3) "ומפני הרמאים"

דרך אמונה: שהרמאים יאמרו תחילה אני אתן בסוף, ובסוף יאמרו כבר נתננו

רמב"ם – פרק ב

לכל חלק השדה שקצר אחר שהפריש הפאה. ואם בתחילה לא נתן א' מששים גם להחלק שקצר קודם צריך להשלים ג"כ מדרבנן עתה גם למה שחסר מהחלק הקודם, ואם לא נתן במחובר למה שקצר אחר שנתן הפאה יתן מן התלוש ממה שנקצר אח"כ כדין לא נתן מן המחובר.

בתחילת השדה – לאו דווקא, דלפני שהתחיל לקצור שבולת אחת אין עליו חיוב פאה, אלא מיירי אחר שקצר שבולת אחת הניח פאה, וזו פטרה את השבולת הראשונה ולכן ה"ז פאה.

"למה שנשאר בשדה אחר שהפריש את הראשונה"

דרך אמונה: שהשאר – בשדה, ר"ל

הלכה יג: הפריש שני פאות

הלכה יג: א. בעל הבית שנתן פאה לעניים ואמרו לו תן לנו מצד זה ונתן להם מצד אחר זו וזו פאה.
ב. וכן בעל השדה שהפריש פאה ואמר הרי זו פאה וגם זו, או שאמר הרי זו פאה וזו – הרי שתיהן פאה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא (ב, ו): בעל הבית שנתן פאה לעניים, אמרו לו תן לנו מצד זה ונתן להם – זו וזו פאה.
 פי' הרדב"ז – נתן להם פאה ואמרו לו לא תתן לנו מזה אלא מזה הצד ונתן להם – הרי זה צריך ליתן להם את שתיהן כיון שקרא להם שם פאה. וה"ה נמי אם נתן להם ואמרו לו תן לנו מזה הצד ונתן להם – גם מהצד אשר שאלו הוי פאה, דאפי' רצה ליתן להם רוב הקציר בתורת פאה הרי היא פאה.

ב. נדרים (ו:): בעי רב פפא – יש יד לפאה או אין יד לפאה, ה"ד אילימא דאמר הדין אוגיא להוי פאה והדין נמי ההיא פאה מעלייתא היא, אלא דאמר והדין ולא אמר נמי. אם יש יד לצדקה. ופירש הר"ן דמיבעיא ליה באת"ל יש יד לפאה.
 כסףמשנה – דעת רבינו לפסוק כאת"ל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"זו וזו פאה"**

דרך אמונה: שאין יכול לבטל שם

רמב"ם – פרק ב

פאה מהראשונה שכבר קרא עליה שם פאה.

מעשה רוקח: כ"ז דווקא כשנתן מדעתו, אבל אם עניים נטלו מצד אחר בלי רשותו, יכול בעה"ב לחזור וליטול מה שהפריש בתחילה, תוס' – דסתמא הוי כאילו התנה בתחילה שאם יטלו פאה השניה לא תהיה ראשונה פאה.

וכ' החזו"א – ומ"מ שניהם פטורין ממעשר גם הראשונה, כיון שהיתה שעה אחת שהיה בה כח לעניים ליטול כדין סגי לפטור ממעשר.

ב. **"הרי זו פאה וגם זו"**

הר"ן: יכול להוסיף על הפאה אף על פי שכבר נתן השיעור, משום שעדיין לא גמר כל הקצירה ויש לו עוד לקצור, לכן יכול להוסיף מהמחובר.

"וזהו"

מל"מ: ובזה לכו"ע צריך תוך כדי דבור דאז הוי יד ומהני ידות בפאה כמו דמהני בנדרים. וכן יכול לומר כמה פעמים וזו וזו וזו כל אחד תוך כדי דבור של הקודם.

הלכה יד: אסור לעניים לקחת עד שיפרישנה בעל הבית

הלכה יד: אסור לפועלים לקצור את כל השדה אלא מניחין בסוף השדה

כשיעור הפאה.

ואין לעניים בה כלום עד שיפרישנה בעל הבית מדעתו, לפיכך עני שראה פאה בסוף שדה אסור ליגע בה (וכן באילנות) משום גזל, עד שיודע לו שהיא מדעת בעל הבית.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תוספתא (פאה ב, ז): פועלין שהיו עושין אצל בעל הבית אינן רשאים לגמור את כל השדה אלא משירין כדי פיאה. ואינה פיאה עד שיפרישנה בעל הבית לשם פאה.

וכ"ה (שם משנה ח): עני שראה כדי פיאה בין בתבואה בין באילן, אין רשאי ליגע

בה, ואסורה משום גזל עד שתודע לו שהוא פאה.

כ' הרדב"ז: ומסתברא שאם היה בעל השדה קוצר וראה העני שהניח שיעור פאה אף על פי שלא שמע שאמר הרי זו פאה מותר העני ליטול אותה, ורק שראה ואין יודע מה טיבה אסור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

רמב"ם – פרק ב

"לקצור את כל השדה"

דרך אמונה: בעה"ב אין לוקה ואפי' ציוה להם לכלות שאין שליח לדבר עברה. וגם הם אין לוקין שאין השדה שלהן. מ"מ איסורא מיהו איכא ואסור להם לכלות ואפי' בעה"ב מצוה אותן, ואפשר שהבעה"ב עובר בעשה דתעזוב כיון דשלוcho של אדם כמותו.

"ואין לעניים בה כלום"

רדב"ז: ואפי' קראו לה הפועלים שם פאה לאו כלום הוא ולא נפטרה ממעשר, ואסור לעניים ליטלה עד שיפרישנה בעה"ב לשם פאה. דרך אמונה – ונראה שאם הפועלים יודעים דניחא לי' לבעה"ב שיפרישנה לשם פאה יכולין להפריש דזכות הוא לו והוי כאילו עשאן שלוחים גם על ההפרשה (דומיא דתרומה שכ' רבנו בפ"ד מתרומות הי"ג דאם ידעי' דניחא לי' תורם).

"עד שיפרישנה"

דרך אמונה: משמע (מהרמב"ם) שא"צ לומר בהדיא ה"ז פאה, וסגי שמפרישה. וי"א (כ"מ מהירושלמי) דצריך לקרות לו שם פאה בהדיא ואל"כ אינו פאה. ומיד שקראה שם פאה נפטרה ממעשר אפי' עדיין לא זכה בה העני.

"משום גזל"

דרך אמונה: דילמא בעה"ב לא יתננה לשם פאה, ואף שיעבור איסור, מ"מ אין העני יכול ליטלה כ"ז שאינה פאה. מיהו ב"ד יכולין להכריחו שיתנה לשם פאה ושיקרא לה שם כמו כל מ"ע.

"עד שיודע לו שהיא פאה"

רדב"ז: ואם העני ראה שבעה"ב עצמו קצר והניח שיעור פאה, אף שלא שמע שאמר, ה"ז פאה יכול ליטלה, דבודאי הניחה לשם פאה.

הלכה טו: כיצד העניים לוקחים הפאה

הלכה טו: א. הפאה של תבואה וקטניות וכיוצא בהן מזרעים הנקצרים, וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם, ב. ואין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותו בקרדומות כדי שלא יכו איש את רעהו.

ג. רצו העניים לחלקה ביניהם הרי אלו מחלקין, אפילו תשעים ותשעה אומרין

רמב"ם – פרק ב

לחלק ואחד אומר לבז לזה האחד שומעין שאמר כהלכה (לבז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ד, א): הפאה ניתנת במחובר לקרקע, בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים. וכ' הרמב"ם – במחובר והעניים בוזין אותה בידם.

ב. פאה (ד, ד): פאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את רעהו.

ג. פאה (ד, א): ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים, רבי שמעון אומר אף בחליקי אגוזים. אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבז לזה שומעין שאמר כהלכה.

בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"וכן פאת הכרם"

דרך אמונה: ודוקא כרם רגליות שמתפשט ע"ג הארץ, אבל דלית דהיינו כרם המודלה ע"ג קנים או גדר יש לו דין אחר כדבסמוך הט"ז (פאה של דלית ושל דקל שאין עניים מגיעין לבז אותה אלא בסכנה גדולה, בעל הבית מוריד אותה ומחלק אותה בין העניים).

"ניתנת במחובר לקרקע"

ירושלמי: דכתיב לא תכלה פאת שדך בקצרך, וכתיב תעזוב דמשמע שיניח במחובר.

"בוזין אותה בידים"

ראב"ד: וכל א' כפי כחו ונוטל לעצמו מה שלקט.

הגר"א ע"פ הירושלמי: ואם כילה שדהו שצריך ליתן מן התלוש שאז בעה"ב מחלק לכולן בשווה, ולא ישליך לפניו שיבזבוזו דחיישינן שמא יראה לעני קרובו וישליך לפניו ויפסידו שאר העניים.

דרך אמונה – במעגלות, וה"ה בכל כלי קציצה שאפשר להזיק בו אסור.

"כדי שלא יכו איש את רעהו"

תיו"ט: מתוך שכל אחד רוצה לבז יותר ודוחקין אחד את חברו והו"ל מצוה הבאה בעבירה.

"רצו העניים"

ראב"ד: היינו שאחד העניים ילקט והעניים יחלקו ביניהן כולן בשווה, שדה יהושע – וא"צ שבעה"ב יסכים.

תוס' אנשי השם: משמע שאם כולן מסכימים שבעה"ב יקצור ויחלק להן, לא מהני שעובר על איסור לא תכלה. וי"א (רש"ם) – דגם זה מותר אם כולן מסכימים. וכ' הר"ש – ואפשר דלא מהני הסכמתם אלא אם כן נעשה ע"פ ב"ד.

רמב"ם – פרק ב

"לזה האחד שומעין"

תורת כהנים (קדושים): ואפי' הוא בריא וחזק וידיו יפות ויודע לחטוף הרבה ולכן אומר כן, עם כל זאת

שומעין לו שאמר כהלכה. אבל כשיש עניים קטנים, ואפי' אם כולן מסכימים, אין שומעין להם דקטנים לאו בני מחילה נינהו ואין הסכמתם כלום.

הלכה טז: פאה של אילנות

הלכה טז: א. פאה של דלית ושל דקל (ה"ה שכחה ועוללות) שאין עניים מגיעין לבזוז אותה אלא בסכנה גדולה – בעל הבית מוריד אותה ומחלק אותה בין העניים. ב. ואם רצו כולן לבזוז אותה לעצמן בוזזין. ג. אפילו תשעים ותשעה אומרים לבזוז ואחד אומר לחלק שומעין לאחד שאמר כהלכה ומחייבין בעל הבית להוריד ולחלק ביניהן.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ד, א): בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים.

ב. שם: אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבזוז לזה שומעין שאמר כהלכה.

כ"פ הרמב"ם – ואם רצו כולן לבזוז אותה לעצמן בוזזין.

ג. שם: בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבזוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**א. "של דלית"**

דרך אמונה: גפן גדולה המודלית ע"ג עצים או ע"ג אילנות אחרים (ר"ש), או ע"ג כותל גבוה (תפאת ישראל), דמתוך שהגפן עץ חלש יכול לישבר כשיעלו עליה וידחפו אחד את השני ויבוא לידי סכנה (ראב"ד).

מ"מ נראה דאפי' במקום דליכא רק עני א' ואין כ"כ חשש סכנה, ג"כ מוריד ומחלק, דלא חילקו חכמים.

"ושל דקל"

ראב"ד ור"ש משנץ: דקל – שהוא גבוה וכל אחד אחד רחוק מחברו ויש סכנה שיפלו ממנו. ודוקא התמרים שהן

רמב"ם – פרק ב

הדלית, אפשר שאין יכול למחות וכ"ש בדקל שאין יכול למחות.
ועני שעלה בשאר אילנות ליטול פאה או מתנות עניים ושבר את הענף: אם עלה במקום שדרך בנ"א רגילין לעלות בו פטור מלשלם מה שהזיק, ואם לאו חייב, וכן הדין בפועל (תוספתא ובירושלמי).

"ואחד אומר לחלק"

תורת כהנים: אפי' שהוא חולה וזקן שאין יכול לחטוף ולכן אומר כן.

"ומחייבין בעה"ב להוריד ולחלק"**ביניהן**

דרך אמונה: מצווה להניח תבואה בקשיה, תלתן בעמיר, תמרים במכבדות, פשתן הזרע עם הקנים, וה"ה בכל דבר ישאיר הכל לעניים (תוספתא ותורת כהנים).

ואם הפריש ואח"כ השירה הרוח אותן חייב ליתן לעניים גם הקש וכו'. אבל אם השירה הרוח קודם שקרא שם פאה, אין חייב לקרות שם פאה אלא על הזרע שהוא אוכל אדם (ערוך השלחן). וכן הדין בשכחה (פר"ח).

בראשו של דקל אבל התמרים שלמטה שאין סכנה בעלייתן מניחן במחובר עם המכבדות והם יבזבזו (ר"ש).
ושל דקל – וי"א שה"ה לכל האילנות הגבוהים שאין הזקן והחולה יכול להגיע אליהם. (רבנו נתן בשם בעל ספר המצוות).

"אלא בסכנה גדולה"

דרך אמונה: אבל עץ של אגוזי פרך אף על גב שיש גם בו קצת סכנה בעלייתו כיון שאין סכנה גדולה ואפשר ליזהר ממנו, מצוותה להשאיר במחובר. וכ"ש שאר אילנות שאפשר ליזהר מסכנה, מיהו אם צריך סולם או חבל לעלות י"א שהבעה"ב צריך ליתן להם מהוצאותיו (רש"ס).

בעה"ב מוריד אותן – אבל קורא שם פאה כשהם למעלה, ומ"מ חייב להוריד על הוצאותיו. ופשוט שבעה"ב יכול לקצור גם במגל ובקרדומות. ומחלק – לכולן בשווה, אבל לא ישליך לפניהן והן יבזבזו (ירושלמי).

"ואם רצו כולן לבזבז"

דרך אמונה: וגם אם בעה"ב אינו מסכים בדלית כדי שלא ישברו לו את

הלכה יז: זמני חלוקת מתנות עניים

הלכה יז: א. בשלש עתות ביום מחלקין את הפאה לעניים בשדה או מניחין

רמב"ם – פרק ב

אותם לבוז: בשחר, ובחצי היום, ובמנחה (קטנה). ועני שבא שלא בזמן זה אין מניחין אותו ליטול, כדי שיהיה עת קבוע לעניים שיתקבצו בו כולן ליטול.

ב. ולמה לא קבעו לה עת אחת ביום מפני שיש שם עניות מניקות שצריכות לאכול בתחלת היום, ויש שם עניים קטנים שאין נעורין בבקר ולא יגיעו לשדה עד חצי היום (וגם במנחה הם כבר ישנים), ויש שם זקנים שאינם מגיעין עד המנחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ד, ה): שלש אבעיות ביום:

בשחר ובחצות ובמנחה.

רבן גמליאל אומר לא אמרו אלא כדי שלא יפחתו, רבי עקיבא אומר לא אמרו אלא כדי שלא יוסיפו.

ב. פי' הרמב"ם (בפי' המשניות): שלש

אבעיות – שלש בקשות (זמני חלוקה).

בשחר – בגלל המניקות שצריכות לאכול בבקר, ובחצות – בגלל הנערים הצעירים שהם ישנים בבקר והולכים לאט עד חצות היום, ובמנחה – בגלל הזקנים שאינם מגיעים מן העיר אלא עד אותו עת (וכ"ה בירושלמי).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "בשלש עתות ביום"

דרך אמונה: תקנת חכמים היא שאין העניים יכולין לבא בכל עת שירצו ולהכריח את בעה"ב שיפתח להן, רק בשלש עתות ביום.

רא"ש – ואין רשות לעניים ללקט המתנות רק כשבעה"ב או שלוחו נמצא בשדה כדי שלא יגנבו לו את הקציר, ולכן חייבו את בעה"ב שיבא ג"פ ביום לשדה ויכניס את העניים ללקט. וגם אסור להוסיף על ג' זמנים אלו כדי שלא יקבע עם קרוביו זמן, כמ"ש רבנו בסמוך.

"ובחצי היום"

דרך אמונה: דהיינו אם לא לקטו בבקר את כל הפאה ונשאר עוד או שיש לקט ושכחה צריך לבא ולפתוח להם גם בחצות וכן במנחה.

אין מניחין אותו ליטול – אפי' אם בעה"ב נמצא שם והוא מסכים אסור.

שצריכות לאכול – ולכן באות אז ליטול כדי שיהא להן לאכול. וי"א שמפני שאז בניהן ישנים יש להן זמן אז לבא, אבל בזמן אחר אין יכולות לבא.

שאינם מגיעין עד המנחה – שקשה להן לצאת בבקר והן יוצאין בחצות ומגיעין קרוב למנחה.

הלכה יז: עני שנטל פאה וזרק על שאר הפאה

הלכה יז: עני שנטל מקצת הפאה וזרק על השאר או שנפל עליה או שפירש טליתו עליה קונסין אותו ומעבירין אותו ממנה, ואפילו מה שנטל לוקחין אותו מידו וינתן לעני אחר [וכן בלקט וכן בעומר השכחה].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

משנה (שם): נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום, נפל לו עליה, פירש טליתו עליה, מעבירין אותה הימנו.

ובתוספתא: נטל מקצת פאה וזרק עליה אין לו בה כלום, ר"מ אומר קונסין אותו ונוטלים הימנו זו וזו. ומפרש רבינו – דכולה ר"מ היא וה"ק שר"מ אומר, כ"כ הר"ן בדעת הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מקצת הפאה... קונסין"

הר"ש: שליקט כבר וזכה בה וזרק על השאר שרצה לקנות עי"ז את השאר. ודווקא זרקה דמוכח דלקנות קמכוין, אבל הניחה דאפשר דלא כיון שום דבר אלא הניחה בסמוך לו לא קנסינן (משנה ראשונה).

נפל עליה – בגופו ורצה לזכות עי"ז, וע"פ דין אינו זוכה עי"ז עד שיעשה קנין כדיני כל הקנינים ולא בנפילה

עליה בעלמא (ריטב"א).

"קונסין אותו ומעבירין אותו ממנה"

רשב"א: שאר העניים מעבירין את גופו ממנה, כדי שלא יהיו רגילין בכך ויבואו לידי קטטה.

ומשמע מלשון רבנו מדכתב קונסין אותו שאין נותנין לו ללקט יותר במה שרצה לזכות, ואפי' כשאר עניים אינו יכול ליטול (רדב"ז). וי"א דגבי נפל או פירס טליתו אין קונסין אותו רק מעבירין אותו שלא זכה ע"י הנפילה (רשב"א וח' הר"ן).

"ואפי' מה שנטל"

פר"ח: זה קאי ארישא דנטל מקצת פאה וזרק על השאר דקונסין אותו ונוטלין ממנו גם מה שנטל קודם וזרקו, דמסתמא גם זה קצר אדעתא לזרוק וקונסין אותו בשניהן.

וי"א דאין קונסין אותו אלא על מה שמחובר ולא על מה שכבר זכה בה (כ"נ בר"ש וכן הביא בשטמ"ק). כ"ד הגר"א. אבל רוב הראשונים הסכימו לדעת רבנו.

רמב"ם – פרק ב

ולא אמרינן שזכה בד' אמות שאין קנין ד' אמות בחצר של בעה"ב (ב"מ י.). וינתן לעני אחר – דהיינו שיבוזו ומי שיקח יקח, אבל הוא לא יקח עמהם.

לוקחין אותו מידו – ואפי' זרק כריכות שאפשר להכיר בינם לבין המחברין בקל (ירושלמי), ואפי' היה שוגג כגון שנפל מידו מה שלקט על הקמה קונסין אותו דלא חלקו חכמים (רש"ס).

הלכה יט: לקח פאה לזכות לחבירו

הלכה יט: מי שלקח את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני העני: אם עני הוא זה שלקח מתוך שזוכה בו לעצמו זכה בו לאותו פלוני. ואם עשיר הוא לא זכה לו אלא יתננה לעני שנמצא ראשון.

שיכול לזכות לעצמו וזוכה גם לחברו (ח' הריב"א בשם הרמב"ן). וכ' תפארת ישראל – ומ"מ לכתחילה אסור לבעל השדה לעשות כן.

"זכה בו לאותו פלוני"

תוס' חדשים: ואינו יכול לחזור בו דמיגו דמצי זכי לנפשי שהוא עני זכי נמי לחבריה. וערוך השלחן כ' – דרק אם העני אינו כאן יכול אחר לזכות עבורו. וגם רק א' יכול לזכות ולא ב' אנשים עבור א'.

"אם עשיר הוא לא זכה לו"

חומ' (קה, א): ואפי' עשאו שליח דהוי כמו תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים דלא קנה, אלא אם כן יכול לזכות לעצמו. ש"ך (שם) – אך אם שכרו י"א דמהני.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

משנה (שם): מי שלקט את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני עני: ר' אליעזר אומר – זכה לו. וחכ"א יתננה לעני שנמצא ראשון. ופסק הרמב"ם כחכמים.

ב"מ (ט:): הני מילי מעשיר לעני, אבל מעני לעני ד"ה זכה לו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מי שלקח את הפאה"

רש"י: דווקא אדם אחר שאינו בעל השדה, שבעל השדה אפי' הוא עני אסור לו ליטול פאה משדהו, דלא שייך לומר מתוך שזוכה לעצמו.

וי"א דגם בעל השדה אם הוא עני כיון שיכול ליטול פאה בשדות אחרים מקרי

רמב"ם – פרק ב

עני שימצא ראשון יתננה לו ואל יאחזה בידו. מיהו אם אירע שבא אותו עני ראשון רשאי ליתן לו (תיו"ט).

יתננה לעני שנמצא ראשון – דכיון שלא זכה לו אסור לו לעכבה עד שיבא אותו עני שרצה לזכות לו, אלא כל

הלכה כ: בעה"ב הניח פאה לעניים העומדים לפניו ובא עני

אחר ונטלה – זכה בה

הלכה כ: בעל הבית שהניח פאה לעניים אלו העומדים לפניו ובא עני אחר מאחוריו ונטלה – זכה בה, שאין אדם זוכה בלקט שכחה ופאה וסלע של מציאה עד שיגיע לידו.

מתכתשין ומריבין על העומר(תוספתא וירושלמי), או שנפלו על העומר של שכחה ובא עני אחר וחטפו (גרסת הר"ש) זכה בו.

זכה בו – ואפי' לכתחלה יכול ליטול ואין בזה משום עני המהפך בחררה.

"עד שיגיע לידו"

ריטב"א: ויזכה בה כדיני הקנינים או שיזכה בשבילו מי שיכול לזכות בו לעצמו כנ"ל. וכ' התוספתא – ולכן אסור לעני לקשור את בהמתו ע"ג לקט שכחה ופאה שתאכל דכיון שלא זכה בו ה"ז גוזל את העניים, אבל עוקר ומשליך לפניה (שאז זכה בה). ולא יאמר עשיר לעני הילך סלע זה והביא לי לקט או שכחה או פאה היום, דהוי כמלקט עבור עשיר, אבל מותר לומר לו בלקט או בשכחה או בפאה שתביא

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תוספתא: בעל הבית שנתן פאה לעניים ובא עני אחר ונטלה מאחוריהן ה"ז זכה בה.

רדב"ז: שנתן פאה – לאו דווקא אלא שהיה רוצה ליתנה להם ואמר הרי פאה זו נתונה לכם, שאם נתנה להם והגיעה לידם ודאי זכו ואם בא אחר וחטפה מהם מוציאין אותה ממנו.

עוד תניא: שני עניים שהיו עומדין על העומר ובא עני אחר ונטלו מאחוריהן הרי זה זכה, שאין עני זוכה בלקט שכחה ופאה ובסלע של מציאה עד שתפול לתוך ידו. כ"פ הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אלו העומדים לפניו"

דרך אמונה: וכן שני עניים שהיו

רמב"ם – פרק ב

בידו ולא אחז בהן אלא כדי להפילן ולא נתכוין לזכות בהן ה"ז גזל גמור ומוציאין מידו בב"ד.

אבל אם לא נטלן בידו כגון שהשירם במקל אסור לאחר ליטלם ואם נטלם ה"ז גזל מדבריהם (אבל אינו יוצא ממנו בדיינים) כיון שטרח בזה הרבה עשאוה גזל מדבריהם (תוס' והרא"ש).

שאר כל אדם אפי' עשיר המנקף בראש האילן של הפקר

מהתוס' והרשב"א משמע – דהוי גזל מדבריהם.

אבל המאירי כ' – שדווקא בעני אבל בשאר אדם כ"ז שלא נטלן בידו לא הוי גזל אפי' מדבריהם.

וכ"ד הגר"א, ודעתו שרק בזית יש דין של גזל מדבריהם ולא בשאר אילנות.

היום דזה משמע שתזכה לעצמך ואח"כ תביא לי.

"שיניע לידו"

דרך אמונה: אבל אחר שזכה בה כדין, הו"ל ממונו גמור והגוזל ממנו הו"ל גזלן ממש. וכ' ערוך השלחן – שהעני שזכה יכול ליתנה בין לעניים בין לעשירים, שאין בהם שום קדושה ואפי' לכלבים יכול להאכילה.

דרך אמונה: לידו – ומ"מ עני המנקף (גיטין נ"ט: ובחומ"מ רע"ג-ט"ז), דהיינו שחובט (תוס'), או חותך בראש הזית (רש"י) או אילן אחר פירות של שכחה או פאה ומשיר פירותיה ונפלו לארץ (חומ"מ רעג) – אם כבר בא לידו, כגון שתופס הפרי ביד א' וחותר ביד השניה (סמ"ע רעג) אף על פי שלא נתעכבו

רמב"ם פרק ג: דברים המפסיקים ללאה

להזשב ב' שדות, וכו' כ"ג הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

הלכה ב: נחל ואמת המים מחלקים
השדה 63
הלכה ג: דרך ושביל היחיד והרבים 65

הלכה א: להניח פאה משדה לחברתה
..... 62

רמב"ם – פרק ג

הלכה י"ד: זרעה מין אחד או שני
מינים 80.....
הלכה ט"ו: קצר שני מינים ועשאן גורן
אחד או שנים 81.....
הלכה ט"ז: השותפים שחלקו וחזרו
ונשתתפו 82.....
הלכה י"ז: חצי השדה הגיע לשליש
גידולה וקצרה, אח"כ הגיע השאר לחצי
גידולה 84.....
הלכה י"ח: המוכר מקומות מקומות
משדה לאנשים הרבה 84.....
הלכה י"ט: מה מפסיק בשדה אילן 85.....
הלכה כ: שנים שלקחו אילן אחד... 87.....
הלכה כ"א: שדה עצי חרובין 87.....
הלכה כ"ב: זיתים כל מה שברוח אחד
נחשבה כשדה אחד 89.....
הלכה כ"ג: המידל כרמו 90.....

הלכה ד: מה מספיק בשדה 67.....
הלכה ה: אכלה גובאי או נמלים וחרש
אותו מקום 70.....
הלכה ו: הזורע בהר שיש מקומות
גבוהים ונמוכים 70.....
הלכה ז: מדרגות וסלעים שבשדה 71..
הלכה ח: הזורע מלבנות בין האילנות
73.....
הלכה ט: צפיפות האילנות בתוך השדה
74.....
הלכה י: מלבנות בצל בין ירקות... 76..
הלכה י"א: קצר מכאן ומכאן היבש
ונשאר באמצע הרטוב 76.....
הלכה י"ב: לח מכן ולח מכאן ויבש
באמצע 78.....
הלכה י"ג: בצלים שמקצתן לחין
שמוכרים בשוק ומקצן יבשים לקיום 79.....

הלכה א: להניח פאה משדה לחברתה

הלכה א: א אין מניחין את הפאה משדה על חברתה כיצד, היו לו שתי
שדות לא יקצר את האחת כולה ויניח בשניה פאה הראויה לשתייהן, שנאמר לא
תכלה פאת שדך בקוצרך שיניח בכל אחת ואחת פאה הראויה לה.
ב. ואם הניח משדה על חברתה אינה פאה.

ופי' הרמב"ם (פי' המשניות): מפסיקין
לפאה – חולקים השדה ועושים אותה
לשתיים, ויתחייב להניח פאה מכל אחת
מהן כשיעור שהיא חייבת כאמרו

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

א. פאה (ב, א): ואלו מפסיקין לפאה
וכו'

רמב"ם – פרק ג

"שנא' לא תכלה"

דרך אמונה: ומשמע מדברי רבנו שהוא מה"ת, וכן דעת רשב"ם. אבל דעת הגר"א – דלמסקנת הירושלמי קרא אסמכתא בעלמא ורק מדרבנן אמרו שאין מפרישין משדה לחברתה (והחמירו שגם בדיעבד אינה פאה שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת). ודעת הרש"ם – דהפסק גמור מפסיק מה"ת, אבל הפסקות אלו מדרבנן, אבל לא נתברר מה נקרא הפסק גמור.

"אינה פאה"

דרך אמונה: וחייבת במעשר (ר"ש) וצריך להפריש פאה אחרת (רדב"ז).

יתעלה פאת שדך, ואמרו ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה. ובספרי (פרשת קדושים) – 'שדך' לחייב על כל שדה ושדה. ובירושלמי – 'שדך' ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה.

ב. ואמרו שם רבי יוסי בשם ר' יוסי בר חנינא הפריש פאה משדה לחברתה לא קדשה פי' ואינה פטורה מן המעשר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"לא יקצור"**

דרך אמונה: ואם עשה כן עבר בלאו דלא תכלה, וכ' פר"ח – לפ"ד רבנו צריך ליתן מן התלוש מאותה שדה ולא מהשדה השניה ואפי' בדיעבד לא מהני.

הלכה ב: נחל ואמת המים מחלקים השדה

הלכה ב: היתה שדהו זרועה כולה מין אחד (שאם היו ב' מינים בודאי מפסיק כדלקמן ה"ד) והיה נחל בתוך השדה אף על פי שאינו או אמת המים שאינו יכול לקצור מה שבשני צדדיה כאחת והוא שתהיה מושכת וקבועה – הרי זה כשתי שדות ונותן פאה מצד זה לעצמו ומצד זה לעצמו.

יכולה להקצר כאחת רבי יהודה אומר מפסקת. פי' הרמב"ם: אמת המים – תעלת מים. אינה יכולה להקצר כאחת – שאם היה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ב, א): ואלו מפסיקין לפאה הנחל וכו'. ושם משנה ב: אמת המים שאינה

רמב"ם – פרק ג

קבועה ואף על פי שרחבה מעט (רש"ס דרך בבור וגיר וזרע אחר יש להן שיעור). וי"א (הרמ"ה) – שדווקא אם א"א לעבור בו ברגל נקרא אבל אם אפשר לעבור בו בכלל שלולית הוא.

"בתוך השדה"

כ' הרא"ש: שמפסיק מראש השדה עד סופה עד שלא נשאר בסופה ד' אמות שמתחבר דאל"כ אינו מפסיק. וי"א דצריך שיפסיק מקצה השדה עד סופה ממש (כ"מ בראב"ד, וכ"כ במאירי – דצריך שיעבור משני קצותיו).

"אף על פי שאינו מושך"

דרך אמונה: אינו מושך – מים תדיר אלא נפסק הרבה פעמים כגון בימות החמה, ואף על פי שעכשיו בשעת הקצירה הוא נפסק.

• וי"א (הגר"א) – דצריך שיהא בו מים רק שאע"פ שאין מושך מים שהולכין אלא יש בו מים מכונסין סגי.

• וי"א (רשב"ם כ"ד רש"י) – דאע"פ שאין בו מים לעולם, אלא הוא אדמה קשה שאין ראוי לזריעה, כגון שהיא עמוקה או שמלאה עפר וצרורות הוא בכלל נחל ומפסיק.

"שאינו יכול לקצור מה שבשני"**"צדדיה"**

סמ"ג: בין מחמת רוחב אמת המים ובין מחמת עומקה.

עומד בצד זה לא יוכל להושיט ידו ולקצור מה שבצד השני.

ירושלמי (סאה ב, א): מכיון דתנינן שביל היחיד שביל הרבים מה צורכה להוציא את הקבוע בימות החמה ואינה קבוע בימות הגשמים.

כ"פ הרמב"ם – לעניין נחל ואמת המים: והיה נחל בתוך השדה אף על פי שאינו מושך, או אמת המים... והוא שתהיה מושכת וקבועה...

ב"ק (סא.): מאי שלולית? אמר רב יהודה אמר שמואל: מקום שמי גשמים שוללין שם. רב ביבי א"ר יוחנן: אמת המים שמחלקת שלל לאגפיה.

מאן דאמר (שמואל) מקום שמי גשמים שוללין שם, כ"ש אמת המים; ומאן דאמר (ר' יוחנן) אמת המים, אבל מקום שמי גשמים שוללין שם לא מפסיק.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"היתה שדהו"**

דרך אמונה: דיסוד הפסקות אלו תלוי במה שהדרך לקצור יחד נקרא שדה א' וכל מה שאין הדרך לקצור יחד מקרי ב' שדות. וחז"ל הכריעו איזה דברים דרך בנ"א לחשב הפסק ואין קוצרין אותו יחד, אלא סתמא נחים בנתיים.

"והיה נחל"

דרך אמונה: נחל ואף על פי שאינה

רמב"ם – פרק ג

דרך אמונה: מה שבשני צדדיה כאחת.

• רמב"ם פי' המשניות – היינו שאם עומד מצד אחד אינו מגיע לקצור מצד השני.

• וי"א (ר"ש משנץ): שאף אם מגיע לקצור כ"ז שאינו יכול לאחוז השבילים משני עבריה יחד ולקצורם כאחד מפסיק.

• וי"א (הרע"ב והגר"א) – דאפי' אם אין מגיע לקצור בצד השני כשעומד מצד אחד כל שאם עומד באמצע יכול לקצור מכאן ומכאן אינו מפסיק.

וי"א (הר"ש והרא"ש) – דאמת המים שנמשכין ממנה חריצין להשקות השדות שסביבה כשמתמלאה מפסקת אף על פי שאינה קבועה וגם אפשר לקצור משני

צדדיה יחד ובלבד שתהא מושכת.

"והוא שתהא מושכת"

דרך אמונה: דהיינו שיהא בה מים בשעת קצירה. ולפ"ד הגר"א הנ"ל צריך שתהא בה דווקא מים זוחלין ולא מים מכונסין.

"שתהא מושכת וקבועה"

דרך אמונה: דהיינו כל השנה. ויש חולקין (תוס' רי"ד) – דס"ל דא"צ שתהא קבועה.

וכ"ז דווקא באמת המים אבל מקום שנאספו שם מי גשמים אפי' אינה נקצרת כאחת ומושכת וקבועה – אינה מפסקת דבטלה לגבי השדה (רמב"ם כר' יוחנן. כ"פ הרא"ש). וי"א דגם היא מפסקת (רש"י).

הלכה ג: דרך ושביל היחיד והרבים

הלכה ג: א. וכן אם היה מפסיק דרך היחיד שהוא רחב ארבע אמות, או

דרך הרבים הרחב שש עשרה אמה (מפסיקים). **ב.** אבל שביל היחיד והוא פחות מארבע או שביל הרבים פחות משש עשרה אמה: אם היה קבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק, ואם אינו קבוע בימות הגשמים אינו מפסיק אלא הרי הוא כשדה אחת (אף בימות החמה).

ג. השגת הראשון: אבל שציל היחיד וכו'. ח"א לא כי חללא חפילו יס לו חרצע חמות חללא שהסציל הוא דרך שצין השדות והכרמים ואינו דרך עוצרי דרכים.

רמב"ם – פרק ג

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ק (סא.): אלו מפסיקין לפאה: הנחל, והשלולית, ודרך היחיד, ודרך הרבים.

ב"ב (צט:): דרך היחיד – ד' אמות, דרך הרבים – שש עשרה אמה.

רדב"ז: השתא דרך היחיד שהוא רחב ארבע אמות מפסיק דרך הרבים שהוא רחב ט"ז אמות מבעיא?

צריכא דאי אשמעינן דרך היחיד שאין לו אלא דרך זו אבל דרך הרבים שיש להם הרבה דרכים מלבד זו אימא לא צריכא, ואי אשמעינן דרך הרבים משום דרחבה הרבה אבל דרך שאינה אלא ד' אמות אימא לא צריכא.

ב. ב"ק (שם): ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים. וס"ל לרמב"ם – דכל שפחות מד"א כיון שהוא צר הוא בכלל שביל וצריך שיהא קבוע וכן דעת כמה ראשונים.

ג. אבל דעת הראב"ד – דאין תלוי אם הוא צר או רחב, אלא דרך שעשוי לעוברי דרכים מקרי דרך ואם עשוי ליחיד מקרי דרך היחיד, אבל אם אינו אלא בין השדות והכרמים ואינו עשוי לעבור מעיר לעיר מקרי שביל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "דרך היחיד"

דרך אמונה: אף על פי שאינו קבוע כל השנה, כגון בימות הגשמים שהשדות זרועים אין דרך לילך שם מ"מ כיון שבימות החמה לאחר שנקצרו התבואות הולכין שם חשיבא להפסיק תמיד, אבל אם הוא פחות מד"א דינה כשביל דבסמוך.

"רחב ארבע אמות"

ודעת הגר"א – דגם רוחב ב' אמות ומחצה נקרא דרך היחיד ומפסיק, אפי' אינו קבוע.

אבל כל הראשונים כתבו כרבנו ד"א (הר"ש ורש"י והתוס' ורבנו גרשום).

"או דרך הרבים"

דרך אמונה: שעשוי להילוך רבים. ויש בזה חידוש אף על גב שהרבים יש להן הרבה דרכים ואפשר שיעזבו דרך זה ולא ילכו בה, מ"מ כיון שיחדוהו לדרך הרבים מפסיק (רמב"ם בפי' המשניות). אף על פי שאינה קבועה כל השנה (ר"ש).

"הרחב שש עשרה אמה"

דרך אמונה: אבל פחות מזה הוא בכלל שביל. ול"א דניהוי עכ"פ דרך היחיד! דכיון דיתדוהו לרבים לא חשיב עד שיהא ט"ז אמה.

ודעת הגר"א – דאפי' פחות מט"ז אמה כיון שמיחד לרבים אפי' הוא פחות מח' אמה הוא בכלל דרך הרבים.

אבל הראשונים כתבו כרבנו (הר"ש,

רמב"ם – פרק ג

הרשב"ם, המאירי, תוס' ורבנו גרשום).

ב.

"והוא פחות מארבע"

וי"א (הר"ש) – דשביל הוא צר מאד ואינו מחזיק אלא טפח.

וי"א (רשב"ם) – דכל שאין עשוי לעבור בו בהמות וקרונות רק לעבור אדם לבד מקרי שביל.

"שביל הרבים והוא פחות מט"ז אמה"

דרך אמונה: שעשוי לרבים להלך ברגליהן לבקעותיהן מיקרי שביל

הרבים (מאירי), אף על פי שאינו רחב אפי' ד"א הואיל ורבים דורסין בה מקרי שביל הרבים (תוס').

"אם היה קבוע"

דרך אמונה: ר"ל גם בימות הגשמים שזורעין שם הולכין שם בנ"א חשוב להפסיק. אבל אין קבוע כל השנה אף על פי שבשעת הקציר הולכין שם לא חשיב להפסיק כיון שאין בו שיעור דרך לפ"ד רבנו. ולפ"ד הראב"ד כיון שאין עשוי אלא לעבור בין השדות.

הלכה ד: מה מפסיק בשדה

הלכה ד: א. היה מפסיק בה: ¹. ארץ בורה שאינו זרועה ולא חרושה, ².

או ארץ נירה והיא שנחרשה ולא נזרעה (אף דנחרשה כיון דלא נזרעה הוי הפסק), ³. או שהפסיק בה זרע אחר, כגון שהיה חטים מכאן וחטים מכאן ושעורים באמצע, ⁴. או שקצר באמצעה אפילו קודם שתביא שליש וחרש מקום שקצר – הרי זה נפסקת לשתי שדות (ונותן פאה לכל אחת). ⁵. והוא שיהיה רוחב כל אחד מאלו כשלשה תלמים של פתיח והוא פחות מבית רובע.

⁶. במה דברים אמורים בשדה קטנה שהיא חמשים אמה על שתי אמות או פחות, אבל אם היתה יתרה על זו אין הבור או הניר מפסיקה לשתיים אלא א"כ היתה בו (בבור והניר) רוחב בית רובע, אבל זרע אחר כל שהוא מפסיק בה [ירושלמי].

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

א. פאה (ב, ה): הזורע את שדהו שני מינין אף על פי שעשאן גורן אחת נותן

שתי פאות. הזורע את שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן ב' פאות.
שם (א, א): ואלו מפסיקין לפאה...

רמב"ם – פרק ג

ושבקה לזרע אחר משמע דזרע אחר כל שהוא, כדקאמר רב. וכיון דברייתא מסייעא ליה נקיטין כותיה ולא כר"י דאמר זרע אחר בשלשה תלמים של פתית.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ארץ בורה"

א.

דרך אמונה: אף שראויה לזריעה רק הוא הניחה בור ולא זרע (רא"ש).
ואם אין ראוי כלל לזריעה:

- לפ"ד רשב"ם – הוא בכלל נחל ואין לו שיעור ומפסיק במשהו.
- ולפ"ד הראשונים דמפרשי נחל נהר אפשר דהוא ג"כ בכלל בור וצריך שיעור.

"ושעורים באמצע"

דרך אמונה: שעורים פשיטא שמפסיק, שהרי חייבין בפאה בפ"ע. אלא אפי' היה שם מין שפטור מפאה כגון ירקות וכה"ג אפ"ה מפסיק (ירושלמי – שאין חילוק בין חיוב פאה לפטור פאה). ואפי' מין שאינו כלאים כגון כוסמין אפ"ה מפסיק בפאה דנחשב ב' מינים לפאה ואי אפשר להפריש ממין על חברו (משנה ראשונה).
ודווקא זרע אחר אבל אילנות אין מפסיקין (כדלקמן ה"ח).

"או שקצר באמצעה"

הבור והגיר וזרע אחר והקוצר לשחת. ביאר הרמב"ם (בפי' המשניות): ובור – היא האדמה שלא נאבדה אלא הושמה. והגיר – היא האדמה שכבר נהפכה בחרישה. וזרע אחר – הוא שיזרע זרע אחר יפסיק בו בין שתי זריעות, כגון אם הפסיק בין חטה לחטה בזריעת פול או אפונה ודומיהם.

ואלו השלשה דברים כלומר בור וגיר וזרע אחר אינם מפסיקים עד שיהיה ברחבם שלשה תלמים מתלמי המחרשה.

שם במשנה: והקוצר לשחת מפסיק דברי ר"מ. ✓ וחכ"א אינו מפסיק אלא א"כ חרש.

רדב"ז – וסתם קוצר לשחת הוי שלא הביאה שליש שאין מאכילין לבהמה תבואה שהביאה שליש והכי משמע במנחות פרק ר' ישמעאל.

ב. ירושלמי: והוא שיהיה רוחב כל

אחד מאלו כשלשה תלמים של פתית.

רמב"ם – והוא פחות מבית רובע.

וכ' הרדב"ז – שהוא פחות מבית רובע הרבה, שלא כדעת הראב"ד ז"ל שכתב קרובים להיות בית רובע.

ג. ירושלמי: במה דברים אמורים

בשדה קטנה שהיא חמשים אמה על שתי אמות...

כסף משנה: ומדקתני בור וגיר חייבים בפאה, והיינו בחמשים על שתיים,

רמב"ם – פרק ג

דרך אמונה: ואם הרוחב פחות מב' אמות אף שהאורך יותר ממאה אמה כך שיש ההפסק בית רובע, אינו מפסיק דבפחות מב' אמות לא מינכר ההפסק לדעת רבנו.

"אבל אם היתה יתרה על זו"

דרך אמונה: דכיון דהשדה מחזיק בית רובע או יותר אין ניכר בה הפסק מועט עד שיהא ההפסק כמדת בית רובע.

"רוחב בית רובע"

דרך אמונה: היינו שיהא בשטח ההפסק שיעור בית רובע, ומ"מ י"ל דעכ"פ לא יהא הרוחב פחות מב' אמות, כגון שדה של ק"ד אמה על אמה א', ולא סגי בהפסק רוחב אמה אף שיש בזה בית רובע, דפחות מב' אמות א"א בשום אופן.

ודעת הראב"ד דאין שום נפק"מ מה גודל השדה ולעולם צריך ב' אמות ע"פ כל אורך השדה ולא יותר. ודעת הגר"א – נראה דלעולם צריך שיהא ההפסק בית רובע בתשברותו.

"אבל זרע אחר כל שהוא מפסיק בה"

דרך אמונה: כיון שהיא שדה גדולה ואף על גב דלענין בור וניר מחמרינן בשדה גדולה דצריך הפסק טפי, לענין זרע אחר מקילינן דבשדה גדולה, דבשדה קטנה אין ניכר כ"כ שזה מין

דרך אמונה: אפי' קצר תבואה גמורה כיון שחרש את המקום שקצר כדמסיק הו"ל השתא הפסק שדה ניר בין שניהן ומפסיק (כן משמע לשון רבנו דגם בתבואה גמורה מפסיק אם חרש, וכמ"ש ר"י קורקוס).

וצריך ליתן פאה לשורה זו שקצר בפ"ע, ולשני הצדדין שנשארו פאה לכל א' בפ"ע, כיון שהשתא כשקוצרן מפסיק ביניהן שדה ניר (כן משמע ברש"י).

"וחרש מקום שקצר"

רש"י: דהו"ל שדה ניר ומפסקת, אבל לא חרש לא מקרי שדה בור להפסיק. אף על גב דהשתא בשעת קצירה הו"ל בור דכיון שגדל תחלה ונקצרה לא חשיבא בור (גמ' שם).

ב. "כשלשה תלמים של פתיח"

רמב"ם (בפי' משניות): רוחב שלשה תלמים שחורשין בעת החרישה וזה נקרא פתיח. ותלם הוא שורת המענה.

"והוא פחות מבית רובע"

דרך אמונה: שהוא לערך שני אמות רוחב, וא"כ בשדה של נ' על ב' עולה ההפסק ק' אמה (2*50). שהרי בית רובע הוא י' אמות וחומש על י' אמות וחומש (104 אמות) (פר"ח).

ג. "שהוא חמשים אמה על שתי אמות"

רמב"ם – פרק ג

וי"א דמ"מ לא יהא ההפסק פחות מב' אמות (מרכבת המשנה בדעת הרמב"ם).
וכן דעת הרא"ש והגר"א.

אחר כיון שגם מהמין השני אין אלא דבר מועט, אבל בשדה גדולה שכולה מין א' ניכר היטב שמפסיק בה מין אחר (ר"י קורקוס).

הלכה ה: אכלה גובאי או נמלים וחרש אותו מקום

הלכה ה: אכלה גובאי (מין חגב) או קרסמוה נמלים באמצעה אם חרש מקום שאכלו הרי זה מפסיק.

מלמטה מקרסמת. וה"ה שברתה הרוח או בהמה וכל כה"ג (מנחות).

"אם חרש"

דרך אמונה: פי' שחרש במקום שאכלו ה"ז מפסיק, דה"ל ניר. ואם לא חרש אינו מפסיק דכיון שהיה זרוע לא מקרי בור.

ולפ"ד הלח"מ (הנ"ל בסקל"א) – דווקא אחר הבאת שלישי, אבל קודם הבאת שלישי אפי' לא חרש מפסיק. אבל לפמ"ש לעיל ה"ה קודם הבאת שלישי בעי דווקא חרש.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

מנחות (ע"א): אכלה חגב, קרסמוה נמלים, שברתהו הרוח, הכל מודים דהוי הפסק. חרש – מפסיק, לא חרש – אינו מפסיק.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"קרסמוה נמלים באמצעה"

דרך אמונה: שדרך הנמלה לקרסם ולשבור באמצע השבולת. וי"א שכוונת רבנו באמצע השדה וכמ"ש בהלכה הקודמת ונכון (ח"א). וי"א (רש"י) –

הלכה ו: הזורע בהר שיש מקומות גבוהים ונמוכים

הלכה ו: הזורע בהר שאינו כולו שוה אלא יש בו תילים גבוהים ומקומות מקומות עמוקות, אף על פי שאינו יכול לחרוש אותו כולו ולזרעו כאחת, אלא נחרש המקום הגבוה בפני עצמו והנמוך בפני עצמו – הרי זה כשרה אחת ומניח

רמב"ם – פרק ג

פאה אחת בסוף ההר על כל ההר.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ב, ב): וכל ההרים אשר במעדר יעדרון אף על פי שאין הבקר יכול לעבור בכליו הוא נותן פאה לכל. **רמב"ם** (פי' המשניות): הביא ב' פירושים: א). מעדר – מקום קשה שאי אפשר לבקר לעברו במחרשה, אלא עודרים אותו במעדרים, לכן אמר שאותה האדמה אף על פי שאי אפשר לבקר לעבור אותה ולחרשה, אם נשאר בין שתי השדות משהו מאותה האדמה שלא נעדר ולא נחרש אינו מפסיק בין שתי השדות, הואיל ואפשר לעדרו ביד ולחרשו נחשוב אותה מחוברת, ונותן פאה אחת.

ב). ואני אפרש – שמקום זה כלומר 'מעדר' אינו מקום ששטחו ישר, אלא מרובים בו הגבשושיות והתלוליות, שאף על פי שהיא מעלות ומורדות ואי אפשר לחורש לעברה בכלי החרישה ואינו חורשה אלא מקומות מקומות, אף על פי כן לא מפסיק. כ"פ הרמב"ם.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"אף על פי שאינו יכול"

דרך אמונה: משום שאין המחרישה יכולה לעבור עליהן בבת אחת וצריך לעדרן ולחפרן בידים. ואפי' אם החריצין עמוקים י' טפחים או התילים גבוהים י"ט, משמע דלא מפסקי כיון שזרוע בהן. אבל אם אין זרוע בהן מפסיקין כדין סלעים (רמב"ם בפי' המשניות).

אבל הראב"ד כ' – שאם לא נזרעו מחמת שהן קשין ואין ראוי לזרוע שם אין מפסיקין כיון דדרך ההרים בכך וא"א באופן אחר אין זה הפסק. וי"א (פי' א' של הרמב"ם) – שיש חילוק שאם נשארו סלעים או חריצין שאין ראויין כלל לזריעה מפסיקין כדין בור או כדין גדר, אבל אם ראויין לזריעה ע"י ידים אף על פי שלא נעדרו ולא נזרעו אין מפסיקין, שהרואה אומר מה שלא נזרעו משום שצריך לעדרן בידים ועדיין לא הספיקו לעדרן, ולכן הקדימו לזרוע מה שנחרש בשוורים ועוד יזרעו גם בהן.

הלכה ז: מדרגות וסלעים שבשדה

הלכה ז: ^א. מדרגות שהן גבוהות עשרה טפחים – נותן פאה מכל אחת

רמב"ם – פרק ג

ואחת, ואם היו ראשי שורות מעורבים נותן מאחת על הכל. היו פחות מעשרה אף על פי שאין ראשי השורות מעורבין נותן מאחת על הכל.

ב. היה סלע על פני כל השדה, אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנה מצד זה מפסיק (ונתן פאה לכל צד בנפרד), ואם לאו אינו מפסיק.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. תוספתא (א) וירושלמי (ב, ב):

אמר חייא בר אדא בשם ר"ש בן לקיש – היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו לצד זה מפסיק מצד אחד אינו מפסיק.

א. והתני מדרגות שהן גבוהות עשרה

טפחים נותן פאה מכל אחת ואחת פחות מכאן נותן מא' על הכל. ופחות מכאן אינו עוקר את המחרישה מצד זה ונותנה בצד זה? (פי' פני משה – אף על פי שאינם גבוהות עשרה טפחים א"צ הוא לעקור את המחרישה מצד זה לצד זה? ואפ"ה אינו מפסיק וקשיא לר"ל)?

באמת אפילו פחות מכאן עוקר הוא (והוי הפסק), לא אתינן מיתני עשרה אלא משום סופה שאם היו ראשי מדרגות מעורבים שהוא נותן מאחד.

ופי' פני משה: אפי' מפחות מיכן עוקר הוא – כלומר דמשני לעולם בעוקר תליא מילתא כדר"ל ואפי' בפחות מיכן מפסיק. והא דקתני גבוהות עשרה טפחים לא אתינן מיתני עשרה אלא בגין הסיפא דקתני התם שאם היו ראשי

שורות שבמדרגות מעורבין שהוא נותן פאה מאחת על הכל, וקמ"ל דאפי' הן גבוהות עשרה מ"מ בראשי שורות מעורבין כאחת הן חשובין.

כ' הדרב"ז: ומשמע מהך סוגיא דאפי' פחות מעשרה אם לא היו ראשי השורות מעורבין נותן פאה לכל אחת ואחת שהרי עוקר המחרישה מצד זה ונותנה בצד זה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מדרגות שהן גבוהות י"ט"

מרכבת המשנה והפר"ח: ואפי' מדרגות משופעין שא"צ לעקור את המחרישה ויכול לעלות עליהן, מ"מ כיון שגבוהות י"ט חשיבי להפסיק. מיהו אם זרוע גם ע"ג השיפוע י"ל דלא מפסיק (דדמיא להלכה הקודמת בהר"צ ע).

ובבה"ל – אפשר דדווקא במתלקטין י' מתוך ד' אבל במתלקטין י' מתוך ה' כמישור דמיא כמו גבי שבת.

"ואם היו ראשי שורות מעורבין"

דרך אמונה: כגון שבצד א' הוא נמוך ושם מתחברין ראשי השורות.

רמב"ם – פרק ג

מי"ט. וי"א שאין חילוק בזה.

ב. **"היה סלע"**

דרך אמונה: וכן גדר נמוך מי"ט דינו כסלע אבל גבוה י"ט פשיטא דמפסיק בכל גוונא דלא גרע מאילנות דמפסיק גדר. וכן חריץ י"א שדינו כגדר (ערוך השלחן).

"ע"פ כל השדה"

דרך אמונה: ואף אם נשאר פחות מד"א עד סוף השדה י"א שדינה כמו ע"פ כולה. ויש חולקין (דעת הרא"ש והראב"ד).

ביה"ל – כ"ז דווקא לענין לחבר את המדרגה עם השדה, אבל לחבר ב' צדדי השדה זה עם זה כ"ז שאין המדרגה הולכת ע"פ כל השדה אינה מפסקת את השדה כמו בסיפא גבי סלע.

"היו פחות מעשרה"

פר"ח ומרכה"מ וכ"ד הגר"א: ודווקא במדרגה משופעת אבל במדרגה זקופה אפי' פחות מעשרה כיון שצריך לעקור את המחרישה ולהגביהה מפסקת כמו סלע בסמוך (דלא ככסף משנה ורדב"ז). וכ' הרש"ס: מיהו י"א דדווקא אם המדרגה גבוהה מב' הצדדים אבל אם רק מצד א' גבוהה אין מפסקת בפחות

הלכה זו: הזורע מלבנות בין האילנות

הלכה זו: הזורע שדה (בין שדה תבואה בין שדה קטניות) שיש בה אילנות אף על פי שהיא מלבנות מלבנות בין האילנות ואין כל הזרע מעורב – נותן פאה אחת לכל השדה, שדבר ידוע ששדה אחת היא ומפני מקום האילנות נחלק הזרע.

ובית הלל אינה אלא אם היו אלו האילנות רחוקים זה מזה כדי שיהיו עשרה בתוך חמשים אמה על חמשים אמה, אבל אם היו מרוחקים יותר אין מחלוקת שמוציא פאה מכל אחד ואחד, ואם היו מקורבים יותר אין מחלוקת שמוציא מאחד על הכל.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ג, ב): מלבנות התבואה שבין הזיתים: בש"א פאה מכל אחת ואחת. בית הלל אומרים מאחד על הכל. ומודים שאם היו ראשי שורות מעורבין שהוא נותן פאה מאחד על הכל. פי' הרמב"ם (בפי' המשניות): מלבנות ערוגות מרובעות. ומחלוקת בית שמאי

רמב"ם – פרק ג

"שיש בה אילנות"

תפארת ישראל: משמע דווקא שהאילנות קדמו דאז שייך הסברא שמפני האילנות נטע מלבנות, אבל אם התבואה קדמה מפסיק שאין שייך הטעם שמפני האילנות חילקם, כ"מ מהירושלמי.
אך אפשר דאפי' קדמה התבואה כיון שהיתה בדעתו ליטע שם אילנות חילקם.

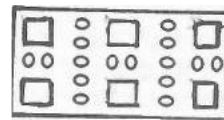
"אילנות"

דרך אמונה: בין אילנות שחייבין בפאה כגון זיתים וכדומה ובין אילנות הפטורין מפאה כגון תאנים וכדומה (ירושלמי). ולכן סתם רבנו אילנות דכולל הכל, וכ"כ הר"י קורקוס והפר"ח ומרכה"מ).

אך י"א דגפנים אפי' הם מרווחין יותר מ' לבית סאה הוי הפסק, שהרי מוכרח להרחיק מפני איסור כלאי הכרם.

"מלבנות מלבנות בין האילנות"

דרך אמונה: רבנו מפרש מלבנות ערוגות מרובעות, ומיירי שהאילנות

היו נטועות בין הערוגות לארכן ולרחבן כזה. ואין נפק"מ אם המלבנות גדולות או קטנות.

"ואין כל הזרע מעורב"

דרך אמונה: דעת רבנו דערוגות נחשב הפסק וצריך ליתן מכל ערוגה וערוגה ואפי' אין ביניהן שיעור ג' תלמים, מיהו כאן אין ניכר ההפסק כיון שנראה שרק מפני האילנות עשה ההפסק. ואפי' הי' ההפסק כשיעור ג' תלמים לא מהני.

וי"א דמיירי דווקא שהיה שיעור ההפסק כג' תלמים, דאל"כ אין מפסיק אף במרוחקים יותר מ' לבית סאה (תוס' רעק"א ומרכה"מ).

"נותן פאה אחת"

דרך אמונה: ואין אילנות נחשבינ כמו זרע אחר דמפסיק (ר"י בן מ"צ). וגם לא כמו גדר (היכלתא גבירתא).

"ומפני מקום האילנות"

דרך אמונה: דדרך בנ"א לזרוע בין האילנות (ירושלמי). כדי שלא יפסיד המקום שתחת האילן ואין כונתו לחלק השדה (ב"מ קא.).

הלכה ט: צפיפות האילנות בתוך השדה

הלכה ט: א. במה דברים אמורים בשהיו האילנות כל עשרה בתוך בית סאה, אבל אם היו כל עשרה אילנות ביותר מבית סאה הרי זה נותן פאה מכל

רמב"ם – פרק ג

מלבן ומלבן, שהרי האילנות מרוחקים הרבה ולא מפני האילנות זרע מלבנות מלבנות

ב. השגת הראב"ד: דל"א צקהיו האילנות וכו' עד זרע מלבנות מלבנות – אינו כן בגמרא צירושלמי, דהכי איתא התם: מה אנו קיימין אס במרווחין אף צ"ס מודו שנותן מאחד על הכל אס צרופים אף צ"ה מודו שנותן לכל אחד ואחד, אלא כן אנו קיימין צנטועים עשרה לצית סאה. צ"ס – עצדין לון צרופין וכו'. לזו הגרסא צקהן מפוזרים אין חלוקת האילנות ניכרת אצל צקהן לצופין ניכרת.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ב. ירושלמי: בית שמאי אומרים פאה מכל אחת ואחת ובית הלל אומרים מאחת על הכל – מה אנו קיימין, אס במרווחים אף ב"ש מודים שנותן פאה אחת על הכל, אס ברצופים אף ב"ה מודים שהוא נותן פאה מכל או"א. אלא כי אנו קיימין צנטועין מטע עשר לבית סאה, ב"ש עבדי להון צרצופים וב"ה עבדי להון צמורוחים. כן גרסת הר"ש והראב"ד.

א. וגרסת הרמב"ם: הפוך, צברצופים גם ב"ש מודים דאינם מפסיקין, ובמרווחים גם ב"ה מודים צמפסיקין. וביאר תורת זרעים בדעת הרמב"ם: וטעמא צמילתא מפרש הרמב"ם שם, דלכ"ע הזיתים עצמן אינם מפסיקין, וטעמא דב"ש לא משום הפסק הזיתים, אלא דזה גופא, מה דזרע השדה ערוגות ערוגות וכל ערוגה וערוגה ניכרת בפני

עצמה, הוא מפסיק להחשב כל ערוגה לשדה בפ"ע, וכל זה דווקא בשאין שם אילנות כלל, או צנטועין מטע י' לבית סאה, אבל צרצופים מודים ב"ש דאין הערוגות מפסיקות, דהא דזרע ערוגות לא משום להפסיק השדה, אלא משום מקום האילנות, וע"כ נחשבים כולם לשדה א'. אבל צמורוחים, וכ"ש בשאין שם אילנות כלל, גם ב"ה מודים דהערוגות מפסיקות.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

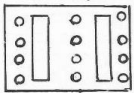
א. "כל עשרה"

דרך אמונה: עשרה אילנות בתוך בית סאה, דהיינו שטח שיש בו חמשים אמה על חמשים אמה (והוא לערך י"ח אמה ורביע בין אילן לאילן), דבזה האילנות צצופין קצת ואין דרך לצרוע תבואה בין האילנות ממש ולכן חילקן לערוגות.

"מכל מלבן ומלבן"

רמב"ם – פרק ג

הנידון כאן אם האילנות נחשב הפסק. ומפרשים שאם זרוע מטע י' לבית סאה וכ"ש יותר מזה אין האילנות הפסק שדרך בנ"א לזרוע בין האילנות, אבל אם זרוע רצופין יותר מי' לבית סאה הוי כגדר ומפסיק, אלא אם כן ראשי שורות מעורבין.

ואין נפק"מ בין ערוגות מרובעות או ארוכות. כזה

דרך אמונה: מכל מלבן – של הזרעים, שהערוגות מחלקות. אבל מהאילנות נותן פאה א' על כל השדה.

ב. "ולא מפני האילנות זרע מלבנות

מלבנות. אינו כן בגמרא צירוסלמי"

דרך אמונה: וכ"ז שיטת רבנו. אבל שיטת הר"ש ורוב הראשונים (ראב"ד והר"י בן מ"צ והרא"ש, וכ"נ דעת רש"י) – דערוגות לא נחשב הפסק כלל, וכל

הלכה י': מלבנות בצל בין ירקות

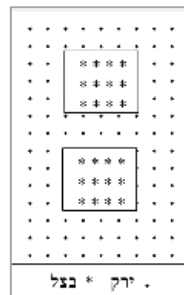
הלכה י': וכן מלבנות הבצלים שבין הירק, נותן פאה אחת לכל הבצלים, ואף על פי שהירק מבדיל ביניהן ומשימם מלבנות מלבנות.

ערוגות בצלים שהירק מפסיק ביניהן לא נחשב הפסק שדרך בנ"א לזרוע בצלים בין הירק (שנות אליהו). (ובלבד שירחיק כשיעור שלא יהא כלאים – רבנו נתן).

ואין נפק"מ בין מרוחקין י' לבית סאה או יותר (רדב"ז).

שבין הירק – ואין נפק"מ אפי' הוא ירק שחייב בפאה כגון שומין אינו מפסיק בין הבצלים. ונראה דה"ה לענין השומין עצמם אין הבצלים מפסיקין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ג, ד): מלבנות הבצלים שבין הירק: ר' יוסי אומר – פאה מכל אחת ואחת. וחכמים אומרים – מאחת על הכל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"וכן מלבנות הבצלים"

דרך אמונה: לפ"ד הרמב"ם היינו

הלכה י"א: קצר מכאן ומכאן היבש ונשאר באמצע הרטוב

רמב"ם – פרק ג

הלכה י"א: שדה שכולה זרועה מין אחד וכיון שהתחילו בה מקומות ליבש עקר או תלש (וה"ה קצר) מה שיבש מכאן ומכאן עד שנשאר הלח מפורד מלבנות מלבנות מרוחקות זו מזו: אם היה דרך בני אדם שם לזרוע מאותו המין ערוגות ערוגות כגון שבת או חרדל – הרי זה מניח פאה מכל מלבן ומלבן, שהרואה אומר ערוגות ערוגות נזרעו. ואם היה מין אחד שזורעין אותו שדות כגון תבואה וקטניות נותן אחת לכל.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ג, ב): המנמר את שדהו ושייר קלחים לחים – ר"ע אומר נותן פאה מכל אחד ואחד, וחכ"א – מאחד על הכל. ומודים חכמים לר"ע בזרע שבת או חרדל בג' מקומות שהוא נותן פאה לכל אחד ואחד.

פי' הרמב"ם (בפי' המשניות): מנמר – הוא הזורע מקומות מקומות. שעוקר היבש וישאיר הלח. ושבת – שכן דרך בני אדם לזרען מפורדות במלבנות, והוא אמרם לפי שדרכן לזרוע ערוגות ערוגות. ואין הלכה כר"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שהתחילו בה מקומות ליבש"

דרך אמונה: כלומר קצת מקומות הקדימו להגמר לפני השאר כגון ששם ה' מזובל ביותר ולכן הקדים להגמר (ירושלמי).

"מה שיבש מכאן ומכאן"

דרך אמונה: ובודאי שהיבש שקצר עתה פטור מפאה (כמש"כ רבנו לעיל ב, ו) שאם קצר מכאן ומכאן קצת פטור מפאה. אבל הנידון כאן אם קצירה זו מפסקת שכשיקצור אח"כ יצטרך לתת מכל א' וא'.

"מלבנות מלבנות מרוחקות"

דרך אמונה: אפי' אין מרוחק ג' תלמים, ואף שכאן לא זרע ערוגות רק נעשו ממילא. מ"מ בשבת וחרדל שדרכן לזרען ערוגות איכא מראית העין, ולכן חייבוהו מדרבנן ליתן פאה לכל א' וא'. אבל בשאר מינים שאין דרכן לזרוע ערוגות הכל יודעים שזה נעשה מחמת הקצירה.

"נותן אחת לכל."

דרך אמונה: ואף שעכשיו נפרד לערוגות כיון שכל הזמן לא היו ערוגות אין מפסיק.

הלכה י"ב: לח מכאן ולח מכאן ויבש באמצע

הלכה י"ב: א. במה דברים אמורים כשהיה יבש מכאן ויבש מכאן ולח באמצע, אבל לח מכאן ומכאן ויבש באמצע מניח מן היבש בפני עצמו ומן הלח בפני עצמו.

ב. השגת הראב"ד: דל"א כשהיה יבש מכאן וכו' עד ולח בפני עצמו. א"ל ערובי דברים יס כאן ולא הסכים להלכה, כי בעינן הלא בגמרא ולא איפשיטא, ואפשר דלרבי עקיבא הוא דאיבעיא להו הואיל והלח מרובה ומשווייר אס יחשב כל המשווייר כשדה אחת או לאו כי המחלוקת אינו אלא על המשווייר לדדו, ומה שאמרו בגמרא רבי חייה בשם רבי יוחנן אתיא דר"מ בשיטת ר"ע לאמר לח ויבש שני מינים הם ר' מאיר אומר וכו' מילתא אחריתי היא אס יטול מן הלח על היבש ולא ידעינן הא דר"מ היכן היא מ"מ מן הלח המשווייר נוטל מאחד על הכל בכל ענין על מה שליקט ועל מה ששייר כדברי חכמים וי"א דר"מ דפליג בקורא לשחת שהוא מפסיק אף על פי שלא חרש ומדמו מילתא למילתא.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי (ג, א): עד כדון כשהיה יבש מכאן ומכאן ולח באמצע (או כשקוצר את מה שבבד, נראה מה שבאמצע כמו מנומר). אבל היה לח מכאן ומכאן ויבש

באמצע (אם יקצור את היבש, אין כאן מראה של עור נמר, ויתכן שלא תהיה מחלוקת בכגון זה ור' עקיבא יודה לחכמים, שנותן מאחד על הכל. או גם כאן חולק שהרי היבש הפסיק ביניהם).²

² ירושלמי שם לפי פירוש ידיד נפש: אמר רבי בא רבי תימא בשם רבי יוחנן: רבי מאיר הולך כשיטת רבי עקיבא רבו. דלח ויבש שני מינים ונותן פיה מהיבש לחוד ומהלח לחוד.

ושואל אגרי תבתי קומי אמרו החברים לפני רבי יוסי אם טעמו של ר"מ שלח

ויבש חשובים כשני מינים למה לי כר' עקיבא מדוע אתה נדחק להעמיד את ר"מ בשיטת ר' עקיבא, הרי אפילו פרבנין שהרי אפשר להעמיד כרבנן דתנינן תמן שלמדנו שם הפתליק בצלין לשוק ומקנים יבישין לגורן נותן פיהם לאלו לעצמם ולאלו לעצמם, רואים שהטעם של חכמים הוא שלח ויבש שני מינים הם? ועונה אגר

רמב"ם – פרק ג

חייב.

"ולח באמצע"

דרך אמונה: והיבש היה ג"כ בין הלח עד שנפסק לערוגות כנ"ל הי"א כזה. דכיון שקצר את היבש בכמה מקומות הרי היבש פטור מפאה. אבל אם היבש באמצע במקום אחד וקצר את היבש שבאמצע, היבש חייב בפאה כשקוצרו במקום והו"ל לח ויבש ב' מינים.

כסף משנה: מהירושלמי (זה שבהערה) משמע דהא דלח מכאן ומכאן ויבש באמצע בעיא ולא איפשיטא היא. והרמב"ם פסק שנותן מכל אחד. והראב"ד – חלק על הרמב"ם. למה פסק בפשיטות שנותן לכל אחד ואחד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"בד"א"**

דרך אמונה: שהיבש פטור מפאה משום שהוא קצירת עראי ורק הלח

הלכה י"ג: בצלים שמקצתן לחין שמוכרים בשוק ומקצן יבשים לקיום

הלכה י"ג: שדה שזרעה בצלים או פולים או אפונים וכיוצא בהן, והיה בדעתו למכור מקצתן לחין בשוק ומניח מקצת השדה יבש ויעשה ממנו גורן – חייב להניח פאה לזה שמוכר לח בפני עצמו ולזה שקוצר אותו יבש בפני עצמו.

וכן באפונין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)**❖ ענפי הלכה (האחרונים)****"בצלים או פולים או אפונים"****דרך אמונה:** נקט הני משום דמצוי

פאה (ג, ג): המחליק (החותך) בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן – נותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן,

רבי עקיבא מודה מזה שרבי עקיבא לא אמר סתם הקוצר את היבש ומניח את הלח אלא מדבר במנמר שדהו, משמע שאם יקצור את הלח והיבש ביחד, אף ר' עקיבא יודה שיתן פאה אחת על שניהם!

רבי יוסי טעמם של חכמים לא משום שלח ויבש הם שני מינים שמתעבד מה שאנו כן שומעים מהם הוא שוק וגורן שני מינים, אבל לח ויבש שני מינים הם? בתמיה! האם נוכל ללמוד משם שלח ויבש הם שני מינים! והראיה חציו לח וחציו יבש, אף

רמב"ם – פרק ג

הפטור של עראי.

"לשוק"

דרך אמונה: לאו דווקא לשוק, שלרמב"ם אין הטעם משום דשוק וגורן ב' מינים הם, אלא משום דלחים ויבשים כשמחלקם נחשבין כשני מינים. אבל דעת כמה ראשונים (ר"י בן מ"צ ור"ש ורא"ש והגר"א) – דלחים ויבשים אין מחלקין כלל רק שוק וגורן מחלקין.

וי"א (הר"ש והרא"ש) – דה"ה בכרם כשחותך קצתם שנגמרו למכור בשוק לאכילה וקצתם שעדיין לא נגמרו לגמרי לבית לעשות מהן יין ג"כ מחלק ונותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן.

בהן לחים ויבשים בשעת קצירה. וכיוצא בהן – מינים שדרך לחלקם הלחים לשוק והיבשים לגורן. וכ' הגר"א – שדווקא לח גמור ויבש גמור אבל כשהן קרובים זה לזה אף על פי שזה קצת יותר לח מזה נחשב מין אחד.

"מקצתן לחים"

דרך אמונה: אף שדבר אין ראוי להכניסו לקיום (כגון לחים) פטור מפאה, כיון שמינן מכניסין לקיום חייבים בפאה.

ויש חולקין – וס"ל דמיירי דוקא בלחים כאלו שכבר נתייבשו קצת וראויין להכניסן לקיום. ומיירי שקצר מרוח אחת שאין כאן

הלכה י"ד: זרעה מין אחד או שני מינים

הלכה י"ד: הזורע את שדהו מין אחד אף על פי שהוא עושהו שתי גרנות

מניח פאה אחת, זרעה שני מינים (אפי' אינו כלאים זה בזה) אף על פי שהוא עושה אותה גורן אחת נותן פאה למין זה בפני עצמו ופאה למין זה בפני עצמו [פאה ב', ה].

רדב"ז: ואפי' קוצרו בב' זמנים. כ' בשנות אליהו – ואפי' אחד קצר לח ואחד יבש כ"ז שאינו לח ויבש גמור דינו כמין אחד. מניח פאה אחת – ממה שקוצר בסוף הקצירה על כל השדה (דרך אמונה).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ר"י קורקוס: והטעם דבקציר תלה רחמנא ולא בגורן, אבל כשהן ב' הולכין אחר הגורן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שתי גרנות"

רמב"ם – פרק ג

דיעבד אם הפריש ממין על חברו לא מהני.

וי"א (לפי דעת רש"י) – שאם רוב השדה מין אחד ויש בתוכה קצת ממין אחר וקוצר הכל יחד נותן פאה ממין הרוב ופוסט את המיעוט.

"אף שעושה גורן אחת"

דרך אמונה: שאוסף הכל לתוך כרי אחד אפ"ה בטלה דעתו ונתן מכל אחד.

"נותן פאה לכל אחד"

דרך אמונה: והוא מהתורה ואפי'

הלכה ט"ו: קצר שני מינים ועשאן גורן אחד או שתי

הלכה ט"ו: זרע שני זרעים ממין אחד כגון שזרעה שני מיני חטים או שני מיני שעורים: אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת. שתי גרנות נותן שתי פאות. ודבר זה הלכה למשה מסיני.

א' הו"ל מין א', אבל אם הפרידן לב' גרנות אפי' קצרן בזמן א' רק עשה כרי ממין זה לחוד וממין זה לחוד נותן ב' פאות (מאירי).

שתי גרנות – ואם עירבב בכל גורן מב' המינים פשיטא דפאה א' לכולן.

"ודבר זה הל"מ"

ירושלמי: ואם היתה בדעתו לעשות ב' גרנות וקצר חצי הלבן וחצי האדום, ואח"כ נמלך לעשות גורן א' וקצר החצי השני של האדום והלבן – הולכין אחר מחשבתו האחרונה וצ' להפריש בסוף הקצירה בין מהאדום ובין מהלבן על הכל.

וכן הפוך, אם קצר חצי הלבן וחצי האדום ע"ד גורן אחד, וסיים חצי השני ע"ד שני גרנות, הולכים לפי מחשבתו

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ב, ו): אמר נחום הלבנר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטין אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"שני מיני חטים"

דרך אמונה: כגון אדומה ולבנה או חטים גסים ודקים.

"אם עשאן גורן אחת"

דרך אמונה: העיקר תלוי בדעתו בשעת הקצירה לעשותן גורן אחת או שתיים. אף שלסוף עשה אחרת. נותן פאה אחת – דכיון שעשאן גורן

האחרונה.

הלכה ט"ז: השותפים שחלקו וחזרו ונשתתפו

הלכה ט"ז: א. האחין שחלקו נותנין שתי פאות, חזרו ונשתתפו (לפני

הקצירה) נותנין פאה אחת.

ב. השותפין שקצרו חצי השדה ואחר כך חלקו (שזה לקח הקציר וזה לקח הקמה שבחצי השדה), זה שלקח הקציר אינו מפריש כלום, וזה שלקח הקמה מפריש על החצי שלקח בלבד.

ג. חזרו ונשתתפו וקצרו החצי האחר בשותפות, כל אחד מהן מפריש מחלקו שבקמה על חלק חבירו שבקמה אבל לא על החצי שנקצר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ג, ה): האחין שחלקו נותנין שתי פאות חזרו ונשתתפו נותנין פאה אחת.

ב. ירושלמי (פאה, ג): קצר חצי שדה בשותפות וחלקו, אינו מפריש משלו לא בתחלה ולא בסוף.

רדב"ז – וטעמא שאין פאה אלא בסוף הקציר, וזה שלקח הקמה אינו חייב להפריש על החלק שלקח חבירו.

ג. עוד שם: חזרו ונשתתפו וקצרו חצי שדה בשותפות וחלקו, מפריש משלו שבסוף על של חבירו שבסוף אבל לא משלו שבתחלה על של חבירו שבתחלה.

וע"כ איירי בשלא הפרישו את הפאה בשעת הקציר, וא"כ מפריש פאה אחת על הקמה שנשארה. אלא כגון שקצרו את הקמה ולא הניחו פאה וחלקוה כל אחד מהם נתחייב בפאת כל הקמה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "נותנין שתי פאות"

דרך אמונה: שתי פאות – כל אחד בסוף קצירתו. חלקו דכל חד וחד קרינן ביה שדך (ר"ש). ואפי' בדיעבד אם נתן משלו על של חבירו אין פוסט (כ"מ מרש"י).

"נותנין פאה אחת"

דרך אמונה: כיון שבשעת קצירה הם

רמב"ם – פרק ג

משנה). ואם קצרו חצי שדה בשותפות ואח"כ נתחלקו וקצרו החצי השני שלא בשותפות, הולכין אחר מחשבתן האחרונה וכל אחד נותן על חלקו של החצי השני ושל החצי הראשון (הגר"א). ואם קצרו חצי שדה כל אחד בנפרד ואח"כ נשתתפו בחצי השני, על החצי השני יכולין ליתן בשותפות אבל על החצי הראשון צריך כל א' ליתן פאה בפ"ע.

שדה שנשתתפו בחציה, וחציה השני לא נשתתפו בה, וקצרו חצי מהחציה שנשתתפו (כלומר רבע השדה), ואח"כ נשתתפו בכולה וגמרו לקצור חצי הראשון וגם כל השאר (הרבע של כ"א). אם כלה כל הקציר ומפריש מהתלוש: אם מפריש מהרבע השני יכול להפריש על הכל. ואם מפריש מהרבע הראשון או מהחצי האחרון יכול להפריש על הרבע האמצעי אבל לא מהראשון על האחרון ולא מהאחרון על הראשון. ואם מפריש מהמחובר מפריש מהאחרון על האמצעי ומהראשון יפריש בפ"ע מן התלוש, ואם רוצה יכול להשאיר מהאמצעי בסוף הקצירה ויפטור את הכל.

וכן מי שקנה חצי שדה וקצר חצי חציה ולא הספיק לקצור את השאר עד שקנה כולה וקצרה דינו ג"כ כנ"ל.

שותפין ואף על גב שהיו מחולקין כל זמן הזריעה דבפאה אזלי' בתר שעת קצירה שאז מצות פאה (שנות אליהו). וכן כל ב' אנשים אם בשעת קצירה נשתתפו יחד והשדות סמוכין זה לזה ואין ביניהן דבר המחלק לפאה נותנין פאה א' (ערוך השלחן).

ב. **"אינו מפריש כלום"**

כסף משנה: שבשעת קצירת החצי עדיין לא חל עליו חיוב שהרי מצות פאה ליתן בסוף השדה, וא"צ ליתן מהתלוש דהוי כקצרו לסטים חציה השניה (כנ"ל פ"ב ה"ה).

"על החצי שלקח בלבד"

דרך אמונה: אבל א"צ להפריש על חלק חברו (ולא דמי לקצר חציה ומכר חציה שהלוקח נותן פאה לכל (פ"ב ה"ה), דשאני התם דאמרינן שחלק הפאה לא מכר לו כדי שלא להפקיע המצוה אבל כאן שבע"כ נחלקין הו"ל כנטלוה לסטים).

ג. **"כל אחד מהן מפריש"**

דרך אמונה: ר"ל כל מי שיקצור בסוף הקצירה הוא יפריש גם על חלקו וגם על חלק חברו. שהרי הן כאיש אחד בחצי השדה שנקצרה בשותפות.

"אבל לא על החצי שנקצר"

דרך אמונה: שהרי כבר נפטר משעה שחלקו ואינו חוזר להתחייב (כסף

הלכה י"ז: חצי השדה הגיע לשליש גידולה וקצרה, אח"כ הגיע השאר לחצי גידולה

הלכה י"ז: שדה שהגיע חציה עד שליש (גידולה) וחציה לא הגיע, והתחיל וקצר בחצי שהגיע חציו ואחר כך הביאה כולה שליש ואחר כך גמר החצי הראשון שהגיע בתחלה, מפריש מן הראשון על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשון ועל האחרון.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי (פאה ג, ד): אמר ריב"ל – היתה לו שדה אחת, חציה הביאה שליש (וחייבת בפאה) וחציה לא הביאה שליש (ופטורה מן הפאה). ולא הספיק לקצור חצי חציה עד שהביאה כולה שליש (וקצר את השאר), מפריש מן הראשון על האמצעיים (כלומר על אותו החצי שהביא שליש בתחילה) ומן האמצעיים על הראשון (כלומר הואיל ובאו בשוה מפריש מזה על זה ומזה על זה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ואח"כ גמר החצי הראשון שהגיע בתחילה"

דרך אמונה: פ' ואחריו גמר את החצי שהביא שליש אח"כ, נמצא שהרבע הראשון והרבע השני מצטרפין שבשעת קצירת הראשון כבר הביא שליש. והרבע השני עם החצי האחרון מצטרפין ג"כ שהרי כשקצר את הרבע השני כבר הביא גם החצי האחרון אינן מצטרפין.

הלכה י"ז: המוכר מקומות משדה לאנשים הרבה

הלכה י"ז: המוכר מקומות מקומות משדה לאנשים הרבה, אם מכר כל השדה (ולא נשאר לו כלום) כל אחד ואחד (מהלקוחות) נותן פאה אחת מחלקו שלקח (ואינן מנכין לו דמי הפאה ממעות המכר).

ואם התחיל בעל השדה לקצור ומכר מקצת ושייר מקצת, בעל השדה נותן פאה הראויה לכל, שכיון שהתחיל לקצור נתחייב בכל.

רמב"ם – פרק ג

ואם מכר תחילה (חלק השדה ואח"כ קצר מה ששייר לעצמו) מפריש הלוקח על מה שלקח ובעל השדה על מה ששייר.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (פ"ג מ"ה): המוכר קלחי אילן בתוך שדהו, נותן (הלוקח) פאה מכל אחד ואחד. א"ר יהודה אימתי בזמן שלא שייר בעל השדה אבל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל. והלכה גם כר"י שכל מקום שאומר ר"י 'אמתי' אינו חולק אלא מפרש.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"המוכר... לאנשים הרבה"

דרך אמונה: ואפי' הן סמוכין זה לזה ואין מפסיק ביניהן שדה של בעה"ב כיון שמכרם לאנשים הרבה כל א' צריך ליתן פאה מחלקו כיון שבשעת קצירה הוא שייך לכמה אנשים. **ואם מכר לאיש אחד והם סמוכים זה לזה, נותן הלוקח פאה אחת לכל מה שקנה.** וכ' הראשונים (ר"ש, הרא"ש, ר"י בן מ"צ,

ורש"י) – אבל אם מפסיק ביניהן שדה של בעה"ב אפי' מכרן לאיש א' נותן פאה מכל א' וא'.

"ואם התחיל בעל השדה לקצור"

דרך אמונה: שכבר חל עליו מצות פאה על כל השדה ועליו להפריש על הכל (חולין קלח.).

"בעל השדה נותן"

דרך אמונה: ואם הלוקח נתן אין יכול לתבוע מהמוכר דמי הפאה. וכן אם נשרף חלק המוכר חייב הלוקח להפריש פאה ואין המוכר צריך לשלם לו דמיה (פאת השלחן).

"בעל השדה נותן פאה הראויה לכל"

דרך אמונה: ולכן ימתין בעל השדה עד שהלוקח יגמור לקצור ואז יקצור הוא ויתן פאה, שמצוות פאה בסוף הקצירה.

הלכה י"ט: מה מפסיק בשדה אילן

הלכה י"ט: שדה אילן אין מפסיק בה אלא גדר גבוה המבדיל בין האילנות, אבל אם היה הגדר מבדיל מלמטה והבדים והפארות מעורבין מלמעלה ונוגעין בגדר על גבו הרי זה כשדה אחת ונותן פאה לכל.

רמב"ם – פרק ג

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ב, ג): הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר. ואם היה שער כותש אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל. **רמב"ם** (בפירוש המשניות): גדר – כותל שגבוה י"ט ואז מבדיל בין האילנות ויתחייב להוציא פאה מזה ופאה מזה. ושער כותש – כלומר אם היו ענפי האילנות כותשים בגדר ונמשכין עליו הרי נתחברו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שדה אילן"

דרך אמונה: מתוך שהדרך לנטוע אילנות רחוקין קצת זה מזה, ואף שיש ביניהם דברים המפסיקין מ"מ קוצרין אותן ביחד לכן הדברים דלעיל שמפסיקין בזרעים אין מפסיקין באילן רק גדר (בר"ש משנץ תו"כ). ומשמע דאפי' דרך הרבים שרחבה ט"ז אמה מפסקת לאילן (ירושלמי). וי"א שאם האילנות נטועין יותר מי"ח אמה ורביע בין אילן לאילן (דהיינו יותר ממטע י' לבית סאה) אין מצטרפין זה לזה ונותן פאה מכל א' וא' (רש"ס). אבל בראשונים לא נראה כן

"גדר גבוה"

דרך אמונה: ר"ל גבוה יותר מהאילנות, שאם האילנות גבוהין יותר

לפעמים אינו מפסיק אם מתערבין. ואפי' אם הגדר גבוה יותר מהאילנות צריך שיהא גובהו י' טפחים דפחות מכאן אין מפסיק כלל לאילן (כ"ה בתו"כ וכ"כ כל האחרונים בדעת רבנו).

"מעורבין מלמעלה"

דרך אמונה: כגון שהאילנות גבוהין יותר מהגדר ועולין על גביו ומתערבין ואפי' רק ענפים דקים מחברין אותן סגי (הרא"ש).

"ונוגעין בגדר על גבו"

▪ לפי הרמב"ם – שצריך שיתערבו מלמעלה וגם שיגעו בגדר על גבו, אבל אם מתערבין למעלה מהגדר ואין נוגעין בגדר לא מהני (להיות שדה אחד). וכן אם עולין על הגדר אבל אין מתערבין לא מהני.

▪ אבל הר"ש והרא"ש כתבו דסגי שמתערבין ע"ג הגדר (אף שלא נוגעים על גב הגדר). כ"כ הרש"ס והגר"א – דא"צ שיגעו כלל בגדר רק אם מתערבין מלמעלה סגי.

▪ והרמב"ם פיה"מ – פי' להיפך דסגי שנוגעין בגדר אף שאין מתערבין. וכן דעת כמה ראשונים (הר"י בן מ"צ והר"ש משנץ בתו"כ).

▪ ודעת הראב"ד דצריך שהענפים יכסו את הגדר עד שלא יראה הגדר כלל.

הלכה כ: שנים שלקחו אילן אחד

הלכה כ: שנים שלקחו אילן אחד נותנין ממנו פאה אחת. לקח זה צפונה וזה דרומה זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (בסוף קצירתו את שלו וכן השני).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ג, ה): לקח זה צפונה וזה דרומה, זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שנים שלקחו"

דרך אמונה: אף שכבר דין זה לעיל (הט"ז), חזר וכפלה כאן לאשמעין, (א). דגם באילן אם הוא של ב' אנשים מתחלק לב' פאות. (ב). ועוד קמ"ל דגם אילן א' יכול להתחלק לב' פאות, אף על גב דאין ניכר שזה פאה של זה וזה

של זה. נותנין ממנו פאה אחת – ומי שגומר הקצירה הוא יתן הפאה על כל האילן. **"וזה נותן פאה לעצמו"**

דרך אמונה: ואם אחד נתן על שניהן נראה דלא מהני אף דיעבד, וכן אם לא נתנו במחובר ונותנין בתלוש כל א' נותן לעצמו. ואפי' אם יעשוהו גורן א' לא מהני. ואם נתערבו התבואות צריכין לקרות שם כל א' פאה בקצה חלקו בצפונה או בדרומה.

הלכה כא: שדה עצי חרובין

הלכה כא: א. החרובין כל שאדם עומד בצד הרוב זה וחבירו עומד בצד

חרוב זה ורואין זה את זה הרי הן כלן שדה אחת ופאה אחת לכלן.

ב. היו שני הצדדין רואין את האמצעיים ואין הצדדים רואין זה את זה מפריש מצד אחד מן הראשונים על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשונים, אבל לא יפריש מצד זה על הצד האחר.

ג. השגת הראש"ד: החרובין כל שאדם עומד וכו'. א"א לא ידעתי מה הוא זה. אלא כל החרובין שיש לאדם אחד אף על פי שיש ביניהם גדרים הרבה אינן מפסיקין

רמב"ם – פרק ג

כל זמן שהחרובין רואין זה את זה, והרואיה הזו היא שאלם עומד צראש חרוב זה ורואה החרוב שצאל אחר, והטעם לחרובין מפני שהן גבוהים הרבה ומסוככין כדתנן בחרוב ובסקמה חמשים אמה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א.ב.פאה (ב, ד): ולחרובין כל הרואין זה את זה. אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית אבא נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח ולחרובין כל הרואין זה את זה. רבי אליעזר בר' צדוק אומר משמו אף לחרובין שהיו להם בכל העיר.

רמב"ם (בפירוש המשניות): רואין זה את זה – והוא שלא יבדיל בין אילן לאילן שום מסך, ויהיה ריחוקן כדי שאם עמד על ידי אילן זה יראה את השני. ופירוש בכל הרוח – כל אותו הצד, כגון שיוציא פאה מכל הזתים שבמזרח המדינה, וכן פאה מכל מה שבמערבה. ואין חולק על רבן גמליאל. ואין הלכה כר' אלעזר ברבי צדוק.

והראב"ד: מ"ש "שלא יבדיל בין אילן לאילן שום מסך" – חולק, אם יש גדרים ביניהם הגדרים אינם מפסיקים, וא"כ איך יראה אדם העומד בצד החרוב את חבירו העומד בצד חרוב אחר. ולפיכך פירש שהאדם עומד בראש החרוב ורואה החרוב שבצד האחר.

והרדב"ז ביאר שיטת הרמב"ם – שאם אתה אומר עומד בראש החרוב ורואה, אפילו מרחק כמה מילין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "החרובין"

דרך אמונה: מתוך שהן אילנות נמוכים משאר אילנות ויש להם ענפים מרובים ופארותיהן ארוכין ומפני זה הן נחבאין ונסתריין זה מזה, ולכן החמירו בהן חכמים ונתנו שיעור יותר קטן לצירופם, שאפי' אין גדר ביניהן אינן מצטרפין אלא דוקא אם רואין זה את זה (ראב"ד, תו"כ, גם רבנו אזיל כאן בשיטה זו, וכ"כ בתוס' אנשי שם ובמעשה רוקח. וביראים – כ' משום שחרובין דרך להרחיקן זה מזה עד כדי שיראהו).

"ורואין זה את זה"

דרך אמונה: ר"ל אדם שעומד בצד חרוב זה רואה את העומד ליד חרוב שני.

וי"א דסגי שאם אדם עומד בצד חרוב זה רואה ראש החרוב השני (רע"ב).

וי"א דסגי שאם אדם עומד בראש חרוב זה רואה ראש החרוב השני וכן הסכים הפר"ח (ראב"ד).

רמב"ם – פרק ג

"זה את זה"

ביניהן כ"ז שרואין זה את זה.

"ואין הצדדין רואין זה את זה"

דרך אמונה: לפ"ד רבנו היינו משום שהאילנות האמצעיים מסתירין. ולפ"ד שאר הראשונים משום ששני הראשים מרוחקין זה מזה יותר משיעור שאפשר לראות.

"מן הראשונים על האמצעיים"

דרך אמונה: היינו שאם קצר בסוף את הראשונים, משאיר פאה גם לפטור האמצעיים. ואם קצר בסוף הקצירה את האמצעיים יכול לפטור בהפאה שנותן את שני הראשים.

אבל אם קצר אחד מהראשים (הקיצוניים) בסוף אין יכול לפטור בזה את הראש השני (האמצעי) שהרי אין יכול לראות מראש זה את הראש האחר.

דרך אמונה: אבל אם רחוק זה מזה כ"כ שא"א לראות זה את זה (הר"ש) או שיש שום דבר מסתיר ביניהן שעי"ז א"א לראות זה את זה אין מצטרפין (רמב"ם בפירוש המשניות והרי" קורקוס). ואם אפשר לראות קצת בין למעלה בין למטה מצטרפין.

ב.

"ופאה אחת לכולן"

דרך אמונה: וכ"ז לדעת רבנו, אבל דעת רוב הראשונים, (הר"ש, הרא"ש, הר"י בן מ"צ במ"ג, הראב"ד בהשגות כאן, הר"ש משנץ ועוד) – דאדרבה בחרובין מקילין משום שחרובין שבזמנם היו גבוהין ביותר וענפיהן הרבה ומסובכין וגם דרך החרובין להיות מפוזרין זה מזה לפי ששרשיהן מרובין. ולכן מצטרפין אף על פי שיש הרבה גדרים

הלכה כב: זיתים כל מה שברוח אחד נחשבה כשדה אחד

הלכה כב: הזיתים כל מה שיש מהן ברוח אחת מרוחות העיר כגון זיתים שיש במערב העיר כולן או במזרחת הרי הן כשדה אחת ופאה אחת לכלן.

מה שבמערבה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"הזיתים"**

דרך אמונה: זיתים לכו"ע (בין לדעת רבנו ובין לשאר הראשונים) קילי משאר

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ב, ד): זיתים שהיו להם בכל רוח, הרי הן כשדה אחת. רמב"ם (בפירוש המשניות): בכל הרוח, כל אותו הצד, כגון שיוציא פאה מכל הזתים שבמזרח המדינה, וכן פאה מכל

רמב"ם – פרק ג

הם בב' רוחות אף על פי שסמוכין זה לזה כגון בקרן זוית, דבשאר אילנות היו מצטרפין, אבל כאן כיון שקבעו חכמים הגבול ברוחות אין מצטרפין וכנ"ל לפי שאין מוליכין זיתים מרוח לרוח.

"מרוחות העיר"

ר"י קורקוס והרדב"ז: היינו שאין הולכין אחר רוחות העולם אלא אחר רוחות העיר. כ"כ דרך אמונה.

אילנות. א). מצטרפין בכל רוח מרוחות העיר. ב). אף על גב שיש כמה גדרים ביניהן וגם אין רואין זה את זה (כ"מ מהראב"י).

והטעם נראה כדאיתא בירושלמי שהיה דרכן לעשות בית הבד לכל רוח מרוחות העיר בשביל שטורח להביא זיתים מרוח אחת לרוח שנית ולכן קבעו חכמים שכל הרוח מצטרף כיון שהדרך להביאו לבית בד אחד.

ולפעמים יוצא מזה ג"כ חומרא שאם

הלכה כג: המידל כרמו

הלכה כג: הבוצר את מקצת כרמו מכאן ומכאן כדי להקל מעל הגפן

עד שימצאו שאר האשכולות ריוח ויוסיפו הוא הנקרא מידל, וכבר בארנו שהבוצר מרוח אחת אינו מידל ולפיכך נותן מן הנשאר פאה הראויה לכל, ואף על פי שבצר לשוק, אבל אם הירל למכור בשוק אינו נותן פאה לזה שהירל (רק ממה שיקצור אח"כ), הירל להביא בביתו נותן מן הנשאר שהניח לדרוך פאה אחת הראויה לכל.

מהשארית הנשארה כשיעור מה שנשאר לא כשיעור כל הכרם.

בד"א שכשבצר הענבים מכל צדדי הכרם, אבל אם בצר מרוח אחת ומכר והניח השאר הרי זה נותן מן השאר פאה כשיעור חובת כל הכרם, וזהו פירוש אמרו המחליק מאחת יד, כלומר הבוצר מרוח אחת.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כלאים (גג): המדל נותן מן המשואר על מה ששייר. והמחלק מאחר יד נותן מהמשואר על הכל.

רמב"ם (בפירוש המשניות): המדל, כרם עני נגזר מן דל, והוא שיבצור ממנו וימכור ויניח הנשאר לדריכה או לצמוקים, לכך אמר שנותן פאה

רמב"ם – פרק ג

שההדלאה היתה רק קצירת עראי ופטור מפאה, אבל אם נוטלן לביתו נראה כאילו בצרן לאכילה בקבע, שהרי לא נוטלן קצת קצת כל פעם כדי אכילת ביתו ולכן חייב בפאה ואפשר שהוא מדרבנן.

"הבוצר מרוח אחד אינו מידל"

דרך אמונה: ואפי' כונתו להדל, בטלה דעתו והוי בצירה ממש וחייב בפאה אף על פי שבוצר לשוק.

"הידל להביא לביתו"

דרך אמונה: היינו שהידל מכאן ומכאן, ומ"מ כיון שהידל לביתו לאכילה חייב בפאה ונותן בסוף על הכל (רדב"ז).

וכ"ז דעת רבנו אבל דעת הר"ש וכמה ראשונים שאין חילוק בין בוצר מרוח אחת או מב' רוחות, וכל מידל שהוא לטובת הנשאים לא מקרי בצירה ופטור מפאה, ולכן נותן אח"כ פאה רק ממה שנשאר. מיהו דווקא אם מידל להוליך לשוק שאז ניכר שזה רק מידל אבל לביתו כגון לאכילה חייב (ירושלמי).

פ' הר"ש: הטעם כשהוא מידל לתת ריוח לנשאים אין זו בצירה לפי שהוא לתקנת הנשאים אבל כשבוצר מרוח א' תחלת בצירה היא זו.

ירושלמי (פ"ג) – תניא א"ר יהודה בד"א במדל לשוק אבל במדל לבית נותן מן המשואר על הכל.

א"ר זעירא הדא דתימא שעביה ע"מ להדל אבל אם עיבה שלא להדל לא סוף דבר לביתו אלא אפי' לשוק נותן מן המשואר על הכל. ורבינו לא כתב חילוק זה. משמע דס"ל דאין הלכה כר' זעירא. וכתב סתם אבל אם הדל כלומר מכאן ומכאן להקל מעל הגפן אינו נותן פאה לזה שהדל.

ופי' ר"ש: מידל לבית כלומר לגורן פי' שראוי להכניס לקיום.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"הבוצר מקצת כרמו"**

דרך אמונה: דין זה כבר נתבאר לעיל (פ"ב ה"ו), אלא דשם מיירי שבוצר מעט מעט לאכילת ביתו וכאן מיירי שבוצר כדי להרויח הנשאים. ולכן אם שלחן למכור בשוק הכל רואין

רמב"ם פרק ד: דיני לקט פרט ועוללות, ובו כ"ז

הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

הלכה י"ד: המפקיר את הלקט עם נפילת רובו 108.....
 הלכה ט"ו: אי זהו פרט 109.....
 הלכה ט"ז: נפל לארץ ונפרט מחמת אונס 110.....
 הלכה י"ז: איזהו עוללת 112.....
 הלכה י"ז: איזהו כתף ונטף 113.....
 הלכה י"ט: אין בעה"ב חייב לבצור לעניים את העוללות 116.....
 הלכה כ: עוללת שבארכובה 117.....
 הלכה כ"א: כרם שכולו עוללות 117.....
 הלכה כ"ב: אין פרט ועוללות עד שיתחיל לבצור כרמו 118.....
 הלכה כ"ג: המקדיש כרמו 119.....
 הלכה כ"ד: המדל בגפנים מדל גם בשל העניים 121.....
 הלכה כ"ה: נוכרי שמכר כרמו לישראל לבצור. ישראל וגוי שותפים 121.....
 הלכה כ"ו: נתן מעשר ללוי ונמצאו בו עוללות 123.....
 הלכה כ"ז: דין בצירת עראי 124.....

הלכה א: איזהו לקט 92.....
 הלכה ב: היה קוצר או תלוש ונפל ממנו 94.....
 הלכה ג: נשארה שיבולת אחת שלא נקצרה 95.....
 הלכה ד: שתי שבולים אחד קרובה לקמה והשנית חיצונה לה 96.....
 הלכה ה: רוח פזורה את העומרים על הלקט 97.....
 הלכה ו: בעל הבית שהגדיש על לקט... 98.....
 הלכה ז: בהגדיש על הלקט קנסוהו 99.....
 הלכה זז: להשקות שדה כשמפריע ללקוט הלקט 100.....
 הלכה ט: זרעים הנמצאים בחורי הנמלים 102.....
 הלכה י: שיבולת של לקט שנתערבה בגדיש 103.....
 הלכה י"א: לשכור פועל שבנו ילקט אחריו 105.....
 הלכה י"ב: מי שאינו מניח את העניים ללקט 106.....
 הלכה י"ג: להרביץ אריה להבריח העניים. עני שאינו ראוי ליטול 107.....

הלכה א: איזהו לקט

הלכה א: א. איזהו לקט זה? הנופל מתוך המגל בשעת קצירה (שקוצר ע"י פועלים ואפי' הם גוים) או הנופל מתוך ידו כשמקבץ השבלים ויקצור.

רמב"ם – פרק ד

- ב. והוא שיהיה הנופל שבלת אחת או שתיים, אבל אם נפלו שלש כאחד הרי שלשתן לבעל השדה.
- ג. והנופל מאחר המגל או מאחר היד אפילו שבלת אחת אינה לקט.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ד, י): איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה. ג. תוך היד ותוך המגל לעניים אחר היד ואחר המגל לבעל הבית.

ב. פאה (ו, ה): שני שבלים לקט ושלשה אינן לקט דברי ב"ה. ובש"א שלשה לעניים וארבעה לבעה"ב.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "איזהו לקט"

דרך אמונה: כבר ביארנו (פ"ב סק"ו) דמצוות לקט נוהגת בכל הדברים שפאה נוהגת, חוץ מפירות האילן שבהן אין דין לקט [לבד מכרם שיש בו פרט שהוא כעין לקט]. אבל בדברים שאין פאה נוהגת (כגון שאינו אוכל אדם או שאין נשמר או שאין גידולו מהארץ או שאין לקיטתו כאחת או שאין מכניסו לקיום בכל אלו) גם לקט אינו נוהג. וכן הקוצר קודם הבאת שליש פטור מלקט (מנחת חינוך).

"זה הנופל מתוך המגל"

דרך אמונה: כגון שקוצר במגל ואינו

מקבץ בידו את התבואה רק חותכה במגל (חזו"א). ואפי' בקצירת המכונות שנוהגים היום יש מצוות לקט. ומשנפל רובו (מהשבולים שהוא לקט) מתוך המגל או היד זכו בו העניים אף שעדיין מעוטו בידו, ופטור ממעשר (כיון שנפלו רובו מידו זכו העניים). [תמורה כה.].

"מתוך המגל"

דרך אמונה: כי המגל הוא כחצי עיגול ומה שנכנס לתוכו ונפל ממנו ה"ז לקט. דעת רבנו בסמוך שיש ב' מיני לקט: א. יש שנשאר שבולת א' או ב' במחובר ונשמטה מן היד ולא נקצרה ה"ז לקט. ב. ויש שנקצרה אבל נפלה מן הצד ואינה נוגעת בשאר הקציר – ה"ז לקט, ובשניהם דווקא אם נפלו א' או ב' אבל ג' ביחד אינו לקט כדבסמוך.

"או הנופל מתוך ידו כשמקבץ"

דרך אמונה: היינו כשמקבץ השבלים בתוך ידו ואח"כ קוצרם במגל אז א"א שיפול מהמגל שהרי מחזיקם בידו, אבל אפשר שיפול מתוך ידו וג"ז לקט (חזו"א).

ב. "שלש כאחד"

רש"ס: משמע שאם נפלו בזה אחר זה

רמב"ם – פרק ד

"או מאחר היד"

חזו"א: כגון שאחזה תוך ידו לקצור וע"י גדנוד היד נפלה מאחורי היד ג"ז אינו דרך קצירה.

והראב"ד מפרש: הטעם דאחר היד ואחר המגל אינו לקט משום שנפל אחר הקצירה ולא בשעת הקצירה וכן ראש היד והמגל נחשב שנפל אחר הקצירה. וי"א משום דהוי כמו נפילה באונס (ר"ש משאנץ).

אפי' שלש במקום אחד ה"ז לקט, וכ"ש אם נפלו בכמה מקומות. מיהו אם נפלו שלשה כאחד אפי' נתפזרו בכמה מקומות אינו לקט. כ"כ דרך אמונה.

"והנופל מאחר המגל"

דרך אמונה: שנדנוד המגל תלש מאחוריו (חזו"א), אין זה דרך קצירה ואינו לקט וכ"ז כשלא אחזה בתוך ידו כנ"ל (הר"ש).

הלכה ב: היה קוצר או תלוש ונפל ממנו

הלכה ב: א. היה קוצר ביד בלא מגל הנופל מתוך ידו אינו לקט (דלקט קצירך ולא לקט קיטוף), אבל התולש דברים התולשים אותם הנופל מתחת ידו לקט.

ב. היה קוצר או תולש דבר שדרכו להתלש ואחר שקצר מלא זרועו או תלש מלא קמצו הכהו קוץ (וה"ה שאר אונס) ונפל מידו על הארץ הרי זה של בעל הבית.

מודה ר' יוסי במידי דאורחיה (לאוספו על ידי קיטוף ולא על ידי קצירה, שחייב בלקט), דתניא, ר' יוסי אומר: קציר – אין לי אלא קציר, עוקר מנין? ת"ל: לקצור, תולש מנין? ת"ל: בקוצרך.

ב. פאה (ד, י): איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה. היה קוצר, קצר מלא ידו תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית תוך היד ותוך המגל לעניים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (קלז:): דתניא: לקט קצירך (דווקא מתבואה הנקצרת בעינן למיתב לקט) ולא לקט (אם נאספה על ידי קיטוף, ר' יוסי אומר: אין לקט אלא הבא מחמת קציר, ר' יוסי היינו ת"ק! כולה ר' יוסי היא, והכי קתני: שר' יוסי אומר אין לקט אלא הבא מחמת קציר. א"ל רב אחא בריה דרבא אשי:

רמב"ם – פרק ד

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"היה קוצר ביד"

דרך אמונה: דברים שדרך לקוצר במגל והוא תולשן בידו, אינו לקט. אינו לקט – דילפי' מדכתיב 'לקט קצירך' ולא לקט קיטוף (תלישה בידו) שזה לא לקט (ולא דמי לפאה דשם יש ריבוי לרבות אפי' תולש).

ב.

"דברים התולשים אותם"

דרך אמונה: דכיון דדרך לתולשם היינו קצירה דידהו כמו בצלים וקטניות וכה"ג (חולין שם). וי"א (ערוך השלחן) –

דה"ה אם קצרן אף שדרכן בתלישה חייב דקצירה לעולם מחייבת. וצ"ע.

"שקצר מלא זרועו"

דרך אמונה: שדרך הקוצר למלאות זרועו או ידו, אבל התולש אינו ממלא אלא ידו דהיינו קומצו.

"ה"ז של בעה"ב"

דרך אמונה: טעמו

■ ר"ש – דכיון שנפל מחמת אונס אין זה לקט (כ"כ ר"י בן מ"צ, ר"ש משנץ בתו"כ וחינוך).

■ והראב"ד מפרש הטעם משום שנפל אחר הקצירה ולא בשעת הקצירה.

הלכה ג: נשארה שיבולת אחת שלא נקצרה

הלכה ג: היה קוצר ונשארה שבולת אחת (או שתיים במקום אחד) שלא נקצרה ונקצר כל שסביבותיה, אם היה ראשה מגיע לקמה שבצדה ויכולה להקצר עם הקמה (שבצדה) הרי היא של בעל השדה ואם לאו הרי היא של עניים.

שסביבה – אם היתה מגעת לקמה העומדת דינה כדינו, והרי היא של בעל הבית, ואם אין ראשה מגיע לקמה העומדת הרי היא כשאר הלקט ולוקחין אותה העניים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"היה קוצר"

דרך אמונה: דעת רבנו שכמו שיש

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ח): שבולת שבקציר וראשה מגיע לקמה: אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית, ואם לאו הרי היא של עניים.

רמב"ם (בפירוש המשניות): כשקוצרים התבואה, לפעמים נשארת שבולת אחת בארץ שפלטת המגל ונקצר כל מה

רמב"ם – פרק ד

"ויכולה להקצר עם הקמה"

דרך אמונה: דהיינו שצריך עוד תנאי שאם יקצרו את הקמה גם היא יכולה להקצר עמה, שאין עיקרה רחוק מדאי מהקמה, ראב"ד – ויכולין לתפסה עם הקמה באגודה אחת ולקצרן יחד.

"הרי היא של בעל השדה"

דרך אמונה: והראשונים שסוברים שאין לקט במחובר, מפרשים כל דין זה לעניין שכחה, וכגון ששכחה. ואם נקצרת עם הקמה וראשה מגיע לקמה אינה שכחה.

"ואם לאו הרי היא של עניים"

דרך אמונה: ואם ספק נותנה לעניים שספק לקט לקט ספק שכחה שכחה (כדבסמוך ה"ו), [סיפרי].

לקט בתלוש כך יש לקט במחובר, דהיינו אם בשעת קצירה נשמטה שבולת אחת מהיד או מהמגל ולא נקצרה, אף שלא שכחה כלל הוי לעניים מדין לקט. וכן דעת כמה ראשונים (המאירי, והר"ש משנץ, בתו"כ, הריטב"א).

אבל דעת הרבה ראשונים דאין לקט במחובר ורק אם שכחה הוי שכחה (רש"י, רש"ש, הר"ש, הרא"ש, הר"י בן מ"צ והרע"ב ועוד). והגר"א הסכים לדעת הרמב"ם.

"שלא נקצרה"

דרך אמונה: ונשמטה מתוך היד או מתוך המגל.

אם ראשה מגיע לקמה שבצדה – דהיינו שאם יכפפו את ראשה יגיע עד הקמה שבצדה (מאירי).

הלכה ד: שתי שבולים אחד קרובה לקמה והשנית חיצונה לה

הלכה ד: א. היו שתי שבולות זו בצד זו, הפנימית (שקרובה לקמה) יכולה להקצר עם הקמה והחיצונה יכולה להקצר עם הפנימית ואינה יכולה להקצר עם הקמה, הפנימית נצלת (מלקט) ומצלת את החיצונה שהרי היא כנופלת מתוך המגל ואף על פי שעדיין לא נקצרה.

ב. והשבולים שבקש הרי הן של בעל השדה (שלא זיכה הכתוב לעניים אלא בקציר – רדב"ז). [תוספתא פ"ב].

רמב"ם – פרק ד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ירושלמי (פאה ה, ב): היו שנים הפנימית (הקרובה יותר לקמה) יכולה להקצר עם הקמה ואין החיצונה יכולה להקצר עם הקמה. הפנימית ניצולת (מכח שמחוברת לקמה) ומצלת. ב. וכו' הרשב"י: והשבליים שבקש וכו'. שלא זיכה הכתוב לעניים אלא בקציר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "הפנימית ניצולת ומצלת"

דרך אמונה: דמתוך שהיא ניצלת ואינה לקט ולא שכחה, ממילא גם השניה כבר סמוכה לקמה של בעה"ב וניצלת ג"כ.

"שהרי היא כנופלת"

כסף משנה: כוונת רבנו ליתן טעם למה צריכין הצלה, ומפרש דהוי לקט כמו שבולת קצורה שנשמטה מהמגל, ורבנו לשיטתו שיש לקט במחובר.

קמ"ל שניצולת (כ"כ רש"ס).

ב. "והשבליים שבקש"

תוס': קש הוא חצי התבן שנשאר מחובר באדמה אחר שקצרו התבואה במגל, וקמ"ל שאם נמצא בתוכו שיבולים לא חיישי' שמא הן לקט או שכחה, אלא תלינן מסתמא שהקוצר השאירן בכונה בתוך הקש מפני הטורח. ועוד קמ"ל לאפוקי ממ"ד בתוספתא שבעלי בתים נהגו בהן עין יפה ונתנום לעניים, קמ"ל דלא קי"ל כן. וי"א דקי"ל כן (כ"מ מהראב"ד).

ואם יש ספק שמא הן לקט או שכחה הרי הן לעניים לכו"ע (ראב"ד). אם נמצא שבולת סתם במקום הקצור תלינן שהיא לקט או שכחה והוי לעניים. אבל אם נמצא בין הקמה לא חיישי' שמא היא מלקט ונגררה לכאן, והרי היא של בעה"ב (תוספתא ב, טו. והפר"ח).

הלכה ה: רוח פיזורה את העומרים על הלקט

הלכה ה: הרוח שפזרה את העומרים ונתערב קציר של בעל השדה עם

הלקט, אומדין את השדה כמה לקט היא ראויה לעשות (פי' משערין כמה הדרך ליפול לקט – הגר"א) ונותן לעניים מפני שזה אונס [ירושלמי], וכמה הוא שיעור זה ארבעה קבין תבואה לכל בית כור [ירושלמי].

רמב"ם – פרק ד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, א): הרוח שפזרה את העמרים אומדים אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים. רשב"ג אומר נותן לעניים בכדי נפילה. **רמב"ם** (בפירוש המשניות): אומדין, משערים בערך. ונפלה, שיעור מה שנתן שם בשעת הזריעה. ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. וכסף משנה כ': משמע מדברי רבינו כאן דרשב"ג לא אתי לאפלוגי את"ק אלא לפרושי, כמה לקט היא ראויה לעשות. וכן פירש"י.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הרוח שפזרה את העומרים"

תוס' אנשי השם: שפזרה ונפתח הקשר שלהן ונתערב עם הלקט ואין ניכר איזה הלקט.

"מפני שזה אונס"

כסף משנה: ולכן לא קנסו אותו כמו בסמוך ה"ו (לקט שנפל לארץ ולא לקטוהו עניים ובא בעל השדה והגדיש את הקציר שלו על הארץ, קנסוהו שכל השבלים הנוגעות בארץ כולן לעניים).

הלכה ו: בעל הבית שהגדיש על לקט

הלכה ו: לקט שנפל לארץ ולא לקטוהו עניים (עדיין) ובא בעל השדה והגדיש את הקציר שלו על הארץ (פי' על הלקט) כיצד הוא עושה, מפנה הגדיש שלו כולו למקום אחר וכל השבלים הנוגעות בארץ כולן לעניים, מפני שאין אנו יודעים אי זו היא מהם שהיתה לקט וספק מתנות עניים לעניים שנאמר תעזוב הנח לפניהם משלך.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, א): גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגע בארץ הרי הוא של עניים. **רמב"ם** (בפירוש המשניות): גדיש שלא לוקט תחתיו – הוא שגדש גדיש החטים על מקום שלא לוקט ממנו (עדיין) לקט

של עניים, אלא גדש על הלקט, לפיכך קנסו אותו שיתן מאותו הגדיש כל הנוגע על פני הקרקע נוסף ללקט שהיה שם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"לקט שנפל לארץ"

רמב"ם – פרק ד

(דספק מתנות עניים לעניים), והלא אפי' שאין בדבר ספק כגון שהיה הלקט שעורים והגדיש חטים, עכ"ז קנסו אותו? וי"ל שהטעם שכ' הוא אמאי קנסו כולי האי, הואיל וספק מתנות עניים לעניים לפיכך קנסו. אפי' היכא דליכא ספק כלל הוי לקט ופטור מן המעשרות דהפקר ב"ד הפקר וההפקר פטור מן המעשרות.

דרך אמונה: ספק מתנות עניים לחומרא, דווקא בשדה שנתחייבה בודאי אלא שספק אם קיים מצותו. אבל בזמן שיש ספק אם נתחייבה השדה הוי כדין ספק ממון ולקולא ופטור ממתנות אביונים.

דרך אמונה: לאפוקי לקט במחובר, דכיון דאפשר להסיר את הגדיש ולראות מה הלקט, לא שייך שם קנס.

"והגדיש את הקציר שלו"

דרך אמונה: שעשה ערימה מהחייטין שלו ע"ג הלקט ונתערב הכל עם הלקט (תוס' אנשי השם).

"כולן לעניים"

דרך אמונה: היינו שהן הפקר לעניים וכל עני הרוצה יכול ליטלה כדין לקט שקונסין אותו כדבסמוך ה"ז ופטור הכל ממעשר (ירושלמי).

"וספק מתנות לעניים"

רדב"ז: קשה – למה כתב טעם זה

הלכה ז: בהגדיש על הלקט קנסוהו

הלכה ז: ולמה אין אומדין אותה וליתן לעניים מה שראויה לעשות לקט? מפני שעבר והגדיש על הלקט קנסוהו, ואפילו היה שונג ואפילו היה הלקט שעורים והגדיש עליו חטין, ואפילו קרא לעניים ולא באו אפילו הגדישוהו אחרים שלא מדעתו כל הנוגעות בארץ הרי הן לעניים.

לעשות ונותן לעניים, וכא (רישא) את אמר כל הנוגעת בארץ הרי היא של עניים?
רבי אבהו בשם ר' יוחנן אמר – קנס קנסו בו שגדש על גבי ליקטן של עניים.
עד כדון (עד כאן לא אמרנו שקנסו אותו

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ירושלמי (פאה, א, א): מתני' גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגעות בארץ הרי הוא של עניים.
גמ': הכא (בסיפא, בדין הרוח שפזרה) אומדין אותה כמה לקט היא ראויה

רמב"ם – פרק ד

דרך אמונה: ולא באו – ואין עליו חיוב לאסוף להן את הלקט רק ממידת חסידות (כדבסמוך ה"ח). מ"מ לא היה לו להגדיש ע"ג הלקט.

"שלא מדעתו"

דרך אמונה: שהוא אנוס גמור, אפ"ה לא פלוג רבנן. ולא דמי להרוח שפורה לעיל, דהכא כיון שבנ"א הגדישוהו לא חילקו חכמים. הר"ש והרא"ש כ' – שכולן פטורים מן המעשר משום הפקר ב"ד.

"הרי הן לעניים"

חזו"א: אבל אם הבעה"ב לא הגדיש ע"ג הלקט, אלא שליקט את כל הלקט והניח לתוך העמרים שלו – אין כאן הקנס, אלא ה"ז גזל את העניים וצריך ליתן לפי האומד ד' קבין לכור.

אלא) מזיד, אפי' שוגג (קנסו אותו). אפי' כריכות (אם כיסה את המקום בכריכות שניתן להכיר את הלקט ששייך לעניים, האם גם בזה קנסו אותו). אפי' חטין ע"ג שעורין (שגדש חטים על מקום שגדלו שעורים)? ואפי' גדשו אחרים חוץ מדעתו? ואפי' קרא לעניים ולא באו. וכ' דבר משה – אפי' הכי קנסו אותו, דסוף סוף הגדיש שלו על גבי לקט של עניים הוא.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"והגדיש עליו חטין"

דרך אמונה: חטין – שאפשר להכיר ולהוציאן דלא פלוג רבנן, ואפי' הגדיש כריכות ע"ג הלקט שאפשר להכירן ולהגביהן קנסו אותו.

"ואפי' קרא לעניים ולא באו"

הלכה זו: להשקות שדה כשמפריע ללקוט הלקט

הלכה זו: הצריך לרביץ את שדהו קודם שילקטו העניים לקט שבה: אם היזקו מרובה על הפסד הלקט מותר לרביץ. ואם הפסד הלקט מרובה על הפסדו (כגון שיכול להמתין עד למחר להשקותה) אסור לרביץ. ואם קבץ את כל הלקט והניחו על הגדר (כדי שלא יפסד מהמים) עד שיבא העני ויטלנו הרי זה מדת חסידות.

היזקו (של בעל השדה אם לא ישקה) מרובה על הפסד הלקט מותר לרביץ (ויעשה עמו חשבון). ואם הפסד הלקט מרובה (ועי"ז שמשקה יתקלקל הלקט

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ה, ג): הצריך לרביץ את שדהו קודם שילקטו העניים לקט שבה: אם

רמב"ם – פרק ד

האם חייב לשלם לעניים היזקם?

■ **רדב"ז** – אין חייב לשלם להם את היזקם אפי' ממדת חסידות, כיון שעשה בהיתר שהזיקו מרובה על של עניים ■ **הר"ש והרא"ש** – וי"א שחייב לשלם לעניי אותה העיר את היזקם מדינא.

■ **פי' ר"י בן מ"צ ורש"ם** – וי"א שאף הקוצר את שדהו כשהיא לחה ומרובצת ממים אף על גב שמותר לעשות כן אף שגורם היזק לעניים שאין יכולין לבא וליטול הלקט עי"ז (פי' שאם עניים באו ליטול הלקט והשדה לחה שאז עניים מקלקלין את השדה כשדורכין עליה, יכול לומר להן תבואו למחר), מ"מ חייב לשלם לעניי אותה העיר את ההיזק. **רדב"ז** – ושיעור ההיזק ד' קבין לבית כור. אסור לרבץ – וי"א שיכול לגבות מהלקט כדי הפסדו (ר"ש והרא"ש).

"ה"ז מדת חסידות"

דרך אמונה: אבל אינו חייב בכך משום השבת אבידה, כיון שהוא טורח מרובה, שהרי אם היה הלקט שלו לא היה עושה זה.

כ' **מאירי ומו"ק:** שמותר לשטוח קטניות לחין ע"פ השדה להתייבש (וצ"ל שיהיה לו הפסד אם לא יעשה כן מיד) אף אם העניים עדיין לא לקטו את הלקט ועי"ז יתקלקל הלקט שלהן רק שמין היזק העניים ומשלם להן.

שמונח עדיין בשדה – הרא"ש והמאירי) על הפסדו אסור לרבץ, ואם קבץ את כל הלקט והניחו על הגדר עד שיבא העניי ויטלנו הרי זה מדת חסידות. כ"ה בירושלמי.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"הצריך לרבץ את שדהו"

דרך אמונה: למה צריך להשקותה?

■ **ירושלמי** – שע"ז משביח את השדה ■ **מאירי** – או שצריך לרבצו ולנקותו כדי להניח שם גורן. או שרוצה להשקותו לזרוע שם ירק.

■ **הילכתא גבירתא** – או כדי שלא יתערב האבק עם השיבולים.

וכל כה"ג ואם ימתין למחר יהיה לו הפסד או שלא יהא לו מים ועי"ז שמשקה יתקלקל הלקט שמונח עדיין בשדה.

"אם היזקו"

מאירי: פ' אם ימתין עד שילקטו העניים את הלקט יהיה היזקו מרובה על היזק העניים. כגון שהגיע עונת השקאתו או שהוא צריך לגרנו.

"מותר לרבץ"

דרך אמונה: לרבץ – מיד, ואין חייב לאסוף עבורם את הלקט ולהניחו על הגדר אלא ממדת חסידות.

הלכה ט: זרעים הנמצאים בחורי הנמלים

הלכה ט: זרעים הנמצאים בחורי הנמלים (שדרכן לגרור מן השיבלים ולתת בתוך חוריהן): אם היו החורים בתוך הקמה הרי הוא של בעל השדה שאין לעניים, מתנה (מתנות עניים) בתוך הקמה. ואם היו במקום שנקצר הרי זה של עניים שמא מן הלקט גררוהו, ואף על פי שנמצא שחור אין אומרים הרי זה משנה שעברה שספק הלקט לקט.

מן החדש, כי לא יבצר שלא יהיה בתבואה טוב ולא טוב, וכיון שהדבר ספק הרי ספק לקט לקט. והלכה כר' מאיר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים) "בתוך הקמה"

דרך אמונה: אם התחילו לקצור

■ רש"כ כ"מ מהרמב"ם – אפי' התחילו כבר לקצור אלא שנמצא החור בתוך המקום שעדין לא קצרו הוי לבעה"ב, דסתמא אין דרכן לגרור ממקום שקצרו לתוך הקמה ולעשות שם חור

■ הר"ש והרא"ש – דווקא אם מצאו לפני שהתחילו לקצור, אבל אחר שהתחילו לקצור אפי' מצאו החור בתוך הקמה חיישינן שמא מלקט הוא, וספק לקט לקט.

"שאיין לעניים מתנה בתוך הקמה"

דרך אמונה: דכ"ז שלא קצרו אין לא לקט ולא שכתה ולא פאה. ואף על גב

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ד, יא): חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית, שלאחר הקוצרים: העליונים לעניים והתחתונים של בעל הבית. ר"מ אומר הכל לעניים שספק לקט לקט.

רמב"ם (בפירוש המשניות): חררי הנמלים – החורים שעושות הנמלים באדמה ואגרות בתוכם הזרעונים: אם היו בקמה העומדת הרי הוא בחזקת בעל הבית, לפי שאין לעניים בקמה העומדת כלום.

ואם נמצאו מאחרי הקוצרים שיש לעניים זכות במה שנפל, אמר שהגרגרים העליונים (שבחורים) והוא שמראהו לבן הרי הוא לעניים, שאנחנו אומרים שהוא מן התבואה החדשה. והגרגרים התחתונים והוא השחור לבעל הבית, שאנחנו אומרים שהוא מן הישן ומתבואת שנה שעברה הוא.

ור"מ אומר – שגם אפשר שיהיה השחור

רמב"ם – פרק ד

(לפ"ד התוס').

"אין אומרים ה"ז משנה שעברה"

תיו"ט: אחר שהלכו הנמושות וכבר נתיאשו העניים מזה.

"שספק הלקט לקט"

דרך אמונה: ואין הולכין אחר הרוב לומר שזה משל בעה"ב (מל"מ בשם המרדכי), ופטור ממעשר דרחמנא שוי ספק לקט כודאי וחייב ליתנה לעני (משנה ראשונה).

דאפשר להפריש פאה גם מתחילת השדה ומאמצעה, כיון דלכתחילה אסור לעשות לא חיישינן ליה.

"ואף על פי שנמצא שחור"

דרך אמונה: וכן אם נמצא ירוק, אין אומרים בוודאי מלפני הקצירה הוא שבשעת הקצירה כבר התבואה לבנה, שאי אפשר שלא יהיו גם ירוקים בשעת הקצירה (ירושלמי כמ"ש הר"ש).

וי"א שאם נמצא ירוק אין כאן ספק והוא ודאי מלפני הקצירה ולבעה"ב

הלכה י: שיבולת של לקט שנתערבה בגדיש

הלכה י: שיבולת של לקט שנתערבה בגדיש הרי זה מפריש שתי שבולות

ואומר על אחת מהן אם הלקט היא זו הרי היא לעניים ואם אינה לקט הרי המעשרות (שהיא) שחייבת בהן שבולת זו קבועים בשבולת שנייה, וחוזר ומתנה בן על שבולת שנייה ונותן אחת מהן לעני והאחרת תהיה מעשר.

ויאמר: אם זאת היא שבולת הלקט הרי יפה, ואם אינה שבולת הלקט הרי מעשרותיה בשבולת זו השנייה, ונותן את הראשונה לעני והשנייה לכהן.

כסף משנה: ונותן לו אחת מהן – ה"פ כשנותן לו שתיהן אחת מהן תהיה בתורת מתנות עניים של לקט והשניה תהיה בתורת מעשר, והעני ימכור שתיהן לכהן ולא יפרע לו אלא דמי

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ה, ב): שבולת של לקט שנתערבה בגדיש, מעשר שבולת אחת ונותן לו.

ובירושלמי: כיצד הוא עושה. מביא שתי שיבולים ואומר אם לקט הוא ה"ז יפה, ואם לאו הרי מעשרותיה קבועים בזו ונותן לו את הראשונה.

רמב"ם (בפירוש המשניות): יקח שתי שבילים מאותו הגדיש, ויקח אחת מהם

רמב"ם – פרק ד

"ונותן אחת מהן לעני"

דרך אמונה: היינו הראשונה שהיא כבר מתוקנת ממ"נ. ואף על גב שהעני לא זכה עדיין בלקט, מ"מ כיון שמקבל אחרת במקומה הו"ל כאילו זכה בלקט והחזירה דעשו חכמים כאילו זכה בה (לפי הירושלמי כ"כ הר"ש).

"והאחרת תהיה מעשר"

דרך אמונה: היינו שנים האחרות, שכל אחת יש בה ספק מעשר וכשרוצה לתקן שבולות אלו שיוכל הכהן לאכלן צריך לקבוע תרומות ומעשרות כל אחת בעצמה, כי שמא זו שנתן לעני הייתה לקט נמצא אלו ב' שבלים נשארו טבל. וכשבא לתקן את כל הגדיש אח"כ אין יכול לעשר מיניה וביה שמא יפגע בלקט, אלא יעשר ממקום אחר עליו, חוץ מעל שבולת אחת. ואח"כ מתנה אם השיבולת של לקט בגדיש הרי יפה ואם לאו אותה שבולת שלא עישר עליה יהו קבועין מעשרותיה באחת משתי השבולות האלו דהיינו בזו ואם היא הלקט יהא בשניה ונמצא שעל כל אחת מאלו השבולות יש ספק ג' תרומות וג' מעשר ראשון וג' מעשר שני או מעשר עני (ר"ש).

ואם מתחלה כשבא העני ליטול היה לבעל השדה שבולת אחת של ודאי טבל א"צ לכל זה, אלא מביא שבולת א' מהגדיש ואומר אם לקט היא הרי יפה

אחת מהן, כי השנייה היא של כהן כדין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"שבולת של לקט שנתערבה בגדיש"**

דרך אמונה: וממון עניים לא בטל, וצריך לתת לעני שבולת אחת, ומ"מ צריך לעשרו מקודם ממקום אחר כדי שלא יפסיד העני שיצטרך להוריד המעשר.

משנה ראשונה – ואף על גב דספק לקט לקט ופטור ממעשר? שאני הכא דוודאי אין כאן אלא שבולת א' לקט והשאר יש חיוב.

"הרי המעשרות"

דרך אמונה: וכן התרומה ואפי' העני רוצה לאכלו עראי לפני גמר מלאכתו אסור לתת לו בלי לעשר, שאין פורעין חוב מן הטבל אפי' לפני גמר מלאכה כמ"ש רבנו (פ"ה ממעשר הי"ג).

"וחזור ומתנה כן על שבולת שניה"

דרך אמונה: פ"ר קורקוס – שבולת שניה – ר"ל שלישית מלבד אלו השנים שנטל תחלה, כי יש לחוש אולי אותה שקבע בה המעשרות היא הלקט, ולכן נוטל עוד שבולת ומתנה גם עליה שאם הקודמת היתה לקט דיהיו המעשרות של זו שרוצה לתת לעני קבועין בשלישית (כן מסכימים הר"ש והרא"ש והרע"ב, אפי' אם אין זה דעת רבנו מסתמא הכי קי"ל. וכ"כ הגר"א).

רמב"ם – פרק ד

א' שבה מתנה שאם יש שם שכולת של לקט יפה ואם לאו מעשרות השכולת יהו קבועין בשל ודאי טבל (ר"ש).

ואם לאו מעשרותיה קבועין בשל ודאי טבל. וכן כשיבא לתקן כל הגדיש ומעשר עליה ממקום אחר חוץ משכולת

הלכה י"א: לשכור פועל שבנו ילקט אחריו

הלכה י"א: א. לא ישכור אדם את הפועל על מנת שילקט בנו אחריו.

ב. אבל האריסין והחכירין והמוכר קמתו לחבירו לקצור ילקט בנו אחריו (וכן באשתו. מיירי שאביו או בעלה אינו מפרנסם), ג' ויש לפועל להביא אשתו ובניו ללקט אחריו, ואפילו שכרו ליטול חצי הקציר או שלישו או רביעו בשכרו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

את השדה למחצה לשליש ולרביע – עשיר הוא, והרי הוא כבעל הבית בשדה זה, ולא ילקט בנו אחריו, לפי שלקט בנו לאביו. ר' יוסי – בין כך ובין כך כו' – דאם האב עשיר – הבן עני וזוכה לעצמו. וכ' הרדב"ז: והא דתניא בפ' שנים אוחזין השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו? התם איירי בסתם, אבל הכא שהתנה פוחת הפועל משכרו בשביל בנו שמלקט אחריו (כיון שעל ידי התנאי שכר את הפועל בזול – נמצא פורע את חובו ממעות עניים).

פאה (ה, ו): לא ישכור אדם את הפועלים על מנת שילקט בנו אחריו (דהוי גזל העניים).

ב. תוספתא (פאה פרק ג): האריסין והחכירין והמוכר קמתו לקצור מלקט בנו אחריו.

ג. ב"מ (יב.): תניא: השוכר את הפועל – ילקט בנו אחריו, למחצה לשליש ולרביע – לא ילקט בנו אחריו.

✓ רבי יוסי אומר: בין כך ובין כך ילקט בנו ואשתו אחריו. ואמר שמואל: הלכה כרבי יוסי.

פרש"י: ילקט בנו אחריו – מותר לבנו של פועל, אם עני הוא, ללקוט אחר אביו לקט הנושר, אבל אם קבל הפועל

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ע"מ שילקט בנו אחריו"

דרך אמונה: ואפי' בנו גדול שאין

רמב"ם – פרק ד

דרך אמונה: ר"ל יש רשות לפועל להביא אשתו ובניו ללקט דכיון שלא התנה עמו הו"ל כמו האריסין.

"ואפי' שכרו ליטול חצי הקציר"

דרך אמונה: היינו ליטול במחובר שאז דינו שלפועל עצמו אסור ליטול, דנחשב בעל השדה. מ"מ בנו ואשתו מותרין ליטול שהן אינם בעל השדה.

"בשכרו"

ריטב"א: ואף על גב דאין קנין לאשה בלא בעלה והו"ל כזוכה מיד לבעלה, מ"מ מותר דאשה מדינא זוכה לעצמה ואח"כ בעלה זוכה ממנה.

דרך אמונה: ובניו ובנותיו הסמוכים על שלחנו אף על גב דזוכים מיד עבור אביהם, מ"מ תקנו חז"ל משום טובת העניים שיהא מותר להן ללקט (דניחא להו לכל העניים בזה כדי שאם ישכרו אותם יוכלו בניהם ללקט ולכן עשו חכמים כאילו זכו העניים בלקט וחזרו ונתנוהו לבני הפועל).

סמוך על שלחנו והוא עני אסור, וה"ה אם התנה על אדם אחר (תפארת ישראל), דכיון שהתנה נמצא פוחת לו הבעה"ב משכרו בשביל הלקט (ר"ש ורא"ש), ונמצא פורע חובו משל עניים (רע"ב). ואפי' נותן לו שכר שווה כמו לכל הפועלים אסור דכיון שהתנה כך הו"ל כמוכר הלקט והתורה אמרה תעזוב (תוס' אנשי השם).

"אבל האריסין והחכירין"

דרך אמונה: אף על פי שהוא עצמו נחשב כבעל השדה ואסור לו ליטול, כיון שיש לו חלק במחובר. וכן המוכר קמתו לחברו לקצור אף על פי שלא מכר לו הקרקע אסור להלוקח ליטול. וקמ"ל שבנו שהוא עני מותר לו ליקח כיון שלא התנה ע"ז.

"ויש לפועל"

ג.

הלכה י"ב: מי שאינו מניח את העניים ללקט

הלכה י"ב: מי שאינו מניח את העניים ללקט, או שהוא מניח אחד ומונע אחד, או שמסייע את אחד מהן על חברו – הרי זה גוזל את העניים.

פאה (ה, ו): מי שאינו מניח את העניים ללקוט, או שהוא מניח את אחד ואחד

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

רמב"ם – פרק ד

ויקדום ויטול, וכן כל כה"ג (מאירי).
וכ"ש שאסור להניח סל תחת התבואה
שיפול גם הלקט לתוכה שזה גוזל ממש
את העניים (סמ"ג והיראים).

ולא יטול הבעה"ב את הלקט של
העניים ע"מ ליתן להם ללקט בין
העמרים מה שנופל ואפי' ברשות
העניים דכיון שעדיין לא זכו בו אין
יכולין להחליף (תוספתא).

"ה"ז גוזל את העניים"

דרך אמונה: ומ"מ בכל אלו אם עשה
אף על גב שעשה איסור א"צ לשלם
כלום להעני שמנע ממנו שאין זה גוזל
ממש אלא גרמא מיהו לצאת ידי שמים
אפשר שצריך לשלם כדין כל גרמא
(רדב"ז).

ודין זה לאו דוקא בלקט דה"ה בכל
מתנות עניים (מאירי).

לא, או שהוא מסייע את אחד מהן –
הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר
(משלי כב) "אל תסג גבול עולים".

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"מי שאינו מניח את העניים ללקט"

דרך אמונה: ואפי' אין נוטל לעצמו,
אלא שאין נותן להם להכנס, ואפי' אין
נותן להן להכנס באחד מג' זמנים
שקבעו חז"ל, או שממחר אותם שיחישו
ללקוט ואינו מניחם שילקטו כדרך
העולם, או שאין מניחם שילקטו רק
הוא יחלק להם.

"או שהוא מניח א' ומונע אחד"

דרך אמונה: דהתורה אמרה תעזוב
שיהו כולן שוין, וילפי' בתו"כ לא
תלקט לעני לא תסייע את העני פי'
את אחד מהעניים (ר"י קורקוס רדב"ז
ופר"ח).

וכן אסור לגרום שיבא אחד מהעניים

הלכה י"ג: להרביץ אריה להברית העניים. עני שאינו ראוי

ליטול

הלכה י"ג: א. ואסור לאדם להרביץ ארי וכיוצא בו בתוך שדהו כדי שיראו
העניים ויברחו.

ב. היו שם עניים שאינן ראויין ליטול לקט (כגון שיש להן מאתים זוז) אם יכול בעל
הבית למחות בידן ממחה ואם לאו מניחן מפני דרכי שלום.

רמב"ם – פרק ד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (יב.): וכי מותר לאדם להרביץ ארי בתוך שדהו כדי שיראו עניים ויברחו?

ב. תוספתא (פאה ג, א): היו שם עניים שאינן ראויין ללקט: אם יכול בעל הבית למחות בידן – ממחה. ואם לאו (שאינו יכול אלא בקטטה – ר"י קורקוס) מניחן מפני דרכי שלום.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "להרביץ ארי"

דרך אמונה: גם הוא מטעם שגורם לעניים הפסד, וכן כלב רע וכן כל

כיו"ב שכל גרמא שבשבילה יעכב העניים שלא ילקטו אסור לעשותו (מאירי).

ומשמע בגמ' (ב"מ יב.). שאפי' מרביץ הארי כדי שע"ז יתייאלו העניים מהלקט (ולא יחזרו עוד) שיאמרו הארי יאכלם, ואח"כ יסלק את הארי ג"כ אסור.

ב. "מפני דרכי שלום"

דרך אמונה: איתא בתוספתא (ב, יט) עניים המחזירין בין הגרנות ליטול מתנות עניים ואין כבר, מעשרין ונותנין להם או שנותנין להן דבר מועט שידוע שיאכלנו עראי עד שלא יבא לעיר. והצנועין נותנין להם מעות.

הלכה י"ד: המפקיר את הלקט עם נפילת רובו

הלכה י"ד: המפקיר את הלקט (או המקדיש) עם נפילת רובו – אינו הפקר

מאחר שנשר רובו אין לו בו רשות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תמורה (כה.): בעי אילפא, אמר על הלקט עם נשירת רובו יהא הפקר (אפילו לעשירים), לקט הוי או הפקר הוי? לקט הוי – שכן קדושתו בידי שמים, או דלמא הפקר הוי – שכן זוכין בו עניים ועשירים? ואמר אביי: מאי

תיבעי ליה? דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעים? ה"נ: דברי מי שומעים? (והוי לקט).

פרש"י: להוי הפקר – ודאי פשיטא לן אי אפקריה מקמי הכי לכל התבואה דלא מיחייב בלקט.

ואמר אביי – מאי תיבעי ליה, ודאי

רמב"ם – פרק ד

דברי הרב ודברי התלמיד דברי הרב שומעין ולא חל ההפקר (גמ'). אבל אם אמר קודם שנשר רובו יהא הפקר או הקדש חל שעדיין אינו לקט (רש"י).

"עם נפילת רובו"

דרך אמונה: שאז חל עליו דין לקט כשנושר רובו מידו, והוא רוצה ברגע זה שיחול עליו הפקר לעניים ולעשירים או הקדש ולא לקט, לא מהני.

הואיל ובהדי הדדי אתו למיחל דברי הרב ודברי תלמיד ודאי דברי הרב קודמין, וקודשא בריך הוא עבדיה לקט.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

(פה) מאחר שנשר רובו.

דרך אמונה: כלומר אפי' ברגע שנשר רובו כיון שהתורה אומרת שיהא לקט והוא אומר שיהא הפקר אמרי'

דיני פרט ועוללות

ויקרא (יט, י): וְכַרְמְךָ לֹא תְעוּלֶל (שפתי חכמים – לשון עולל ויונק. כלומר האשכולות הקטנות). וּפְרֵט כַּרְמְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֹנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. פרש"י: ולקט קצירך – שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתיים, אבל שלש אינן לקט: לא תעולל – לא תטול עוללות שבה והן ניכרות. איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך – גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: פי' שפתי חכמים: לא נטל – פירוש שאינן תכופין ושוכבין זה על זה כמו הבריות שזה שוכב על כתף חברו. נטף פירוש כמו טיפות הנוטפים זה אחר זה ואינן תכופין וסמוכין כמו הכתף, זה מקרי נטף.

הלכה ט"ו: אי זהו פרט

הלכה ט"ו: אי זהו פרט? זה גרגר אחד או שני גרגרים הנפרטים מן האשכול (פי' נפרדים ונשברים) בשעת הבצירה, נפלו שלשה גרגרים בבת אחת אינו פרט.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

רמב"ם – פרק ד

בצירה מכח הבצירה, אבל אם נשבר אח"כ כשנפל לארץ אינו פרט. ודעת הגר"א להיפך דדווקא שנשבר כשנפל לארץ אבל אם נשבר בשעת בצירה אינו פרט.

"בבת אחת"

דרך אמונה: אבל אם נפלו בזה אחר זה הוי פרט אפי' הרבה (רש"ס בביאור הירושלמי). ואפי' כל הכרם כולו שנפל אחד אחד הוי פרט.

ביאור הגר"א: דווקא כשבוצר גרגרים ונפלו כמה גרגרים יחד ונפרטו אז ג' אינו פרט. אבל אם בוצר אשכולות שלמים אפי' נפל אשכול שלם ונפרט [דהיינו שנשבר לגרגרים] הרי כולו פרט עד שיפול ג' אשכולות יחד (כ"ה בירושלמי פ"ו ה"ד).

מיהו דווקא אם חותך הכל אשכולות או שלמים, אבל אם רק אחד מהן חתך אשכול אז דינו כגרגרים דג' גרגרים אינו פרט.

פאה (ו, ה): שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט, כדברי ב"ה. בש"א – שלשה לעניים וארבעה לבעה"ב. בירושלמי (פ"ו ה"ד) – מדכתיב "לעני ולגר תעזוב אותם" דהיינו ב'. פאה (ז): אי זהו פרט הנושר בשעת בצירה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"אי זהו פרט"**

דרך אמונה: פרט ועוללות נוהג רק בכרם וה"ה בגפן יחידית. ואין נוהג פרט אלא בבוצר את הכרם ולא בתולש בידו, ודווקא אחר שהתחיל לבצור את הכרם (כדלקמן הכ"ב).

"בשעת הבצירה"

דרך אמונה: ואין נפק"מ אם נשבר למעלה כשבוצר או נשבר כשנפל או אפי' לא נשבר כלל אלא שקצץ גרגרים גרגרים ונפלו ב' לארץ (לשון הראשונים).

ודעת הראב"ד דדווקא אם נשבר בשעת

הלכה ט"ז: נפל לארץ ונפרט מחמת אונס

הלכה ט"ז: א. היה בוצר וכת את האשכול והוסבך בעליו ונפל לארץ

ונפרט – אינו פרט. ב. היה בוצר ומשליך לארץ כשמפנה האשכולות אפילו חצי אשכול הנמצא שם הרי הוא פרט (וכן אשכול שלם שנפרט שם הרי הוא פרט).

רמב"ם – פרק ד

ג. והמניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ז, ג): איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה. היה בוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל מידו לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית.

ב. ירושלמי (ו, ד): ר"א בשם רבי חייא רבה – (אם נשר) חצי אשכול פרט. תני רבי חייא חצי אשכול או אשכול שלם פרט. והתני שני גרגרים פרט (אבל ג' אינו פרט)? ר' אמי בקוצר ומניח תחת הגפן (ולכן שני גרגרים שכחה, ג' אינם שכחה). היו עשויין כמין סינפין (שהיה בוצר אשכולות, לכן חצי אשכול, ואפילו אשכול שלם הוה שכחה).

כסף משנה: ומשמע לרבינו דתרי אמוראי אליבא דר' חייא: חד אמר חצי אשכול וחד אמר אפילו אשכול שלם. ובספר רבינו מוגה מצאתי כתוב וכן אשכול שלם שנפרט שם הוא פרט, ולפי זה פסק כתני רבי חייא.

ג. פאה (ז, ו): המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר (משלי כב) אל תסג גבול עולים.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"והוסבך בעליו"

דרך אמונה: פי' – האשכול הוסבך בעליו ועי"ז נפל ונשבר (ר"י בן מ"צ).

"ונפל לארץ ונפרט אינו פרט"

דרך אמונה: כיון שלא נפרט מחמת הבצירה רק מחמת סיבה אחרת (ר"ש). ה"ה גבי לקט שכל שנפל מחמת אונס אינו פרט, וה"ה כל אונס (הגר"א). ונראה דה"ה אם השירה הרוח אפי' בשעת הבצירה אינו פרט דאין זה מחמת הבצירה.

ב. "היה בוצר ומשליך לארץ"

דרך אמונה: פי' שזורק כל האשכולות לארץ ולא ניכר מה הפרט. ולכן אח"כ כשמפנה האשכולות אפי' מצא שם במקום אחד הרבה גרגרים נפרדים כחצי אשכול או אפי' כאשכול שלם לא אמרי' ודאי נפלו כאן ג' גרגרים יחד ואינו פרט, אלא אמרי' שמא נפלו בכמה פעמים כל פעם ב' גרגרים וצריך להשאירם כולם לעניים, שספק מתנות עניים לחומרא.

ג. "תחת הגפן"

דרך אמונה: תחת הגפן – כדי שיפול הכל לתוך הכלכלה גם הפרט, הרי גזל את הפרט דמיד שהפרט יצא מתוך ידו הוי ממון עניים ופטור ממעשר (רש"ס).

רמב"ם – פרק ד

ונותן לעניים (אבל כאן אין שייך לקנוס
שהכל לעניים).

(ופועלים הבוצרים לתוך קופותיהן מעבירין
אותן – תוספתא).
ונראה שאומדין כמה פרט ראויה לעשות

הלכה י"ז: אי זו עוללת

הלכה י"ז: אי זו היא עוללת זה אשכול הקטן שאינו מעובה כאשכול שאין
לו כתף, ואין ענביו נוטפות זו על זו אלא מפוזרות. יש לה כתף ואין לה נטף או יש
לה נטף ואין לה כתף הרי היא של בעל הכרם, ואם ספק לעניים (דכל ספק מתנות
עניים לעניים). (ביאור נרחב בהלכה י"ח).

מפזרים בשרביט אֶחָד לְכָאן וְאֶחָד לְכָאן
אֵין כָּאן כְּתָף:
נִטֵּף. הֵן גִּרְגָּרִים שֶׁל עֲנָבִים הַמְחֻבָּרִים
בְּסוֹף הַשְּׂרָבִיט שְׂרָגִילִים לְהִיּוֹת תְּלוּיִם
שֵׁם עֲנָבִים הֶרְבֵּה, וְעַל שֵׁם שֶׁעֲנָבָיו
נוֹטְפוֹת לְמַטָּה נִקְרָא נִטֵּף, וּבִלְשׁוֹן
מִקְרָא קוֹרֵא לְאֶשְׁכּוֹל שֶׁאֵין לוֹ לֹא כְּתָף
וְלֹא נִטֵּף עוֹלֵל, לְפִי שֶׁהוּא לְפָנֵי שְׂאֵר
הָאֶשְׁכּוֹלוֹת פְּעוֹלָל לְפָנֵי הָאֵישׁ:

"שאינו מעובה כאשכול"

דרך אמונה: פי' שאין עליו הרבה
ענבים כמו כל האשכולות, וכדמפרש
ואזיל שאין לו כתף ולא נטף.
שאיין לו כתף – הם הענפים שיוצאין
מן השרביט האמצעי של האשכול (אלא
הענבים יוצא מהגזע האמצעי),
כדמפרש בסמוך הי"ח.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אי זו היא עוללת"

הערה: כיון שהסוגיות בסעיף זה
ובסעיף שאחריו מורבכים במקצת,
הרחבנו ביאורים מכה פוסקים, ואף
שהדבר חוזר על עצמו בשינויים
קטנים, וכל זה ע"מ שהדברים יובנו
היטב.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (שם): אי זו היא עוללת כל שאין
לה כתף ולא נטף. יש
לה כתף או נטף
לבעה"ב, אם ספק
לעניים.

כתף ונטף

ביאר הר' עובדיה מברטנורא:
כְּתָף. הַשְּׂרָבִיט הָאֲמֻצָּעִי שֶׁל הָאֶשְׁכּוֹל
מְחֻבָּרִים בּוֹ אֶשְׁכּוֹלוֹת קִטְנוֹת הֶרְבֵּה,
וּכְשֶׁהֵן שׁוֹכְבִּים זֶה עַל זֶה כְּמִשְׁאֵי שֶׁעַל
כְּתָפוֹ שֶׁל אָדָם הוּא נִקְרָא כְּתָף, וּכְשֶׁהֵן

רמב"ם – פרק ד

דרך אמונה: מצוות עוללות נוהג רק בכרם או בגפן יחיד. ובמנחת חינוך – מצדד דאפי' בוצר כרמו לפני הבאת שליש העוללות לעניים. שאין לו כתף – שהם הענפים שיוצאין מן השרביט האמצעי של האשכול, מפרש בסמוך הי"ח. ואין ענביו נוטפות – זה עוד תנאי, שאין הענבים היוצאים מהשדרה האמצעית שוכבין זה על זה (כדמפרש בסמוך הי"ח) וזה נקרא נטף.

"יש לה כתף"

הלכה י"ז: איזהו כתף ונטף

הלכה י"ז: א. אי זו היא כתף? פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו. נטף ענבים המחוברות בשדרה ויורדות, ב. והוא שיהיו כל הענבים שבעוללות נוגעין בפס ידו. ג. ולמה נקרא שמו עולל מפני שהוא לשאר האשכולות בעולל לאיש.

ד. השגת הראב"ד: אי זהו כתף פסיגין המחוברות – לא כן הסוגיא בגמרא, שהרי הקשו על זה: והאמר ר' חייא מעשה ששקלו עוללת אחת ציפורי שצעה ליטרין, אלמא לענין פיטור אתמר, שאע"פ שאין לה לא כתף ולא נטף אם גדול שלא יכנסו כל ענביו בפס ידו אינו לעניים. ועל זה הקשו א"כ היאך היה שהיה משקלו ז' ליטרין, וחזרו ואמרו שאם נתנו ע"ג טבלא שיהיו כולן נוגעות בטבלא שהם מעטין וכולן יורדים ונוגעים בה וכשהם מרובים אי אפשר שיגעו כולם מפני שהן מרובין.

רמב"ם – פרק ד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ירושלמי (פאה, ז, ג) איזו היא כתף

פסיג' זו על גבי זו, איזו היא נטף התלויות בשדרה ויורדות.

פי' ידיד נפש: כתף – באשכול אנו מבחינים בשרביט, הוא השדרה שממנו יוצאים אשכולות קטנים, והאשכול מורכב מגרגירים של ענבים. בדרך כלל האשכולות צפופים וכאילו שוכבים זה על זה, וכאשר אינם צפופים ויש ריווח ביניהם, נראה שהאשכולות שוכבים על השרביט. מצב זה נקרא שאין לו כתף.

ולא נטף – פעמים שהענבים אינם נקבצים באשכולות אלא יוצאים מהשרביט. ואם הם צפופים נקראים נטף, כאילו שהם נוטפים.

ב. שם: ר' בא בשם רב יהודא – (לא

נקראות עוללות עד) שיהיו כולן נוגעות (שיכול להכניסן) בפס ידו.

לא כן אמר רבי חייא מעשה ששקלו עוללות שבע ליטריות בציפורי (ואין כמות כזאת נכנסת בתוך כף ידו)?

אמר רבי חנינא – שאם נתנה על גבי טבלה יהו כולן נוגעות בטבלה.

פי' ידיד נפש: אין הכוונה שנכנסות בכף ידו, אלא הכוונה שהגרגירים יהיו מפוררים באשכול שלא יהיו שוכבים זה

על זה, שאם יניח אותם כמו שהם באשכול על טבלה, כולם יגעו בטבלה.

ד. מחלוקת רמב"ם והראב"ד

רדב"ז: והראב"ד ז"ל הבין בדברי רבינו שהוא תנאי למאי דאמר לעיל אי זו היא נטף שהוא של בעל הכרם ענבים המחבורות בשדרה ויורדות, והוא שיהיו כל הענבים נוגעות בפס ידו נקרא נטף והוא לבעל הכרם. אבל אם לא היו נוגעות בפס ידו לא נקרא נטף והרי היא לעניים.

לפיכך השיג עליו דלא משמע כן מן הירושלמי.

ותימה על הראב"ד: וכי אפשר לומר שבזמן שנוגעות הענבים בפס ידו שהוא אשכול קטן נקרא נטף ואינו לעניים, ואם אין כל הענבים נוגעות בפס ידו שהוא אשכול גדול לא נקרא נטף והרי הוא לעניים?

אלא כך פירוש דברי הרמב"ם – כל שאין לו לא כתף ולא נטף הרי זה נקרא עוללת והוא לעניים. ועוד תנאי אחר שיהיו כל הענבים שבהעוללות נוגעות בפס היד שהיא עוללת קטן, אבל אם אינם נוגעות בפס היד מחמת גדלו אין זו עוללת והרי של בעלה כרם. ולכן פי' הרמב"ם ולמה נקרא שמו עולל מפני שהוא לשאר האשכולות כעולל לאיש.

רמב"ם – פרק ד

- וי"א (ר"ש משנן בתו"כ וראב"ד) – כתף הוא שמהענפים שיוצאין מהשדרה יוצא מכל א' ב' ענפים בסופו.
- וי"א (מלאכת שלמה בשם ר"י הלבן) – כתף הוא ג' גרגרים והשלישי יושב עליהן.

"נטף ענבים המחבורות בשדרה"

ויורדות

דרך אמונה: נטף

- היינו שיוצאין מהשדרה שוכבין זה על זה ומכסין את כל השדרה (רמב"ם בפירוש המשניות).
- וי"מ (ר"ש והרא"ש) – נטף היינו שבסוף האשכול למטה תלויין שם קבוצת ענבים הרבה, וע"ש שנוטפין זה על זה נקרא נטף.
- וי"א (מלאכת שלמה בשם ר"י הלבן) – שאפי' אם יש שם ענב א' בסוף האשכול למטה כבר נקרא שיש לו נטף.

ב. "והוא שיהיו כל הענבים

שבעוללות נוגעין בפס ידו. והוא

שיהיו כל הענבים שבעוללות נוגעין

בפס ידו"

- **דרך אמונה:** חוזר ארישא דמתי הוא עוללות והוא שיהו כו' רדב"ז: גם דעת רבנו כהראב"ד – שצריך עוד תנאי שלישי שיהיו עוללות מלבד התנאי שלא יהא לה לא כתף ולא נטף. דהיינו שאם יתנוהו ע"ג ידו

והכסף משנה: מ"ש הראב"ד "אלמא לענין פטור אתמר" נראה שהוא סובר שמ"ש רבינו והוא שיהיו כל הענבים וכו' לאין לה נטף קאי לומר דלא מיקרי אין לה נטף למהוי לעניים אלא אם כן כל הענבים שבעוללות נוגעים בפס ידו, אבל אם אינם נוגעים לא הוי לעניים אלא לבעה"ב.

לא קשיא – פני שאפשר לפרש דברי רבינו דקאי אאיזהו נטף דסמך ליה לומר דלא מיקרי יש לו נטף למהוי לבעל הבית אלא אם כן כל הענבים שבעוללות נוגעים בפס ידו, אבל אם אינם נוגעים הוי לעניים.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

א. "פסיגין המחבורין בשדרה"

דרך אמונה: שדרה נקרא השרביט האמצעי שבאשכול, ופסיגין נקרא הענפים הקטנים שיוצאין ממנו משני הצדדין (ר"ש).

כתף ונטף:

- ודעת רבנו (כ"ה בפיה"מ, וכן הסכימו האחרונים בדעת רבנו) – שכתף נקרא מה שיוצאין ענפים קטנים מהשרביט האמצעי

- וי"מ (הר"ש והרא"ש) – שהענפים העליונים של השרביט שהן רוכבים ונשענין א' ע"ג השני ככתף של אדם זה נקרא כתף.

רמב"ם – פרק ד

אבל כמה ראשונים ס"ל דאין נפק"מ בזה ואפי' אין נוגעות אם אין לה כתף ונטף ה"ז עוללות (הר"ש והרא"ש דמפרשי הירושלמי דקאי על עוללת שבארכובה. ולפ"ז אין מקור לדין זה. וכ"כ פה"ש. ורש"ס הסכים לדעת רבנו).

או ע"ג טבלא (מסקנת הירושלמי) יגעו כל הענבים בידו או בטבלא. אבל אם אין כולן נוגעות שקצתן שוכבות זו ע"ג זו ואין נוגעות בטבלא אינן עוללות והם לבעל הכרם. וכן דעת הראב"ד.

הלכה י"ט: אין בעה"ב חייב לבצור לעניים את העוללות

הלכה י"ט: א. ואין בעל הבית חייב לבצור העוללות וליתנן לעניים, אלא הן בוצרין אותן לעצמן. ב. וגרגר יחידי הרי היא עוללת.

יותר משלשה הרי הוא לבעל הבית ולא חשיב עוללת. וחכמים אומרים כיון שהם גרגרים יחידים הרי היא עוללת. כ"כ הר"ש והרא"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"אין בעה"ב חייב לבצור"**

רדב"ז: נראה שאם היתה דלית גבוהה ויש סכנה לעניים לעלות בעה"ב לבצור אותה ולהניח לפניהם כדאמרינן לגבי פאה, דמאי שנא. כ"כ פר"ח. ואם אכלתו חיה אין בעה"ב חייב לשלם לעניים (ירושלמי).

"הן בוצרין אותן לעצמן"

דרך אמונה: ואין לבעה"ב טובת הנאה בהן אלא הן באין ונוטלין אותן על כרחן של בעלים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ז, ו): כרם רבעי: בית שמאי אומרים – אין לו חומש ואין לו ביעור בית הלל אומרים – יש לו. בית שמאי אומרים – יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודין לעצמם. ובית הלל אומרים – כולו לגת.

כסף משנה: הרמב"ם למד מכאן – שאין בעל הבית חייב לבצור העוללות וליתנן לעניים, אלא הן בוצרין אותן לעצמן.

ב. פאה (ז, ד): גרגר יחידי רבי יהודה אומר (דינו כ) אשכול (שהוא לבעל הבית). וחכמים אומרים עוללת.

ביאר הרדב"ז: אשכול – כגון שיש בו גרגרים הרבה וכולם מחוברים בשדרה עצמה. ר' יהודה אומר דכיון שיש בו

רמב"ם – פרק ד

ב.

"וגרגיר יחידי"

אם מתחלה לא צמח בו אלא גרגיר יחידי דל"ש בו כלל כתף ונטף הרי הוא לבעה"ב. קמ"ל שהוא של עניים. וי"מ – גרגיר יחידי, דהיינו שהגרגרים דבוקים בהשדרה האמצעית ואין לו פסיגין יוצאין, ואף על פי שהגרגרין מונחין זה ע"ג זה כעין כתף ונטף, מ"מ נחשב עוללות ולעניים הוא (ר"ש והרא"ש והרע"ב, ולשיטתן אזלי דמפרשי כתף ונטף דלא כרבנו כנ"ל ס"ק ק"ו ק"ו, דבכה"ג לבעה"ב).

דרך אמונה: שלא גדל בכל האשכול אלא גרגיר אחד הרי היא עוללת ולעניים שהרי אין לה כתף ונטף. כן הסכימו האחרונים שזו דעת רבנו (עי' ר"י קורקוס ופה"ש דלא כרדב"ז ומעשה רוקח).

והוצרך רבנו לכתוב דין זה לאפוקי ממ"ד בגמ' דרק באשכול גדול שאין לענביו כתף ונטף יש דין עוללות אבל

הלכה כ: עוללת שבארכובה

הלכה כ: זמורה שהיה בה אשכול, ובארכובה של זמורה עוללת (שאין לה לא כתף ולא נטף) – אם נקרצה עם האשכול הרי היא של בעל הכרם, ואם לאו הרי היא לעניים.

דרך אמונה: פי' במקום הקשר של הזמורה ששם כפוף קצת (רמב"ם), ושם הדרך לשבור את הזמורה ושם גדל עוללת, והוא רחוק קצת מהאשכול. ולכן רואין אם נשברה עם האשכול יחד הרי היא כחלק מהאשכול והוא לבעל הבית, ואם לאו הרי היא אשכול לחוד והרי היא עוללת ולעניים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ו, ד): עוללת שבארכובה (הם הפרקים שבזמורות) אם נקרצת עם האשכול הרי היא של בעל הבית ואם לאו הרי היא של עניים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ובארכובה של זמורה"

הלכה כ"א: כרם שכולו עוללות

הלכה כ"א: א. כרם שכולו עוללות – הרי הוא לעניים, שנאמר וכרמך

רמב"ם – פרק ד

לא תעולל אפילו כולו עוללות.

ב. ואין הפרט והעוללות נוהגין אלא בכרם בלבד.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ז, ז): כרם שכולו עוללות רבי אליעזר אומר לבעל הבית. רבי עקיבא אומר לעניים.

ב. חולין (קלא.): ארבע מתנות עניים שבכרם: הפרט והעוללות והשכחה והפאה.

כ"פ הרמב"ם: ואין הפרט והעוללות נוהגים אלא בכרם בלבד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "כרם שכולו עוללות"

דרך אמונה: שאין בכרם אשכול שיהא לו כתף ונטף אלא כולם עוללות (ר"ש והרא"ש).

"הרי הוא לעניים"

לחם משמים: ואף על גב דאין עניים זוכין ליטול עוללות עד שיתחיל בעה"ב לבצור (כמש"כ רבנו בסמוך הכ"ב), ה"מ בכרם שיש לו מה לבצור אבל כשכולו עוללות אזלי' בתר זמן הבציר של רוב העולם, וכשמגיע זמן זה יכולין העניים לבא וליטול העוללות.

הלכה כ"ב: אין פרט ועוללות עד שיתחיל לבצור כרמו

הלכה כ"ב: א. אין העניים זוכין ליקח פרט ועוללות עד שיתחיל בעל

הכרם לבצור כרמו שנאמר וכי תבצור כרמך לא תעולל. ב. וכמה יבצור ויהיו זוכין בהן? שלשה אשכולות שהן עושין רביע.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ז, ז): אין לעניים בעוללות קודם לבציר.

כ"פ הרמב"ם: אין העניים זוכין ליקח פרט ועוללות עד שיתחיל בעל הכרם לבצור...

ב. ירושלמי (ז, ו): וכמה הוא בציר? דבית שילא אמרו – שלשה אשכולות, שהן עושים רביע (רביעית הלוג יין), אבל פחות מזה, אין לעניים עוללות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

רמב"ם – פרק ד

"אין העניים זוכין ליקח"

דרך אמונה: אף שהוא כבר שלהם משודעו העוללות (כדבסמוך הכ"ג), מ"מ אסור להם ליקחם עד הבציר (הגהות ר"ב פרענקיל על המשניות).

ומ"מ גם לבעה"ב אסור ליקח את העוללות לפני זמן הבציר משודעו העוללות (ירושלמי פ"ז).

פרט – נראה דאחר שבצר בעה"ב ג' אשכולות יכול העני ליקח גם הפרט שנפרט מתחילה דלא עדיף מעוללות דאח"כ לוקח גם העוללות שהיו תחילה.

"לבצור כרמו"

דרך אמונה: ואפי' בוצר שלא בזמן הבציר לפני שנגמרו הענבים, כיון שבוצר יכולין העניים ליטול העוללות (כ"מ מהירושלמי).

"שהן עושין רביע" (הקב)

דרך אמונה: נחלקו מהו הקב

• י"א – הקב ענבים (מלאכת שלמה).

• וי"א – שהן עושין רביעית הלוג יין

(הר"ש משנץ בתו"כ).

כ' הרדב"ז: אבל אם בצר רק ב' אשכולות אף שעושין רביעית או שבצר ד' או ה' אשכולות ואין עושין רביעית עדיין לא מקרי בצירה, ומשמע מלשון רדב"ז דכולן יחד יעשו רביע וא"צ שכל א' מהן יעשה רביע.

ואם בצר ג' אשכולות ואכלתן חיה – אין העניים יכולין ליטול עד שיחזור ויבצור ג' אשכולות, דבעי שיהא הבציר של בעה"ב קיים בשעה שנוטלין הפרט והעוללות (ירושלמי לפי הגר"א ורש"ס).

וכ"ז דעת רבנו אבל שאר הראשונים לא הביאו דין זה ואפשר דס"ל דמשהגיע זמן הבציר יכולין העניים לבא וליטול וכמו בכרם שכולו עוללות (לחם שמים שתמה על הרמב"ם, דבירושלמי לא נאמר זה רק על ר"א אבל לר"ע דס"ל דגם בכולו עוללות לעניים, א"כ א"צ שיהא בציר אלא זמן הבציר. ובאמת כל הראשונים הר"ש והר"י בן מ"צ והרע"ב והר"ש משנץ בתו"כ כולן פירשו הירושלמי הזה על ר"א).

הלכה כ"ג: המקדיש כרמו

הלכה כ"ג: המקדיש כרמו עד שלא נודעו העוללות אין העוללות לעניים, ואם משנודעו העוללות העוללות לעניים ויתנו שכר גידולם להקדש.

פאה (ז, ח): המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

רמב"ם – פרק ד

לו ליטלם, ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו.

"ויתנו"

דרך אמונה: יתנו העניים להקדש שכר גידולם, שהרי ינקו משדה הקדש. וכ' ר"י קורקוס – דכ"ז בהקדיש גם הקרקע, אבל אם הקדיש הענבים ולא הקרקע (דהיינו בהקדיש הקרקע לפירותיו) א"צ ליתן שכר גידולם להקדש דהא בקרקע הדיט גדלו.

ואפשר דבכה"ג אפי' הקדיש עד שלא נודעו העוללות לעניים כיון שהקרקע של הדיט. מנחת חינוך: ואם הקדיש הקרקע קודם שנודעו בו העוללות ונודעו ביד גזבר ואח"כ פדאו – חייב בעוללות.

הפקיר כרמו

דרך אמונה: המפקיר את כרמו עד שלא נודעו העוללות פטור מן העוללות (כמ"ש רבנו בפ"ה הכ"ז). ואם הפקיר משנודעו העוללות, העשירים נוטלין את האשכולות והעניים נוטלין את האשכולות ואת העוללות (תוספתא פ"ג הט"ז והביאו הפר"ח. ומיירי ע"כ משנודעו העוללות. וכ"כ המנחת חינוך).

ואם עשיר זכה בכולו צריך ליתן לעניים את העוללות ואפשר שהעניים חייבים ליתן שכר גידולם להזוכה (מנחת חינוך).

לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים. רבי יוסי אומר יתנו שכר גידוליו להקדש.

רמב"ם (בפירוש המשניות): כלל הוא שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. ולפיכך אם נודעו העוללות אינו יכול לעשותם הקדש מפני שהם ממון העניים. שכר הגדולים – שכר מה שגדלו הפירות מעת שהקדיש עד שחנטו ובשלו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"עד שלא נודעו העוללות"**

פי' הר"ש: שעדיין אינו ניכר איזה עוללות ואיזה אשכול, עדיין לא זכו העניים בעוללות.

"אין העוללות לעניים"

דרך אמונה: דהוי כנוטע כרם להקדש דפטור מהעוללות ומכל מתנות עניים דכתיב "כרמך" ולא כרם הקדש (ירושלמי). ומ"מ אם יפדנו קודם הבצירה יתחייב הבוצר בעוללות וכל מתנות עניים.

"ואם משנודעו העוללות העוללות"**לעניים**

דרך אמונה: לפי שכבר זכו העניים בעוללות. ואף דאין לעניים זכות ליטלם עד זמן הבציר, מ"מ כבר יש להם זכות בו שהרי גם בעה"ב אסור

הלכה כ"ד: המדל בגפנים מדל גם בשל העניים

הלכה כ"ד: הזומר את הגפן אחר שנודעו העוללות הרי זה זומר כדרכו וכשם שכורת האשכולות כך כורת העוללות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ז, ה): המדל בגפנים כשם שהוא מדל בתוך שלו כן הוא מדל בשל עניים דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר בשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל עניים. **רמב"ם** (בפירוש המשניות): המדל – המדלדל, מגזרת דל. שאם כרת האשכולות וזרקן, כדרך שכורת מן האשכולות כך מותר לו לכרות גם מן העוללות, ולא נחייבהו להשמר מלכרות מן העוללות. ואין הלכה כר' מאיר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הזומר את הגפן"

דרך אמונה: שחותך קצת ענפים ואשכולות כדי שעיי"ז ישביחו השאר.

"אחר שנודעו העוללות"

דרך אמונה: אף שכבר נודעו העוללות וכבר זכו בו העניים, מ"מ מותר לו לזמור ולהוריד גם מהעוללות אף על פי שזה הולך לאיבוד, דבודאי ניחא להו לעניים שעיי"ז יושבחו שאר העוללות שלהם ויהיו יותר יפים וגסים (ירושלמי).

ובירושלמי משמע דאפי' אם כבר נגמרו ולא ישביחו השנה, מותר דניחא להו לעניים שמתוך כך עושין יותר לשנה הבאה.

"כורת העוללות"

דרך אמונה: ומשליכה לאיבוד, ומ"מ העניים יכולין ליטול העוללות שכרת כי הוא שלהם (רמב"ם בפיה"מ, הרא"ש, המאירי – דהנזמר הולך לאיבוד. ודלא כרדב"ז שכ' שצריך ליתן לעניים).

הלכה כ"ה: נוכרי שמכר כרמו לישראל לבצור. ישראל וגוי

שותפים

הלכה כ"ה: א. נכרי שמכר כרמו לישראל לבצור חייב בעוללות.

ב. ישראל ונכרי שהיו שותפים בכרם חלקן של ישראל חייב ושל נכרי פטור.

רמב"ם – פרק ד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא (פאה ספ"ג): נכרי שמכר כרמו לישראל לבצור חייב בעוללות. כסף משנה – ומסיים בה: וישראל שמכר כרמו לנכרי לבצור פטור מן העוללות. ואיני יודע למה השמיטו רבינו. ואפשר שהטעם משום דממילא משמע שאחר מי שהיה הכרם בידו אזלינן.

ב. חולין (קלה:): 'שדך' למעוטי שותפות נכרי.

כסף משנה – משמע לרבינו דהיינו דוקא לפטור של נכרי בלבד, וכרשב"ג דאמר התם הכי לענין תרומה בישראל ונכרי שלקחו שדה בשותפות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "גוי שמכר כרמו לישראל לבצור"

דרך אמונה: אף על גב שגדל כל הזמן ברשות הגוי ולא נתחייב בעוללות עכשיו שמוכרו לישראל וישראל בוצרו חייב בעוללות. וכ' ר"י קורקוס – ודווקא שמכר הכרם אבל אם לא מכר אלא פירות כרמו, כיון שאין המכר חל עד שיבצור פטור מעוללות.

דרך אמונה: וישראל שמכר כרמו לגוי לבצור, אם מכר לו עד שלא נודעו העוללות פטור מעוללות (וכנ"ל הכ"ג), אבל אם מכר לו משנודעו העוללות, אין יכול למכור חלק העניים והעוללות

לעניים, ופטורין ממעשר (פר"ח, ומעשה רוקח).

אם אין הגוי נותן להם לקחתם, אין המוכר חייב לשלם לעניים דהוי כמזיק מתנות כהונה או שאכלן דפטור.

כ' ר"י קורקוס: וכ"ז כשמכר לו הכרם כולו, אבל אם מכר לו רק פירות הכרם לכשיבצור, אפי' מכר לו עד שלא נודעו העוללות חייב בעוללות.

ב. "חלקו של ישראל חייב"

ר"י קורקוס: ולכן אם מבורר כל חלק של מי הוא כגון שחלקו במחבור כל עוללות שיהיו בחלקו של ישראל יניחחו לעניים. ואם אין מבורר כשיחלקו האשכולות כל עוללות שימצא בחלקו יתנם לעניים.

"חלקו של ישראל חייב"

דרך אמונה בביאור הלכה: ואף דגבי פאה כתבנו (בפ"ב ה"ג) דנראה דעת רבנו דשותפות גוי פוטר גם חלקו של ישראל, שאני פאה דאיכא קרא יתירא לפטור שותפות גוי, מה שאין כן בשאר מתנות עניים.

"ושל גוי פטור"

דרך אמונה: ומותר לקנות ממנו העוללות שאין זה שייך לעניים. אך אם חלקו בתלוש דקי"ל אין ברירה, והוי גם חלקו של גוי ספק מתנות

רמב"ם – פרק ד

חזקת חיוב על חלקו של גוי. וצ"ע.

עניים לעניים. אך אולי כאן לא אמרינן
ספק מתנות עניים לחומרא, שאין כאן

הלכה כ"ו: נתן מעשר ללוי ונמצאו בו עוללות

הלכה כ"ו: א. בן לוי שנתנו לו מעשר טבל, ומצא בו עוללות נותנן לעני,
ואם נקרצת עם האשכול יש לו לעשות תרומת מעשר על מקום אחר.

ב. השגת הראב"ד: בן לוי שנתנו לו מעשר טבל ומלא בו עוללות נותנן לעני וכו' עד על מקום אחר – ח"א, בתוספתא לא אמר כן חלל אינו חושש שמה של עניים הם. ואמרו זירושלמי שעושה אותו תרומת מעשר על מקום אחר ועל זה הקשו ועוללות לאו של עניים הם? ר' אבין אמר מן הנקראות עם האשכולות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ירושלמי (פרק ז' דפאה): בן לוי שנתמנה לו מעשר טבל (שלא הופרש ממנו תרומת מעשר), ומצא בתוכו עוללות ה"ז עושה אותן תרומת מעשר במקום אחר. ועוללות לאו של עני הוא? ר' אבין בשם רבנן דתמן אני אומר הנקראות עם האשכולות (לא מדובר שמצא סתם עוללות, אלא שעדיין היו מחוברות ושייכות לבעה"ב).

ב. כסף משנה: והראב"ד כ' – דבתוספתא לא אמר כן וכו'.

ורבינו נראה שמפרש דהכי קאמר: אומר אני דכי קתני עושה אותם תרומת מעשר במקום אחר דוקא בנקרצות עם האשכולות (אבל אינן נקראות העוללות

לעניים), וקמ"ל דלא גזרינן אטו אינן נקראות עם האשכולות. והתוספתא שהביא הראב"ד אפשר דרבינו גורס חושש, ואפילו אי הוה גריס אינו חושש יש לפרש דהכי קאמר אינו חושש לגזור נקראות עם האשכול אטו אינן נקראות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שנתנו לו מעשר טבל"

דרך אמונה: פי' ישראל נתן ללוי מעשר ראשון, שלא הפריש ממנו תרומת מעשר.

"נותנן לעני"

דרך אמונה: שבדאי בטעות נתנו לו והוא שייך לעני, וכ"ש שאין יכול לעשותו תרומת מעשר שהעוללות פטור ממעשר (כן נקטו כל האחרונים בשיטת

רמב"ם – פרק ד

רבנו).

"לעני" – ואף על גב שהמוכר מתנות כהונה רשאי הלוקח לאכול שמתנות כהונה נגזלות (רמב"ם בפ"ט מביכורים הי"ד), שאני הכא דבטעות היה וזה לא כיון למכור, ולכן צריך הלוקח לתתו לכהן.

"ואם נקרצת עם האשכול"

דרך אמונה: דהיינו שרואה שהיא מחוברת עם האשכול, אף אם נתלשה אח"כ, אינה עוללת וחייבת במעשר.

"תרומת מעשר על מקום אחר"

דרך אמונה: ר"ל יש לו רשות לעשותה תרו"מ אפי' על מקום אחר אם ירצה.

"על מקום אחר"

דרך אמונה: וכ"ז דעת רבנו, אבל דעת הראב"ד דאפי' אם אינה נקרצת עם האשכול א"צ לתתה לעני ויכול לעשותה תרומת מעשר, ערוך השלחן – דתלינן דמסתמא הבעה"ב עשה כדין ולא נתן ללוי עוללות של עניים, ובודאי היה זה מהנקרצות עם האשכול ונתלשו אצל בעה"ב.

אבל בעה"ב שמצא בגתו או בכרם שלו עוללת תלושה ולא ידע מאין היא, צריך לתתה לעניים ולא אמרי' שמא מן האשכול נשברה ונפלה עוללת שבארכובה (ראב"ד). אבל דעת הר"ש והרא"ש – דגם כה"ג א"צ לתתו לעניים דאמרינן אם היתה עוללת בודאי לא היה בוצרו אלא משאירו ע"ג הגפן לעניים כמצותו.

הלכה כ"ז: דין בצירת עראי

הלכה כ"ז: ^א מי שהיו לו חמש גפנים ובצרם לתוך ביתו: אם לאכול ענבים פטור מן הפרט ומן השכחה (ומן הפאה) ומן הרבעי, וחייב בעוללות. ואם בצרן לעשות יין חייב בכל, ^ב אלא אם כן שייר מקצתן (והלא"ז"ד – חייב בכל אף על פי ששייר).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ירושלמי (פאה ג, ב): היה לו חמש גפנים והוא בוצרן ומכניסן לתוך ביתו פטור מן הפרט ומן הערלה ומן הרבעי

וחייב בעוללות.

וכתב הראב"ד: שפטור גם מהפאה.

כסף משנה – נראה שהיה גורס שם כן, או שמשמע ליה דכיון דפטור מן השכחה ה"ה שפטור מן הפאה.

רמב"ם – פרק ד

דרך אמונה: דגבי פרט כתיב כי תבצור וזה לא נקרא בצירה. וכן בשכחה וכן פטור מן הפאה.

"(אבל) **וחייב בעוללות**"

מרכבת המשנה: אף דאין כאן בציר, לא גרע מכרם שכולו עוללות דהוי לעניים וכבר זכו בו העניים משעה שנודעו העוללות. ולכן יכולין ליטול העוללות עתה כשבוצר עראי או בזמן הבצירה של כל העולם.

"**ואם בצרן לעשות יין**"

דרך אמונה: שאז אם בוצר כל הכרם כן יש ע"ז שם בצירה וחייב, אבל אם שייר קצת אין ע"ז שם בצירה אפי' עושה יין. ורק אלו ששייר חייב בפרט ושכחה.

ב. "**אלא אם כן שייר מקצתן**"

דרך אמונה: ודעת הראב"ד שאין חילוק בין שייר ללא שייר אלא אם בוצר לעשותן יין לעולם חייב ואם רוצה לאכלן ענבים לעולם פטור. אבל האחרונים הסכימו לדעת רבנו (הגר"א בביאורו לירושלמי והפר"ח).

שם: כשבקש לאכול ענבים פטור, ואם בקש לשתותם יין חייב.

ב.שם: אָמַר רַבִּי יוֹסִי, וְהוּא שְׁשִׁיר (רק אם שייר שיכולים בשדה אז פטור מפאה, אבל אם ליקט כל השדה חייב בפאה, כי אין זה עראי). כ"פ הרמב"ם. והראב"ד כ' – לא כן הסוגיא אלא חייב בכל אף על פי ששייר.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

א. "**חמש גפנים**"

רדב"ז: לאו דוקא חמש, ה"ה מאה גפנים. ואורחא דמילתא נקט דקצת גפנים מצוי שאוכלן עראי.

"**ובצרם לתוך ביתו**"

דרך אמונה: היינו מעט מעט דרך עראי לאכילת ביתו, ולכן לא נקרא בצירה ואפי' בצר כך כולם ולא שייר כלום פטור (רדב"ז), ואין נפק"מ אם בצרן קודם שנגמרו או אחר שנגמרו (מסקנת הירושלמי). אבל אם בצרן כולן יחד בודאי חייב בכל.

"**מן הפרט**"

רמב"ם פרק ה: הלכות שכונה, ובו כ"ז הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

הלכה ט"ז: שתי גפנים שכחה, שלוש לא..... 147	הלכה א: עומר ששכחוהו. עומר טמון ששכחוהו..... 127
הלכה י"ז: כשיש עומר אחד שגדול מכולם..... 147	הלכה ב: זכר תחילה ואח"כ שכח..... 129
הלכה י"ז: העומר שיש בו בית סאתיים..... 149	הלכה ג: חיפהו ושכחו. החזירו להוליכו עיר. נטל ממקום למקום. 130
הלכה י"ט: לשער סאתיים במה שתגדל עוד..... 150	הלכה ד: נטל עומר להליכו לעיר 132
הלכה כ: סאה תבואה עקורה וסאה מחוברת אין מצטרפין..... 151	הלכה ה: עפו עומריו ברוח חזקה. 134
הלכה כ"א: שכח עומר בצד קמה שאינה שכוחה..... 152	הלכה ו: הנוטל עומר ראשון שני ושלישי ושכח הרביעי..... 135
הלכה כ"ב: השוכח אילנות..... 153	הלכה ז: שני עומרים מעורבבין.... 136
הלכה כ"ג: אילן שהוא מפורסם..... 155	הלכה ז': הלוף וכיו"ב שהוא טמון ושכח. סומא או הקוצר בלילה..... 136
הלכה כ"ד: מסוים לדעתו מצל דקל שלידו. מתי אף מפורסם הוי שכחה 157	הלכה ט: קצרה שחת, או קצרה אגודות קטנות..... 138
הלכה כ"ה: זית העמוד באמצע השורות..... 159	הלכה י: שכח בשורה לפניו או אחריו..... 139
הלכה כ"ו: שכחה בעריס בכרם ובשאר אילנות..... 160	הלכה י"א: שנים שהתחילו לקצור מאמצע השורה..... 141
הלכה כ"ז: המפקיר כרמו וחזר וזכה לעצמו..... 162	הלכה י"ב: המפנה ממקום למקום ושכח..... 143
	הלכה י"ג: ושכח אי זהו מקום שהוא גמר מלאכה..... 144
	הלכות י"ד-ט"ו: שתיים שכחה שלוש אינה שכחה..... 145

הקדמה

או הקטיף. מי ששכח תבואה או פירות בשדה בשעת הקציר, הבציר או הקטיף,

אחת מן המתנות שהקציבה התורה לעניים מיבול העם: שיבולים או פירות שנשכחו בשדה בשעת הקציר, הבציר

רמב"ם – פרק ה

שבתורה נתן לנו המקום לדעתנו. זו שלא לדעתנו. (כלומר שהשכחה נעשית מאליה קניין העניים, והעניים זוכים בה לפני שנודע לבעל השדה ששכח, ומתקיימת כל המצוה ללא ידיעתו). שאילו לא היה ברצון לפני המקום, לא באה מצווה זו לידינו. אלא הרי הוא אומר: 'כי תקצור קצירך... ושכחת עומר בשדה... למען יברכך'. קבע לו הכתוב ברכה! והלא דברים קל וחומר: מה אדם שלא נתכוון לזכות וזכה, מעלין עליו כאילו זכה, המתכוון לזכות וזכה, על אחת כמה וכמה!"

אסור לו לחזור ולקחתם, אלא עליו להשאירם לעניים.

שונה מצות שכחה מכל המצוות שבתורה, שכן כל מצוות התורה אינן מתקיימות אלא על ידי זכירה, כמו שנאמר (במדבר טו, לט): "וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם", ואילו מצות שכחה אינה מתקיימת אלא על ידי שכחה. וכך מובא בתוספתא: "מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו, ואמר לבנו: צא והקרב עלי פר לעולה ופר לשלמים. אמר לו: אבא, מה ראית לשמוח בשמחת מצווה זו מכל מצוות שבתורה? אמר לו: כל מצוות

הלכה א: עומר ששכחוהו. עומר טמון ששכחוהו

הלכה א: א. העומר (וה"ה בשכחת קמה) ששכחוהו פועלים (ואפי' פועלים גוים) ולא שכחו בעל השדה, שכחו בעל השדה ולא שכחוהו פועלים, שכחוהו אלו ואלו והיו שם אחרים עובדין ורואין אותן בעת ששכחוהו – אינה שכחה ער שישכחוהו כל אדם. ב. ואפילו עומר הטמון אם נשכח הרי זה שכחה.

כ' הרדב"ז: לא שכחו בעה"ב לא הוי שכחה – וכגון בעל השדה קאי בשדה דליזכי ביה, אבל אי הוי בעה"ב בעיר הוי שכחה. ודרך אמונה (ד) כ' – ומיירי שזוכרו כל הזמן, ובזה אין נפק"מ אם בעל השדה נמצא בשדה או בעיר (עיין בביה"ל שם). שם בירושלמי: ר"ש בר יהודה משום

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ה, ז): העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית, שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש (הסתירוהו בתבן וכיוצא בו) – הרי זה אינו שכחה.

רמב"ם – פרק ה

דרך אמונה: ואפי' גוים ואפי' חמרים עוברים שבודאי לא יזכירוהו אפי' אינו שכחה (ירושלמי), דכיון שראוין להזכירו אין זה נקרא שכחה גמורה (רדב"ז).

עוברים – אורחא דמילתא נקט וה"ה אם ישבו בביתם וידעו שהפועלים שכחו עומר אינו שכחה (בביה"ל).

רואים בעת ששכחוהו – אבל אם ראוהו רק אח"כ לא מהני שכבר חל עליו שם שכחה רגע א'. ואפי' אם אח"כ מיד נזכרו בעה"ב ופועלים, דכיון דחל עליו שם שכחה רגע א' כבר זכו בו עניים.

"עד שישכחהו כל אדם"

ויש ראשונים דס"ל – דלא מהני אלא אם פועלים זוכרים (דיד פועלים כיד בעה"ב כיון שהם הקוצרים והתורה תלתה גם בהקוצר דכתיב כי תקצור), אבל אדם אחר שראה אין ראייתו לא מעלה ולא מורדת והוי שכחה (הר"ש דר' משמעון חולק על המשנה, פה"ש, פר"ח וכן דעת כל הראשונים).

ב. "ואפי' עומר הטמון"

דרך אמונה: באדמה או בצרור (סוטה מה:), או בדבר אחר, כגון שהרוח כיסתו ומחמת כך לא ראהו ונשכח (מאירי), מ"מ הוי שכחה. (ולקמן ה"ג כ' שדווקא באופן שגם אם לא היה טמון היה שוכחו).

ר"ש אומר – אפי' חמרים שעברו וראו עומר ששכחו פועליו ושכחו בעה"ב אינו שכחה עד שישכחהו כל אדם (כיון דאיכא אחרים שיזכירוהו ולא נקרא זה שכוח מעקרו ולבסוף זכור).

ב. סיפרי (פרשת כי תצא): 'בשדה' פרט לטמונה (שאינה שכחה) דברי ר' יהודה. וחכ"א בשדה לרבות את הטמונה (דהוי שכחה).

רדב"ז: ונראה דבהכי פליגי מר סבר בשדה כל שהוא מגולה על פני השדה. ומר סבר בשדה כל שבשדה. ובסוטה דריש טעמייהו: דכתיב 'קציר' מה קציר בגלוי אף שכחה בגלוי, כתב רחמנא בשדה לרבות את הטמון.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

א. "העומר"

דרך אמונה: מצוות שכחה נוהגת בכל דבר שנוהג פאה ובכל מה שאין נוהג פאה אין נוהג שכחה.

"בעל השדה"

דרך אמונה: וכ"ז כשבעה"ב יודע מנין העומרים, אבל אם אין יודע כלל מנין העומרים, ואין יודע אם שכחו עומר או לא שכחו – אין תלוי כלל בבעה"ב אלא בפועלים (תפארת ירושלים).

"אחרים עוברים"

הלכה ב: זכר תחילה ואח"כ שכח

הלכה ב: היה בעל השדה בעיר (פי' שאינו עומד בצד שדהו) ואמר יודע אני שהפועלים שכחו עומר שבמקום פלוני, (אח"כ) ושכחוהו (בעל השדה) – הרי זה שכחה, ואם היה בשדה ואמר כן ושכחוהו אינה שכחה. שהשכוח מעיקרו: בשדה הוא השכחה, אבל בעיר אפילו זכור ולבסוף שכוח הרי זו שכחה, שנאמר "ושכחת עומר בשדה" ולא בעיר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי (פאה, ה, ו): היה עומד בעיר ואמר יודע אני שהפועלין שכיחין עומרין במקום פלוני ושכחוהו – אינו שכחה. היה עומד בשדה ואמר יודע אני שהפועלין שכיחין עומרין במקום פלוני הרי זו שכחה שנאמר בשדה ושכחת ולא בעיר ושכחת.

ואילו בב"מ (יא): תניא היה עומד בעיר ואמר יודע אני שעומר שיש לי בשדה פועלים שכחוהו יכול לא יהא שכחה? ת"ל ושכחת עומר בשדה, בשדה שכחת ולא בעיר. בשדה שכוח מעיקרו הוי שכחה זכור ולבסוף שכוח אינו שכחה, מ"ט? דכיון דקאי גביה הוה ליה חצירו וזכתה לו. אבל בעיר אפילו זכור ולבסוף שכוח הוי שכחה, מ"ט? דליתיה גביה דליזכי ליה. כ"פ פסק הרמב"ם כהבבלי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"היה בעל השדה"

דרך אמונה: כאן בא רבנו לבאר דין זכור ולבסוף שכוח דהיינו אם בתחלה זכר ואח"כ שכח.

"יודע אני שהפועלים"

דרך אמונה: כגון שהעומר היה בקרן זוית ושיער שבודאי לא יזכרוהו. י"א שאם יודע מנין העומרים ויודע שהפועלים לקחו עומר א' פחות מהמספר, מקרי שיודע בו (והוי שכחה) אף על פי שאין מכיר איזה עומר (שטמ"ק בשם הראב"ד).

"ושכחוהו"

דרך אמונה: שהוא זכור ולבסוף שכח.

ולכן לא מהני אפי' יאמר בהדיא תזכה לי שדי דכיון שאינו עומד בצד שדהו ושדהו אינה משתמרת שהרי העניים באים לתוכה, לכן אם שכח אח"כ הוי שכחה.

אבל אם לא שכח וזכר כל הזמן אף על גב שהיה בעיר אינה שכחה כיון שיש

רמב"ם – פרק ה

"ושכחוהו"

דרך אמונה: היינו אפי' אם שכחו אח"כ כבר זכה בו כיון שמשעה שהתחיל השכחה דהיינו מששכחוהו הפועלים זכר הוא זכה בו מיד (כל הראשונים).

"שהשכוח מעיקרו"

דרך אמונה: היינו שגם בעה"ב וגם פועלים שכחוהו תחלה הוי שכחה ובזה לא מהני מה שנזכרו אח"כ (כנ"ל סק"ח).

"שנא' ושכחת עומר"

דרך אמונה: ושכחת משמע שכחה גמורה מעיקרא, וע"ז קאמר דרק בשדה בעינן שכחה גמורה, אבל בעיר אפי' אינה שכחה גמורה רק זכור ולבסוף שכוח הוי שכחה (ח' הריטב"א).

רמב"ן – ואם הוא שכח תחלה והפועלים זוכרים, אין הפועלים יכולים לומר 'תזכה לו שדה', אף על גב שהם נמצאים בשדה. כיון שאין השדה שלהם ועוד כיון שאינו יודע בה לא קונה לו השדה (ח' הר"ן). ולכן אם אחכ שכחו גם הם הוי שכחה.

מי שזוכרה, ועוד שבעל השדה צריך לשכוח, כדכתיב קצירך דמשמע בעל הקציר (תוס', ר"ח, ריטב"א, ח' הר"ן, הרא"ש, מאירי, שטמ"ק בשם הראב"ד, מהר"י אבוהב, וכ"ד הסמ"ג הרמב"ם).

אבל כמה ראשונים ס"ל דאפי' אם בעה"ב זכר מתחלה ועד סוף כיון שאינו נמצא בצד שדהו אין זכירתו כלום והוי שכחה כיון שהפועלים שכחוהו (הר"ש, הרא"ש, והרע"ב, וכ"כ הגר"א. וכ"נ דעת רש"י ועוד).

"ואם היה בשדה"

דרך אמונה: היינו שעומד בצד שדהו וממילא הוי משתמרת ע"י עמידתו שם.

"ואמר כן"

דרך אמונה: מה צריך לומר

• ודוקא באמר כן שתזכה לי השדה אבל אם לא אמר לא מהני (רמב"ן, וכ"מ מהרמב"ם).

• וי"א דאפי' לא אמר מהני (ריטב"א).
"אמר כן" – ודוקא אם יודע בודאי שהפועלים שכחו (רמב"ן והריטב"א).
וי"א דאפי' בספק שמא שכחו יכול לזכות בו (רש"י).

הלכה ג: חיפהו ושכחו. החזירו להוליכו עיר. נטל ממקום

למקום.

הלכה ג: א. עמדו העניים בפניו, או חיפהו בקש והוא זוכר את הקש, ב. או

רמב"ם – פרק ה

שהחזיק בו להוליכו לעיר (לאו דווקא אלא להוציאו מהשדה), (ואח"כ נמלך) והניחו בשדה ושכחו – אינו שכחה (דתו אין ע"ז שם שכחה דכבר זכה בו). **ג. אבל אם נטלו ממקום למקום אף על פי שהניחו סמוך לגפה או לגדיש (כרי של העמרים) או לבקר או לכלים ושכחו הרי זה שכחה.**

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ה, ז): עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש (שהסתירוהו בתבן וכיוצא בו) הרי זה אינו שכחה. **ירושלמי:** ר' יונה אומר בזוכר את הקשין, כי אתא ר' יונה אמר בזוכר את העליון.

ב. ירושלמי (פאה ו, ג): העומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ושכחו מודים שאינו שכחה (לפי שכבר זכה בו, וגם אם חזר ושכחו, לא נעשה שכחה).

ג. פאה (ו, ב): העומר שהוא סמוך לגפה ולגדיש לבקר ולכלים ושכחו בית שמאי אומרים אינו שכחה ובית הלל אומרים שכחה.

רמב"ם (בפירוש המשניות): גפה – שער הקרפף והוא מן ויגיפו הדלתות. וגדיש – ערימת העמרים. ולכלים – כלי החרושה.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

א. "עמדו העניים בפניו"

דרך אמונה: ועי"ז הסתירוהו ונשכח

אינו שכחה, דכיון שנשכח ע"י סיבה שהסתירוהו אינו שכחה (כמ"ש לקמן הכ"ה). ולאו דווקא עניים דה"ה אם אנשים אחרים עמדו שם (תפארת ישראל), ואפי' לא כיונו להסתירו רק שע"י שעמדו שם נסתר, ולא נראה הוי שכחה מחמת דבר אחר ואינו שכחה.

"או חיפוהו בקש"

דרך אמונה: דהיינו העניים או אנשים אחרים חיפוהו בקש ואפי' בלי כוונה או שנתחפה מאליו ועי"ז נשכח מכל אדם הוי שכחה מחמת דבר אחר ואינו שכחה (פאת השלחן בשם גינת הביתן).

בקש – מיהו אם כל השדה מחופה, א"כ אין זה שכחה מחמת דבר אחר והוי שכחה (ירושלמי).

ב. "או שהחזיק בו להוליכו לעיר"

דרך אמונה: ואפי' לא אמר שרוצה לזכות בו וגם לא כיון כלל שרוצה לזכות בו כדי שלא יהא שכחה דכיון שנטלו להוליכו לעיר הו"ל כאילו כבר הוליכו לביתו דתו לא שייך ב' שכחה (ח' הריטב"א).

רמב"ם – פרק ה

דבר תלוש. לכן אפי' אם הניחו בצד הגפה שהוא מחובר לא אמרינן שודאי יזכרוהו.

"לגפה"

■ רמב"ם (בפירוש המשניות): הוא שער עגול

■ הר"ש והרא"ש – וי"א גדר של אבנים סדורות זו על זו בלא טיט

■ מאירי – או של קנים.

■ הר"ש משנ"ץ – וה"ה לגדר קבוע. וי"א שזה מצר (ראב"ד).

"או לבקר"

■ הגר"א – הם הבהמות.

■ וי"א לאיש שהוא שומר הבהמות (ר"ש משנ"ץ).

■ וי"א להבית שעומדים שם הבהמות (רש"ס).

מיהו כ"ז דווקא בנטלו להוליכו לעיר ואח"כ נמלך והניחו בשדה, אבל אם מתחלה נטלו בשביל להניחו בשדה לא מהני (כמ"ש רבנו בסמוך).

ג. "אבל אם נטלו ממקום למקום"

מל"מ: ר"ל שלא רצה להוציאו מהשדה אלא להעבירו בשדה עצמה ממקום למקום, אם אח"כ שכחו הוי שכחה. דבזה ל"ש לומר שזכה בו דכל התבואה והעומרים דרך להעבירם ממקום למקום ועדיין שם עומר בשדה עליהן.

"אף על פי שהניחו סמוך לגפה"

דרך אמונה: אף דמקומות מסויימים ל"א שבודאי עתיד לזכרו ואינו שכחה, שדווקא בדבר מחובר בצד דבר מחובר וכיון שהוא קבוע תמיד בודאי עתיד לזכרו, מה שאין כן כאן שהעומר הוא

הלכה ד: נטל עומר להליכו לעיר

הלכה ד: א. נטל עומר להוליכו לעיר והניחו על גבי חבירו (ואח"כ נמלך

ונתנו ע"ג עומר אחר) ושכח את שניהן, אם זכר העליון קודם שיפגע בו אין התחתון שכחה (דהוי שכחה מחמת ד"א) ואם לאו התחתון שכחה.

ב. השגת הראב"ד: נטל עומר להוליכו לעיר – א"א הסוגיא שאמרה בזוכר לעליון לא נאמרה אלא לר"ש שאמר התחתון אינו שכחה מפני שהוא מכוסה. וא"ר זעירא דדווקא בזוכר לעליון שהוא כמכוסה בצגדים או באבנים שאין עליהם תורת שכחה והוי טמון. אבל אם לא זכרו אף על פי שהוא עכמו אינו שכחה שכבר החזיק בו

רמב"ם – פרק ה

להוליכו לעיר אעפ"כ הוי התחתון שכתה מפני שהוא מין צמינו ולא הוי כטמון.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

- א. סוטה (מא.): עומר שהחזיק בו להוליכו לעיר, והניחו על גבי חבירו ושכחו – התחתון שכתה (משום דהוי טמון), והעליון אינו שכתה. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: שניהם אינן שכתה, התחתון – מפני שהוא טמון, והעליון – מפני שהוא צף.
- ב. והראב"ד ס"ל – וכיון דלא קי"ל כר"ש אלא כת"ק, אפילו בזוהר העליון התחתון שכתה לעולם. ורבינו נראה שמפרש דכי אמר רבי זעירא בזוהר קאי למאי דאמר ר"ש דהתחתון אינו שכתה, וה"ק ע"כ לא פליג ת"ק עליה אלא בשאינו זוכר, אבל אם זוכר העליון. לת"ק נמי אין התחתון שכתה ויפה כחו של פירוש רבינו דקאי ר' זעירא את"ק דהלכתא כוותיה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

- א. "נטל עומר להוליכו לעיר"

מאירי: העומר הזה (העליון) בודאי אינו שכתה (כנ"ל ה"ג) ואפי' שכחו אח"כ. וכל הנידון כאן על העומר התחתון אם הוא שכתה.

"אם זכר העליון קודם שיפגע בו"

דרך אמונה: ר"ל קודם שיפגע

בהתחתון דהיינו כשהגיע לאסוף העמרים והגיע לתחתון אז זוכר את העליון, אפי' שכח את התחתון אין התחתון שכתה דהוי שכתה מחמת דבר אחר כי משום שהוא מכוסה שכחו.

"ואם לאו"

דרך אמונה: דהיינו ששכח גם את העליון אז מוכח דלא מחמת שהעליון כיסהו שכח התחתון, דהא גם את העליון שכח ולכן לא נקרא שכתה מחמת ד"א והתחתון הוי שכתה. אבל העליון בכל גוונא לא הוי שכתה כיון שזכה בו (כנ"ל בהלכה ג). ודעת הראב"ד דהתחתון בכל גוונא שכתה אפי' זוכר את העליון. והאחרונים הסכימו כדעת רבנו (הרש"ס ופר"ח).

"ואם לאו"

דרך אמונה: דהיינו ששכח גם את העליון אז מוכח דלא מחמת שהעליון כיסהו שכח התחתון דהא גם את העליון שכח ולכן לא נקרא שכתה מחמת ד"א והתחתון הוי שכתה, אבל העליון בכל גוונא לא הוי שכתה כיון שזכה בו (כנ"ל בהלכה ג).

ודעת הראב"ד (בהשגות, דלית לי' דשכתה מחמת ד"א לא הוי שכתה) – דהתחתון בכל גוונא שכתה אפי' זוכר את העליון. והאחרונים הסכימו כדעת רבנו

רמב"ם – פרק ה

(הרש"ם ופר"ח).

הלכה ה: עפו עומרי ברוח חזקה

הלכה ה: עפו עומרי ברוח חזקה לתוך שדה חברו ושכת שם עומר – אינו שכתה, שנאמר "קצירך בשדך", אבל אם פזר העמרים בתוך שדהו ושכת הרי זו שכתה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סוטה (מה.): א"ר אלעזר, פרט לשצפו עומרין לתוך שדה חברו, דחבירו אין, לתוך שדהו לא.

פרש"י: שצפו עומרין לתוך שדה חברו – שנשבה הרוח והרימה את העומרין מן הארץ והציפתן לתוך שדה חברו, ושכתן כסבור שאינן שלו נפקא מ"בשדך" ולא בשדה חבירך דלא הוה שכתה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"עפו עומרי"

דרך אמונה: וה"ה אם מחמת סיבה אחרת הגיעו העומרים לשדה חברו אפי' מונחין שם על הקרקע ושכתן אינו שכתה (מאירי). ואפי' עפו כמה עומרים לשם והלך ללקטן ושכת אחד מהן אינו

שכתה (פר"ח ופשוט הוא במאירי).

ופשוט דכ"ז אם נשכתו אחר שעפו לשדה חברו אבל אם עפו אחר שכבר נשכתו כבר חל עליו דין שכתה והוא לעניים.

"בתוך שדהו... אינו שכתה"

ערוך השלחן: מיהו אם אח"כ העיפן הרוח שוב לתוך שדהו ועדיין לא נזכר עליהן הוי שכתה.

"אם פזר העמרים בתוך שדהו"

דרך אמונה: אף על פי שהרוח פזרן ועי"ז נשכתו, מ"מ הוי שכתה (ולא דמי לחיפוהו בקש דהכא כיון דדרך הרוח לפזר יודע בזה והו"ל לבדוק היטב).

בתוך שדהו – נראה דאפי' יש לו ב' שדות שמחולקות לענין פאה לשנים ונפלו העמרים לתוך שדה השניה, מ"מ חייב בשכתה דעכ"פ שדך היא.

הלכה ו': הנוטל עומר ראשון שני ושלישי ושכח הרביעי

הלכה ו': הנוטל עומר ראשון ושני ושלישי ושכח הרביעי, אם היה שם ששי אין הרביעי שכחה עד שיטול החמישי, ואם היו חמשה בלבד משישהא כדי ליטול החמישי הרי הרביעי שכחה.

ג' עמרים, וקי"ל (בהי"ד) דשלשה עמרים אינן שכחה דזה נקרא שורה שלימה ולא עומר, ולכן גם כאן אינו שכחה אפי' שכח הרביעי ועבר הימנה שעדיין נשאר שורה עד שיטול את החמשי ואז לא יהי' שורה ויהי' הרביעי שכחה.

"ואם היו חמשה בלבד"

דרך אמונה: א"כ אין כאן שורה לכן משעבר הימנו והגיע אצל החמשי ושהה זמן שיכול ליטול את החמשי מקרי שכח. עבר מהרביעי והוי' הרביעי שכחה.

וכי' דעת רבנו, אבל דעת הר"ש שאם היה שם ששי אינו שכחה, אלא אם כן נטל מיד את החמשי, אבל אם שהה קצת זמן ואח"כ התחיל לקצור מהחמשי כיון שכבר נשאר שורה הו"ל כאילו מתחיל אח"כ שורה חדשה ושכח העומר הראשון שאינו שכחה לדעת הר"ש.

אבל אם אין שם ששי אז אינו שורה ולכן אפי' שהה והתחיל אחר זמן מרובה הוי' כמסיים קצירתו הראשונה והרביעי

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי (פאה ו, ג): עימר את הראשון ואת השני ואת השלישי ושכח את הרביעי אית תניי תני אם נטל את החמישי הרי זו שכחה אית תניי תני אם שהה ליטול את החמישי הרי זו שכחה.

א"ר בון בר חייא מאן דאמר נוטל את החמישי (למי שאומר שרק אם נטל את החמישי נידון הרביעי משום שכחה, מדובר) כשיש שם ששי, מ"ד אם שהה ליטול את החמישי כשאין שם ששי (ואז אם לא נטל את החמישי יהיו שם ג' עמרים ונחשבים לשורה ואין דין שכחה בשורה) אם עד שלא נוטל את החמישי (אין הרביעי שכחה, וכשיטול את החמישי יהיה לרביעי דין של שכחה, וקשה, וכי' לא כבר נראה את הרביעי לידון בשורה? (הרי אפילו אם עוד לא נטל כבר ניצול העומר הרביעי מדין שכחה שהרי הוא נידון כשורה וראינו שלשורה אין דין של שכחה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אם הי' שם ששי"

דרך אמונה: נמצא שנשאר שורה של

רמב"ם – פרק ה

הוי שכחה. והפר"ח פסק כדעת רבנו, הר"ש.
אבל הרש"ס והגר"א פירשו כדעת

הלכה ז: שני עומרים מעורבבין

הלכה ז: שני עומרים מעורבבין ושכח אחד מהן אינה שכחה עד שיטול את כל סביבותיו.

שורות רק בערבוביא.

"עד שיטול את כל סביבותיו"

דרך אמונה: דכ"ז שלא נטל את כל סביבותיו י"ל שעדיין יקחם עם הצד שנשאר, ולא מקרי שכחה ואפי' שכחו. דלא מקרי עדיין שעבר הימנו. וי"א (הגר"א בביאורו לירושלמי) – שאם שכחו ונטל משני צדדין העומרים כמין גא"ם כגון צפון ומערב, אף על פי שמשני צדדין האחרים לא נטל הוי שכחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי (פאה, ו, ג): שדה שעומריה מעורבבים ושכח אחד מהן אינו שכחה עד שיטול כל סביבותיו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שני עומרים מעורבבין"

פר"ח: צ"ל שדה שעומריה מעורבבין וכ"ה בדפוסים אחרים (כ"כ מעשה רוקח ופאת השלחן כ"כ רדב"ז הכ"מ גירסה' זו). ור"ל שהעומרים מונחין בלי סדרים של

הלכה זז: הלוף וכיו"ב שהוא טמון ושכח. סומא או הקוצר

בלילה

הלכה זז: הלוף והשום והבצלים וכיוצא בה אף על פי שהן טמונים בארץ יש להן שכחה. הקוצר בלילה ושכח קמה או שעמר בלילה ושכח עומר וכן הסומא ששכח – יש להן שכחה.

ב. ואם היה הסומא או הקוצר בלילה מתכוין ליטול את הגם (אפי' שכח את הגם,

רמב"ם – פרק ה

וכ"ש את הדקין שבכוונה השאירם אין להם שכחה) – אין לו שחה.

ג. וכל האומר הריני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני אטול יש לו שכחה שכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ו, י): וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים: רבי יהודה אומר אין להם שכחה ✓ וחכמים אומרים יש להם שכחה.

ב. פאה (ו, י): הקוצר בלילה והמעמר והסומא יש להם שכחה. ואם היה מתכוין ליטול את הגס הגס אין לו שכחה.

אם אמר הרי אני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני אטול יש לו שכחה. רמב"ם (בפירוש המשניות): הגס הגס – אם חשב מתחלה ללקט הבולט יותר כלומר הגדולים.

ג. על מנת מה שאני שוכח – שיחזור ויקח מה ששכח, בטל, לפי שהכלל אצלינו כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אף על פי שהן טמונין בארץ"

דרך אמונה: כי מינין אלו כשגדלין כל הקלח שלהן טמון בארץ ואין נראין מבחוץ כלל, ואפי' כל השדה היתה

מכוסה ואין נראה מבחוץ כלל (ירושלמי).

"יש להן שכחה"

דרך אמונה: ואין זה נקרא שכחה מחמת דבר אחר, כיון שיודע שמינין אלו דרכן להיות טמונין בארץ מחפש היטב ואם שכחו אין זה מחמת שטמון רק מחמת ששכחו.

"הקוצר בלילה"

דרך אמונה: בלילה – בחושך ושכח לקצור קצת לא אמרינן דהוי שכחה מחמת דבר אחר שהלילה גרמה לו, דכיון שיודע שהוא לילה וחושך בודק היטב.

ב. "ואם היה הסומא או הקוצר בלילה"

דרך אמונה: משמע דפקח ביום אף על פי שמתכוין ליטול רק את הגסין ושכח א' מהגסין הוי שכחה, דכיון שרואה אין דרכו לטעות בין גסין לדקין. אבל אם הוא סומא או לילה אמרינן דכיון שחיפש רק גסין ולא דקין בודאי מה ששכח א' מהגסין משום שטעה וסבר שהוא דק ולכן אינו שכחה. וכ"ש שהדקין אינן שכחה שהרי לא שכחן כלל.

רמב"ם – פרק ה

רק מין א' תלינן דטעה וסבר שהוא דק ולכן השאירו.

אבל דעת שאר הראשונים – דאפי' כל אדם שרוצה לקצור רק גסין ושכח א' מהגסין – אינו שכחה, דכיון שחיפש

הלכה ט: קצרה שחת, או קצרה אגודות קטנות

הלכה ט: תבואה שקצרה עד שלא נגמרה להאכילה לבהמה, וכן אם קצרה אגודות קטנות ולא עשאה עמרים, וכן השומים והבצלים שתלשן אגודות קטנות להמכר לשוק ולא עשאו עמרים להעמיד מהן גורן – אין להם שכחה.

לעיל (בסוף פרק גדיש) דלא הוי שכחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ו, י): תבואה שנתנה לשחת (לצורך אכילת בהמתו), או לאלומה. וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים אין להם.

רמב"ם (בפירוש המשניות): ואלומה – חבילה. והוא שקצרה כולה וחילקה לאלומות ולא קיבץ מאותם האלומות עמרים, לפי שמקבצים האלומות ועושים עמרים. ואגידי השום – הוא השום המחובר זה בזה חבור טבעי, שבשרשי הצמח יהיה שורש אחד המחבר ראשי שום רבים. ואגודות השום – הם כריכות השום הנאגדים ביד אגודות קטנות ולא עשה מהן עמרים. וכן בבצלים – אין להם שכחה לפי שלא עשה מהן עמרים.

פ' הרב ברטנורא: משום דהוי כמעמר למקום שאינו גמר מלאכה, דאמרינן

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"תבואה שקצרה"

דרך אמונה: דעת רבנו דכל מה שאין עושין ממנו עמרים אין בו שכחת עמרים. אבל שאר הראשונים (הר"ש ועוד) חולקים ע"ז וכתבו טעמים אחרים בהני למה אין נוהג בהן שכחה.

"שקצרה עד שלא נגמרה"

דרך אמונה: אפי' הביאה שליש שאילו היה קוצרה לאדם היה אבל אם קצרה לבהמה אינה חייבת (רש"ס). ולפ"ד רבנו הטעם משום שאין עושין לבהמה עמרים, ואפי' עשאה עמרים פטורה כיון שאין דרך לעשות לבהמה עמרים.

ולפ"ד שאר הראשונים נראה דהטעם משום דאין שכחה נוהגת אלא באוכל

רמב"ם – פרק ה

ולדעת ולשאר הראשונים – אין פטור אלא דווקא כשעדיין עתיד לעשות מהן עמרים גדולים אח"כ, דאז אינן גמר מלאכה עדיין.

"שתלשן אגודות קטנות"

דרך אמונה: בין שהן מחוברות מטבען דרך גדילתן כדרך השומין שגדלים הרבה יחד, ובין שהוא עשה מהן אח"כ אגודות קטנות כיון שאינן עמרים גדולים כדרך שרגילין לעשות אין זה עמרים ואין בזה שכחה, לפ"ד רבנו. ולשאר הראשונים מיירי כנ"ל שעדיין עתיד לעשות מהן אגודות גדולות.

"להעמיד מהן גורן"

דרך אמונה: דבעי ג"כ שיפנה אותן למקום שיהא גמר מלאכה (כדלקמן הי"ב).

אדם, וכיון שנותנה לבהמה אינה מאכל אדם.

וכ' הר"ש והרא"ש: ואם קצר תבואה לקשור בה שאר העמרים וכן ירקות, כיון שאינן לאכילה אין לו שכחה לאותן התבואה והירקות. דזה דווקא קודם שנגמרה אבל בתבואה גמורה לא מהני מחשבתו ליתנה לבהמה או לשאר דברים לפוטרה משכחה. כ"ד רבנו – שאם קצרה משנגמרה לא מהני מה שדעתו להאכילה לבהמה [אם עשאה עמרים] דבטלה דעתו.

"ולא עשאה עמרים"

דרך אמונה: שיעור העומר כפי רגילות רוב בנ"א לעשות עמרים ואם הם קטנים מרגילות בנ"א לעשות עמרים אין עליהן שם עמרים ופטורין.

הלכה י': שכח בשורה לפניו או אחריו

הלכה י': הקוצר שהתחיל לקצור מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו: של אחריו שכחה, ושלפניו אינו שכחה שנאמר "לא תשוב לקחתו", אינו שכחה עד שיעבור ממנו ויניחנו לאחריו. זה הכלל כל שהוא בבל תשוב שכחה, וכל שאינו בבל תשוב אינו שכחה.

ושכח לפניו ולאחריו: שלפניו אינו שכחה, ושלאחריו שכחה מפני שהוא בבל תשוב. זה הכלל כל שהוא בבל

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ו, ד): התחיל מראש השורה

רמב"ם – פרק ה

שורות ואינו שכחה ואם לאו אינה מפסקת (ירושלמי ורש"ס).

ואם קצר חצי שדה ובא למחר לגומרה נחשב זה תחלת שורה ואין ראש השורה שכחה, אבל אם באמצע היום הפסיק והלך לאכל או לישן או קרא לו חברו או שחשכה ונעשה לילה זה ספק בירו' אם זה נקרא הפסק והוי אח"כ ראש שורה וספק מתנות עניים להחמיר.

ואם קצר ב' שורות החיצונות כמין גא"ם כגון רוח מזרחית ודרומית ושכח עומר א' בקרן זוית מזרחית דרומית לא מקרי ראש שורה ולא סוף שורה כיון שקצר שניהן יחד הוי כשורה ארוכה (ששכח באמצע) והוי שכחה (זו כוונת התוס').

"ושלפניו אינו שכחה"

דרך אמונה: וכאן גם לדעת רבנו א"צ שיהא עומר שכנגדו (העומר בשורה כנגדו) מוכיח, דהטעם משום שלא עבר דאינו שכחה עד שיעבור עליו. ואין נפק"מ אם השאיר שם עומר א' או כמה עמרים (כ"ד רש"י והמאירי).

ודעת הר"ש דדוקא אם לא היתה רק שורה אחת, אבל אם היו כמה שורות אז יש חילוק שאם השאיר רק עומר א' אינו שכחה אבל אם השאיר יותר מעומר א', כיון שהיה ראוי לעבור עליהן כשפונה והולך לשורה שניה והוי כאילו עבר עליהן והוי שכחה, אא"כ

תשוב שכחה ושאינו בכל תשוב אינו שכחה.

רדב"ז: שלפניו אינו שכחה – פ' שאם הניח בסוף השורה עומר או שנים וחזר לראש השורה השניה ושכח אותם, אין זו שכחה שעדיין הם לפניו וכשיגיע לסוף השורה השניה יטלם, ולא קרינן ביה בל תשוב, דמה שחזר לשורה שנייה אין זה בל תשוב כיון שהשורות יכולות להמנות מצפון לדרום וממזרח למערב.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הקוצר"

דרך אמונה: רבנו מיירי כאן בשכחת קמה. פאת השלחן – וה"ה בשכחת עומרים.

"של אחוריו שכחה"

דרך אמונה: בין ששכח הראשון בראש השורה ובין באמצע. וכ' הכסף משנה – דכאן לא אמרי' עומר שכנגדו מוכיח כמו בסמוך (היא"א), דרק גבי שנים אמרי' כן כמו שיתבאר שם. ודעת הגר"א שאם שכח בראש השורה אמרי' עומר שכנגדו (בשורה שלידו) מוכיח.

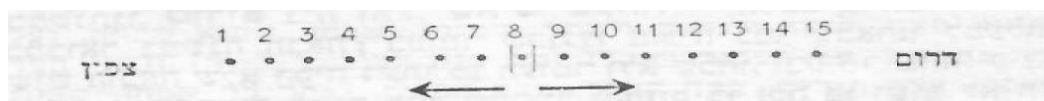
ואם היה באמצע השורה אמת המים מפסקת ע"פ כל השורה, אם צריך לעקור את המחרישה מצד זה ונותנה בצד זה נחשב כשורה אחרת ואם התחיל שם בעומר השני או השלישי הוי ראשי

רמב"ם – פרק ה

עומר שכנגדו מוכיח. שורות, ורק אם יש עומר שכנגדו
דעת הגר"א – דאין דין כלל של סוף מוכיח אז אינו שכחה.

הלכה י"א: שנים שהתחילו לקצור מאמצע השורה

הלכה י"א: א. שנים שהתחילו לקצור מאמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום, ושכחו לפנייהם ולאחריהם:

שלפניהם שכחה – מפני שכל אחד מהן זה שלפניו הוא לאחריו של חברו, והעומר ששכחוהו לאחריהן במקום שהתחילו ממנו – אינו שכחה, מפני שהוא מעורב עם השורות שמן המזרח למערב והן מוכיחין עליו שאינו שכוח, וכן השורות של עמרים שפינו אותן לגורן והתחילו שנים מאמצע שורה ושכחו עומר באמצע בין אחוריהן אינו שכחה מפני שהוא באמצע השורה שמן מערב למזרח שעדיין לא התחילו בה והיא מוכחת עליו שאינו שכוח.

ב. השגת הראב"ד: שנים שהתחילו לקצור מאמצע השדה וכו' עד והן מוכיחין עליו שאינו שכוח – א"ל זה המחזר פתח בשכחת כמה וסיים בשכחת עמרים... ועיין שם שהאריך, ועיין שורשי הלכה וענפיה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ו, ד): ואלו הן ראשי שורות.

שנים שהתחילו מאמצע השורה זה פניו לצפון, וזה פניו לדרום ושכחו לפנייהם ולאחריהם: את שלפניהם – שכחה, ואת שלאחריהם – אינו שכחה.

ופירש ה"ר עובדיה: שנים שהתחילו מאמצע שורה של עמרים זה הפך פניו

לצפון וזה הפך פניו לדרום, ושכחו לפנייהם – לאחר שהתחילו לעמר דילגו עומר (שלפניהם) ושכחוהו – הוי שכחה דקרינן ביה לא תשוב לקחתו. ולאחריהם אינו שכחה – אם כשהפכו פניהם זה לצפון וזה לדרום והתחילו לעמר, נשאר עומר אחד (עומר 8 בציר) ביניהם ושכחוהו אינו שכחה לפי ששניהם סמכו זה על זה ומתוך כך

רמב"ם – פרק ה

נשכת. כ"פ הר"ש.

רמב"ם (בפירוש המשניות): שלפניהם שכתה – כי מה שלפני כל אחד מהן הוא אחרי השני, ואסור לו לחזור לאחריו ולקחת מה משם מן העמרים. ושל אחריהם אינו שכתה – ר"ל העומר שעזבו במקום שהתחילו ממנו (מספר 8 בציר) לפי שהוא סמוך לעמרים הסדורים ממזרח למערב, וכאלו הוא התחלת השורה הנמשכת למזרח או למערב.³

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שנים שהתחילו"

דרך אמונה: רבנו בא לבאר כאן שבשנים הדין להיפך ממ"ש בה"י גבי אחד ששם שלאחריו שכתה ושלפניו אינו שכתה, וכאן הוא להיפך כדמפרש ואזיל.

"שלפניהם שכתה"

דרך אמונה: ואפי' אם שכתהו בסוף השורה, שביארנו בה"י שאינו שכתה משום שעדיין לא עבר ממנו, אבל כאן שיש ב' אנשים נחשבין שניהן כאיש אחד וכיון שהיא אחוריו של חברו הוי

שכתה (כסף משנה).

אבל שאר הראשונים – חולקין על רבנו וס"ל דאם שכתהו בסוף השורה לא הוי שכתה ורק באמצע השורה הוי שכתה, ואין חילוק בזה בין שנים לאיש אחד ורק בסיפא גבי אחריהם יש חילוק (הרא"ש, הר"ש וראב"ד).

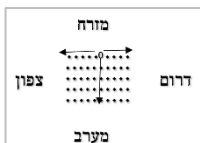
אמנם נראה מדברי הראב"ד – דבשנים שהתחילו מאמצע השורה אין דין ראשי שורות ולא סוף שורות, שכבר קבעו שראש השורה שלהן הוא באמצע ולא בצדדין. אבל ביחיד אפי' התחיל באמצע לא אמרינן כן.

"ששכתהו לאחוריהן"

דרך אמונה: דהיינו שבין שניהן במקום שהתחילו לקצור נשאר עומר אחד (עומר 8 שבציר) ששכתהו שם אף על גב שנשאר באמצע השורה אינו שכתה.

"מפני שהוא מעורב"

דרך אמונה: היינו דמיירי כגון שהיו עוד הרבה שורות כגון שהיו לו עשר שורות של עשר מסודרים בשורות בין ממזרח

בשדך ושכתה, מה שאתה קוצר אתה שוכח (רק כאשר אתה קוצר ובשעת הקצירה שכתה עומר אחד ועברת למקום אחר, לא תשוב לקחתו. להוציא אם שכתה עומר ויש סיכוי שתשוב אליו, כמו בראשי השורות).

³ ירושלמי (פאה ו ג): מניין לראשי שורות (היכן מצאנו רמז בתורה לתלות לקולא בראשי שורות לומר שאין להם דין שכתה)? אמר רבי יונה כתיב [דברים כד יט] כי תקצור קצירך

רמב"ם – פרק ה

ששניהן סמכו זה על זה ומחמת כך נשכח והוי שכחה מחמת דבר אחר. והדין של עומר שכנגדו מוכיח אינו אלא בסוף השורה כששכח כמה עומרים ויש עוד שורות דאז העומר האחרון אינו שכחה בכל אופן דהוי סוף שורה אבל שאר העומרים צריך שיהא עומר שכנגדו מוכיח.

"וכן השורות"

דרך אמונה: ר"ל כמו שהדין בשכחת קמה, כן הדין בשכחת עומרים, אין שום חילוק בין שכחת קמה לשכחת עומרים.

"בין אחוריהן"

דרך אמונה: אבל לפניהם ה"ז שכחה, שכל א' אחוריו של חברו וכן"ל גבי שכחת קמה.

למערב בין מצפון לדרום, ושכחו אחד באמצע השורה מזרחית החיצונה. אמרינן דאפשר שיעשנה שורה ממזרח למערב, ואף על גב דביחיד שהשאר עומר באמצע השורה לא אמרי' דאולי יעשנה שורה ממזרח למערב, כאן כיון ששנים הן ושניהן התחילו באמצע והשאירו עומר ביניהן מוכח מילתא קצת שדעתם לעשות שורה ממזרח למערב. וכן דעת הראב"ד בהשגות (דדווקא בשנים אמרי' עומר שכנגדו מוכיח שרוצה לעשותו ראש שורה אבל ביחיד כיון שעבר עליו לא אמרי' שיעשנו ראש שורה). אבל דעת שאר הראשונים (הר"ש והרא"ש ועוד) – דבאמצע שורה לא אמרי' בשום מקום העומר שכנגדו מוכיח, וכאן הטעם שאינו שכחה משום

הלכה י"ב: המפנה ממקום למקום ושכח

הלכה י"ב: הקוצר ואלם אלומות אלומות, ופינה האלומות והן הנקראין עומרים ממקום זה למקום אחר, וממקום השני למקום השלישי, וממקום השלישי לגורן, ושכח העומר בשעה שפינה ממקום למקום: אם פינה העומרים למקום שהוא גמר מלאכה (תחנה סופית) ושכחה יש לו שכחה, (ואם) וכשיפנה ממקום שהוא גמר מלאכה לגורן אין לו שכחה.

ואם פינה העומרים למקום שאינו גמר מלאכה ושכח אינו שכחה (דמקרי שיש אחריו עימור), וכשיפנה ממקום שאינו גמר מלאכה לגורן יש לו שכחה (דהשתא הוא מפנה למקום שהוא גמר מלאכה).

רמב"ם – פרק ה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ח): המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים – אין לו שכחה, ממנו ולגורן יש לו שכחה. המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה.

זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה, ממנו ולגורן אין לו שכחה, למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה ממנו ולגורן יש לו שכחה.

ובירושלמי: א"ר יונה – כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה מה קציר שאין אחריו קציר אף עומר שאין אחריו עומר וכו'.

רמב"ם (בפירוש המשניות): פעמים קוצרים התבואה וגודשים אותה בכמה מקומות עד שתתאסף, ואח"כ מעבירים אותה למקום אחר, ומאותו המקום למקום הדישה, ומקום הדישה נקרא גורן, ומה שגדש ממנה על פני האדמה נקרא כובעות, מפני שדומה לכובע. ומה שגדש ממנה בתוך חפירות באדמה נקרא כומסות, ומה שגדש ממנה בעגול כמו רחים נקרא חררה.

וכל מה שמעבירין ממקום הקציר לאחד המקומות הללו ושכח משהו במקום הקציר אינו שכחה. ואם העביר מאחד המקומות הללו למקום הדישה (שהוא גמר מלאכה) ושכח משהו באחד המקומות הללו יש לו שכחה.

גמר מלאכה – ר"ל המקום שאין מעבירין אליו אלא לקבץ שם את העמרים בלבד, ואינו מצרף את העמרים אח"כ לעשותם אלומות גדולות. ונאמר "כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה", ואמרו מה קציר שאין אחריו קציר אף עומר שאין אחריו עומר ואז יתחייב בשכחה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"למקום שהוא גמר מלאכה"

דרך אמונה: דהיינו מקום ששם אסף כבר את כל העמרים, ואף שדעתו עדיין להעבירם למקום אחר מקרי גמר מלאכה כיון שאסף כולן.

"למקום שאינו גמר מלאכה"

דרך אמונה: דהיינו שעתיד עדיין לאוספן מכמה מקומות למקום אחד.

הלכה י"ג: אזהו מקום שהוא גמר מלאכה

הלכה י"ג: אי זהו מקום שהוא גמר מלאכה, זה מקום שדעתו לקבץ כל

רמב"ם – פרק ה

העומרים שם ולדוש אותן שם או להוליכן שם למקום גדיש (צ"ל למקום הדיש) שהוא הגורן. ומקום שאינו גמר מלאכה הוא המקום שמקבצין בו העומרים כדי לעשות מהן אלומות גדולות כדי להוליכן למקום אחר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"או להוליכן שם"

דרך אמונה: כנ"ל דדעת רבנו דאפי' עתיד אח"כ לפנות למקום אחר כיון שכבר אסף כאן כל העמרים מקרי גמר מלאכה.

וע"ל סקפ"ב דשאר הראשונים – חולקין ע"ז, וס"ל דרק המקום האחרון שדעתו שיישאר שם אז כשמוליך אליו יש לו שכחה, ורק אם אח"כ נמלך ורוצה להעבירו למקום אחר שוב אין לו שכחה כיון שכבר היה לו שכחה פ"א.

מיהו אם עתיד עדיין לעשות במקום ההוא עמרים גדולים מהקטנים מודה רבנו דאין בו עדיין שכחה שהרי יש עדיין עימור אחר אחריו ואף על פי ששוב לא יפנה אותן ממקום זה.

"כדי להוליכן למקום אחר"

דרך אמונה: מיהו אם בדעתו לעשות עומרים גדולים ממש אפי' אין דעתו להוליכן אח"כ למקום אחר אין בהן שכחה משום שיש אחריו עימור.

הלכות י"ד-ט"ו: שתים שכחה שלוש אינה שכחה

הלכה י"ד: א. שתי כריכות המובדלות זו מזו (יש) שכחה, ושלש אינן

שכחה, שני עומרים המובדלין זה מזה שכחה, ושלשה אינן שכחה.

הלכה ט"ו: ב. שני צבורי זיתים וחרובין המובדלין זה מזה שכחה, ושלשה

אינם שכחה, שני חוצני פשתן שכחה ושלשה אינם שכחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ו, ה): שני עומרים שכחה

ושלשה אינן שכחה. ב. שני צבורי זיתים

וחרובין שכחה ושלשה אינן שכחה, שני חוצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה. אלו כדברי ב"ה ועל כולן בש"א שלשה לעניים וארבעה לבעה"ב.

רמב"ם – פרק ה

בראשון, מה ששכח אח"כ עוד שנים
אין מצטרפין והוי גם הם שכחה.

"שלוש אינן שכחה"

דרך אמונה: וכ"ז בשכחת עומרים,
אבל בשכחת קמה אפי' שכח הרבה קמה
זה בצד זה כשיעור כמה עומרים הוי
שכחה, עד שישכח שיעור סאתים
כדבסמוך הי"ט (תוס' אנשי שם בשם
הגר"א).

ב. "שני צבורי זיתים וחרובין"

דרך אמונה: שכחה נוהג גם בפרי
האילנות. והדרך בזיתים מרובין לעשות
צבורין צבורין עד שיקחם לעשות
מכולן ערימה גדולה, וזה דומיא
דעומרין, דבפרי אילנות א"צ לעשות
עומרין.

ולכן גם כאן דינה שאם נטלן לערימה
הגדולה ושכח ב' צבורין הוי שכחה וג'
אינן שכחה, וכן הדין בשאר אילנות
שדרכן לעשותן ציבורין.

צבורי זיתים וחרובין – ודוקא ציבורין,
אבל זיתים וחרובין יחידים ששכחן אינן
שכחה, כיון שאינן גמר מלאכה שצריך
עדיין לעשות מהן ציבורין.

"שני הוצני פשתן"

דרך אמונה: קנים של פשתן, ודווקא
כשיש בהן זרע (רא"ש וכ"מ). וזרען
לאכל הזרע שאז נוהג בהן שכחה, דאם
לא כן אינו אוכל אדם ואינו נוהג בו

תוספתא (פאה ג, ה): שתי כריכות
המובדלות זו מזו שכחה שלש אין
שכחה, שני עמרין המובדלין זו מזו
שכחה שלשה אין שכחה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שתי כריכות"

דרך אמונה: כריכות הם עמרים
קטנים (ומירי שאין דעתו לעשות עמרים
גדולים יותר דאל"כ פטור משכחה כנ"ל
סקפ"ט), וקמ"ל שאין נפק"מ בין עמרים
גדולים לקטנים דבשניהן ב' שכחה ג'
אינו שכחה (רדב"ז).

"המובדלות זו מזו"

דרך אמונה: אבל אם שוכבות א' ע"ג
השני, וכ"ש אם קשורות זו בזו נחשבות
אחד. ואפשר דאפי' נוגעות זו בזו
נחשבות א' ודווקא מובדלות לגמרי
נחשב שנים (רדב"ז).

"ושלש אינן שכחה"

דרך אמונה: דילפינן מדכתיב "לעני
ולגר תעזוב אותן", א' לעני וא' לגר
ולא יותר (ירושלמי הר"ש והרא"ש). וי"א
הטעם משום (ששלוש) דהוי כגדיש,
וכתיב עומר ולא גדיש (רשב"ם ורמ"ה
ומאירי).

וכ"ז דווקא אם שלשתן סמוכין זה לזה,
דאל"כ פשיטא דהוי שכחה אפי' אלף.
וגם דווקא אם נשכחו כאחד, אבל אם
נשכחו בזה אחר זה כבר זכו עניים

רמב"ם – פרק ה

שכחה.

לעניים גם את הקנים וכנ"ל פ"ב ס"ק

קמ"א גבי פאה (פר"ח).

מיהו אם יש בהן זרע ושכחן צריך ליתן

הלכה ט"ז: שתי גפנים שכחה, שלוש לא

הלכה ט"ז: שתי גפנים וכן בשאר האילנות שנים המובדלין זה מזה

שכחה, ושלשה אינן שכחה שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם אפילו היו שנים אחד לעני ואחד לגר (היינו לגר צדק שהוא עני וא' לשאר עניים).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תוספתא (פא ג, ה): שתי גפנים המובדלות זו מזו שכחה שלשה אין שכחה.

כ' הרדב"ז: ולפעמים יצאו שתי גפנים מגזע אחד, ואף על גב דנראין כשתים אינם אלא גפן אחת. ולהכי קתני המובדלות שהם מובדלות ממש. וכשם שיש שכחה בתבואה כך יש שכחה באילנות, שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם אפי' היו שנים אחד לעני ואחד לגר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שתי גפנים"

דרך אמונה: ואם שכח לקצור אילן א' או ב' אילנות שלימים – ה"ז שכחה, אבל שלשה הסמוכין זה לזה אינן שכחה דהוי שורה.

"בשאר האילנות"

דרך אמונה: כמו זיתים או שאר האילנות שנוהג בהן פאה (כנ"ל פ"ב ה"ב) וה"ה שכחה (משנה רפ"ז).

"המובדלין זה מזה"

רדב"ז: אבל אם יוצאין ב' גפנים מגזע אחד נחשבין אילן אחד. דרך אמונה – ואפשר דה"ה ב' אילנות המורכבין זה על זה נחשבין אילן א' לענין זה (כמו לעניין ערלה).

הלכה י"ז: כשיש עומר אחד שגדול מכולם

הלכה י"ז: א. היו כל העומרים של קב אחד של ארבעה קבין ושכחו

רמב"ם – פרק ה

הרי זה שכחה, יתר על הארבעה אינו שכחה. **ב**. וכן אם היו של שני שני קבין ואחד יתר על שמונה קבין אינו שכחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ו, א): כל עומרי השדה של קב קב ואחד של ארבעת קבין ושכחו: בית שמאי אומרים – אינו שכחה (דס"ל שרואים את העומר הגדול כאין הוא ארבעה עומרים של קב קב), ובית הלל אומרים שכחה (עד יהא יותר מד' קבים). כ"ה בירושלמי פאה (כח.) – עומרי השדה של קב קב ואחד של ד' קבין וכו' וכיון שהוא גדול כל כך כמי שהוא מסויים דמי.

ב. וכ' הרדב"ז – דמכאן למד רבינו, וכן אם היו של שני שני קבין ואחד יתר על שמונה קבין אינו שכחה. וכ"ה בירושלמי (פאה א): רבי יונה בעי כל עומרי השדה של קב קב וא' של ד' קבין ושכחו (ראינו שאינו שכחה).

ושואל ר' יונה האם אותו דבר נוכל לומר, אם כל עומרי השדה של ב' קבין וא' של שמונת קבין הוי שכיחא? (ומבאר בספר ידיד נפש – וצדדי הבעיה הם, אם טעמים של ב"ש הוא משום שורה, גם כשהעומרים בני שני קבין, אם הם ארבעה הרי זו שורה. או טעמים של ב"ש משום שהעומר בן ארבעה קבין הוא מסויים. ואם זהו הטעם, כאן שכולם עומרים

גדולים, אין העומר הזה ניכר ואינו מסויים).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"יתר על הארבעה"

דרך אמונה: כיון שגדול יותר מד' פעמים הרי הוא חשוב ומסויים ובודאי יזכור ממנו אח"כ ואינו שכחה, דומיא דזית הנטופה (לקמן הכ"ג) (רדב"ז). אבל אם היו שני עומרים (שכ"א יות' משני קבין) אף על פי שביחד יש בהן יותר מד' קבין אין מצטרפין, כיון שכל א' בפ"ע אינו חשוב והוי שכחה (פאת השלחן).

משנה ראשונה: אינו שכחה – וכ"ש אם היו ב' עמרים וכל א' יותר מד' קבין דאינן שכחה.

"וכן אם היו... שמונה קבין"

דרך אמונה: וכן אם היו כל עומרי השדה של חצי חצי קב ואחד של יותר מב' קבין (הגר"א). כללו של דבר כל שהעומר כפול יותר מד' פעמים משאר העמרים אינו שכחה (שם).

ודעת הרש"ס דלא כרבנו – אלא דלעולם הוי שכחה עד שיהיה בו יותר מסאתים.

הלכה י"ז: העומר שיש בו בית סאתיים

הלכה י"ז: העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה, שנאמר "ושכחת

עומר בשדה" ולא גדיש, אף על פי שכולן סאתים סאתים, שכח שני עומרים אף על פי שיש משניהן סאתים הרי אלו שכחה, וכן יראה לי שהן שכחה אפילו היה בשניהן יותר מסאתים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ו,ו): העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה.

שני עומרים ובהם (יחד) סאתים: ר"ג אומר – לבעל הבית (שאינו שכחה). וחכ"א – לעניים.

דחכמים ס"ל: אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש, תאמר בשני עמרים שהן ככריכות.

פי' הרמב"ם: אם היה עומר אחד – הרי הוא כגדיש והשם אמר ושכחת עומר ולא גדיש, ואם היו שני עמרים הרי אלו כאגודות קטנות. ועוד אמרו לא תשוב לקחתו, עומר שאתה יכול לפשוט ידך ולטלו, יצא זה שאין אתה יכול לפשוט ידך ולטלו (מפני כובדו). ואין הלכה כרבן גמליאל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"העומר שיש בו סאתים"

דרך אמונה: ואפי' הוא משני מינים כגון שקשר עומר א' חציו מחטים וחציו משעורים נראה דמצטרפין ואינו שכחה.

"סאתים"

תיו"ט: היינו נפח של סאתים ואין נפק"מ בהמשקל. ר"י בן מ"צ כ' – שסאתים הוא מ"ח לוגין שהוא רפ"ח ביצים. ושיעור זה הוא עם התבן והקש שבו (הגר"א).

"אף על פי שכולן סאתים סאתים"

דרך אמונה: כולן – פי' שכל העומרים. ולא דמי לזית הנטופה (לקמן הכ"ד) שאם היתה כל שדהו זית נטופה ושכח אחת מהן או שתים יש לו שכחה, דשם הטעם משום שהוא חשוב ואם כל שדהו נטופה אינו חשוב, אבל כאן שהטעם משום שהוא גדיש, וגזרת הכתוב שאין שכחה אלא עומר ולא גדיש.

הלכה י"ט: לשער סאתיים במה שתגדל עוד

הלכה י"ט: כמה שיש בה (רק) סאתים ושכחה אינה שכחה. אין בה סאתים רואין את השבלים הדקות כאילו הן בריאות וארוכות, ואת השדופות (ששדפן הקדים ונשאר בהן רק מעט מהזרע) כאילו הן מלאות, ואם היתה ראויה (להיות) הקמה אחר אומדן זה לעשות סאתים ושכחה אינה שכחה.

דרך אמונה: ודווקא יש כבר שבולים אבל אם היא עדיין שחת אף שכבר הביאה שליש וקוצרה למאכל אדם שחייבת בשכחה מ"מ אין רואין אותה כאילו מלאה (ירושלמי וכפי' מהר"א פולדא ושדה יהושע).

"בריאאות וארוכות כו' מלאות"

דרך אמונה: דשחשבינן ליה כאילו היו ארוכות ושמנות ויש בהן סאתים אינן שכחה. ודווקא שהן מחוברות אף שכבר נגמר גידולן יכולות עדיין להתברך ולהתמלאות, אבל בעומר התלוש לא שייך דין זה (רש"ס). ואפי' בתבואה אם באותו המין לא ראוי להיות סאתים אף על גב דשבליים כאלו במין אחר היו ראויין להיות סאתים לא מהני (הר"ש והרא"ש).

"ואם היתה ראויה"

דרך אמונה: וי"א דכל דין זה רק בתבואה אבל בפירות האילן או בשומין ובצלים לא שייך כלל דין זה ואין משערין אותן אלא כמות שהן (ספר

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ו, ז): כמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה, אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים אפילו היא של טופח (מין קטנית דק מאד) רואין אותה כאילו היא ענוה של שעורים (שהם גסים).

הרב ברטנורה – ואם כשנחשוב אותן גסים כשאר שעורים יהיה בהן סאתים אף על פי שעכשיו שהם שדופות אין בהם סאתים, לא הוי שכחה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"קמה שיש בה סאתים"

דרך אמונה: היינו שגם בקמה, ששכח תבואה שיש בה סאתים ג"כ אינה שכחה, ואף דכאן לא שייך טעמא דגדיש אפ"ה ילפי' שכחת קמה משכחת עומרים שהוקשו זה לזה (ירושלמי).

ודווקא שכל הסאתים סמוכים זה לזה דאז מצטרפין אבל אם קצרו ביניהן הוי הפסק ואין מצטרפין.

"את השבולים הדקות"

ניר).

הלכה כ: סאה תבואה עקורה וסאה מחוברת אין מצטרפין

הלכה כ: שכח סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה אינן מצטרפים

(לסאתיים) – ושניהם שכחה. וכן בשום ובבצלים ובפירות האילן אם שכח מקצתן בקרקע ומקצתן תלוש ובשניהם סאתים אינן מצטרפין אלא שניהם שכחה.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"וסאה שאינה עקורה"

דרך אמונה: ואפי' קשרן יחד ועשה מהן עומר א' אין מצטרפין כיון שזה תלוש וזה מחובר עדיין (כ"מ בפיה"מ לרבנו), וכ"ש אם רק נוגעות או סמוכות זה לזה (תפא"י).

"וכן בשום ובבצלים"

דרך אמונה: סאתים קמה שחציה שום וחציה בצלים, וכן כל שני מינים אין מצטרפין לסאתים ואף על פי ששניהן מחוברין לקרקע וסמוכין (ר"ש והרא"ש).

(קכה) אלא שניהם שכחה.

דרך אמונה: ודווקא אם שכח את שניהם, אבל אם לא שכח את הקמה מצלת על התלוש (שאינם שכחה), (פאת השלחן).

וי"א דאפי' אם אח"כ שכח גם את הקמה כיון שמתחלה לא שכחה והצילה את העומר, הו"ל שניהן כמו דבר אחד ומצטרפין להיות נחשב כסאתים, ושוב

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ו, ט): סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה, וכן באילן והשום והבצלים – אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם. רבי יוסי אומר – אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין.

רמב"ם (בפירוש המשניות): אם שכח סאה קמה וסאה עקורה לא נאמר יצטרפו זה לזה ולא יהיו שכחה. וכן באילן – אם היה מקצת השיעור שכמוהו אינו שכחה באילן ומקצתו תלוש אין מצטרפין. וכן השום והבצלים אם שכח מקצת בארץ ומקצת עקורים ובצירופם אינם שכחה, שלא נאמר שיצטרפו כדי שלא יהיו שכחה.

ור' יוסי אומר – שמצטרפים עד שתבדיל ביניהם רשות עני, כגון שכבר זכה באותו המקצת התלוש או הנשאר בארץ ואח"כ שכח המקצת השני, אז לא יצטרף עמו המקצת השני והרי גם הוא שכחה. ואין הלכה כר' יוסי.

אינן שכחה כלל (הר"ש והגר"א).

הלכה כ"א: שכח עומר בצד קמה שאינה שכוחה

הלכה כ"א: השוכח עומר בצד הקמה שאינה שכוחה (דהיינו שזוכרה או

שאינ עליה דין שכחה כמו סאתים) – אינה שכחה, שנאמר "כי תקצור ושכחת עומר", עומר שסביבותיו קציר שכחה אבל עומר שסביבותיו קמה אינה שכחה. וכן אם שכח קמה בצד קמה (שגם בקמה יש דין הצלה) שאינה שכוחה אפילו קלה אחד הרי זו מצלת את השכוחה ויהיה מותר לקחתה.

אבל אם שכח עומר או קמה בצד עומר שאינו שכוח אפילו היה בו סאתים אינו מציל אותה והרי השכוח לעניים.

אין קמת חבירו מצלת על עומר שלו (וה"ה כל שני מינים) ואין קמת שעורים מצלת על עומר חטים עד שתהיה הקמה ממין העומר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ו, ח): הקמה מצלת את העומר ולא את הקמה, והעומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה. אי זו היא קמה שהיא מצלת את העומר כל שאינה שכחה אפילו קלה אחד.

פי' הרב ברטנורא: הקמה מצלת את העומר – קמה שלא שכחה שהיתה בצד עומר ששכחו, מצלת על העומר, דלא הוי שכחה. דכתיב "כי תקצור ושכחת עומר", עומר שסביבותיו קציר הוי שכחה, ולא עומר שסביבותיו קמה.

ואת הקמה – אם שכח קמה והיו ראשי שבליים שלה מחוברים לקמה אחרת שלא שכחה, זאת הקמה שלא שכחה

מצלת על הקמה השכוחה המחוברת אליה, ולא הויא שכחה: העומר אינו מציל – אם היה עומר שכוח או קמה שכוחה בצד עומר שאינו שכוח, אין העומר שאינו שכוח מציל לא על העומר ולא על הקמה השכוחים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"השוכח עומר"

דרך אמונה: רבנו בא לבאר כאן דין הצלה, דילפינן מקרא דקמה שאינה שכוחה מצלת את הסמוך לה שלא יהא שכחה כמו שיבאר.

"בצד קמה"

דרך אמונה: ודעת רוב הראשונים – שדווקא אם היא נקצרת עם הקמה וגם

רמב"ם – פרק ה

דרך אמונה: מדכתיב 'עומר בשדה',
ואם סביבותיו קציר נקרא שהוא בשדה,
אבל אם סביבותיו קמה לא נשאר בשדה
רק נשאר בין קשין שבתחתית השבלים
(ירושלמי).

"ה"ז מצלת את השכוחה"

דרך אמונה: הסתפק בירושלמי אם
אח"כ שכח את האינה שכוחה, אם דבר
הראוי להציל וחזר ושכחו אם הוי
שכחה. וספק שכחה שכחה. ודעת
הגר"א נראה דנפשטה ששוב אינה
שכחה אפי' חזר ושכחה.

"אפי' היה בו סאתים"

דרך אמונה: אף שהיה בו סאתים וגם
לא שכחה, מ"מ אינה מצלת. דעומר
לא חשיב כולי האי שיהא הסמוך לו
נטפל אליו, ולכן אינו מציל.

"אין קמת חברו מציל"

דרך אמונה: ואין נפק"מ אם חברו
ישראל שלא שכח, או שהוא גוי שאין
נוהג בו כלל שכחה, דכאן לא שייך
לומר שנטפל להקמה כיון שאינו שלו
(תוספתא וירושלמי). וכן בשני מינים.

דווקא אם היא סמוכה לה שאם יכפפו
ראש השבולת השכוחה תגיע לשבולת
שאינה שכוחה, ודווקא אם נקצר כל
סביבותיו. אבל אם מצד א' לא נקצר
אפי' אין ראשה מגיע לקמה ואין נקצרת
עם הקמה ניצל.

וי"א דאדרבה אם נקצר כל סביבותיו
אפי' ראשה מגיע לקמה ונקצרת עם
הקמה הוי הפסק ואינה ניצלת (ר"י
קורקוס בשם הרא"ש).

"שאינה שכוחה"

דרך אמונה: ואפי' קלח אחד מהקמה
שאינה שכוחה (משנה). בין אם לא מהני
בה שכחה כגון שהיא סאתים או שזכה
בו או מטעם אחר ובין אם לא שכחה
והוא זוכרה ובלבד שלא יטלנה בין
שכחה לזכירה (פי' הרמב"ם). אבל אם
נטלה ועדיין לא נזכר חל עליו עתה
שם שכחה (תוספתא ר"ש והרא"ש).

אינה שכחה – דנטפלת להקמה ומיגו
דהקמה אינה שכחה גם היא אינה
שכחה.

"עומר שסביבותיו קציר"**הלכה כ"ב: השוכח אילנות**

הלכה כ"ב: א. השוכח אילן בין האילנות אפילו היה בו כמה סאין פירות
או ששכח שני אילנות הרי הן שכחה, שלשה אינן שכחה.

רמב"ם – פרק ה

ב. השגת הראב"ד: השוכח אילן בין אילנות עד הרי הן שכחה – א"ל זה אינו מחוור כלל.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

פאה (ז): כל זית שיש לו שם בשדה אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינו שכחה וכו' ושאר כל הזיתים שנים שכחה ושלשה אינם שכחה. ופירש ר"ש – שנים שכחה באילן עצמו קאמר ששכח שני עצי זיתים.

ב. והראב"ד כתב: זה אינו מחוור כלל.

כ' הכסף משנה – ונראה שטעמו משום דלא מסתבר ליה שאילן אחד או שני אילנות יהיו שכחה, דהא דקתני כל זית שיש לו שם בשדה ושכחו אינו שכחה דמשמע דזית שאין לו שם בשדה הוי שכחה. נראה שפירש הראב"ד דהיינו לומר שאם שכח קצת זיתים אם יש לו שם בשדה אינה שכחה ואם אין לו שם בשדה הוי שכחה, ועל דרך זה יתפרש מאי דקתני סיפא ושאר כל הזיתים שנים שכחה שלשה אינם שכחה.

ודבריו דחוקים, ומאי דקשיא ליה היאך יתכן לשכוח אילן או שנים שלימים, מי שרואה מאתים אילני זיתים נטועים יחד לא יפלא אם ישכחו ג' אילנות או יותר.

והר"י קורקוס כ' – נראה שכוונת הר"א על מה שכתב רבינו שאפילו שיש בו סאתים, שהוא סובר דכי היכי דעומר שיש בו סאתים אינו שכחה גם אילן שיש בו סאתים אין ראוי שיהיה שכחה. אבל דעת רבינו דכיון שלא הוזכר אלא בעומר איכא לפלוגי דבשלמא בעומרים עומר שיש בו סאתים חשיב ולא הוי שכחה אבל באילנות אילן שיש בו סאתים לא חשיב כולי האי לגבי שאר אילנות שנאמר שלא יהיה שכחה.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"אפי' הי' בו כמה סאין"

דרך אמונה: דעת רבנו דבאילן שלם אין דין של סאתים, דטעם שסאתים אינו שכחה הוא משום דהם כגדיש, אבל באילן שלם לא שייך לומר שהוא כגדיש, ורק אם התחיל בו ושכח השאר אז אם יש בו סאתים הוי כגדיש ואינו שכחה.

אבל הראב"ד בהשגות – חולק על רבנו, וס"ל דגם באילן שלם אם יש בו סאתים אינו שכחה, ואף על גב שלא התחיל בו ושכחו אין שכחה בסאתים (כמ"ש הר"י קורקוס, כ"מ, רדב"ז וכן הסכימו האחרונים, כ"ד הר"ש והרא"ש).

רמב"ם – פרק ה

"שלשה אינן שכחה"

דרך אמונה: אינו שכחה – דהוי שורה, ודווקא שלשה במקום א' סמוכים זה לזה.

הלכה כ"ג: אילן שהוא מפורסם

הלכה כ"ג: במה דברים אמורים באילן שאינו ידוע ומפורסם במקום,

כגון שהיה עומד בצד הגת או בצד הפרצה, או במעשיו כגון שהיה עושה זיתים (וה"ה בשאר אילנות) הרבה, או בשמו כגון שהיה לו שם ידוע כגון זית הנטופה בין הזיתים שהוא נוטף שמן הרבה או השפכני או הבישני.

אבל אם היה בו אחד משלשה דברים אלו אינו שכחה, שנאמר ושכחת עומר בשדה, עומר שאתה שוכחו לעולם ואין אתה יודע בו אלא אם תשוב ותראהו, יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן ואף על פי שלא תפגע בו מפני שהוא ידוע ומפורסם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ז, א): כל זית שיש לו שם בשדה, אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינו שכחה. במה דברים אמורים בשמו ובמעשיו ובמקומו, בשמו שהיה שפכני או בישני, במעשיו שהוא עושה הרבה במקומו שהוא עומד בצד הגת או בצד הפרצה. ושאר כל הזיתים שנים שכחה ושלשה אינן שכחה. רבי יוסי אומר אין שכחה לזיתים.

רמב"ם (בפירוש המשניות): נאמר "ושכחת עומר בשדה", ואמרו עומר שאתה שוכחו לעולם, יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן.

ואם שכח אילן שמצביעין עליו, או מפני שמקומו גובל, או לרוב זתיו, או לרוב שמנו, הרי אותו אילן אינו שכחה לפי שזוכרו לאחר זמן. ונטופה – שם מקום, והרבה שמיחסים מיני אילנות למקום מסויים. ושפכני – מין זתים מיוחדים לאיזה מקום, והיו עושין שמן הרבה, ולפיכך נקרא שפכני ענינו ששופך שמן הרבה לקוח מן שפך. ובשני – מיוחד ג"כ לאיזה מקום, והיו אותם הזתים מעטי השמן ולכן נקרא בשני לקוח מן בושה.

והרב ברטנורא פ': כזית הנטופה בשעתו – על שם שהוא נוטף שמן קראו לו נטופה, ששם שכחו אינו שכחה דכתיב

רמב"ם – פרק ה

דרך אמונה: יותר משאר אילני זית ששם (רבנו נתן). או זיתים גדולים ויפים יותר משאר הזיתים. ומשמע מדברי רבנו דסגי אם עושה קצת יותר מחבריו (פאת השלחן).

וי"א – שדווקא אם עושה כפול ד' פעמים מכל האילנות (ר"י בן מ"צ). אבל רוב הראשונים הסכימו לדעת רבנו (הר"ש והרע"ב).

"או בשמו" – שקורין לו שם מסוים כגון נטופה או שפכני.

"או הבישני"

דרך אמונה: שמבייש שאר הזיתים, מחמת שהוא עושה כ"כ הרבה פירות או שמן מהם, או פירותיו גדולים מהשאר (הר"ש).

וכן אם יש לו שם מחמת רעתו שהוא יבש ועושה מעט מאד פירות וקורין לו היבש (ירושלמי).

"אבל אם היה בו אחד מג' דברים"

ירושלמי הר"ש והרא"ש: ואפי' אם בשנה זו עשה כשאר אילנות, כיון שברוב השנים עשה יותר או פחות כבר יש לו שם וגם בשנה זו יזכרו ממנו.

וי"א דבזית נטופה שנוטף שמן כיון שיש בוזה גם מעלה שעושה הרבה וגם חסרון שנוטף השמן לארץ ואין אוגר שמנו לתוכו, אין זה שם חשוב ולא מהני אלא אם כן בשנה זו הוא נטופה (ואז מהני אף על גב דבשאר השנים אינו

(דברים כד) 'ושכחת עומר בשדה', עומר שאתה שוכחו לעולם יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן.

שופכני – שזיתיו שופכים שמן הרבה. **בישני** – שהוא מבייש כל שאר אילנות מרוב השמן שיוצא ממנו יותר מחביריו. שהוא עושה הרבה, זיתים מרובים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"שאינו ידוע ומפורסם"**

דרך אמונה: שאם היה ידוע ומפורסם אינו שכחה שבודאי יזכרנו אח"כ, בין שמפורסם לשבח ובין לגנאי.

"במקום"

דרך אמונה: שהוא עומד במקום מיוחד ומסויים. ואף על גב דגבי עומר מבואר לעיל ה"ג דאפי' נתנו בצד הגפה או הגדיש הוי שכחה, הכא דהוא אילן מחובר חשיב טפי והוי מסוים ועתיד לזכרו.

"בצד הגת"

דרך אמונה: שאפשר מיד להוריד ענביו לתוך הגת ולעשות מהן יין ועי"ז הוא מפורסם. ואפי' אם היה אילן אחר ולא גפן, מ"מ כיון שעומד ע"י הגת עי"ז נזכרין ממנו ויש לו שם שקורין לו האילן העומד ע"י הגת. או במעשיו – דהיינו שהשם יש לו ע"י מעשיו כדמסיק.

"עושה זתים הרבה"

רמב"ם – פרק ה

נוסף) אבל בשאר השמות סגי שיהא
רוב השנים (הגר"א).

הלכה כ"ד: מסוים לדעתו מצל דקל שלידו. מתי אף מפורסם הוי שכחה

הלכה כ"ד: א. היה מסויים בדעתו הרי זה כמפורסם וידוע, היה עומד בצד הדקל הדקל מסיימו, היו שניהן זית נטופה זה מסיים את זה.
ב. היתה כל שדהו זית נטופה (קאי אכל אלו האילנות המפורסמים) ושכח אחת מהן או שתים – יש לו שכחה.

ג. במה דברים אמורים שלא התחיל באילן זה המפורסם אבל אם התחיל בו ושכח מקצתו – הרי זה שכחה, ואף על פי שהוא מפורסם.^ד והוא שיהיה הנשאר בו פחות מסאתים, אבל סאתים אינה שכחה, אלא אם כן שכח כל האילן כמו שבארנו.

ה. השגת הראב"ד: ואף על פי שהוא מפורסם – א"ל מן המסנה נראה שאינו כן. השגת הראב"ד: אבל סאתים אינן שכחה כו'. א"ל זה אינו מחוור כלל כלל.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ירושלמי (ז, א): אמר ר' ירמיה – היה מסויים בדעתו כמי שהוא מסויים (מחמת העץ שלידו). היה עומד בצד הדקל הדקל מסיימו.

ב. בעי ר' ירמיה – אם היתה כל שדהו נטופה בזה אני תוהה, האם לכל האילנות אין שכחה? ומסקינן שיש להם שכחה.

ג. פאה (ז, ב): זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה. במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה.

ד. תוספתא (פאה ג, ט): עד שיהא בזית סאתים (אבל סאתיים אינו שכחה).

רמב"ם – פרק ה

ה. כתב הראב"ד: מן המשנה נראה שאינו כן.

כסף משנה – ואני אומר כי דברי רבינו מבוארים בתוספתא, ועל פיה צריך לפרש המשנה. וכן פירשו רבינו והר"ש וכ"מ בירושלמי. ועל מ"ש רבינו אבל סאתים אינו שכחה אא"כ שכח כל האילן כמו שביארנו:

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "היה מסוים בדעתו"

דרך אמונה: דהיינו שאצל הבעה"ב הזה היה האילן חשוב מאיזה סיבה, אף דלשאר האנשים אינו חשוב, אינו שכחה דכיון שהוא הקוצר בודאי יזכור. ואפשר שאם פועלים קצרוהו והוא אינו בשדה בזמן הבצירה והם אין יודעים שהאילן הזה חשוב אצלו – ה"ז שכחה דלא שייך טעם הנ"ל. ונראה דבעה"ב נאמן לומר שהאילן הזה מסוים אצלו.

"היה עומד בצד הדקל" – שהזית היה בצד הדקל, אף שאין הדקל מסוים ולא הזית מסוים, מ"מ זה שעומד בצד הדקל עושה אותו למסוים שקורין לו הזית שסמוך לדקל ואינו שכחה. וכתב הגר"א (בביאור הירושלמי) שגם הדקל אינו שכחה שגם הוא מסוים כיון שסמוך לזית.

"היו שניהן זית נטופה"

דרך אמונה: סמוכין זה לזה ושכח את שניהן, ואף שאם כל שדהו נטופה אינו מסויים, מ"מ בשנים עדיין נקראין מסויימין אף על פי שסמוכין זה לזה. "זה מסיים את זה" – משמע אפי' כל א' מהן אינו כ"כ נטופה שיהיה לו שם בפ"ע, מ"מ כיון שהן שנים נחשבין מסויימין וצ"ע.

"את זה" – משמע שאם אין שניהן נטופה אף על פי שעומד בצד נטופה לא מקרי מסויים.

ב. "היתה כל שדהו"

דרך אמונה: דכיון דכל השדה כן תו אין חשוב אצלו שיזכר ממנו. ונראה דה"ה רוב השדה.

ג. "אבל אם התחיל בו ושכח מקצתו"

דרך אמונה: כיון ששכח לגומרו הרי חשב שגמרו כבר ושוב לא יזכר ממנו, אף שהוא מסויים. ולכן הוא שכחה (מרכבות המשנה).

"אבל סאתים אינה שכחה"

דרך אמונה: בין בנטופה ובין בשאינו נטופה, ואפי' כבר קצר רובו דכיון שהתחיל בו ונשאר סאתים הוי כגדיש ואינו שכחה (רש"ס).

וי"א – דכיון שהתחיל בו אף על פי שנשאר בו סאתים הוי שכחה בשאר אילנות. ורק במפורסם כיון שיש בו ב'

רמב"ם – פרק ה

"אא"כ שכח כל האילן"

דרך אמונה: כמו שביארנו (בהלכה כ"ב). ושם כתבנו שכל הראשונים חולקים ע"ז, ודעתם דאפי' שכח כל האילן אם יש בו סאתים אינו שכחה וכן פסקו האחרונים.

מעלות א' שהוא מפורסם וב' שנשאר בו סאתים – אז אינו שכחה אפי' התחיל בו (הר"ש והרא"ש). אבל דעת הראב"ד בזה כרבנו שאינו שכחה וכן דעת האחרונים (רש"ם והגר"א).

הלכה כ"ה: זית העומד באמצע השורות

הלכה כ"ה: א. זית העומד באמצע השורות לבדו ושלוש שורות של זיתים מקיפין אותו משלוש רוחותיו אף על פי שאין בכל שורה מהן אלא שני זיתים שכח את האמצעי אינו שכחה, שהרי השורות הסתירוהו, **ב.** ולמה אמרו זית בלבד מפני שהיה חשוב בארץ ישראל באותו הזמן.

ג. הסגת הראב"ד: ולמה אמרו זית בלבד – ח"א זה אינו חלל לדעת ר' יוסי.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ז, ב): זית שנמצא עומד בין שלוש שורות של שני מלבנים ושכחו אינו שכחה. **פי' תפארת ישראל:** בין ג' שורות – שיש ג' שורות זיתים, ובכל שורה ג' אילנות. שני מלבנים – שיש ב' רווחים בין הג' שורות. ושכחו – לאילן אמצעי שבשורה אמצעית.

*		*		*
*		0		*
*		*		*

אינה שכחה – שהאילנות שסביבו הסתירוהו, ודמי לחפזו בקש או עמדו עניים כנגדו דתנן לעיל דאינו שכחה.

ב. פאה (ז, א): רבי יוסי אומר אין שכחה לזיתים. ואמרינן בירושלמי לא אמר ר' יוסי אלא בראשונה שלא היו הזיתים מצויים, שבא אדריאנוס הרשע והחריב את כל הארץ, אבל עכשיו שהזיתים מצויים יש להם שכחה.

ג. וכתב הראב"ד: זה אינו אלא לדעת ר' יוסי. כלומר וכיון דיחידאה הוא לא הוה ליה למפסק כוותיה. כסף משנה: ולדעת רבינו יש לומר דגם

רמב"ם – פרק ה

ג' שורות של ג' זיתים ובין שורה לשורה מרוחק קצת, והזית האמצעי שבאמצע הוא מסוים.

"אינו שכחה"

וכתב הגר"א: דכ"ז כשל התחיל בו, אבל אם התחיל בו ושכחו ה"ז שכחה. וכ"כ בתוס' אנשי שם בשם הרמ"ז.

"שהרי השורות הסתירוהו"

דרך אמונה: זו דעת רבנו לשיטתו לעיל בה"ג, וכבר ביארנו דשאר הראשונים פירשו דכאן הטעם משום דהוי מסויים ובודאי עתיד לזכרו כמו זית הנטופה.

"ולמה אמרו זית"

דרך אמונה: כי דין זה נוהג גם בכל האילנות רק דנקטו במתנין זית כי בזמן המשנה היה זית חשוב ולכך נקטו לדוגמא זית, וה"ה שאר האילנות. אבל בר"ש משמע דדין זה דווקא בזית דחשוב, ולכן כשהוא ג"כ מסויים כה"ג ודאי יזכרנו אבל לא בשאר אילנות.

הוא ז"ל לא פסק כוותיה, אלא דאע"ג דלא קיי"ל כר' יוסי מ"מ יליף מיניה רבינו לרבנן, שהטעם שהזכירו במשנה באלו הדינים זית יותר מאילן אחר מפני שהיה חשוב בארץ ישראל באותו זמן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"העומד באמצע השורה לבדו"**

דרך אמונה: מיירי באילן זית מחובר לקרקע ומוקף באילנות זיתים * * * משלש רוחותיו, ואף שלא מוקף * ⁰ * מד' רוחותיו מ"מ מקרי שהוא מכוסה. ושכחוהו אינו שכחה כיון שהוא מכוסה ע"י האילנות שסביביו הם גרם לו שישכחוהו והוי שכחה ע"י דבר אחר שאינו שכחה.

ודווקא כה"ג אבל בשדה גדולה לא אמרי' דכל האילנות הפנימיים אינם שכחה שהם מוסתרים מחמת החיצונים, ולכן כתב רבנו לבדו.

וי"א (רבנו בפיה"מ והעתיקו ג"כ הרא"ש וכ"פ הרע"ב) דצריך שיהא מוקף מכל צדדין בזיתים כגון

*	*	*
*	0	*
*	*	*

הלכה כ"ו: שכחה בערים בכרם ובשאר אילנות

הלכה כ"ו: א. איזהו שכחה בערים, כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה, ובכרם משיעבור מן הגפן (או) ומן הגפנים וישכח אותה, בדלית ובדקל משירד הימנו, ושאר כל האילנות (שאינם כ"כ גבוהין) משיפנה וילך לו.

רמב"ם – פרק ה

ב. במה דברים אמורים שלא התחיל בו אבל אם התחיל (כסף משנה: הגרסה הנכונה – בד"א כשהתחיל בו אבל אם לא התחיל בו) ושכחו אינה שכחה עד שיבצור את כל סביביו.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

א.

"בערים"

דרך אמונה: הוא כרם המודלה ע"ג גדר או שבכה גבוהה מהארץ (כמ"ש ברפ"ח מכלאים). ודווקא שיש בו ה' גפנים שאם לא כן דינו כסתם כרם ששיעורו משירד ממנו (רש"ס).

"אינו יכול לפשוט את ידו וליטלה"

דרך אמונה: דאע"ג שעבר הימנה כ"ז שעדיין יכול לפשוט ידו וליטלה דרך בנ"א עדיין להתבונן ולהסתכל שמה נשאר, ואינה שכחה.

"ובכרם" – ר"ל סתם כרם שאינו מודלה על שום דבר אלא נמשך ע"ג הארץ, משיעבור מגפן זו ועומד אצל גפן אחרת או מקרי ששכחה.

"מן הגפן או מן הגפנים וישכח"

פר"ח: דהיינו ששכח גפן א' או ב' שהן שכחה. וכן הדין בעריסין קטנים פחותין מה' גפנים שאינן חשובין כ"כ ואין דרך להתבונן בהן ולכן משירד ממנה הוי שכחה (תוספתא). ורבנו כלל זה בלשון כרם כל שאינו עריס ועריס נקרא בלשון רבנו רק כרם גדול).

"וישכח אותה"

דרך אמונה: אבל אם לא שכח אותה

א. פאה (ז, ח): איזה היא שכחה בעריס? כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה. וברגליות משיעבור הימנה.

ובתוספתא (ג, ט"ז): אי זו היא שכחה בעריסין? גדולים כל שאין יכול לפשוט את ידו וליטלה, בעריסין קטנים משיעבר הימנו. בדלית ובדקל משירד ממנו, ושאר כל האילן משיפנה וילך לו.

ב. במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו ושכחו אין שכחה עד שיבצור את כל סביביו. והרמב"ם כ': ... ובכרם משיעבור מן הגפן (או) ומן הגפנים וישכח אותה...

בשלא התחיל וכו' אבל אם התחיל בו.

וכך כתוב בספרי רבינו של דפוס. והר"ש כתב שט"ס הוא בתוספתא וצריך להגיה, בד"א כשהתחיל בו אבל אם לא התחיל בו. כך מצאתי בספר רבינו מוגה.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

רמב"ם – פרק ה

שתחתיו אז מה שלמעלה אינו שכחה
דתלינן דלא מחמת שכחה שכחן אלא
לפי שטרחותן והניחן למחר. אבל אם
שכח למטה אמרי' כמו ששכח למטה כן
שכח מה שלמעלה.

ב. **"בר"א שלא התחיל בו"**

דרך אמונה: אז אמרינן דמשפנה
מהאילן ועבר הימנו בודאי שכחן.

"אבל אם התחיל בו"

דרך אמונה: אפי' אם שכחו כל זמן
שלא בצר כל סביביו הדרך הוא שעדיין
פונים להסתכל סביב ובודאי עתיד
לזכרו כיון שהוא באמצע הקצירה,
ולכן אינו שכחה עדיין עד שיבצור כל
סביביו (ערוך השלחן).

וי"א להיפך שאם התחיל בו ושכח אז
משיפנה ממנו הוי שכחה אבל אם לא
התחיל בו כ"ז שלא בצר כל סביביו
עדיין אינו שכחה דכיון שעומד סמוך
לו עדיין יקצרנו כדין שדה שעומריה
מעורבבין (ר"ש ורא"ש וכן הסכים הרש"ס
והכ"מ הביא שיש נוסחאות ברמב"ם).
והגר"א (בהגהותיו על הר"ש) הסכים
לדעת ראשונה.

אפי' אם עבר מאה אמה ממנה או יותר
יכול לחזור לקחתה (תוספתא וירושלמי).
ואפשר דבסתמא יכולין העניים לקחתה
משעה שעבר הימנה ור"צ לחוש שמא
לא שכחה והשאירה בכוונה (כ"מ
מהראב"ד).

"ברלית וברקל"

דרך אמונה: שהן גבוהין משירד
הימנה הוי שכחה.

ודעת הרבה ראשונים – שבכל האילנות
כ"ז שיש לו עדיין ללקט בענפים
התחתונים, או אפי' מונחין עדיין פירות
תלושין שלו תחת האילן – אין שכחה
אפי' לאלו שנשארו בראשו (ר"ש ורא"ש
ור"י בן מ"צ והרע"ב ועוד). דדרך
המלקטים דכ"ז שיש להם פירות תחת
האילן כשבאין לקחתם מסתכלין למעלה
ולכן אינן שכחה (הרא"ש).

ודעת הראב"ד (בהשגות א, יב) – שאם
אין כלל פירות למטה בענפים
התחתונים אז משירד מהאילן הוי
שכחה.

אבל אם יש פירות למטה: אם התחיל
מהן ושכח קצת מהן אז כולן שכחה אף
מה שבראשו. אבל אם ליקט כל מה

הלכה כ"ז: המקפיר כרמו וחזר וזכה לעצמו

הלכה כ"ז: א. המקפיר את כרמו והשכים בבקר וזכה בו לעצמו ובצרו –
חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה, שהרי 'שדך וכרמך' אני קורא בו מפני

רמב"ם – פרק ה

שהיה שלו והרי הוא שלו.

ב. אבל אם זכה מן ההפקר בשדה של אחרים – הרי זה פטור מן הכל, ובין כך ובין כך פטור מן המעשרות (כיון שהיה הפקר שעה אחת) כמו שיתבאר (בפ"ב מתרומות הי"א).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (קלד:): דתניא – המפקיר את כרמו, ולשחר השכים ובצרו – חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה, ופטור מן המעשרות.

ב. פרש"י: חייב בפרט ובעוללות – אף על גב דהפקר פטור מכולם דבכולהו כתיב קצירך כרמך ולא של הפקר ובכולהו תנן כל שהוא אוכל ונשמר פרט לשל הפקר להכי אהני תעזוב יתירא דכתיב בכולהו לאתויי הפקר כי האי גוונא דהדר איהו זוכה ביה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "המפקיר את כרמו"

חזו"א: ה"ה אם הפקיר גם הפירות או אפי' הפירות לבד, אבל אם הפקיר הקרקע ולא הפירות אין נחשב הפקר כלל לענין מתנות עניים.

"זוכה בו לעצמו"

דרך אמונה: בתורת זוכה מן ההפקר ולא בתורת חזרה, שאם רוצה לחזור בו גם במעשר חייב מדרבנן תוך ג' ימים

(כמ"ש רבנו בפ"ב מנדרים הי"ז).

ואם זוכה בסתמא: דעת הר"ן – דהוי כחזור בו. ודעת הרשב"א והמאירי – דהוי כזוכה מהפקר. וי"א דגם בזוכה בתורת זכיה מההפקר חייב במעשר מדרבנן (הרא"ש). אבל רוב הראשונים הסכימו לדעה ראשונה.

"חייב בפרט"

דרך אמונה: כמה פרטי דינים

• **חזו"א:** ודווקא שלא היה הפקר בשעת הבאת שליש דאם לא כן פטור מכולן.
• **חזו"א:** וגם דווקא בזוכה במחובר אבל אם זוכה רק בשעת תלישתו פטור מכולן.

• **ויש מי שאומר** דדווקא בצר כל הכרם, אבל אם זכה רק בקצת פטור מכולם (תוס' אניש השם).

וכ' **התוס':** דדווקא אם זכה בקרקע, אבל זכה בפירות ולא בקרקע פטור מכולן.

וכ' **החזו"א** – ואפשר דכונת התוס' דווקא כשזוכה אחר תלישה אבל כשזוכה במחובר חייב.

"שהרי שדך וכרמך אני קורא"

רמב"ם – פרק ה

של אחרים מההפקר כיון שזכה במחומר
אפי' זכה בפירות ולא בקרקע חייב
במתנות עניים (ר"ש והראב"ד). אבל
דעת רוב הראשונים כדעת רבנו, כ"ד
רש"י.

וכן גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו
והחזיק אחד בשדהו או בפירות תלוי
בדעות אלו (ר"ש).

דרך אמונה: ר"ל למה מרבין,
דווקא כשזכה בו הוא עצמו ולא כשזכה
בו אחר, משום דלגבי ידיה היה
מעיקרא שדך וכרמך וכן עכשיו. מה
שאין כן גבי אחר.

ב. "אבל אם זכה... של אחרים"

דרך אמונה: וי"א דאף אם זכה בשדה

רמב"ם פרק ו: דיני מעשר עני, ובו י"ז הלכות.

הנושאים שבסימן זה:

הלכה י: דין מעשר עני המתחלק
בגורן או בבית..... 174
הלכה י"א: רוצה לשמור מחצה לצורך
קרובו..... 175
הלכה י"ב: מעשר בבית מחלק להם
בשווה..... 176
הלכה י"ג: אישה קודמת במעשר עני.
הבן מפרנס אביו במעשר עני..... 176
הלכה י"ד: שני עניים שקבלו שדה
באריסות..... 177
הלכה ט"ו: המקבל שדה לקצור האם
מותר במתנות עניים..... 178
הלכה ט"ז: המוכר שדהו קרקע
ופירות..... 180

הלכה א: מתנה שישת מעשר עני
165
הלכה ב: הפרשת תרומה ואח"כ
מעשר ראשון..... 166
הלכה ג-ד: מעשר שני ומעשר עני
168
הלכה ה: דין שנת שמיטה, דין חו"ל
הקרוב לא"י..... 169
הלכה ו: תרומת מעשר..... 171
הלכה ז: נותן לכל עני כדי שביעה
171
הלכה זז: כמה כדי שביעה..... 172
הלכה ט: היה דבר מועט נותן
לפניהם והם מחלקים בניהם..... 173

רמב"ם – פרק ו

הלכה י"ז: למה מותר לפרוע ממעשר עני. 181

הקדמה

את המעשר, מתוך כוונה להקנותו לעני בהגבהה זו. שאילו לא היה ברצון לפני המקום, לא באה מצווה זו לידינו. אלא הרי הוא אומר: 'כי תקצור קצירך... ושכחת עומר בשדה... למען יברכך'. קבע לו הכתוב ברכה! והלא דברים קל וחומר: מה אדם שלא נתכוון לזכות וזכה, מעלין עליו כאילו זכה, המתכוון לזכות וזכה, על אחת כמה וכמה!".

סדר ההפרשות: א). תרומות תרומה גדולה קודמת לכל שנקראת ראשית. ב). מעשר ראשון. ג). תרומת מעשר שמפרישין ממעשר ראשון, שכיון שנקרא תרומה הרי נקראת ראשית. הסדר:

- א). תרומה גדולה לכהן 1:50
- ב). מעשני ראשון ללוי 10% מהנותר.
- ג). תרומת מעשר ממעשר ראשון.
- ד). בשני א, ב, ד, ה של השמיטה מעשר שני ללוי. בשנים ג, ו – מעשר עני לעני.
- ה). בשנה השביעית פטור מכולם.

מעשר עני: עשירית ממה שנשאר בתבואה ובפירות לאחר הפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון, שמפרישים ונותנים אותה לעניים – בשנה השלישית ובשנה השישית למחזור השמיטה.

מעשר עני מותר באכילה לכל אדם ואפילו בטומאה כשאר פירות חולין. בזמן הזה, נוהגים כל דיני מעשר עני כמו בזמן המקדש. ולכן, מעשר עני שהופרש מטבל ודאי, יש ליתנו לעני. מי שאינו רוצה לתת לעני בכל פעם את פירות המעשר עצמם, יכול להלוות לעני סכום כסף – כפי הערך המשוער של מעשר עני שיהיה לו לשנה זו – ובכל פעם לאחר הפרשת המעשר, יקנה את המעשר לאותו עני ואחר כך יקח את המעשר לעצמו בתורת פירעון ההלוואה. ההקנאה לעני תוכל להיעשות על ידי שאדם אחר שאינו מבני ביתו, יגביה

הלכה א: מתנה שישת מעשר עני

הלכה א: מתנה אחרת ישית (בנוסף מלקט שכחה ופאה פרט ועוללות. יש

רמב"ם – פרק ו

עוד מתנה והוא הצדקה) יש לעניים בזרע הארץ, והוא המעשר שנותנין לעניים והוא הנקרא מעשר עני.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שנותנין לעניים"

המעשר ואח"כ יכול ליתן לו דמיו אם העני מסכים. מיהו אם אין שם עני והפירות יתקלקלו יכול לאכלן ויתן לעני דמיהן מפני השבת אבדה (כמ"ש רבנו פ"ט מביכורים הט"ז).

ואפשר להלוות מעות את העני ולהוריד מהחוב (ויתבאר בעז"ה בפ"ז ממעשר ה"ה). ומברך בשעת הפרשתו.

ואסור לאכל מהפירות כ"ז שלא הופרש ממנו מעשר עני, אך דעת רבנו (בפ"י ממאכ"א ה"כ והסכים לו הרשב"ד) שאין חיוב מיתה בטבל של מעשר עני רק מלקות. ויש חולקין (ב"י ביו"ד סי' של"א בשם התוס').

דרך אמונה: עני – של ישראל, אבל אין נותנין לעניים גוים. אבל נותנין להן חולין מתוקנים לשם טובה (תוספתא).

"והוא הנקרא מעשר עני"

דרך אמונה: וגם עני מחויב לתת (כדלקמן ה"י). וכן כהנים ולוים (משנה ראשונה).

וכ' חזו"א – וצריך ליתן הפירות עצמן לעני ואין יכול ליתן דמיהן, אלא אם כן העני מכירו שנותן לו תמיד דהוי כזכה בו ואז אם העני מסכים יכול ליתן לו דמיו. ואם אין העני מכירו שנותן לו תמיד יכול לזכות לו תחלה

הלכה ב: הפרשת תרומה ואח"כ מעשר ראשון

הלכה ב: א. וזהו סדר תרומות ומעשרות: אחר שקוצר זרע הארץ או אוסף

פרי העץ ותגמר מלאכתו (אבל במחובר אפי' אם הפריש לא חל כלל).

1. מפריש ממנו אחד מן החמשים (מדרבנן, דמדאורייתא אפי' חטה אחת פוטרת את הכרי), וזהו הנקרא תרומה גדולה ונותנה לכהן, ועל זה נאמר בתורה ראשית דגנך תירושך ויצהרך, 2. ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה, וזהו הנקרא מעשר ראשון, ונותנו ללוי, ועל זה נאמר בתורה כי את מעשר בני ישראל וגו' ונאמר

רמב"ם – פרק ו

ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל.

"תרומה גדולה"

דרך אמונה: למה נקרא "גדולה".

- כיון תרומת מעשר שהיא אחד ממאה מן הכרי נקראת זו תרומה גדולה.
- ועוד שהיא חיוב על כל הפירות ותרומת מעשר אינה חיוב אלא על המעשר ראשון.

"ונותנה לכהן"

ת' הרשב"א: הנתינה מצווה היא, מ"מ אין מברכין על הנתינה אלא על ההפרשה. ומ"מ מיד שהפריש הותר הטבל באכילה אף אם לא נתן.

(2) "מפריש מן השאר"

דרך אמונה: אבל א"צ להפריש על חלק התרומה שנתן לכהן והכהן יכול לאכל התרומה מיד כי התרומה אינה חייבת במעשר (עירובין לו.).

"ונותנו ללוי"

דרך אמונה: ומעשר ראשון אין עליו שום קדושה, אבל אסור באכילה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר.

א. "מפריש מן השאר (מעשר שני)"

דרך אמונה: אבל על חלק מעשר ראשון א"צ להפריש מעשר שני כי המעש"ר פטור ממעשר שני. והלוי

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (קלא: 1). תניא: תרומה – לכהן (אחד מחמישים), (2). מעשר ראשון – ללוי דברי ר' עקיבא. ר' אלעזר בן עזריה אומר: אף לכהן.

ב. דברים (יד: (כב) עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל־תְּבוּאָת וְרֵעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שְׁנָה שְׁנָה:

(כג) וְאָכַלְתָּ (זה מעשר שני) לַפְּנִי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחָר לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֶׂר דִּגְגָךָ תִּירֶשֶׁךָ וַיִּצְהָרְךָ וּבִכְרֹת בְּקֶרְךָ וַצֹּאנְךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "וזהו סדר תרומות ומעשרות"

דרך אמונה: ואסור לשנות סדר זה, והמקדים את המאוחר עובר בלאו (רדב"ז).

(1) "ותגמר מלאכתו"

דרך אמונה: דהיינו מירוח וגמר מלאכה של כל מין, וקודם לכן אין חייב במעשר מה"ת, וגם מדרבנן מותר עכ"פ לאכל מהם עראי.

מיהו אם הפריש קודם מירוח בדיעבד חל התרומה מה"ת (כדלקמן פ"ה מתרומות הי"ח).

רמב"ם – פרק ו

יכול לאכלו מיד אחר שהפריש ממנו
תרומת מעשר.

הלכה ג-ד: מעשר שני ומעשר עני

הלכה ג: א. 3. ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה והוא הנקרא מעשר שני (לפי שיש אחריו מעשר שני או מעשר עני), והוא לבעליו ואוכלין אותו בירושלים, ועליו נאמר ואם גאל יגאל איש ממעשרו (שאפשר לפדותו במעות), ועליו נאמר עשר תעשר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר [כסף משנה – הוא במסכת מעשר שני פרק ה].

הלכה ד: ב. 4. על הסדר הזה מפרישין בשנה ראשונה מן השבוע (משנות השמיטה) ובשניה וברביעית ובחמישית (שנים א' ב' ד' ה'), אבל בשלישית ובששית מן השבוע אחר שמפרישים מעשר ראשון מפריש מן השאר מעשר אחר ונותנו לעניים והוא הנקרא מעשר עני, ואין בשתי שנים אלו מעשר שני אלא מעשר עני, ועליו נאמר "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך ובא הלוי", ועליו נאמר כי תכלה לעשר.

ונותנו לעניים והוא הנקרא מעשר עני
(והוא מקום מעשר שני).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מפריש מן השאר (מעשר שני)"

דרך אמונה: אבל על חלק מעשר ראשון א"צ להפריש מעשר שני כי המעשר פטור ממעשר שני. והלוי יכול לאכלו מיד אחר שהפריש ממנו תרומת מעשר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. ר"ה (יב:): אמר רבי יהושע בן לוי: כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר – שנה שאין בה אלא מעשר אחד. הא כיצד? **4.** מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל. כ"פ הרמב"ם – אבל בשלישית ובששית מן השבוע אחר שמפרישים מעשר ראשון מפריש מן השאר מעשר אחר

רמב"ם – פרק ו

ב.

"בשנה ראשונה"

דרך אמונה: עיין בפ"א מה' מע"ש, ומתי נחשב ר"ה ושאר הפרטים.

"אבל בשלישית ובששית"

ר"ה (יב:): דכתיב "בשנה השלישית שנת המעשר", ואמער עני קאי. אלמא דכל שנה שלישית יש מעשר עני.

"אחר שמפרישים מעשר ראשון"

דרך אמונה: דילפי' בגמ' (שם) מקרא דמעשר ראשון אינו בטל לעולם ורק מעשר שני משתנה למעשר עני.

"ונותנו לעניים"

דרך אמונה: והעני יכול לאכלו מיד וא"צ להפריש מחלקו כלום (קונטרס הפרשת תרו"מ שהדפיס ר"ז שפירא ז"ל). והוא ממונם לעשות בו כל מה שירצו, ויכולין לאכלו בטומאה אם ירצו (טור יו"ד של"א). והוא חולין לכל דבר (מנחת חינוך).

ומצוות נתינה של מעשר עני נוהג גם היום אם הוא ודאי טבל (קונטרס הפרשת תרו"מ הנ"ל).

"אלא מעשר עני"

דרך אמונה: ואפי' הפריש מעשר שני לא חל.

הלכה ה: דין שנת שמיתה, דין חו"ל הקרוב לא"י

הלכה ה: א. שנת השמטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני (סיפרי פרשת ראה).

ב. ובהוצה לארץ שאין בה שמטת קרקע מפרישין בארץ מצרים ובעמון ובמואב מעשר ראשון ומעשר עני, מפני שהארצות אלו קרובות לארץ ישראל כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית.

ג. והלכה למשה מסיני שיהיו מפרישים בארץ עמון ומואב מעשר עני בשביעית (ופשוט שגם מעשר שני, שלזה לא הוצרך הלכה כי אין בזה ספק), אבל בארץ שנער מפרישין בשביעית מעשר שני (ר"ל מעשר ראשון ומעשר שני) כסדר רוב השנים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. מסכת ידים (ד, ג): נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני

רמב"ם – פרק ו

בשביעית. כן אמר רבי אליעזר מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית.

ג.שם: אבל בארץ שנער מפרישין בשביעית מעשר שני.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "כולה הפקר"

חזו"א: ואפי' אם לא יפקיר הוי ממילא הפקר, והפקר פטור ממעשרות. ואף בזה"ז דשביעית מדרבנן לרוב הפוסקים מ"מ פטור ממעשר כיון שמפקירו שהרי מדרבנן חייב להפקירו. וכ' הפרישה – ואף אם אין מפקירו הוא הפקר ב"ד אף בזה"ז.

"לא תרומה ולא מעשרות כלל"

חזו"א: בין שגדלו ביד גוי בין שגדלו ביד ישראל.

אבל פירות שביעית שגדלו ביד גוי ונגמרה מלאכתן (דהיינו המירוה) ביד ישראל יש להסתפק אם הן הפקר. ואפשר שאף אם אינן הפקר פטורין ממעשר ואין הדבר מוכרע. ולכן יש לעשרן בלי ברכה ומעשרן מעשר עני. ולכן הלוקח ענבים של שביעית מהגוי ועשה מהן יין צריך לעשרן.

ב.

"ובעמון ומואב"

דרך אמונה: לפ"ד רוב הראשונים (הר"ש והרא"ש) לא מיירי בעמון ומואב שטהרו בסיחון [דהיינו עבר הירדן שכבש משה מסיחון מה שלקח סיחון מעמון ומואב] דההוא יש לו דין עבר הירדן שנוהג בו גם שמיטת קרקע מדרבנן, אלא מיירי בחלק עמון ומואב שלא כבשוהו ישראל מעולם, ולכן לא נוהג בו שביעית רק מעשרות מדבריהם.

"עניי ישראל נסמכין עלי' בשביעית"

דרך אמונה: שיהי' להם ממה להתפרנס שם ממתנות עניים, כי בא"י אין חריש וקציר בשנים אלו. וכן כרכים שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל שחייבים במעשר מדרבנן כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית (רש"י יבמות).

"והלכה למשה מסיני"

כסף משנה: לאו דווקא הלכה למשה מסיני, אלא הוא רק תקנה מדרבנן, אלא שדבר ברור כהלכה למשה מסיני.

ג. "אבל בארץ שנער"

דרך אמונה: שהיא רחוקה ואין עניי א"י יכולין לבא שם (וגם שם חייב במעשר מדרבנן) השאירו שם מעשר שני כסדר רוב השנים (ש"ך יו"ד סי' של"א).

הלכה ו: תרומת מעשר

הלכה ו: 5. מעשר ראשון שלקח הלוי מפריש ממנו אחד מעשרה ונותנו לכהן והוא הנקרא תרומת מעשר, ועליו נאמר ואל הלויים תדבר [ספרי סוף פרשת קרח].

"ונותנו לכהן"

דרך אמונה: ואסור באכילה ללוי וישראל כמו תרומה גדולה. וגם הבעה"ב יכול להפריש תרו"מ וליתן ללוי מעשר מתוקן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מפריש ממנו... תרומת מעשר"

דרך אמונה: והוא טבל ואסור באכילה עד שיפריש תרומת מעשר.

הלכה ז: נותן לכל עני שביעה

הלכה ז: בעל השדה שעברו עליו עניים והיה לו שם מעשר עני, נותן לכל עני שיעבור עליו מן המעשר (מעשר עני) כדי שבעו שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו (כדי שבעו, כן צ"ל).

נותן לכל עני שיעבור עליו מן המעשר כדי שבעו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"בעל השדה"

דרך אמונה: בזה"ז שאין עני שיטריח ללכת לפרדס ליקח פירות אחדות וזהו שיעור שביעה שלהן, וכ"ש במקום דשכיח גנבים – צריך תמיד העל השדה לקחתו לביתו ולחלקו לעניים. "כדי שביעה" – הוא דווקא במעשר

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ת, ה): אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים רבי מאיר אומר חצי קב וקב וחצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבלה רבי עקיבא אומר פרס.

ובירושלמי (פאה) – "ואכלו בשעריך ושבעו". תן לו כדי שביעה.

כ"פ הרמב"ם – בעל השדה שעברו עליו עניים והיה לו שם מעשר עני,

רמב"ם – פרק ו

העני חוזר ובא שנית, אבל העני אסור לו לעשות כן. ונראה שאם מכיר שהוא אותו העני לא יתן לו (ירושלמי לגרסת הגר"א).

"כדי שבעו"

דרך אמונה: כדי שבעו – ולא פחות אבל יכול להוסיף כמה שירצה ובלבד שיחלק לכולן בשוה (רמב"ם בפי' המשניות).

דווקא במעשר עני הדין כן (לחלק כדי שבעו) ולא בשאר מתנות כהונה ולויה (הר"ש).

וי"א (הרא"ש ותוס') – דבכל מתנות הדין כן גם כשנותן לכהן תרומה או ללוי מעשר ראשון לא יפחות לכל א' מכדי שבעו.

דרך אמונה: במעשר עני המתחלק בבית א"צ ליתן כדי שביעה דכיון דכתיב ביה ונתת, אלא המתחלק בגורן דכתיב כדי שביעה.

עני המתחלק בגרנות, ולא במעשר עני המתחלק בבית (כמ"ש רבנו בסמוך הי"ב). וזה כתב "בעל השדה שעברו... כדי שבעו" דהיינו בעודו מחלק בשדה.

"שעברו עליו עניים"

ר"ש והרא"ש: ואין נפק"מ אם העניים כהנים או לויים או ישראלים. ואף שהכהנים או לויים קבלו כבר ממנו תרומה ומעשר ראשון, מ"מ צריך ליתן מהמעשר עני בעצמו כדי שביעה, ואין מצטרף עם התרומה ומעשר עני.

רמב"ם (בפירוש המשניות): אף אם הבעלים כהן או לוי או ישראל שהכהן ולוי נוטלין לעצמן התרו"מ שלהן, מ"מ המעשר עני אסור להן ליטול לעצמן, ואפי' הן עניים (כדלקמן הי"י), אלא מוכרחין ליתן לעניים אחרים כדי שבעו כמו ישראלים.

"לכל עני שיעבור עליו"

דרך אמונה: וא"צ לחוש שמא אותו

הלכה זו: כמה כדי שביעה

הלכה זו: כדי שבעו כמה? אם מן החטים נותן לא יפחות מחצי קב, ואם מן השעורים לא יפחות מקב, ואם מן הכוסמין לא יפחות מקב, ומן הנרגרות לא יפחות מקב, ואם מן הדבילה לא יפחות ממשקל חמש ועשרים סלע, ואם מן היין לא יפחות מחצי לוג, ואם מן השמן לא יפחות מרביעית (דשמן אין דרך לאכלו בפ"ע דמזיק אלא שמלפתין בו את הפת), ואם מן האורז רובע הקב (דאורז משביע בדבר מועט).

רמב"ם – פרק ו

נתן לו ירק נותן לו משקל ליטרא והוא משקל חמשה ושלשים דינר, מן החרובין שלשה קבין, מן האגוזים עשרה, מן האפרסקין חמשה, מן הרמונים שנים, אתרוג אחד, ואם נתן לו משאר הפירות לא יפחות מכדי שימכרם ויקח בדמיהן מזון שתי סעודות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ח): אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים, וקב שעורים, רבי מאיר אומר חצי קב קב וחצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבלה, רבי עקיבא אומר פרס חצי לוג.

יין רבי עקיבא אומר רביעית רביעית שמן רבי עקיבא אומר שמינית ושאר כל הפירות אמר אבא שאול כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות. ירושלמי (פאה ה, ח): תני – רובע אורז עוכלא תבלין ליטרא ירק שלשת קבין חרובין חצי לוג יין רביעית שמן עשרה אגוזים חמשה אפרסקין שני רמונים ואתרוג אחד מ"ט? ואכלו בשערין ושבעו תן לו כדי שובעו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

דרך אמונה: שכל אלו זהו שיעורן לשבוע מהן ב' סעודות.

"לא יפחות מחצי קב"

דרך אמונה: שמזה אפשר לעשות שתי סעודות שהוא שיעור שביעה של יום שאדם רגיל לאכל ב' סעודות ביום (תפארת ישראל). וצריך לתת כדי שבעו מכל מין ואין ב' מינים מצטרפין (דרך אמונה – פשוט הוא).

"שעורים לא יפחות מקב"

דרך אמונה: ודווקא בשעורים שבאדם או במקומות הסמוכים לאדם שהשעורים שם הם גרועות (רש"ס) ויורד מהן הרבה פסולת (הגר"א) ולכן צריך כפלים מחיטים. אבל במקומות שהשעורים יפים סגי בחצי קב כמו חטים.

ואם אינן יפות כ"כ שיעורו כפי ראות ב"ד שיספיק לב' סעודות (שטמ"ק). ושיפון ושכולת שועל י"א שדינן כשעורים (רש"ש).

"ויקה בדמיהן"

דרך אמונה: דהיינו ד' איסרים שבזה קונה חצי קב חטים.

הלכה ט: היה דבר מועט נותן לפניהם והם מחלקים בניהם

הלכה ט: היה לו דבר מועט והעניים מרובין ואין בו כדי ליתן לכל אחד ואחד כשיעור – נותן לפניהם והן מחלקין ביניהם.

"נותן לפניהם והם מחלקין"

דרך אמונה: דאין לו ליתן מידו לכל עני פחות מכשיעור, אלא מניח הכל לפניהם והם מחלקין ביניהם בשווה.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

פאה (ה, ו): היה לו דבר מועט נותן לפניהם והן מחלקים ביניהם.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

הלכה י: דין מעשר עני המתחלק בגורן או בבית

הלכה י: ומעשר עני המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה לבעלים אלא העניים באים ונוטלין על כרחו ואפילו עני שבישראל מוציאין אותו מידו. אבל המתחלק בבית יש לו טובת הנאה לבעלים ונותנו לכל עני שירצה.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

חולין (קלא.): ארבע מתנות עניים שבכרם: הפרט והעוללות והשכחה והפאה, ושלש שבתבואה: הלקט והשכחה והפאה, שנים שבאילן: השכחה והפאה – כולן אין בהם טובת הנאה לבעלים, ואפילו עני שבישראל מוציאין מידו. מעשר עני המתחלק בתוך ביתו יש בו טובת הנאה לבעלים, ואפי' עני שבישראל מוציאין אותו מידו. המתחלק בבית יש לו טובת הנאה לבעלים ונותנו לכל עני שירצה.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"אין בו טובת הנאה לבעלים"

דרך אמונה: שיתנו למי שירצה, ואף שהוא מחלקו מ"מ מוכרח לתת לכל מי שבא ואינו יכול לומר לזה אתן ולזה לא אתן. ולכן צריך לפתוח את הגורן שיוכלו העניים לבא ואפשר שיכול לסוגרו וכשיבואו העניים יפתח להם: (ערוך השלחן).

"על כרחו" – ודעת התוס' והר"ן שבעה"ב יכול לעכב שלא ליתן לו רק לעני אחר, ורק אם תקפה העני אין יכול להוציא ממנו.

"ואפי' עני שבישראל מוציאין מידו"

דרך אמונה: דילפי' בגמ' שבעל השדה בעצמו אסור לו לקחת המעשר

רמב"ם – פרק ו

שיכול ליטול פרוטה מישראל ע"מ ליתן לבנו עני, אבל מהעני בעצמו אסור ליטול דהוי כעני המסייע בבית הגרנות דאסור.

"ונותנו לכל עני שירצה"

דרך אמונה: ואסור לעני ליטלו שלא מדעת הבעלים, ומ"מ אם העני תפס אין מוציאין מידו, שטובת הנאה אינה ממון.

שלו אפי' הוא עני (חולין קלב:). ואם אין רוצה לתת, ב"ד מוציאין אותה מידו ובדין זה (ב"י מהגמ').

והלוקח פירות מחברו אחר שכבר הוטבלו דהיינו אחר מירוח מותר ללוקח ליטול המ"ע לעצמו כיון שכבר הוטבלו ברשותו של ראשון (חזו"א).

"המתחלק בבית יש לו טובת הנאה"

דרך אמונה: טעמו, כיון דכתיב ביה "ונתת" יש לו טובת הנאה, רדב"ז –

הלכה י"א: רוצה לשמור מחצה לצורך קרובו

הלכה י"א: היה לו מעשר (עני) בגורן ורצה ליתנו לעני קרובו או מיודעו, יש להפריש מחצה ליתנו לו, והחצי מחלקו לכל עני שיעבור כשיעור שאמרנו.

בכשיעור הוא נותן לפנייהם והן מחלקים ביניהם.

רבי חזקיה – מפרש שיש רק כשיעור, נוטל מחצה ונתן מחצה, שמתוך שנוטל מחצה ונותן מחצה נעשה דבר מועט הוא נותן ביניהן והן מחלקין ביניהם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"היה לו מעשר בגורן"**

דרך אמונה: נתבאר לעיל שבגורן צריך ליתן לכל עני כדי שבעו. ופסק הרמב"ם כר' יונה – דמיירי הכא שיש לו יותר מהשיעור, והתירו לו חכמים להציל עד מחצה ולהטמינם בשביל

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ח, ו): היה מציל נוטל מחצה ונותן מחצה, היה לו דבר מועט נותן לפנייהם והן מחלקין ביניהם.

רמב"ם (בפירוש המשניות): מציל נוטל מחצה – ואם רצה למעט מאותו המעשר שאצלו ולתת לקרוביו ומכיריו, רשאי לקחת חצי מעשר עני שאצלו ונותנו לקרוביו העניים, ונותן החצי השני לעניים שעברו עליו.

ירושלמי (שם): רבי יונה מפרש המשנה שיש לו יותר מכשיעור, ומציל מחצה ונותן מחצה. אבל אם יש רק

רמב"ם – פרק ו

"להפריש מחצה"

דרך אמונה: ויכול להכניס מחצה זו לביתו. וי"א דלאו דווקא מחצה אלא כל מה שיותר מכשיעור יכול להציל לקרוביו (רש"י והרא"ש).

קרוביו והשאר יחלק לעניים (רוב האחרונים בדעת הרמב"ם).

"בגורן"

ר"י קורקוס: אבל מעשר עני המתחלק בתוך הבית, כיון שיש לו טובת הנאה – יכול לתת הכל לקרוביו.

הלכה י"ב: אם מעשר בבית מחלק להם בשווה

הלכה י"ב: במה דברים אמורים שאינו נותן לעני אלא כדי שבעו בשדה, אבל אם היה המעשר בבית מחלקו לכל העניים אפילו כזית כזית, שאינו מצווה ליתן כדי שבעו אלא בשדה, שהרי אינו מוצא שם ליקח שנאמר ואכלו בשעריך ושבועו.

בשעריך ושבועו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תוספתא (פאה ד, ב): במה דברים אמורים שאינו נותן לעני אלא כדי שבעו בשדה, אבל אם היה המעשר בבית מחלקו לכל העניים אפילו כזית כזית, שאינו מצווה ליתן כדי שבעו אלא בשדה, שהרי אינו מוצא (העני) שם ליקח (לקנות), שנאמר ואכלו

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"מחלקו לכל העניים"**

דרך אמונה: ר"ל יכול לחלק לכל העניים אפי' כזית, אבל אינו מחוייב, שהרי יש לו טובת הנאה ויכול ליתן הכל לא' או להטמין לקרובו. וכן יכול להרבות לאחד ולמעט לאחד כפי רצונו.

הלכה י"ג: אישה קודמת במעשר עני. הבן מפרנס אביו

במעשר עני

הלכה י"ג: באו איש ואשה לבית, נותנין לאשה תחלה ופוטרינן אותה ואחר כך נותנין לאיש.

אב ובנו, איש וקרובו, שני אחין, שני שותפין, שהיה אחד מהן עני נותן לו האחר

רמב"ם – פרק ו

מעשר עני שלו (וכן יכול ליטול לקט שכחה ופאה שלו – ר"ש).

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

יבמות (ק.): במקום שחולקין מעשר עני – נותנין לאשה תחלה. מ"ט? משום זילותא.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"באו איש ואשה לבית"

דרך אמונה: אבל בגורן אין מחלקין כלל לאשה משום יחוד (כמ"ש רבנו בפ"ב מתרומות הכ"ב).

"נותנין לאשה תחלה"

דרך אמונה: שבזיון בשבילה להמתין יותר מלאיש, ודווקא שהאיש אינו ת"ח אבל ת"ח קודם לאשה (גמ' שם). ואפשר דיתום קודם לאלמנה ואלמנה לת"ח (כמ"ש בחו"מ ט"ו ס"ב). וצ"ע.

"אב ובנו"

פירוש: האב עני, הבן יכול לפרנס אביו בכספי מעשר עני שלו.

וביאר רש"י: אף שחביב עליו אביו כגופו ואם לא היה בידו מעשר זה היה נותן לו מזונות משלו, מ"מ כיון דקי"ל שאין הבן חייב ליתן מזונות לאביו רק להאכילו משל אב ולא משל בן – מותר להאכילו מעשר עני.

האם גם לכתחילה מותר להאכיל אביו מעשר עני?

■ מדברי הרמב"ם – משמע שמותר לכתחילה.

■ אבל י"א (הר"ש, אגודה, סמ"ג, מאירי) – שדווקא אם אין ידו משגת כגון שגם הבן עני, אבל אם ידו משגת תבוא מארה למי שמאכיל לאביו מעשר עני, דגנאי הוא לו.

■ וי"א – דמ"מ יותר מההכרח (מהמינימום) יכול להוסיף לאביו מעשר עני שיהא לו בריווח (מאירי).

"ובנו"

דרך אמונה: נראה באב לבנו, דווקא כשבנו יותר מבן שש אבל לפחות מבן שש כיון שכופין אותו לזונו נמצא פורע חובו ממעשר עני ואסור (כדלקמן פ"י הט"ז). וכן לאשתו אינו יכול ליתן מעשר עני.

"נותן לו האחר מעשר עני (שלו)"

דרך אמונה: היינו כדין דלעיל: שאם הוא מתחלק בבית יכול ליתן לו הכל, ואם מתחלק בגורן יכול ליתן לו כשאר העניים, ואם יש יותר מכשיעור יכול להציל עבורו מה שיותר ממחצה.

הלכה י"ד: שני עניים שקבלו שדה באריסות

הלכה י"ד: שני עניים שקבלו שדה באריסות, זה מפריש מעשר עני מחלקו ונותנו לחבירו, וכן חבירו מפריש מחלקו ונותן לו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ה): שנים שקבלו את השדה באריסות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שקבלו שדה באריסות"

דרך אמונה: אף על פי שלא היה מבורר איזה חלק של זה ואיזה של זה, מ"מ אחר שחלקו כבר יצא מרשותו חלק זה של חברו ולכן יכול ליטול המ"ע שלו.

"באריסות"

דרך אמונה: ואין נפק"מ אם יש להם זכיה בפירות במחבר או רק אחר הקצירה, כיון דבשעת הפרשה יש להם זכות בחלקם הרי הן נחשבים כבעל

השדה ואסור להן לקחת את חלקם.

"זה מפריש"

דרך אמונה: משמע שאם כבר הפרישו ואח"כ חלקו, אין יכולין ליטול המעשר עני כל א' חצי, שהרי לא נודע איזה מעשר עני על חלקו.

אבל באמת לכאורה יש להם עצה גם בזה שיתנו זה לזה ויעשו תנאי שכל א' קונה חלק חברו ואח"כ נותנין זה לזה במתנה, וצ"ע.

"וכן חברו" – ובלבד שלא יעשו תנאי שנותן לו ע"מ שיחזור ויתן לו את שלו, דזה הוי כמוכר ואסור (כדלקמן הי"ז).

"מפריש מחלקו" – אבל בעה"ב אסור לו לקחת מחלק האריסין מעשר עני, כיון שהקרקע נשאר שלו.

הלכה ט"ו: המקבל שדה לקצור האם מותר במתנות עניים

הלכה ט"ו: המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני.

אימתי בזמן שקיבלה ממנו ליקח חלק בכל השדה, כגון שנתן לו שלישה או רביעה בשכרו, אבל אם אמר לו בעל השדה שליש מה שאתה קוצר בלבד הוא שלך או רביע מה שתקצור – הרי זה אין לו כלום עד שיקצור, ובשעת הקציר הוא עני, לפיכך מותר בלקט שכחה ופאה, ואסור במעשר עני שאין מפרישין מעשר עני אלא אחר שקצר והרי זכה בחלקו שקצר.

רמב"ם – פרק ו

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ה): המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני. אמר רבי יהודה אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם א"ל שלישי מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני.

רמב"ם (בפירוש המשניות): אם קיבל השדה שיקח חלק מיבולה חציו או שלישו או רביעו, הרי השדה כולה ברשותו וקנינו, ולכן אסור בלקט שכחה ופאה. אבל אם אמר לו חלק ממה שתקצור יהיה לך שאין לו כלום אלא במה שקצר ואינו קונה כל השדה, מותר בלקט שכחה ופאה, ואסור במעשר עני של אותה תבואה שקצר כיון שיש לו חלק בה. והלכה כר' יהודה לפי שהוא בא לבאר דברי חכמים ולא לחלוק.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"המקבל שדה לקצור"

דרך אמונה: ר"ל שלא קיבלה לעובדה ולזורעה רק בשעת קצירה שכרו לקצור ועבור זה יקבל חלק.

"אסור בלקט שכחה ופאה ומ"ע"

דרך אמונה: כיון שיש לו חלק בגוף הקרקע הו"ל כבעל השדה. מיהו אחר שחלקו אם לא נשאר לו כלום בקרקע

ולא בפירות של בעל השדה – יכול ליטול המעשר עני מחלק בעל השדה.

"בכל השדה"

דרך אמונה: היינו במחובר ולא בירר איזה שלישי או רביע (שאו יש לו חלק בכל השדה). שאם בירר אין לו חלק בשאר השדה ומותר במתנות שאר השדה (כנ"ל הי"ד).

"מה שאתה קוצר בלבד"

דרך אמונה: דהיינו שאין לו שום זכות בקרקע רק אחר הקצירה זוכה בחלקו.

"ובשעת הקציר הוא עני"

דרך אמונה: עני – פי' שאינו בעל השדה (לפי שבעל השדה הוא עשיר בד"כ). ולפי שזה שאסרה תורה לבעל השדה ליטול משדהו הוא ג"כ מטעם דעל שדה זו נחשב כעשיר לכן כתב רבנו שהוא עני.

"בלקט שכחה ופאה"

דרך אמונה: שכיון שהפריש במחובר ואז אין לו חלק (יכול ליטול), ואף שזכה אח"כ בפירות מותר לו ליטול לקט שכחה ופאה. ונראה דאפי' הפריש הפאה בתלוש כיון שהוא תשלומין על המחובר מותר לו ליטול ואפי' אם הוא הפרישו מפירותיו.

רמב"ם – פרק ו

"ואסור במעשר עני"

ירושלמי (פאה א): ודווקא שזכה לפני מירוח, אבל אם זוכה רק אחר מירוח, שכבר נתחייב ברשות בעל השדה, מותר לו ליטול המעשר עני אף על פי שהוא הפרישו מחלקו.

דרך אמונה: ג"ז באופן שלא חלקו, שאם חלקו יכול ליטול המעשר עני של חלק בעל השדה וכן"ל.

"והרי זכה בחלקו שקצר"**הלכה ט"ז: המוכר שדהו קרקע ופירות**

הלכה ט"ז: המוכר את שדהו קרקע ופירות והעני (וה"ה אם היה עני קודם),

הרי זה (המוכר) מותר בלקט שכחה ופאה ומעשר עני שלה, והלוקח אסור בהן אף על פי שעדיין לא נתן דמים, ואפילו לזה הדמים ולקחה הרי זה אסור במתנות עניים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ו): המוכר את שדהו, המוכר מותר (במתנות אביונים) והלוקח אסור. רמב"ם (בפירוש המשניות): המוכר – בתנאי שימכור את כל השדה קרקע ותבואה שיהיה עני, ולכן יהיה מותר בלקט ושכחה ופאה. והלוקח אסור בלקט ושכחה ופאה, ואפילו לא שלם את הדמים, או אפילו לזה את הדמים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"המוכר את שדהו"**

דרך אמונה: ואפי' מכר אחר שהפריש מתנות אביונים דכיון שיצא מרשותו לגמרי מותר לו ליטול המתנות אף על פי שנתחייב ברשותו.

"קרקע ופירות"

דרך אמונה: אבל אם השאיר לו אחד מהם אסור לו ליטול. שאם השאיר לו הקרקע אני קורא אצלו שדך, ואם השאיר אצלו הפירות אני קורא אצלו קצירך (ירושלמי והרדב"ז). וכ"ז לענין לקט שכחה ופאה, אבל לענין מעשר עני אפשר שאין תלוי בשדה כלל אלא בפירות.

"והלוקח אסור בהן" – אף על פי שעדיין לא נתן דמים, מ"מ כיון שקנאה בקניין כגון בשטר או בחזקה, הוי שלו ואסור לו ליטול המעשר ולמוכר מותר. "ואפי' לזה הדמים וקנאה" – ר"ל שעשה הקנין בכסף והכסף לא היה שלו רק בהלואה וצריך לפרוע, מ"מ כיון שקנה בזה הוי שלו ונחשב בעל השדה ואסור במתנות עניים שלה.

הלכה י"ז: למה מותר לפרוע ממעשר עני.

הלכה י"ז: מעשר עני אין פורעין ממנו מלוה, ואין משלמין ממנו את התגמולין, אבל משלמין ממנו דבר של גמילות חסדים וצריך להודיעו שהוא מעשר עני.

ואין פודין בו שבויים, ואין עושין בו שושבינות, ואין נותנין ממנו דבר לצדקה. ונותנין אותו לחבר עיר בטובת הנאה, ואין מוציאין אותו מהארץ לחוץ לארץ שנאמר "והנחת בשעריך" ונאמר "ואכלו בשעריך ושבעו".

❖ שורשי הלכה (המקורות)

תוספתא (ד ט"ז): מעשר שני אין גובין ממנו מלוה וחוב ואין משלמין ממנו את הגמולין ואין פודין בו שבויין ואין עושין בו שושבינות ואין נותנין הימנו דבר לצדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים וצריך להודיע.

שם: ונותנין אותו לחבר עיר בטובה. **רדב"ז** – דכיון שהוא חבר עיר ומחזיק טובה אין זה כנותן לצדקה ומותר.

רדב"ז: מאי תגמולין ומאי גמילות חסדים? תגמולין כגון שהלווהו פעם אחת ואח"כ הוצרך ללוות ממנו לא ילווהו ממעות מעשר עני, ואם יזמן אותו פעם או שתיים לא יזמן אותו גם הוא פעם אחרת ממעות מעשר עני. אבל אם גמל עמו חסד כגון ששלח לו הבראה בימי אבלו אם אירע לחבירו אבל יכול להברותו ממעשר עני.

ספרי (פרשת ראה): ואין מוציאין אותו מהארץ לחוצה לארץ.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין פורעין ממנו מלוה"

דרך אמונה: שהבעה"ב היה חייב לעני חוב כגון הלואה או שכר שכיר (חסדי דוד), או כל חוב בין בשטר בין בע"פ (פאת השלחן) אין יכול לשלם לו במעשר עני את חובו שפורע חובו בממון עניים.

"את התגמולין"

דרך אמונה: דהיינו שחברו עשה עמו חסד (ב"י והש"ך יו"ד של"א) וזה בא לשלם לו גמולו שהוא ג"כ כמו פורע לו חובו, ואפי' מודיעו שהוא מעשר עני לא התירו בזה (ב"ח יו"ד). וי"א שבדבר מצוה כגון הבראת אבל מותר לפרוע לו ממעשר עני אם מודיעו כדלקמן אבל לא בדבר רשות (רדב"ז).

רמב"ם – פרק ו

"אבל משלמין ממנו דבר של גמ"ח"

בב"י: היינו במקום מצוה וכנ"ל מותר לשלם (כ"כ הש"ך והט"ז).

אבל בתוספתא שלנו הגירסא "משלחין ממנו", וכ"ה בטור ובסמ"ג. ולפ"ז אין נפק"מ בין תשלומין של מצוה לרשות. ולא מיירי כאן שמשלם לו מה שגמל עליו, רק ששולח לו בשביל שהוא ידידו ומכירו בתורת מתנה או לבית האבל וכח"ג (בלבד שיהא עני).

"ואין פודין בו שבויים"

דרך אמונה: אפי' שבויים עניים שג"ז חוב שמוטל על כולם והוי כפורע חובו.

וכתב הט"ז (יו"ד שלא) – דה"מ כשחייבוהו לפדות השבוי, אבל אם אין חייב לתת לפדיון, יכול לפדות בו שבויים דאין לך צדקה גדולה מזו. ולענ"ד זה דווקא כשמזכה בתחילה לעני השבוי ואח"כ נותנו להגוי מדעת העני לפדות בו עצמו וכהמתירין לעיל לעני לעשות בו כל צרכיו, אבל אם יתנהו תיכף להגוי בשביל לפדות בזה את העני לא קיים מצות נתינה, וצ"ע.

"ואין עושין בו שושבינות"

דרך אמונה: כשאדם נושא אישה נוהגין לשלוח לו מתנות, ואח"כ כשהוא נושא אשה חברו מחזיר לו (כמבואר בפ"ז מהלכות זכיה).

משמע אפי' אינו מחזיר שושבינות רק

שולח הראשון ג"כ אסור, דכיון שהשושבינות נגבית בב"ד. הו"ל כעושה סחורה בזה וכאילו מוכר לו (ובחסדי דוד משמע דדווקא כשפורע שושבינות, והלשון לא משמע כן). ואף שמודיעו שהוא מעשר עני לא מהני.

"ואין נותנין ממנו דבר לצדקה"

ב"י: היינו צדקה שפסקו עליו בני העיר ונתחייב בה, שנמצא פורע חובו ממעשר עני.

"ונותנין אותו לחבר עיר בטובת

הנאה"

דרך אמונה: חבר עיר היינו חכם המתעסק בצרכי עניי העיר, והוא גבאי צדקה, וקמ"ל דאע"ג דלצדקה שפסקו עליו והוא חייב בה אסור לו ליתן מעשר עני, אבל אם אינו חייב צדקה נותן אותה להגבאי צדקה שיתננה לעניים ואף שהגבאי צדקה נותן לו פרוטה בטובת הנאה מותר.

ויש גורסין (או"ז) – 'בטובה', ומפרשים לחבר עיר היינו חכם שמתעסק בצרכי צבור ומפרנסים אותו מחמת טובה שעושה להם שמתעסק בצרכיהם נותנין לו מעשר עני דרך דורון וכבוד, אף על גב דאין שולחין לו צדקה מן הכיס דגנאי הוא לו, אבל מעשר עני לא ניכר כ"כ שהוא מעשר עני אלא מחזי כמנחה דרך דורון וכבוד.

ונראה שצריך להודיעו שהוא מעשר

רמב"ם – פרק ו

ויש (רבנו הלל פי' בספרי) – חולקין על עיקר הדין וס"ל דגם בעה"ב מותר לו להוציא המעשר עני" לחו"ל.

"שנא' והנחת כו' ונאמר ואכלו כו'".

דרך אמונה: תרי קראי כתיבי חד במעשר עני המתחלק בגורן, וחד במעשר עני המתחלק בבית ובשניהן נאמר בשעריך, ודרשו בספרי דבין במתחלק בבית ובין במתחלק בגורן אסור להוציאו לחו"ל. "ואכלו בשעריך ושבעו" – ובשעריך היינו א"י, אבל מירושלים מותר להוציאו.

עני, ואולי כאן שהוא גנאי לו אם יודיעוהו א"צ להודיע, וצ"ע.

"ואין מוציאין אותו מהארץ לחו"ל"

דרך אמונה: דדרשינן בספרי מדכתיב "ואכלו בשעריך".

כ' מנחת חינוך – ואפי' העני אסור להוציאו ואם עבר והוציאו בין בעה"ב בין עני אסור לאכלו שם, וצריכין להחזירו לא"י.

אבל י"א (פאת השלחן) – דרק על בעה"ב יש איסור שלא יוציאו ליתנו לעניי חו"ל, אבל העני מותר לו להוציאו, וכ"ד החזו"א (במכתב בכת"י).

שו"ע יו"ד רמ"ז: גודל שכר צדקה, ואם כופין

עליה, וכו' ד' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף ג: כל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו 187
סעיף ד: הצדקה דוחה גזרות קשות 188

סעיף א: חיוב לתת צדקה 185
סעיף ב: אין דבר רע מתגלגל מהצדקה .. 186

הקדמה

לעשות צדקה...". ה' משבחו על כך שהוא מחנך את בניו לקיום מצות צדקה.

אמרו חכמים: "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום".

על האדם להזהר מאוד במצות צדקה. המעלים עיניו מן הצדקה ואינו נותן צדקה לעני המבקש זאת, עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון". אדם שידו משגת, עליו לתת לעני את כל הדברים שהוא זקוק להם.

עני שהיה פעם עשיר והורגל לנוחיות ולתנאי חיים טובים, צריך להשתדל לתת לו את הדברים שהוא מרגיש בחסרונם. בגמרא מובא: "אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו". וכך אמנם מסופר על הלל הזקן, שקנה לעני בן טובים סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד שירוצו לפניו, ורץ הוא בעצמו לפני העני שלושה מיל, מפני שסבר שכך יש לקיים מצות צדקה באותו עני.

כאשר אדם מקיים את מצות צדקה בסתר, ללא פרסום או התפארות, מתווספת חשיבות רבה למצות צדקה.

יש לתת את הצדקה בשמחה, בלב טוב ובסבר פנים יפות. על כגון זה נאמר בתורה (דברים טו, י): "לא ירע לבבך

מצוה על כל אדם מישראל לתת צדקה לעניים, איש כפי השגת ידו, שנאמר (דברים טו, ז - ח): "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון. כי פתוח תפתח את ירך לו". וכן נאמר (ויקרא כה, לז): "וחי אחיך עמך". מוטלת עלינו חובה לעזור לאחינו ולאפשר להם לחיות עמנו על ידי סיפוק צרכיהם השונים.

גם עני המתפרנס מן הצדקה, חייב לתת צדקה לעניים אחרים.

בימי התנאים היו בכל קהילה בישראל שני מוסדות צדקה:

א. "קופה", שגבאיה היו מחזרים על הציבור מידי שבוע בשבוע וגובים מכל אחד ואחד סכום הקצוב עליו. "קופה" היינו סל גדול שהיו אוספים לתוכו את הכספים. מקופה זו היו מחלקים מעות צדקה לעניים העיר בכל ערב שבת, והיו נותנים לכל עני ועני סכום שיספיק לו למזונותיו לשבעה ימים.

ב. "תמחוי", והוא כינוי לקערת צדקה, שהיו מחלקים ממנה יום יום אוכל לעניים אורחים, הנודדים ממקום למקום. גבאי התמחוי היו מחזרים בכל בוקר על הבתים ואוספים כל מיני מאכל או נדבות כסף, כדי לספק את צרכי האוכל לתמחוי.

מעלתה של מצות צדקה גדולה היא מאוד. בתורה נאמר על אברהם אבינו: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו..."

כלומר: החזק בו עד שלא יפול ויצטרך".

טוב לתת צדקה לפני התפילה, שנאמר: "ואני בצדק אחזה פניך". וכן מובא בגמרא (ב"ב י, א): "רבי אלעזר הוי יהיב פרוטה לעני והדר מצלי" (רבי אלעזר נתן פרוטה לעני ואחר כך התפלל). האר"י ז"ל נהג לתרום צדקה כאשר היה מגיע למילים: "ואתה מושל בכל", המופיעות ב"ויברך דוד" שב"פסוקי דזמרה".

בתוך לו, כי בגלל הדבר הזה יברך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך".

המעלה הגדולה ביותר בנתינת צדקה היא, להחזיק ולתמוך במי שמטה ידו, כדי שהוא לא יתמוטט לגמרי ויהפך לעני גמור. וכך כותב הרמב"ם (מתנות עניים פ"י ה"ז): "שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה, זה המחזיק ביד ישראל שמך (שנעשה עני) ונותן לו מתנה או הלואה... ועל זה נאמר: 'והחזקת בו גר ותושב וחי עמך',

סעיף א: חיוב לתת צדקה

סעיף א: ^אמצוות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוינו בה

במצוות עשה (כ"פ הרמב"ם מתנות עניים ז, א).

ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים טו, ז) [הרמב"ם מתנות עניים ז, ב]. וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים.

ב. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד, כעובדא דנחום איש גם זו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כ"פ הטור: וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל וכאילו עובד עבודה זרה.

כתובות (סח): תני רבי חייא בר רב מדיפתי רבי יהושע בן קרחה אומר – כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה.

והנותן צדקה ישתדל ליתן באופן שיהנה ממנה העני יותר, כי אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה (או"ז).

ואין שיעור למצוות צדקה, וכמ"ש בספרי – מנין שאם פתחת פעם אחת אתה פותח אפי' מאה פעמים ת"ל כי פתוח תפתח.

ואמרו באבות דר"נ – אם נתת פרוטה לעני שחרית ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית תן לו כי אינך יודע איזה יכשר. ואמרו כשאדם עושה מצווה יעשנה בלב שלם שאילו היה בועז יודע שהקב"ה מכתוב עליו "ויצבט לה קליו", עגלים פטומות היה מאכילה, שלפעמים האדם נותן צדקה ברשלנות כי חושב מי יודע איזה יכשר, אבל אם היה יודע גודל המצווה ולפעמים גם גודל מעלת העני, כבועז ורות היה עושהו בשמחה גדולה ובלב שלם (ספרי).

וכתבו המקובלים שיש לזוהר ליתן צדקה בכל יום (ברכ"י), ובאור צדיקים מהאריז"ל כתב שיש ליתן צדקה בעמידה וביד ימין ואפי' איטר.

גם כתבו שיותר טוב ליתן צדקה ביום ולא בלילה, מיהו אם נודמן לו בלילה בוודאי יתן והיא מצוה גדולה אך יותר חשוב ביום (ברכ"י).

ב. תענית (כא): אמר רבי נחום איש גמ זו: פעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי, והיה עמי משוי שלשה חמורים... בא עני אחד ועמד לי בדרך, ואמר לי: רבי פרנסני. אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו.

כ"כ הטור – יש לאדם לזוהר בה יותר מכל מצות עשה כי אפשר שיבוא לידי שפיכות דמים שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד.

סוכה (מט): אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מצות עשה"

דרך אמונה: אין מברכין על מצווה זו (ת' הרשב"א). והנשבע שלא ליתן צדקה אין שבועה חלה עליו דהוי נשבע לבטל את המצווה (ערוך השלחן, כ"כ כנה"ג). והמודר הנאה מחברו אסור לתת לו צדקה אבל יכול ליתן לגבאי צדקה והגבאי אם ירצה יתן לו (יו"ד סי' רכ"א ס"ח ט', והש"ך שם).

סעיף ב: אין דבר רע מתגלגל מהצדקה

סעיף ב: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על

ידה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום. (ישעיה לב, יז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

רמב"ם (מתנות עניים י, ב): לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר "והיה מעשה הצדקה שלום", כל המרחם מרחמים עליו שנאמר "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך".

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין אדם מעני בשביל הצדקה"

דרך אמונה: ואמרו בגמ' אם אתה

רוצה למלוך ממונך שיתקיים עשה ממנו צדקה וחסד. וכתב הטור אל יעלה בלבך עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים, כי יש לך לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו, וזהו החלק הטובה שיהיה לו ממנו, כדכתיב והלך לפניך צדקך. ועוד כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד.

סעיף ג: כל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו

סעיף ג: א. כל המרחם על העניים, הקדוש ברוך הוא מרחם עליו.

ב. הגה: ויתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שוועתו כך הוא ישמע שוועת עניים. גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החוזר בעולם, וסוף האדם שיבא הוא או בנו או בן בנו לדי מדה זו, וכל המרחם על אחרים מרחמין עליו [מלשון הטור].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. שבת (קנא:): תניא רבן גמליאל ברבי אומר: ונתן לך רחמים ורחמך והירבך, כל המרחם על הבריות – מרחמים עליו

מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות – אין מרחמים עליו מן השמים. כ"כ הטור. רמב"ם: וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות

ראהו ר"ע ובא לפני ב"ד להעיד על אשתו להינשא, עד שלא הגיע עת לעמוד בא אותו האיש ועמד לפניו, א"ל את הוא שטבעת בים א"ל הן, ומי העלך מן הים? א"ל צדקה שעשיתי היא העליתני מן הים, א"ל מאין אתה יודע, א"ל כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וזו אומר לזו רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו.

וכן אמרו על בנימין הצדיק (ב"ב יא): שפרנס אישה וז' בניה, שהוסיפו לו כ"ב שנים על שנותיו.

וצדקה הופכת מדת הדין לרחמים ואין עבירה מכבה אותה כשאר מצות.

ומה שנוהגין לפסוק צדקה עבור מתים מנהג ותיקין הוא ומהני לנשמותיהן לכפר דאמרי' אילו היה חי היה נותן ג"כ צדקה, ואפי' אם היה עני היה טהור לב והיה רוצה ליתן. אבל בעבור רשע אינו מועיל.

ואם הבן נותן בעד אביו בכל גווני מועיל להקל דינו דברא מזכה אבא.

מצויה אלא בעכו"ם שנאמר אכזרי המה ולא ירחמו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מרחמם עליו"

דרך אמונה: ואמרו במדרש הפתח שאינו פתוח לצדקה פתוח לרופא (או"ז).

וצדקה דוחה את הגזרות הקשות וברעב, תציל ממות כאשר אירע לצרפית בשביל עוגה קטנה שנתנה לאלהו ומניעתה, תרחיק הקרובים לשכינה ממנה ומן התורה כאשר אירע לעמון ומואב שהיו קרובים אלינו ונתרחקו על אשר לא קידמו אותנו בלחם ובמים, ומקרכת הרחוקים לחסות תחת כנפי השכינה כאשר אירע ליתרו על אמרו קראן לו ויאכל לחם. ע"כ צריך אדם ליוהר מאד מאד ליתנו כראוי עכ"ל הטור.

ואמרו באבות דר"נ: מעשה בחסיד א' שהי' רגיל בצדקה, פ"א הלך וישב בספינה, בא הרוח וטיבע ספינתו בים,

סעיף ד: הצדקה דוחה גזרות קשות

סעיף ד: א. הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, כמו שאירע

לצרפית.

ש"ע י"ד – סימן רמ"ז

ב. הגה: והיא מעשרת, ואסור לנסות הקדוש ברוך הוא כי אם בדבר זה (ש"ך סק"ג – שודאי יבוא), שנאמר: ובחנוני נא בזאת וגו' (מלאכי ג, י). [טור מגמרא פ"ק דתענית].

ג. וי"א דוקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקדוש ברוך הוא, אבל לא בשאר לדיקה (ב"י דרך משמע מש"ס שם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (י.): וצדקה מצלת מן המיתה, דכתיב: (משלי י) וצדקה תציל ממות.

ב. תענית (ט.): ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב 'עשר תעשר' – עשר בשביל שתתעשר. ומותר לנסות בזה שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די.

ג. ב"י – ומיהו משמע התם במעשר דוקא הוא דשרי לנסויי אבל בשאר צדקה לא

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "וברעב תציל ממות"

ש"ך (ב): ה"ה משאר מיני מיתה מצלת (שם) ועוד מוספת לו אורך ימים (ב"ב גבי בנימין הצדיק).

ב. "כי אם בדבר הזה"

פת"ש (א) בשם ספר משנת חכמים (יז.): הא דשרי לנסות רק בעושה ע"מ להתעשר, אבל בשביל טובה אחרת כמו בשביל שיחיו בניו וכדומה אסור לנסות.

ג. "דוקא בנתינת מעשר"

פת"ש (ב): משמע דמיירי במעשר כספים הנהוג בימנו. ובשאלת יעב"ץ (א, ג) השיג על הרמ"א – לא נאמר זה על מעשר כספים דלא שרי לנסויי ביה דאינו אלא צדקה. כ"כ הגאון בעל של"ה – דוקא במעשר תבואה הוא דשרי לנסות אבל לא במעשר כספים.

שו"ע יו"ד רמ"ז: מי זייב בה ומי ראוי לקבלה.

ובו ח' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף ג: כל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו 187
סעיף ד: הצדקה דוחה גזרות קשות 188

סעיף א: חיוב לתת צדקה 185
סעיף ב: אין דבר רע מתגלגל מהצדקה .. 186

סעיף א: חיוב לתת צדקה

סעיף א: א. כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו, עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו.

ב. ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדרוהו ליתן, ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. גיטין (ז:): אמר מר זוטרא: אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה.

ב. כתובות (מט:): רבא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ת' זוזי לצדקה. ומוקים ליה התם בדאמיד.

הקשו התוס' (שם): וא"ת היאך כפה בשביל צדקה, הרי כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין כופין עליה (וכאן כתוב למען יברכך)?

וי"ל: א. דאכפייה בדברים. ב. אי נמי קצבו בני העיר ביניהם לתת כך וכך לחודש הילכך אכפייה. ג. ועוד דבצדקה איכא תרי לאוים, לא תאמץ ולא תקפוץ (לכן כופים).
כ"כ הר"ן – כתירוף האחרון. כ"כ הרמב"ן, סמ"ג סמ"ק רמב"ם ועוד פוסקים. וכ"ד מרן.

✓ כ"פ הרמב"ם (ז'), מהלכות מתנות עניים, י: מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שנותן מעט ממה שראוי לו בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד

שו"ע יו"ד – סימן רמ"ח

הש"ך (ב) – ומיירי כשאין לו פרנסתו, אבל יש לו אף העני חייב לתת צדקה.

"ויורדים לנכסיו בפניו"

הב"ח – פירש, יורדים לנכסיו אפילו בפניו ואין ממתנינים עד שיתן הוא בעצמו, אלא כיון שלא רצה ליתן שוב אין שומעין לו ויורדים לנכסיו אף בפניו.

והש"ך (ד) – פירש, דוקא בפניו לאפוקי אם אינו כאן דאין יורדים לנכסיו עד שמודעים ליה אם אפשר. וי"א שאפי' שלא בפניו יורדים לנכסיו וגובין (כן הביא הרמ"א באה"ע סי' ע"א ס"ב בשם הטור וכן דעת הר"ן).

פת"ש (א): ומשמע דאם אי אפשר לאודועי יורדין לנכסיו שלא בפניו, מיהו ספר בית מאיר (עא, סא) השיג עליו.

שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן. כ"פ הר"ן.

אבל הרשב"א דס"ל – שאין יורדין לנכסיו. כ"ד רבנו יוסף, ריצב"א והתוס' – דאין מעשין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**א. "אפילו עני"**

החיד"א: מי שיש לו הרבה בעלי חובות, פריעת חוב קודמת לצדקה, ובצדקה דיו בפרוטה. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

ב. "בית דין כופין אותו"

פרישה: לא קאי על העני, שהעני אין כופין אותו (כדלקמן רנג, ח). כ"כ הש"ך.

סעיף ב: למשכן על הצדקה**סעיף ב: ממשכנים על הצדקה, אפילו בערב שבת.**

פרש"י: אפילו בערבי שבתות – אף שיש פתחון פה לבעל הבית לומר טרוד אני.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ח:): אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: ממשכנין על הצדקה ואפילו בע"ש.

סעיף ג': לפסוק צדקה על יתומים

סעיף ג': א. יתומים, אין פוסקין עליהם צדקה, אפילו לפדיון שבויים, אפילו יש להם ממון הרבה, אלא אם כן פוסקין עליהם לכבודם, כדי שיצא להם שם.

ב. הגה: ודווקא צדקה שאין לה קצבה, או שיש לה קצבה על נכסי יתומים ויכולין להמתין עד שיגדלו, כגון שיש להם טבל ואינו צריכין לאכול עכשיו. אבל אם צריכים לאכול עכשיו, מעשרין ותורמין להם. וה"ה בצדקה שיש לה קצבה, כגון שהיו להם קרובים עניים והיה להם קצבה מאביהם כל שנה ושנה, ואין להם לאכול רק זו או יחזרו על הפתחים והיה גנאי ליתומים, האפטרופוס שלהם נותן מנכסיהם הקצבה לקרוביהם [תשובת ר"י מינץ סימן א']

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (ח.): רבה רמא צדקה איתמי דבי בר מריון, א"ל אביי, והתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים! א"ל: אנא לאחשובינהו קא עבידנא. כפ הרמב"ם (ז, יב).

ב. ד"מ (א) בשם בתשובת מהר"י מינץ (א): אבי היתומים שנתן קצבה ידועה לקרוביו העניים, האם האפטרופוס רשאי להמשיך לחלק להם קצבתם אחר מות האבא?

נראה לי שרשאין, דרש"י (גיטין נב. ד"ה צדקה) פירש – טעמא דאין פוסקין עליהן צדקה משום דהוא דבר שאין לו

קצבה, דחיישינן שמא יכלו נכסיהם, וא"כ בדבר זה שיש כאן קצבה רשאים. ואף דתניא (שם) תורמין ומעשרין להאכיל אבל לא להניח? היינו טעמא הואיל ומניח שיכול להמתין עד שיגדלו, אבל כאן לא אפשר להמתין דקרובים ימותו ברעב.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אין פוסקים עליהם צדקה"

פת"ש (ב) בשם בתשובת מהרי"ט (א), קכ"ז: יתום שחלה למות, והיו לו ד' אפטרופוסים שנתנו לעניים כספים לרפואתו אולי בזכות זה ירפאהו הש"י מחליו. ואחר כך מת היתום, האם יכולים היורשים לערער על מתנת האפטרופוסים?

ש"ך (ח): דוקא שהיה קצבה מאביהם, שאם לא כן אין לעשות להם קצבה אחר מות אביהם, שהרי אפילו לפדיון שבויים שיש לו קצבה פטורים. שאם לא כן לעולם יתחייבו ליתן ע"י קצבה.

"ויהא להם גנאי"

ש"ך (ט): דווקא כדי לעשות להם שם פוסקים, משום דע"י נתינה זו נעשה להם שם טוב. אבל כשנותנים לקרוביהם שלא יתבזו אין פוסקים עליהם בדבר שאין לו קצבה, כיון שלא נעשה להם טובה מיד בנתינה זו אלא שע"י כן מסלקים הפגם שיגיע להם אחר כך.

תשובה: האפוטרופוסים עשו כהוגן, וכל שכבר חילקו לעניים אי אפשר להחזיר, אבל מה שעדיין לא חילקו אף שהיה בדעתם לתת אין לתת, ואם נתנו אחר מות היתום מוציאים מיד העניים, ואם אי אפשר ישלמו האפוטרופוסים, אלא אם כן זכו לעניים בחיי היתום.

"כדי שיצא להם שם"

ש"ך (ו) בשם הב"ח: דוקא שאין להם שם ועכשיו שפוסקים להם יצא עליהם שם טוב, אבל אם כבר יש להם שם טוב אין פוסקים להם לאחשבינהו יותר.

ב. **"והיה להם קלצנה מאציהם"**

סעיף ג: לפסוק צדקה על יתומים

סעיף ג: א. גבאי צדקה, אין מקבלין מהנשים ומהעבדים ומהתינוקות, אלא דבר

מועט, אבל לא דבר גדול שחזקתו גזול או גנוב משל אחרים. וכמה הוא דבר מועט, הכל לפי עושר הבעלים ועניותם.

ב. והני מילי בסתמא, אבל אם הבעל מוחה, אפילו כל שהוא אסור לקבל מהם.

מהנשים דבר מועט אבל לא דבר מרובה? אמר הני לבני מחוזא (שעשירים הם) דבר מועט נינהו.

כ"פ רמב"ם – אבל לא דבר מרובה, שחזקת המרובה גנוב או גזול משל אחרים, וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

א. ב"ק (ק"ט): רבינא איקלע לבי מחוזא, אתו נשי דבי מחוזא רמו קמיה כבלי ושירי (פירוש שרשראות וצמידים זהב) קביל מינייהו. אמר ליה רבה תוספאה והתניא גבאי צדקה מקבלין

עושר הבעלים ועניותן.

כן פירש ספורנו (ויקהל לה כב) – ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה, כדי שיקבלו הגבאין מהן, שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט. והובא בפת"ש (ג).

ב. הרא"ש (בתשובה): בד"א בסתמא דאמרינן מסתמא אין הבעל מקפיד על דבר מועט כזה, אבל אם הבעל מוחה פשיטא שאין לה לקבל בלא רשותו אף דבר מועט, והמקבל ממנו ה"ז גזל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אין מקבלים מהנשים"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ולכן אישה שבאה לקנות ספה יקרה, המוכר צריך לברר אם זה על דעת בעלה. שאם לא אסור למכור לה. ואם מכר לה ובא הבעל בטענה שלא היה בהסכמתו, צריך המוכר להחזיר לבעל הכסף. וכן אישה שקונה מצוות בבית הכנסת בסכומים גדולים, צריך הגבאי לברר הסכמת הבעל. וכן אישה שבאה לקבל הלוואה מהבנק או מגמ"ח ומחזירה בתשלומים, צריך הסכמת בעלה להחזר התשלומים.

פת"ש (ג) בשם בתשובת נו"ב (יד), ע"ב): אם אמרה שנתנה בשליחות בעלה וברשותו נאמנת. וכ"כ בתשובת בשמים ראש (קס"ו).

בתשובת נו"ב (תניינא, י, קנ"ח): אשה שידועת שבעלה מקמץ בנתינת צדקה ואינו נותן לפי ערכו, והיא נותנת לפי העושר – הרי זה גזל. ואף שב"ד כופין הצדקה, מ"מ מי שם האישה לשופטת. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

ואם בימי עיבורה רוצה ליתן חלקה לעניים להתפלל עבורה ולעשות לה פדיון, אם כל בני משפחתה נוהגים כך אפשר לומר שמחויב גם הבעל לעשות לה כן וכופין אותו על כך, אבל לא שהיא תעשה זאת בלי ידיעתו בגניבה. הרב יעקב יוסף זצ"ל: אף אם בעלה רשע, אסור לאישה לתרום שלא מדעתו.

"דבר מועט"

פת"ש (ד) בשם תשובת בית יעקב (י"ב, נו): דווקא בצדקה לפי שאין דרך הבעל להקפיד. אבל לא לדבר מצווה אפילו דבר מועט אסור.

ב. "אסור לקבל מהם"

ש"ך (י): וקנס שקנסוה חייב בעלה לשלם בעדה (כדאיתא אה"ע צא, ד).

סעיף ד': לקבל צדקה מנשים וקטנים

סעיף ד': ^{א.} גבאי צדקה, אין מקבלין מהנשים ומהעבדים ומהתינוקות, אלא

דבר מועט, אבל לא דבר גדול שחזקתו גזול או גנוב משל אחרים. וכמה הוא דבר מועט, הכל לפי עושר הבעלים ועניותם.

^{ב.} והני מילי בסתמא, אבל אם הבעל מוחה, אפילו כל שהוא אסור לקבל מהם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} ב"ק (ק"ט.): רבינא איקלע לבי מחוזא אתו נשי דבי מחוזא רמו קמיה כבלי ושירי (פירוש שרשראות וצמידים זהב) קביל מינייהו. אמר ליה רבה תוספאה והתניא גבאי צדקה מקבלין מהנשים דבר מועט אבל לא דבר מרובה? אמר הני לבני מחוזא (שעשירים הם) דבר מועט גינהו.

כ"פ רמב"ם – אבל לא דבר מרובה, שחזקת המרובה גנבה או גזל משל אחרים, וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי עושר הבעלים ועניותן.

כן פירש ספורנו (ויקהל לה כב) – ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה, כדי שיקבלו הגבאין מהן, שאין מקבלין מן הנשים אלא דבר מועט. והובא בפת"ש (ג).

^{ב.} הרא"ש (בתשובה): בד"א בסתמא

דאמרינן מסתמא אין הבעל מקפיד על דבר מועט כזה, אבל אם הבעל מוחה פשיטא שאין לה לקבל בלא רשותו אף דבר מועט, והמקבל ממנו ה"ז גזל.

❖ ענפי הלכה

^{א.} "אין מקבלין מהנשים"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ולכן אישה שבאה לקנות ספה יקרה, המוכר צריך לברר אם זה על דעת בעלה. שאם לא כן אסור למכור לה. ואם מכר לה ובא הבעל בטענה שלא היה בהסכמתו, צריך המוכר להחזיר לבעל הכסף. וכן אישה שקונה מצוות בבית הכנסת בסכומים גדולים, צריך הגבאי לברר הסכמת הבעל. וכן אישה שבאה לקבל הלוואה מהבנק או מגמ"ח ומחזירה בתשלומים, צריך הסכמת בעלה להחזיר התשלומים.

פת"ש (ג) בשם בתשובת נו"ב (יד, ע"ב): אם אמרה שנתנה בשליחות בעלה

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אף אם בעלה רשע, אסור לאישה לתרום שלא מדעתו.

"דבר מועט"

פת"ש (ד) בשם תשובת בית יעקב (י"ב, נז): דוקא בצדקה לפי שאין דרך הבעל להקפיד. אבל לא לדבר מצווה אפילו דבר מועט אסור.

ב. "אסור לקבל מהם"

ש"ך (י): וקנס שקנסוה חייב בעלה לשלם בעדה (כדאיתא אה"ע צא, ד).

וברשותו נאמנת. וכ"כ בתשובת בשמים ראש (קס"ו).

בתשובת נר"ב (תניינא, י, קנ"ח): אישה שידועת שבעלה מקמץ בנתינת צדקה ואינו נותן לפי ערכו, והיא נותנת לפי העושר – הרי זה גזל. ואף שב"ד כופין הצדקה, מ"מ מי שם האישה לשופטת. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

ואם בימי עיבורה רוצה ליתן חלקה לעניים להתפלל עבורה ולעשות לה פדיון, אם כל בני משפחתה נוהגים כך אפשר לומר שמחויב גם הבעל לעשות לה כן וכופין אותו על כך, אבל לא שהיא תעשה זאת בלי ידיעתו בגניבה.

סעיף ה: אישה שהשכירה מלמד לבנה

סעיף ה: א. אם האישה השכירה מלמד לבנה, אם ידע הבעל ושתק ודאי ניהא ליה במה שעשתה. אבל אם מוחה לאלתר, אין במעשיה כלום.

ב. (ואפילו אם נוסאת ונותנת תוך הבית יוכל למחות בה) [ב"י בשם תשובת הרא"ש כלל י"ג].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרא"ש (כלל י"ג סימן י"א): אם השכירה מלמד לבנו, אם ידע הבעל ושתק ודאי ניהא ליה במה שעשתה, אבל אם מיחה לאלתר (פרישה – אעפ"י שאינו מיד אחר שהשכירה אלא כששמע) אין במעשיה כלום.

ב. ב"י: והוסיף הרא"ש, שדין זה אף באישה הנושאת ונותנת בתוך הבית דאף אם הניחה לישא וליתן אינה אלא כמו אפוטרופוס בעלמא ויכול לסלקה כל זמן שירצה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

במה שלמד עמו דאמרינן איגלאי
מילתא למפרע דניחא ליה במעשה שלה
(פרישה).

א. "אם מוחה לאלתר"

ש"ך (יב): ואם שתק כששמע, אפי'
אחר כמה ימים, נשתעבד למפרע גם

סעיף ו: בן שאוכל אצל אביו האם יכול לתת פרוסה לעני

סעיף ו: בן שאוכל אצל אביו ועבד האוכל עם רבו – נותן פרוסה לעני או לבנו
של אוהבו ואינו חושש משום גזל, שכך נהגו בעלי בתים.

שמא אין ביד בעל הבית אוכל אחר
(כדאיתא בחולין צד.).

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

תוספתא ב"ק (יא, ד): הבן שהיה
אוכל משל אביו וכן העבד שהיה אוכל
משל רבו, קוצה ונותן פרוסה לבנו
ובתו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש
משם גזילו של בעל הבית שכך נהגו.
הקשה המרדכי: והרי קי"ל שאסור
לאורח ליתן פרוסה ביד בן בעל הבית?
וי"ל האיסור לא מפני חשש גזל, אלא

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

"נותן פרוסה לבנו של אוהבו"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: וכן יכול
הבן להזמין חברו לנסיעה באוטובוס,
וכן אישה לחברותיה. אבל אם מזמינה
הרבה חברות יתכן שהבעל מקפיד.

סעיף ז: אין לגבות מקמצן בכל כורחו יותר מהראוי

סעיף ז: אדם שוע שנותן צדקה יותר מהראוי לו, או שמיצר לעצמו ונותן לגבאי
כדי שלא יתבייש, אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה (והתובעו ונוטל ממנו כאילו גוזלו
– בל"י), והגבאי שמכלימו ושואל ממנו, עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע ממנו (כדאמרינן
בב"ב ח: [המקור הרמב"ם בפ"ז מהלכות מתנות עניים הי"א].

דרך אמונה: פי' נדיב לב (טור יו"ד
סי' רמ"ח ופרישה).

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**
"אדם שוע"

"או שמיצר לעצמו"

דרך אמונה: שאין ידו משגת ליתן אפי' דבר מועט (פרישה). מיהו אם נדר ליתן צדקה גובין ממנו כדי שיקיים

נדרו וחוזרין ונותנין לו מן הצדקה (רמב"ן והר"ן). ואם אין לו לשלם מסדרין לו כדרך שמסדרין לבע"ח (יו"ד סי' רנ"ח ס"ה וש"ך), כמבואר בחו"מ סי' צ"ו או שישאל על נדרו.

סעיף זז: יכוף יצרו להרחיב ידו

סעיף זז: הרוצה לזכות לעצמו, יכוף יצרו הרע וירחיב ידו וכל דבר שהוא לשם

שמים יהיה מהטוב והיפה. אם בנה בית תפילה, יהיה נאה מבית שיבתו. האכיל רעב, יאכיל מהטוב והמתוק שבשולחנו. כיסה ערום, יכסה מהיפה שבכסותו. הקדיש דבר, יקדיש מהיפה שבנכסיו. וכן הוא אומר: 'כל חלב לה' (ויקרא ג, טז) [המקור רמב"ם שם].

שו"ע יו"ד רמ"ט: כמה זייב ליתן וכיצד יתננה,

ובו ט"ז סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף א: כמה צריך לתת. לעשות

במעות מעשר מצוות 198

סעיף ב: לא יתן פחות משלישית

השקל בשנה 202

סעיף ג: יתן הצדקה בסבר פנים יפות 203

סעיף ד: אם אין לו מה לתת יפייסנו בדברים

204

סעיף ה: לעשות לאחרים שיתנו 205

סעיפים ו-יג: שמונה מעלות בנותני צדקה

206

סעיף יד: לתת צדקה לפני התפילה 211

סעיף טו: להשיא בתולות עניות מכסף של

צדקה 211

סעיף טז: לתת צדקה לצורך בית הכנסת או

לימוד תורה 212

סעיף א: כמה צריך לתת. לעשות במעות מעשר מצוות

סעיף א: א. שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים (כדלקמן סימן

ר"נ). ב. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו, מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה, מדה בינונית, פחות מכאן, עין רעה. ג. וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש שהרויח בכל שנה.

ד. הגה: ואל יצזז אדם יותר מחומש, שלא ינטרף לצריות [ב"י בשם הגמרא פ' נערה שנתפתתה].

ה. ודוקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה [ג"ז שם פ' מציאת האשה ומייתי לה רי"ף ורא"ש ור"ן ומדכי].

ו. ואין לעשות ממעשר שלו דבר מלוא, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מלוא, רק יתננו לעניים. [מהרי"ל הל' ראש השנה].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כתובות (סז:): תנו רבנן – די מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו, ואי אתה מצווה להעשירו. אשר יחסר לו – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו.

תנו רבנן: מעשה באנשי גליל העליון, שלקחו לעני בן טובים אחד מציפורי ליטרא בשר בכל יום.

ב"י – והיינו ודאי אם ידו משגת שאם אינה משגת אינו חייב לתת להם כל ממונו.

ב. רמב"ם (ז, ה): בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת, נותן לו

כפי השגת ידו' וכמה עד חמישית נכסיו מצווה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ב"י – וחומש מנכסיו היא מתקנת אושא מדכתיב (בראשית כה כב) "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" כלומר תרין עישורי דהיינו חומש.

ג. ירושלמי (ריש פאה): שנה ראשונה חומש מהקרן, מכאן ואילך חומש מהרויח בכל שנה. כ"כ תוס' והרא"ש.

ד. כתובות (ג.): תניא – המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, שמא ינטרף לבריות.

• **אבל שאילת יעב"ץ** (א, ו) – אין מנכה ההוצאה בכל ענין.

התחשבות עם כספי מעשר

בתשובת נו"ב (קמא, י"ד, ע"ג): מי שניהל פנקס מסודר על כספי מעשר שלו, כמה חייב וכמה שילם וכו'. לאחר מותו הסתבר שנתן למעשר עוד לפני שהריווח, על חשבון העתיד, ועכשיו רוצים היורשים להוריד מכספי מעשר שהם חייבים אותו סכום ששילם אבא על העתיד.

תשובה: אפילו אביהם היה חי בחייו לא בריר כולי האי שיכול לנכות מה שכבר הקדים לעניים, אמנם הואיל ונהגו כן י"ל סתמא כפירושו שנותן לו בעניין שיפרע ממעשר שלו וכל זה בעודו חי אבל בניו לא. מכל מקום שעת הדחק יש להקל (הובא בפת"ש סק"א).

שאילת יעב"ץ: אדם שהפריש מעות מעשר, והמתין עד שיוזמן לו עני או קרובו הזקוק, ובינתיים השתמש בכסף. שלח לו קרוב שהוא זקוק למעות לחתן ביתו, שלח לו הלה סחורה במקום מעות ביד איש נאמן, ונאנס בדרך, אם המשלח חייב באחריות?

תשובה: אם לא היה משתמש במעות ושולח אותם המעות, או שהיה קונה סחורה במעות אלו (שיהיה ריווח) ושלח לו ונאנס פטור. אבל אם נשתמש

הכתובות (ז:): אל יבזבז יותר מחומש – היינו מחיים שמא ירד מנכסיו, אבל בשעת מיתה יכול לבזבז כל מה שירצה.

יו"ד"מ (ב): כתב מהרי"ל (הלכות ראש השנה לז, ב) – אותן בני אדם הנותנים מעשר שלהן לנרות בית הכנסת, שלא כדין הם עושים דהמעשר שייך להנות בו עניים, וכן משמע מביצה (כ.).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ג. **"מכאן ואילך החומש מריווח"**

פת"ש (א): אדם שיש לו כמה עסקים, בעסק אחד הפסיד ובעסק שני הרוויח האם מקזזים?

אם בשעה שהיה לו הפסד ידע, אם כן מה שהיה לו ריווח אח"כ הוא עניין אחר ואינו ממלא הריווח את ההפסד. אבל אם לא ידע ההפסד, רק בסוף השנה עשה חשבון – אז ימלא ההפסד מן הריווח (כ"כ באר היטב בשם מהרי"ט). אבל בתשובת נו"ב (תניינא סימן קצ"ד) – אם ההפסד והריווח בשנה אחת מקזזים, ואם לאו לא.

דין ההוצאות

• **באר היטב** בשם חוות יאיר (רכ"ד) – מקזזים את ההוצאות מהריווח ומהנשאר יתן לצדקה לפי החשבון.

מותר דאפילו לאביו מותר לתת אם הוא עני משום כבוד אביו (הובא בש"ך).

בתשובת חתם סופר (סימן נו): אחד שהשיא בתו לת"ח והתחייב לתת לחתנו כל שבוע ג' זהובים, ועכשיו קשה עליו, האם יכול לתת ממעות מעשר? תשובה: אם בשעת נישואין היה דעתו לתת ממעות מעשר שפיר דמי, מכל מקום מהיות טוב יתן חצי לחתנו וחצי לעניים. אך אם לא היה דעתו אסור.

שם (רלב): מי שמת והניח ספרים שכתוב עליהם שהם ממעות מעשר, וישאילם לאחרים כל ימי חייו. ועכשיו יתומיו עניים מחוסרים לחם, ורוצים למכור הספרים לפרנסת היתומים, וטוענים שלא כתב אלא כל ימי חייו ואחר שמת יכולים למכרם – הדין עמהם (והובא בפת"ש סק"ב).

"רק יתנו לעניים"

ט"ז (א): לקנות מצוות (עליות לס"ת וכו') בבית הכנסת במעות מעשר: אם בשעת קניית המצוות היה דעתו על זה – שרי, דהא המעות לצדקה אזיל (ואף שהוא נהנה במה שמכבד לקרות אחרים לס"ת אין זה איסור שהרי בכל מעשר יש טובת הנאה לבעלים). ואם בשעת קניית המצוות לא נתכוין ליתן ממעשר ואח"כ רוצה לפרוע ממעשר הוי כפורע חובו ממעשר שאסור.

במעות ובא האונס מחמת פשיעה, שאילו שלח מעות קרוב לודאי שלא היה נגזל שהיה יכול להטמין – חייב באחריותו.

ד. "ואל יבזזו אדם יותר מחומש"

הרב **יעקב יוסף זצ"ל**: הני מילי באדם עשיר רגיל, אבל אדם מיליונר גדול שיש לו הון עצום מותר לתת אף יותר מחומש, שאף במה יישאר ויכל לחיות שנים רבות ולא יגיע לעניות.

ו. "אין לעשות ממעשר שלו דבר"

מלווה

מהרש"ל והדרישה כתבו בשם תשובת מהר"מ: מצוות (שאינם חובה עליו) שלא היה ביכולתו לעשות בלי כסף המעשר (כגון להיות בעל ברית או להכניס חתן וכלה לחופה או לקנות ספרים ללמוד וכו') יכול לעשות ממעות המעשר (הובא בש"ך סק"ג).

כ"ב הט"ז (ב) – וצריך לכתוב על הספרים שהם מכספי מעשר. שלא יחזיקוהו בניו להם.

כתב בתשו' מהר"מ מרוטנבורג (דפוס פראג ע"ה): ולפזר מעשרותיו לבניו הגדולים שאינו חייב לטפל בהם –

קיצור דיני מעשר כספים (הרב יעקב יוסף זצ"ל)

חומש. ואם יש לו עושר יתן מהברוטו.

• קולות במעשר כספים

אפשר להחשיב בדיעבד מס ההכנסה וביטוח לאומי כמעשר כספים כיון שחלק מהכספים הולכים לצרכי עניים. וכיון שיש מ"ד שחיובו מדרבנן יש ברירה בדרבנן (לכן יאמר כספי המיסים שאני משלם אני נותנם למקומות הטובים). מה שמפרנס ילדים הקטנים מעל גיל שש הוי צדקה, ואפשר להחשיבו למעשר כספים.

• מה מותר להוציא מכספי מעשר?

הוצאות חתונה של לילדיו יכול לקחת מכספי מעשר. לקנות ספרי קודש. אלא שחייב לתת לשימוש למי שיבקש מנו. שכר לימוד לת"ח מה שמשלם מעבר לסכום המינימלי. הכלל: כל מצווה שהוא חייב לעשות אסור לקחת מכספי מעשר, אבל מה שמהדר מעבר למצווה מותר מכספי מעשר (כגון אתרוג מהודר).

• חיוב מעשר כספים

לפי רבנו יונה – הוי דאורייתא, למדו מיעקב "כל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך". כ"ד הרמב"ן והתוס' – הוי דרבנן. ודעת השו"ע – הוי מנהג

ופסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: אם אין לו חובות ויש לו צרכי הבית טוב שיפרש מעשר כספים. ואם לאו יתן רק מעשר. כ"כ החיד"א שפריעת בעל חוב קודם.

לכתחילה כשמתחיל לתת מעשר כספים יאמר בלא נדר.

כיון שהוא רק מנהג יש כמה וכמה קולות בזה.

• ממה ניתן מעשר כספים?

ישנה מחלוקת איך לחשב מעשר כספים: שו"ת אבקת רוכל – מוריד מעשר כספים מהנטו. ויש מחמירים להוריד מהברוטו.

להלכה: יש להקל אחר שהוציא כל ההוצאות, הסכום שנשאר לחסכון יתן

סעיף ב: לא יתן פחות משלישית השקל בשנה

סעיף ב: לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן

פחות מזה, לא קיים מצות צדקה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ט): אמר רב אסי: לעולם אל ימנע אדם עצמו [מלתת] שלישית השקל בשנה, שנא': והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו.

[משלישית השקל: שקל = 19.2 גרם כסף טהור. שלישית השקל = 6.4 גרם כסף טהור. שהוא $6.4 * 2.81$ מחיר גרם כסף]. ואילו דרך אמונה כ': שלישית השקל. דעת הטור ושאר הראשונים שהוא שלישית סלע וסלע הוא תשס"ח פרוטות נמצא שלישית רנ"ו פרוטות [וכל פרוטה הוא כמה שאפשר לקנות בזה משקל חצי שעורה כסף צרוף]. ובחזו"א הקשה ע"ז, דבגמ' מוכח דשקל דהאי קרא הוא ק' סלעים וא"כ שלישית השקל הוא ל"ג סלעים ושליש, וצ"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

דרך אמונה: לא קיים מצוה – של צדקה, ולכן יזהר בזה ואפי' אם אין

עניים במקומו יתננו לעניי עיר אחרת (ריטב"א). ולכן נהגו שגבאי צדקה הולך בביהכ"נ שני וחמשי לגבות מעות צדקה דאז אפי' נותן לו מהפחות שבמטבעות הוא נותן יותר משלישית השקל בשנה (ש"ך יו"ד שם סק"ד).

כ' הרמב"ם: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר – ממה שנתנו לו לכה"פ שלישית השקל בשנה, ואפי' אין לו כדי פרנסתו. ואם נשאר לו יותר יתן כמה שיכול לפי הצורך. כ' בדרך אמונה: ושני עניים שחייבים ליתן צדקה יכול כל א' מהן ליתן צדקה שלו לחברו ושניהן מקיימין מצות צדקה וכנ"ל פ"ו הי"ד.

ובלבד שלא יתנו על תנאי שחברו יחזור ויתן לו, מיהו אם היו חייבים כל אחד קנס לצדקה שעברו על איזה דבר אינם יכולים לתת אחד לחברו, דא"כ אין כאן קנס. מיהו אחר שנתנו לכיס של צדקה יכול הגבאי לפרנסם מזה אלא שלא יבטיח להם מקודם ע"ז.

סעיף ג': יתן הצדקה בסבר פנים יפות

סעיף ג': צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות, בשמחה ובטוב לבב, ומתאוונ עם העני בצערו ומדבר לו דברי תנחומין. ואם נתנה בפנים זועפות ורעות, הפסיד זכותו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ט): ואמר רבי יצחק: כל הנותן

וכתב סמ"ג (עשין קסב ר"ח ע"ב) – הנותן צדקה לעניים בסבר פנים רעות אבד זכותו אפילו נתן לו הרבה, ועבר על ולא ירע לבבך בתתך לו (דברים טו י).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"צריך ליתן צדקה"

ילקוט יוסף: עני המבקש צדקה יש להשתדל שלא להשיב פניו ריקם, ויתן לו אפילו סכום קטן.

שם: מותר ליתן צדקה בלילה, ולדעת האר"י ז"ל אין ליתן צדקה בלילה שהוא זמן דינים בעולם. ובשער הכוונות מבואר, שעיקר נתינת הצדקה בשחרית, אבל במנחה שהוא זמן הדינים, אינו כל כך מוכרח כמו בשחרית. מכל מקום היה נוהג האר"י ז"ל לתת צדקה במנחה, אבל לא בערבית.

ומכל מקום מעיקר הדין אין להקפיד בזה, ואם נתן לקופה של צדקה בלילה, ישא ברכה מאת ה'.

פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים – מתברך בי"א ברכות.

הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, דכתיב: "הלא פרוש וגו' ועניים מרודים תביא בית (וגו') כי תראה ערום וגו'.

והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות, שנאמר: ותפק לרעב נפשך וגו'.

פרש"י: ותפק לרעב נפשך – הוא פיוס דברי ניהומים.

כ"פ הרמב"ם (בפ"י מהלכות מתנות עניים הל' ד - ה): כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאונן עמו על צרתו, שנאמר 'אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון', ומדבר לו דברי תחנונים וניהומים שנאמר ולב אלמנה ארנין.

סעיף ד: אם אין לו מה לתת יפייסנו בדברים

סעיף ד: א אם שאל לו העני ואין לו מה יתן לו, לא יגער בו ויגביה קולו עליו (אם

לא בידוע שהוא רמאי וכיוצא בזה – ערוך השלחן), אלא יפייסנו בדברים ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת.

ב הגה: ואסור להחזיר העני השואל ריקם, אפילו אין נותן לו רק גרוגרת אחת, שנאמר אל ישוב דך נכלם (תהילים עד, כא). [לשון הטור לקמן סי' ר"ן בשם הרמב"ם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ילקוט שמעוני (ראה, תתצ"ח): לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו אבל [נוח] לו בדברים טובים, מנין שנותנין לו שכר על כך? ת"ל כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך.

כ"פ הרמב"ם (י, ה): שאל העני ממך ואין בידך כלום ליתן לו, פייסהו בדברים, ואסור לגעור בעני או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר ונדכא, והרי הוא אומר לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה, ואומר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, ואוי למי שהכלים את העני.

ב. רמב"ם (שם י, ה): עני המחזור על הפתחים אין נותנין לו מתנה מרובה אלא מתנה מועטת (כיון שממשיך לאסוף גם מהאחרים), ואסור להחזיר העני השואל ריקם אפי' אין נותן לו אלא גרוגרת אחת, שנאמר אל ישוב דך נכלם. והובא בטור (סימן ר"ן).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ואין בידך כלום"

דרך אמונה: אבל אם יש לך אפי' גרוגרת אחת צריך ליתן לו ואסור להחזירו ריקם.

"פייסהו בדברים"

דרך אמונה: ותסביר לו שאתה מצטער שאין לך מה ליתן לו. אמרו בגמ' (ב"ב ט:): כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות.

וכ' אהבת חסד בשם רבנו יונה: מצווה זו לאו דווקא בעני, אלא כל הרואה בחברו שהוא עצב מפני דלותו או איזה צרה ח"ו ואינו יכול לעזור לו, עכ"פ מצווה לדבר על לבו ולהפיגו מדאגתו והוא בכלל גמ"ח.

"ואסור לגעור בעני"

דרך אמונה: ואמרו חז"ל המדור הרביעי של גיהנם נקרא טיט היון, ושם נידונין כל אותן העונין עזות לעניים ומדוכאין (זו"ח רות דף ל"ג).

סעיף ה: לעשות לאחרים שיתנו

סעיף ה: אם יכול לעשות לאחרים שיתנו, שכרו גדול משכר הנותן.

ב"ב (ט:): א"ר אלעזר: גדול המעשה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרב יעקב יוסף זצ"ל – גדול המעשה יותר מהנותן משני טעמים: (א). שהנותן יכול לבוא לידי גאווה, מה שאין כן המעשה. (ב). בדרך כלל המעשה חוטף ביזיונות.

"גדול"

דרך אמונה: ועי"ז שאדם מאסף צדקה מאחרים עי"ז מציל את דורותיו מלחזור על הפתחים (ערוך השלחן).

יותר מן העושה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם.

כ"פ הרמב"ם (י, ו): הכופה אחרים ליתן צדקה ומעשה אותן שכרו גדול משכר הנותן שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום, ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם אומר ומצדיקי הרבים ככוכבים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שכרו גדול משכר הנותן"

ט"ז (ב): פשוט ששכרו יותר מהנותן בכפייה, אלא אפילו גדול שכרו משאר נותנים אפילו ברצון.

סעיפים ו-יג: שמונה מעלות בנותני צדקה

סעיף ו: רמ"ט: שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו:

מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו מתנה, או הלוואה, או עושה שותפות, או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר: "והחזקת בו" (במדבר כה, לה).

זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך.

ביאר הסמ"ג טעמו – לפי שלא מתבייש העני מזה, שהרי אינו נוטל ממון משום אדם.

ובשבת (סג): אמר רבי אבא אמר ר"ל גדול המלווה יותר מן העושה צדקה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

רמב"ם (י, ז): שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו:

מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל

ומטיל לכיס יותר מכולם.

פרש"י: לפי שאין העני בוש בדבר. ומטיל לכיס – מעות להשתכר בהם למחצית שכר.

ב"י – והטעם שמטיל לכיס יותר מכולם מפני שהמלווה מעות לחבירו בלא ריווח הלווה בוש שהוא נהנה מחבירו, אבל במטיל מלאי אינו בוש כלל מאחר ששניהם נהנים.

והרמב"ם לא חשש לעשות ממטיל בכיס מעלה בפני עצמה אלא עירבה עם מלווה ועשה משתיהן מעלה אחת.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נותן מתנה"

שו"ך (ו): כיון שעדיין אינו עני לגמרי לא מתבייש שכן דרך אוהבים ליתן זה לה מתנות (ב"י).

"עושה שותפות"

שו"ך (ז): והוא עדיף מהלוואה כדאיתא בש"ס. והב"י כתב הטעם מפני שהמלווה מעות לחברו בלא ריווח, הלווה בוש שהוא נהנה מחברו בדבר שאין חברו נהנה כלל, אבל העושה שותפות אינו בוש כלל מאחר ששניהם נהנים.

"או מציא לו מלאכה"

דרך אמונה: להשתכר בה, או למנותו על שלו עד שירווח ולא יצטרך לבריות. וכן כל כה"ג שעוזרו באיזה ענין שיוכל להתפרנס על ידו הוא בכלל מצוה זו של והחזקת בו (מאירי).

"וע"ז נאמר והחזקת בו"

דרך אמונה: ומצוה זו גורם לאריכות ימים. ודעת הרמב"ן (בסה"מ) שזה נחשב למ"ע בפ"ע במנין המצות. ואמרו חז"ל (יבמות סג:) – כל המלווה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה.

סעיף ז: א. פחות מזה, הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן, ולא ידע העני ממי

מקבל. וקרוב לזה, הנותן לקופה של צדקה (רמב"ם שם).

ב. ולא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה עליה נאמן ויודע לנהוג בה כשורה.

ממיתה משונה, נותנה ואינו יודע למי נותנה, והנוטלה אינו יודע ממי נוטלה, ומפרש דהיינו נותן לכיס של צדקה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (י:): אי זו היא צדקה שמצלת

מאד. ואמרו בגמ' (ב"ב י.) דצדקה כזו מצלת ממיתה משונה.

"כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש"

פרישה: ובזמנינו יש כעין זה קופות בביהכ"נ של מתן בסתר, ואף שאין זה כמו במקדש דמ"מ רואין שהוא נותן בו אף שאין יודעין כמה נותן מ"מ הוא קרוב לו.

"לתוך קופה של צדקה"

הרמ"ה: ומיהו אף על פי שנתן לתוך קופה של צדקה אם בא עני לבקש ממנו לפרנסו חייב ליתן לו מיד לפי השגת ידו ואסור לו לסמוך על ארנקי של צדקה, שמא בינתיים ימות העני ברעב.

"וידוע להנהיג כשורה"

דרך אמונה: יודע – ממי לתבוע ולמי לחלק כראוי ולדקדק על העני שלא יהא רמאי ולהזהר היטב במעות הצדקה, אבל א"צ שיהא ממש גדול בתורה ובצדקות כר"ח בן תרדיון דא"כ לא מצינו גבאי צדקה (תוס').

שקלים (ה, ו): לשכת חשאים שהיתה במקדש, יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי.

ב"י – וס"ל הרמב"ם שזו עדיפה שלא היה שום אדם מרגיש במי שהיה נותן בה, אבל בארנקי של צדקה כיון שהגבאי מרגיש בוש העני.

ב"ב (י:): רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם פרוטה לכיס של צדקה אלא אם כן ממונה עליה כרבי חנניה בן תרדיון.

פירוש הטור – שידוע שהממונה עליה נאמן חכם וידוע להנהיג כשורה. כ"כ הרמב"ם.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"פחות מזה"

דרך אמונה: לפי שבזה העני מתבייש קצת (ב"י). ומ"מ מעלה גדולה היא שכיון שאין הנותן יודע למי נותן ולא העני יודע ממי מקבל בושתו מועט

סעיף זו: א. פחות מזה, שידוע הנותן למי נותן, ולא ידע העני ממי לוקח, כגון

גדולי החכמים שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות [לשון הרמב"ם], ב. ומעלה טובה היא אם אין ממונים על הצדקה נוהגים כשורה.

א. כתובות (סז:): מר עוקבא הוה עניא בשיבבותיה, דהוה רגיל כל יומא דשדי

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

שו"ע יו"ד – סימן רמ"ט

ויש ששולחים לעניים ע"י שליח נאמן שהעני רגיל עמו ואינו מתבייש מן השליח, ומזהיר להשליח שלא יגלה להעני מי הוא הנותן והם בכלל מדה זו.

"וכזה ראוי לעשות"

דרך אמונה: נותן למה גדולי החכמים עשו כן ולא נתנו לקופה של צדקה דעדיף, כיון שבמקומם לא נהגו הממונים על הצדקה כשורה (ר"י קורקוס).

ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא (חור שבמפתן וציר הדלת סובב בו) ... כ"פ הרמב"ם.

ב"ב (י:): מעלה יותר טובה כשאינו יודע למי נותן, והמקבל גם לא יודע ממי קיבל. ודוקא שהממונה על הצדקה אדם כרבי חנניה בן תרדיון.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"פחות מזה"

דרך אמונה: אף שהנותן יודע כיון שהעני אין יודע אין מתבייש מזה כ"כ.

סעיף ט: פחות מזה, שיודע העני ממי נוטל, ולא ידע הנותן למי נותן, כגון החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהם ומשליכים אותם לאחוריהם, ובאים העניים ונוטלין, כדי שלא יהיה להם בושה [רמב"ם].

העני מתבייש קצת שהרי הוא מתיר הסדין בידו ונוטל המעות מה שאין כן בההיא דמר עוקבא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ובאין העניים"

דרך אמונה: ומ"מ היו מציצין קצת שלא יבא רמאי ויטלנו אך העני לא הרגיש בזה (כתובות ס:). ואם א"א לעשות כן ויש לחוש שיטלום שאינם מהוגנים אין לעשות כן (ערוך השלחן).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כתובות (ס:): רבי אבא הוה צייר (קושר) זוזי בסודריה ושדי ליה לאחוריה וממצי נפשיה ביני עניי ומצלי עיניה מרמאי. כ"פ הרמב"ם.

פרש"י: ומצלי עיניה – מטה עיניו כלפי אחוריו לראות שלא יבוא רמאי שעושה עצמו עני ויתיר (השק ויקח בערמה).

ב"י – הרמב"ם ס"ל דההיא דמר עוקבא עדיפא מדרבי אבא משום דבדרבי אבא

סעיף י: פחות מזה, שיתן לעני בידו, קודם שישאל [שבת קנא. כ"פ רמב"ם].

דרך אמונה: דנהי דהנותן והנוטל יודעים מי נותן לו, מ"מ כיון שנותן לו קודם שיבקש אין מתבייש כ"כ. ובזכות זה גם הקדוש ברוך הוא יעשה לו צרכיו קודם שיבקש (ערוך השלחן).

סעיף יא: פחות מזה, שיתן לו כראוי אחר שישאל (ובלבד שיתן לו כראוי לו). [רמב"ם שם].

סעיף יב: פחות מזה, שיתן לו פחות מהראוי, בסבר פנים יפות. [רמב"ם].

דרך אמונה: אף שנותן לו פחות מהראוי עכ"פ נותן לו בסבר פנים יפות.

סעיף יג: א. פחות מזה, שיתן לו בעצב [רמב"ם שם].

ב. הגה: ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שנותן. ואם מתפאר, לא די שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה [סמ"ג מביאו ב"י סי' רמ"ז].

ג. ומ"מ מי שמקדיש דבר לצדקה, מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון, וראוי לעשות כן [תשובת רשב"א סימן תקפ"א].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. סמ"ג (עשין קסב רז ע"ב): צריך הנותן שלא יתפאר בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר על מה שנותן אלא שמענישין אותו. דתניא (בפרק קמא דב"ב י:) אמר רבן

גמליאל: צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת (משלי יד לד) צדקה וחסד שאומות העולם עושים חטא הוא להם שאין עושים אלא להתיהר וכל המתיהר נופל בגיהנום).

ג. ד"מ (א) בשם הרשב"א (בתשובה א, תקפא): מי שהקדיש דבר לצדקה מותר

לכתוב שמו על דבר שהקדיש להיות
לו לזכרון תמיד, וראוי לעשות כן וזו
מדת חכמים ומנהג ותיקין ליתן שכר
לעושי המצווה

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שיתן לו בעצב"

דרך אמונה: היינו שמתעצב בלבו
אבל אם מראה לעני פנים זועפות איבד
כל שכרו, אלא הכונה שמצטער ע"ז
(ש"ך).

טוב יותר לתת ליתן ק' וזו לק' עניים
מאשר לעני אחד (רבנו בפיה"מ פ"ג
דאבות מט"ו).

דרך אמונה: ועכ"פ לא יתפאר האדם
בצדקה שנותן ואם מתפאר לא די
שאינו מקבל שכר אלא אפי' מענישין
אותו עליה. ומ"מ מי שמקדיש דבר
לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו
שיהא לו לזכרון.

ג. "וראוי לעשות כן"

ט"ז (ד): שאז הקהל לא יוכלו לשנות
לדבר אחר (כמ"ש רמ"א רנ"ט-ג).
ונקודות הכסף – לחינם בדה הטעם
בלבו, נשמט ממנו ת' הרשב"א שהוא
מקור הדין (עיין בשורשי הלכה טעם
הרשב"א).

סעיף יד: לתת צדקה לפני התפילה

סעיף יד: טוב ליתן פרוטה לעני קודם כל תפלה, שנאמר: "אני בצדק אחזה

פניך" [ב"ב י.]. (וכ"ש אם נותן לקופה של צדקה קודם תפלה שעדיף טפי – ש"ך)

דרך אמונה: ובאיזה קהילות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע לפסוק
והעושר כו' ואתה מושל בכל.

סעיף טו: להשיא בתולות עניות מכסף של צדקה

סעיף טו: גבאי צדקה שיש בידם מעות צדקה, ישיאו בהם בתולות עניות, שאין

צדקה גדולה מזו [המקור מהר"ק בשורש קכ"ג].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

יכולת להשיאה – לא.
 הרב יעקב יוסף זצ"ל: ישיאו עניות –
 בתנאי שלא יעשו חתונות פאר, או יקנו
 רהיטים פאר מכספי צדקה.

ש"ך (יא) בשם ובתשובת הר"מ
 אלשקר (סי' ע"ב): דווקא עניות יתומות,
 אבל ענייה שאינה יתומה שאין לאביה

סעיף טז: לתת צדקה לצורך בית הכנסת או לימוד תורה

סעיף טז: א. יש מי שאומר שמצוות בית הכנסת עדיפא ממצוות צדקה (לעניים),

ומצוות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים, עדיף ממצוות בית הכנסת.

ב. הגה: מה שנוהגין לפסוק צדקה עובר מתים נשמת, מנהג ותיקין
 הוא ומהני לנשמותיהם. [רוקח סימן רי"ז].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ירושלמי שקלים (ה, ד): אמר ליה

כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן (בבית
 כנסת זה), לא הוה אית בני נש דילעון
 באורייתא (שהיה עדיף לפרנס בזה לומדי
 תורה), או חולים המוטלים באשפה.

תשב"ץ (תשב"ץ קטן סי' תקלג) בשם הר'
 שמואל – מכאן שטוב לתת לנערים
 ללמוד תורה או לחולים עניים מליתן
 לבית הכנסת. משמע שאם הם עניים
 שאינם חולים טוב יותר לתת לבית
 הכנסת.

ב. רוקח (רי"ז): פוסקין צדקה עבור
 המתים ביום הכפורים ויש לזה אסמכתא
 מהפסוק "הכפורים אחת בשנה יכפר"

(שמות ל, י), וסמך ליה ונתנו איש
 כופר נפשו לה' בזמן שיתן לכפרת
 הנפש.

ומה שעוזר צדקה למתים, כיון שהקב"ה
 יודע לבבות שאם היה חי גם הוא היה
 נותן צדקה (אבל אם נותן בעבור רשע
 אינו מועיל).

ד"מ (ב) בשם מהרי"ל (ראש השנה לו
 ב): ואותן בני אדם הנותנים מעשר
 שלהם לנרות בית הכנסת שלא כדין
 הם עושים דהמעשר שייך להנות בו
 עניים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

למי עדיף לתת, לת"ת או
 לכולל

(הרב יעקב יוסף זצ"ל)

שו"ע יו"ד – סימן רמ"ט

מהרשד"ם – עדיף לתת לת"ת שהוא
הבל פה שאין בו חטא.
ור"י אסאד – עדיף לתת לכולל, שאין
לקב"ה אלא ד' אמות של הלכה.
להלכה: עדיף לכולל ובתנאי שלומדים
הלכה. ואם לא יתנו לת"ת ייסגר
הת"ת, עדיף לתת לת"ת.

שו"ע יו"ד ר"נ: כמה ראוי ליתן לכל אזור, ובו ה'

סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף א: לתת לעני די מחסורו 214	סעיף ד: כמה נותנים לעני העובר ממקום למקום 217
סעיף ב: אישה שבאה להינשא 216	סעיף ה: האם מחייבים העניים לחזור על הפתחים 218
סעיף ג: כמה נותנים לעני המחזור על הפתחים 216	

סעיף א: לתת לעני די מחסורו

סעיף א: כמה נותנין לעני, די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד, אם היה רעב,

יאכילוהו. היה צריך לבסות, יבסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך. הראוי לתת לו פת, נותנים לו פת. עיסה, נותנים לו עיסה. מטה, נותנים לו מטה. הראוי ליתן לו פת חמה, חמה. צונן, צונן. להאכילו לתוך פיו, מאכילין.

ב: אין לו אישה ובא לישא, משיאין לו. ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה.

ג: הגה: ונראה דכל זה בגבאי דקה, או רבים ביחד (שחייבים לפרנסו די מחסורו), אלז אין היחיד מחוייב ליתן לעני די מחסורו, אלז מודיע לערו לרבים, ואם אין רבים אלז יתן היחיד, אם ידו משגת. [ב"י ודלא כמשמעות הטור, וכמו שנתבאר סימן רמ"ט].

❖ **שורשי הלכה (המקורות)** **א:** כתובות (סז:): תנו רבנן: די מחסורו – אתה מצווה עליו לפרנסו, ואי אתה

ש"ע י"ד – סימן ר"נ

[**סיכום** מחלוקת הטור הב": עני שאינו מחזר על הפתחים: לפי הטור היחיד חייב לתת לו די מחסורו, והב"י – אין צריך, אלא מודיע צערו לרבים].

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"והעני וירד מנכסיו"

א. דרך אמונה: ודווקא כה"ג שהיה מורגל בתחלה בזה מפני עשירותו, אבל בעני שלא הורגל בכך אין חייב. וי"א (שט"מ) – דכ"ז דווקא בעני שאין מפורסם בעניות עושין לו זה שלא יתפרסם, אבל עני שנתפרסם אין לו אלא כאחד מעניי ישראל.

ג. "אצל אינ היחיד מחויב"

ש"ך (א): והב"ח כתב דגם היחיד מחויב ליתן לו כל די מחסורו אם ידו משגת כמ"ש הטור (כדלעיל ר"ס רמ"ט). כ"כ הרמב"ם – מצוות עשה ליתן צדקה כו' לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו. ולכן כל אדם שידו משגת מצווה ליתן לעני שאינו מחזר על הפתחים לפי מה שחסר העני.

והש"ך עצמו חולק על הב"ח – אין מכל זה הכרח, וי"ל דכל זה מיירי בשאין רבים אצלו או שאין יד הרבים משגת לסייע לו (אז חייב ביחיד).

מצווה עליו לעשרו. אשר יחסר לו – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו.

כתב הסמ"ג (עשין קסב רז ע"ב): **תניא** בספרי ובתוספתא דפאה (פ"ד ה"י): די מחסורו אשר יחסר לו, למה נאמרו כולם ללמדך הראוי לתת לו פת חמץ נותנין לו פת חמץ פת מצה מצה להאכילו לתוך פיו מאכילו. ובספרי שלפנינו גורס הראוי ליתן לו פת יתן לו פת ליתן לו עיסה יתן לו עיסה מעה יתן לו מעה. כ"פ הרמב"ם (ז, ג).

ב. כתובות (סז): ת"ר: יתום שבא לישא, שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה, שנאמר: די מחסורו אשר יחסר לו, די מחסורו – זה הבית, אשר יחסר – זה מטה ושלחן, לו – זו אשה.

ג. ב"י: כתב הטור – עני כיון שהוא מחזר על הפתחים אין האחד (היחיד) צריך ליתן לו די מחסורו, דמשמע שאם אינו מחזר על הפתחים צריך האחד לתת לו מחסורו. ודבר תימה הוא, למה לא יודיע צערו לרבים ובין כולם יתנו לו די מחסורו (ראה לקמן רנא-ג שורשי הלכה).

סעיף ב: אישה שבאה להינשא

סעיף ב: א. אישה שבאה לינשא, לא יפחתו לה מנ' זוז. ואם יש בכיס, מפרנסים

אותה לפי כבודה.

ב. (ועיין לקמן סימן רנ"ז-ה' אס הגבאים כריכים ללוות).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כתובות (סז.): מתני'. וכן (גבאי צדקה) המשיא את היתומה – לא יפחות לה מחמשים זוז, אם יש בכיס – מפרנסין אותה לפי כבודה.

ב. כתב הר"ן (כט. ד"ה מתני' לא יפחות) – אפשר דחמשים זוז נותנין לה אפילו אינם בכיס שמחייבין את הגבאים ללוות, שאם יש בכיס מאי איריא

חמשים אפילו טובא נמי לפי כבודה, ופלוגתא היא בירושלמי (שם ה"ה). כ"כ הש"ך (ב).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "לא יפחתו מנ' זוז"

ש"ך (ג): דווקא בזמנם אבל בזמן הזה נותנים לו כפי הראוי וכדלקמן סי' רנ"ג סעיף ב'.

סעיף ג: כמה נותנים לעני המחזר על הפתחים

סעיף ג: עני המחזר על הפתחים, אין נותנין לו (הגבאים) מהקופה מתנה מרובה,

אלא מתנה מועטת.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ט.): תניא אם היה עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה (כיון שיאסוף מכל אחד ויהא לו

מספיק) אבל נזקקין לו למתנה מועטת. ונחלקו הראשונים במה מיירי: הטור לפי הרמב"ם – עני המחזר על הפתחים אף היחיד אין צריך לתת לו

ש"ע י"ד – סימן ר"נ

כל מחסורו. כ"פ הטור.

✓ והרא"ש – אין צריך לתת לו כל מחסורו מהקופה (כלומר מהגבאי). כ"כ רש"י והתוס' שרק מהקופה אין צריך לתת לו כל מחסורו (כיון שהוא מחזור על הפתחים, אבל היחיד חייב לפרנסו). אבל הב"י – דעת הרמב"ם כהרא"ש, ולא כמ"ש הטור בדעת הרמב"ם.

ודבר תימה הוא דלמה לא יודיע צערו לרבים ובין כולם יתנו לו די מחסורו. כ"פ הרמ"א לעיל סעיף ב'. כהב"י לאפוקי הטור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אלא מתנה מועטת"

ש"ך (ד): והב"ח פסק שהוא הדין מכל יחיד ויחיד שמחזור אצלו א"צ לתת לו

מתנה מרובה, ושכן דעת הרמב"ם וטור (דלא כהרא"ש והב"י בדעת הרמב"ם). הרב יעקב יוסף זצ"ל: פסק הגר"ש אויערבאך שקבצנים שברחוב יתכן מאוד שיש להם 200 זוז ולפי ספר צדקה המשפט אם הוא חשוד לא יתן. וכן לא יתן לנרקומנים.

"ואסור להחזיר את העני"

דרך אמונה: כדמייתי מקרא אל ישוב דך נכלם. ולכאורה דין זה דווקא בעני שמבקש עבור עצמו אבל לא מי שמבקש עבור אחרים, דל"ש גבי' אל ישוב דך נכלם.

"גרוגרת אחת"

דרך אמונה: ואם אין לו כלום ליתן לו יפייסנו עכ"פ בדברים ויתנצל לפניו שרוצה ליתן לו ומצטער שאין לו.

סעיף ד: כמה נותנים לעני העובר ממקום למקום

סעיף ד: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום (ואינו לן בלילה אצלם), מכבר

בפונדיון [הרמב"ם]. פירש שמשקל הפונדיון הוא ח' גרעיני שעורה. הוא ט"ז פרוטות], מד' סאין בסלע (פי' כשהיו החיטים ארבע סאין בסלע).

ואם לן, (מתקינין לו מקום) נותנין לו מצע (היינו מטה מוצעת בסדין או בכר או כסת) לישן עליו וכסת ליתן מראשותיו ושמן וקטניות. ואם שבת, נותנין לו מזון ג' סעודות ושמן וקטנית ודג וירק. ואם מכירין אותו, נותנין לו לפי כבודו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

דרך אמונה: אין פוחתין – אין גבאי צדקה גבאי צדקה פוחת, ולפ"ד רבנו לעיל ה"ג גם יחיד אם ידו משגת.

"מכבר"

דרך אמונה: ואף על פי שאין מכירין אם רמאי הוא או לא הרי אין בודקין למזונות, ואין הגבאים צריכים לחוש שמא אותו העני שכבר נטל יצא מהעיר וחזר ונכנס לה ובא ליטול עוד הפעם (ירושלמי פאה). מיהו העני אסור לו לעשות כן.

ב"ב (ט): תנן התם – אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפונדיון, מארבע סאין בסלע. לן – נותנין לו פרנסת לינה. מאי פרנסת לינה? אמר רב פפא: פוריא ובי סדיא. שבת – נותנין לו מזון שלש סעודות. ובתוספתא (סוף פאה פ"ד ה"ח) – לן (פירוש שישן שם) נותנין לו פרנסת לינה (ובנוסף – ב"י) שמן וקטנית.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

סעיף ה: האם מחייבים העניים לחזור על הפתחים

סעיף ה: א. עניי העיר מרובים, והעשירים אומרים: יחזרו על הפתחים (כדי שלא

יתחייבו לתת הרבה), והבינוניים אומרים: שלא יחזרו על הפתחים (שהוא בושה לבני העיר) **אלא תהיה פרנסתן מוטלת על הצבור, לפי ממון (ואז העשירים יתנו הרבה) – הדין עם הבינוניים.** הגה: כי עיקר חיוב הלדקה לפי הממון (תשובת הרשב"א הביא הב"י).

ב. ויש מקומות נוהגין ליתן לפי הגדלה, ויש לפי המס. והנותן לפי צרכתו, ראווי יותר לצרכה. (גם זה תשובת הרשב"א הובאה בב"י).

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

א. הרשב"א (בתשובה ג, ש"פ): עניי העיר מרובין, והעשירים הגדולים אומרים יחזרו על הפתחים, והבינוניים טוענין שתהיה פרנסתן מוטלת על הציבור לפי ממון – שורת הדין כדברי

הבינוניים שהצדקה לפי ממון.

ב. ובתשובה אחרת – יש מקומות נהגו לפי נדבה, ויש לפי המס, אבל שורת הדין יראה לפי מה שיש לכל אחד ואחד, שכולן חייבין לפרנס את העניים והחיוב לפי הממון שממנו מפרנסין

ש"ע י"ד – סימן ר"נ

אותם, וכמה נחלקו בזה המקומות
ועדיין היא מחלוקת. והנותן לפי הברכה
ראוי יותר לברכה.

ש"ע י"ד רנ"א: למי נותנין הצדקה ואיזה

קודם לזבירו, ובו י"ד' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף ז: איש ואישה שבאו לשאול מזון

226

סעיף ט: סדר קדימה בנתינת צדקה

227

סעיף י: אין בודקים למזונות

סעיף יא: לתת פתו לעם הארץ

סעיף יב: שני עניים החייבים בצדקה

יכול כל אחד לתת לחברו

סעיף יג: כשצריכים לרכוש רב וש"צ

מי קודם

סעיף יד: לשנות מתלמוד תורה לצורך

ההגמון מחשש לפיקוח נפש

סעיף א: עברין במזיד אינו חייב להחיותו

219

סעיף ב: לפדות עברין להכעיס

220

סעיף ג: לצורך לימוד בניו הוי צדקה.

סדרי קדימה בנתינת צדקה

סעיף ד: חייב האב לזון בנו העני אף

שהוא גדול

סעיף ה: זכות למי שנתן כספים לגבאי

צדקה בחלוקה

סעיף ו: יהיו עניים בני ביתך

סעיף ז: האכלת רעב קודם לכסותו

226

סעיף א: עברין במזיד אינו חייב להחיותו

סעיף א: *מי שהוא עברין במזיד על אחת מכל מצוות האמורות בתורה ולא

עשה תשובה – אינו חייב להחיותו ולא להלוותו.

ב. (ומפרנסים עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל, מפני דרכי שלום) (טור מגמרת פרק הניזקין).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סמ"ג (עשין קסב רז ע"ב): כתב ר' אליעזר ממין (ספר היראים סי' קנו) – שאם היה עברין במזיד באחת מכל המצות האמורות בתורה ולא עשה תשובה, אינו חייב להחיותו ולא להלוותו, דכתיב (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך, וכיון שעבר במזיד יצא מכלל האחוה עד שילקה.

ב. גיטין (סא.): ת"ר: מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל.

❖ ענפי הלכה

א. "מי שהוא עברין"

ש"ך (א): לשון עברין משמע שהוא רגיל לעבור, וכן בלשון הטור וסמ"ק "מומר לתאבון", לשון מומר משמע שרגיל בכך.

"אינו חייב להחיותו"

ב"י: משמע שאינו חייב אבל אם רצו לפדותו אין איסור בדבר. כ"מ מהרמב"ם.

ב. "עם עניי ישראל"

ש"ך (ב): לאו דווקא עם עניי ישראל, אלא אפילו עניי עובדי כוכבים לחוד מפרנסים מפני דרכי שלום. כ"כ הר"ן ומביאו ד"מ וכ"כ לעיל סימן קנ"א ס"ק י"ט.

סעיף ב: לפדות עברין להכעיס

סעיף ב: א. מי שהוא עברין להכעיס, אפילו למצוה אחת, כגון שאוכל גבילה היכא דשכיח בשר כשרה, אסור לפדותו אם נשבה. (כ"מ בש"ס ס"פ השולח וטור ס"ס רנ"ב).

ב. אבל עברין לתיאבון, אין איסור בדבר אם רוצים לפדותו, אבל אין מחויבים בכך. [ב"י דקדק מלשון הרמב"ם וספר יראים סימן מ"ז].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סמ"ק (סי' רמח): אמר ה"ר אליעזר שאם היה העני עובר עבירה להכעיס אינו חייב לזונו, דלא קרינן ביה אחיך עד שישוב וירצה ויקבל עליו את הדין או ילקה (ב"י – תימה, דהא בעובר להכעיס אסור להחיותו. וכ"מ מהגמרא).

א.והרמב"ם (בפרק ח' מהלכות מתנות עניים (הי"ד) – שבוי שנשתמד אפילו למצוה אחת כגון שהיה אוכל נבלה להכעיס וכיוצא בו אסור לפדותו.

ב.ב"י – אבל אוכל נבילה לתיאבון אם רצו לפדותו אין איסור בדבר אבל אינם חייבים לפדותו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אסור לפדותו"

ש"ך (ג): משמע שהוא הדין שאסור

לזונו ולפרנסו. ובטור ובסמ"ק משמע דאינו חייב אבל איסורא ליכא (ב"ח – דמחלקין בין פרנסה לפדיון, ולא נהירא). מומר להכעיס אפילו עבר פעם אחת דינו להכעיס [טור], כל זמן שלא עשה תשובה. כ"כ הט"ז (א).

דין החילונים בימנו

הרב יעקב יוסף זצ"ל: המחלל שבת בפרהסיה דינו כגוי לכל דבריו אף שאינו עושה כן רק לתאבון, לפי זה אסור לתת לו צדקה. ואף שנתחנכו מקטנותם לפריקת עול, ולא מקרי "תינוקות שנשבו" שהרי נמצאים בארץ יחד עם שומרי תורה.

אומנם לפי החזון איש – בימנו יש להקל לתת להם צדקה, אבל אין חיוב.

אומנם הכופרים בתורה אסור לתת להם צדקה ע"פ הרמב"ם והשו"ע. ואם יש חשש איבה מותר כמו בגויים לקמן (הב"ח).

סעיף ג: לצורך לימוד בניו הוי צדקה. סדרי קדימה בנתינת צדקה

סעיף ג: א. הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד

את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם.

ב. ואחיו מאביו, קודם לאחיו מאמו. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת (כ"מ בסמ"ג וסמ"ק וטור). ויושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ.

ג. הגה: והקצועים צעיר קרויים עניי העיר, והם קודמין לעניים אחרים הצאים לשם ממקומות אחרים (טור דלא כר"י בר ברוך).

ד. פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו.

ה. ואח"כ יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בנו. ואחר כך בנו, והם קודמים לאחיו, והם קודמים לשאר קרובים, והקרובים קודמים לשכיניו, ושכיניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת. והוא הדין אם היו שבוים ולריך לפדותן [הכל בטור].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. רמב"ם (מתנות אביונים י', ט"ז):
הנותן מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהן כדי ללמד הזכרים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה ולא יהיו מבוזות, וכן הנותן מזונות לאביו ולאמו הרי זה בכלל הצדקה, וצדקה גדולה היא שהקרוב קודם.

ב": לבניו ובנותיו הגדולים – כלומר שהם יותר על בן שש שנים דאילו פחותים מכן שש חייב הוא במזונותיהם.

ב. סיפרי (ראה פסקא סג): 'אחיק', זה אחיק מאביו, 'מאחד אחיק' זה אחיק

מאמך מלמד שאחיק מאביו קודם לאחיק מאמך, 'באחד שעריך' אנשי עירך קודמים לאנשי עיר אחרת, 'בארצך' יושבי ארץ ישראל קודמים ליושבי חוצה לארץ, ויושבי חוצה לארץ מנלן? תלמוד לומר 'אשר ה' אלהיך נותן לך' לרבות כל מקום. וכתבוה סמ"ג, והמרדכי.

אנשי עירך קודמים

ר"י בר ברוך – עניי עירך קודמין היינו שלא לשלוח לעיר אחרת, אבל עניים אחרים שבאים לעיר מקרי עניי עירך.

ג. והטור – לא נ"ל, אלא עניים הקבועים בעיר מקרי עניי עירך.

ש"ע י"ד – סימן רנ"א

זיסקינד (י"ט) בשם מהר"ם מינץ – קרובי אשתו יש להם דין עניי עירו (ולא כקרובים), לכן אין לכוף לבעל לתת לקרובי אשתו כ"כ כמו לקרובי עצמו.

"קודמים לעניי עיר אחרת"

פת"ש (ג) בשם תשובת שמש צדקה (י"ד, י"ט): עניי עירו אפילו הם עמי הארץ קודמים לעניי עיר אחרת שהם ת"ח.

"יושבי ארץ ישראל קודמים וכו"

פת"ש בשם תשובת חתם סופר (רל"ג): יושבי ירושלים קודמים על יושבי שאר העיירות בא"י. ודווקא לעניין הקדמה, אבל לא לדחות נפשות לגמרי, ולכן אם כבר קבלו הקודמים לחם צר שוב אין להם קדימויות לשאר מקומות עד שיגיע לכל א' מהעיירות אחרות ג"כ כשיעור הזה.

ד"טור: כתב ה"ר סעדיה – חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם, שנאמר 'וחי אחיך עמך' חייך קודמין לחיי אחיך (וכן אמרה הצרפתית לאליהו ועשיתי לי ולבני תחילה לי ואח"כ לבני).

בדק הבית – יש לי על דברי ה"ר סעדיה גמגומי דברים.

ה"הטור: ואחר שיפרנס נפשו יקדים פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו, ואח"כ פרנסת בניו. ואם אביו ובנו שבוים ואין לו במה לפדות שניהם יפדה האב ויעזוב הבן, ואחר הבנים אחיו, ואחר אחיו הקרובים, ואחר הקרובים אליו שכניו, ואחר שכניו אנשי העיר, ואחר אנשי עירו, שבויי שאר ארצות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"קרובו צריך להקדימו לכל אדם"

פת"ש (ב): כתב בתשובת מהר"ם

סעיף ד: חייב האב לזון בנו העני אף שהוא גדול

סעיף ד: א מחייבין האב לזון בנו עני, ואפילו הוא גדול מחייבין אותו יותר משאר עשירים שבעיר. **ב** (וכן שאר קרובים וע"ל סי' רנ"ז סעיף י') (מרדכי פ"ק דב"ב).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א רשב"א (בתשובה ח"ג סי' רצב): כופין

ב. כ"כ המרדכי (ב"ב סי' תצד) – שהקרוב חייב לפרנס עני קרובו ולא הגבאי.

האב לזון בנו העני, ואפילו הוא גדול כופין אותו יותר משאר עשירים שבעיר וקודם להם, ואינו יכול לומר שיפרנסהו גבאי צדקה עם שאר העניים.

סעיף ה: זכות למי שנתן כספים לגבאי צדקה בחלוקה

סעיף ה: א. מי שנתן ממון לגבאים לצדקה, אין לו ולא ליורשיו שום כח בהם והקהל יעשו הטוב בעיני אלהים ואדם.

ב. הגה: אבל קודם שצאו ליד גבאי, אם נדר צדקה סתם נותנין לקרוביו העניים, לאומדין דעתו דכוונתו לקרוביו. **ג.** ודוקא אם היו לו קרובים עניים בקצת הנדר, אבל אם היו עשירים אז, והענו, אין נותנין להם.

ד. וכל זה בפוסק צדקה לצדו, אבל אם פוסק צדקה עם בני העיר, על דעת בני העיר נדר והם יעשו מה שירצו [הכל במרדכי בפ"ק דב"ב תשובת מהר"ם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

אדם שנתן מעות לכיס של צדקה

• מרדכי בשם ר"א ממיץ – עניים קרוביו זוכים בזה.

כ"כ הכל בו (סי' פב) בשם רבינו מאיר (תשב"ץ קטן סי' תה) – שאדם שנדר מעות לצדקה יכול ליתנם לקרוביו וכן המעשר יכול ליתנו לקרוביו.

כ"כ הגהות מרדכי – יכול ליתן לעניים קרוביו עד חצי מכל מה שנדר.

• **א.** מיהו הגהות מרדכי בשם תשובת ריב"ם – המפריש מעות לצדקה סתם חייב לחלק לכל עניי העיר בשווה, ואין רשאי לחלקם לקרוביו לבד. כ"כ מרדכי בשם רבנו אברהם, וכן משמע מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש ת' הרמב"ן. כ"פ שו"ע.

ד. הגהות מרדכי (פרק קמא ב"ב סי' תרנט צו ע"א): ודוקא אם הפריש צדקה ופירש לעניי עולם שהוא על דעת בני העיר ויעשו בהם מה שירצו.

ש"ע י"ד – סימן רנ"א

פי האומדנא ועל פיהם הם דנים בהם וכן הולכים בתר אומדנא דעניים.

באר היטב בשם תשובת פנים מאירות (ח"א סימן ק"ג): אדם הניח ממון לצדקה באופן שהקרן יישאר ורק מהרווחים יתנו לעניים, ואחד מיורשיו הגיע לעניות, אפשר לתת לו מהרווחים דודאי דעתו דאם יהיו בניו עניים שיתנו להם, ולא מהקרן אם באו ליד גבאי.

ופת"ש (ה) – באר היטב לא העתיק נכון, דעת פמ"א שמהקרן אסור לתת אף שלא הגיעו לידי הגבאי, ואם הגיעו לגבאי אף מהרווחים אסור לתת.

ב. אבל אם נדר צדקה בסתם ולא גילה בדעתו בשעה שנדר למי רוצה לחלקה, יכול ליתן הכל לעניים קרוביו שכל הנודר על דעת תורה נודר והתורה אמרה ענייך קודמים.

ג. ואם בשעה שנדר, קרוביו היו עשירים, אף שאחר כך הענו – אין להם באותו צדקה אלא כשאר עניים.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

ב. "לומדים דעתו"

ש"ך (ט) בשם תשובת ר"א מזרחי (נג): בכל דיני נדרים והקדשות סומכין על

סעיף ו: יהיו עניים בני ביתך

סעיף ו: יהיו עניים בני ביתך.

כ"כ הרמב"ם ט"ז (ד) ש"ך ועוד פוסקים.

ורבנו יונה – הוסף פירוש נוסף: וגם שיהיו העניים רגילין לביתו ויעמדו שם בלא בושת פנים, ולתת להם רשות בכל אשר לו.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

מסכת אבות (א, ה): יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך.

רש"י פירש – כלומר אל תרבה עבדים ושפחות לשרתך אלא הבא עניים במקומם וישרתוך ותקבל עליהם שכר.

סעיף ז: האכלת רעב קודם לכסותו

סעיף ז: חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום (שלא ימות ברעב – טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ט.): אמר רב הונא: בודקין למזונות ואין בודקין לכסות... **✓** ורוב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין

למזונות

פרש"י: בודקין למזונות – אם בא עני ואמר פרנסוני בודקין שלא יהיה רמאי. ואין בודקין לכסות – בא ערום ואמר כסוני לוקחין כסות מיד.

סעיף זז: איש ואישה שבאו לשאול מזון

סעיף זז: איש ואישה שבאו לשאול מזון, מקדימין אישה לאיש. וכן אם באו לשאול כסות. וכן אם באו יתום ויתומה לינשא, מקדימין להשיא היתומה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כתובות (סז.): תנו רבנן – יתום ויתומה שבאו להתפרנס (ב"י – בין מזון בין כסות) מפרנסין את היתומה ואח"כ מפרנסין את היתום מפני שהאיש דרכו לחזור ואין האישה דרכה לחזור, יתום ויתומה שבאו לינשא משיאין את היתומה ואח"כ משיאין את היתום, מפני שבוסתה של אישה מרובה משל איש. כ"כ הטור – מקדימין האישה לאיש בין להאכילה בין לכסותה מפני שמתביישת לשאול.

קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה והאשה קודמת לאיש לכסות כו' צריך לומר דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר שאז האיש קודם. כ"כ הש"ך.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מקדימין האישה"

ש"ך (יב): לפי שאין דרכה לחזור על הפתחים, ואפי' היא מחזרת עתה על הפתחים מ"מ כיון שאין דרכה בכך יש להקדימה שלא תחזור על הפתחים.

דרך אמונה: ואפי' אין בכיס של צדקה לשניהן נותנין לאשה ואח"כ

ב"י: והא דתנן בסוף הוריות האיש

ש"ע י"ד – סימן רנ"א

בנו, אם מותר לשנות להשיא בו בתו הבוגרת? תשובה: אין יכול לשנות כיון שזיכה לבנו ע"י האב וזכין לאדם שלא בפניו. אלא אם כן הת"ח הוא עני מאד שאי אפשר לו להשיא בתו אלא בממון זה, אז גם על הבן מוטל הדבר אפשר דגם הבן ימחול ויאמר כאילו התקבלתי ואז ודאי מותר לשנות.

וכ' הרמב"ם (ח, טו): האישה קודמת לפדותה משביה. אם היו שניהם בשביה ונתבעו שניהן לדבר עבירה האיש קודם לפדות לפי שאין דרכו לכך.

גובין מבני העיר בשביל האיש (שטמ"ק), ודווקא שהאיש אינו ת"ח אבל ת"ח קודם לאשה (שטמ"ק).

ומשמע דהאשה קודמת לאיש אפי' אם האיש בא קודם, מיהו אם שניהן שווין י"ל שיש להקדים אותו שבא ראשון. וחולה קודם לבריא (מאירי).

ערוך השלחן: ואם האיש מבקש לחם והאשה כסות האיש קודם.

"להשיא יתומה"

פת"ש (ו) בשם בתשובת שבות יעקב (א, ע"ז): נדבן תרם לת"ח להשיא בהם

סעיף ט: סדר קדימה בנתינת צדקה

סעיף ט: א. היו לפנינו עניים הרבה, ואין בכיס לפרנס או לכסות או לפדות את

כולם, מקדים הכהן ללוי, והלוי לישראל, והישראל לחלל, והחלל לשתוקי, והשתוקי לאסופי, והאסופי לממזר, והממזר לנתין, והנתין לגר, והגר לעבד משוחרר.

ב. במה דברים אמורים, בזמן שהם שוים בחכמה, אבל אם היה ממזר ת"ח וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם. (ואפילו חכם לכסות, ועם הארץ להחיות) (חכם קודם). (ואשת חצר, כחצר) (ב"י מהירושלמי). וכל הגדול בחכמה קודם לחבירו.

ג. ואם היה אחד מהם רבו, או אביו, אף על פי שיש שם גדול מהם בחכמה, רבו או אביו שהוא תלמיד חכם, קודם לזה שהוא גדול ממנו.

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

א. הוריות (יג.): מתני' (לעניין צדקה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "וכהן גדול עם הארץ"

ש"ך (ט"ו) בשם ספר באר שבע (דף נ"ג ע"ג): לאו דווקא עם הארץ אלא שאינו שווה בחכמה לממזר.

ש"ך (ט"ז): נראה שבזמן הזה שאין ת"ח אפילו לעניין ליטרא דדהבא (וכדלעיל רמ"ג-ז') כל שכן דאין לדחות פקוח נפש מפניו, ובכל מקרה אותו שלהחיות קודם.

ג. "רבו או אביו שהוא ת"ח"

ש"ך (יז): ולא ידעתי מאין הוציאו זה שאביו צריך להיות ת"ח (כדי להקדימו לגדול ממנו), שדווקא מול רבו מובהק אביו קודם דווקא שהוא ת"ח, אבל לקדם גדול ממנו אין צריך שיהא אביו ת"ח, וכן בדין, דכיון שאינו רבו למה לא יקדים לאביו (והביא לזה ראה ע"ש). ונראה דמ"ש שאביו שהוא ת"ח היינו לומר דבכהאי גוונא קודם אפילו לרבו שגדול בחכמה מאביו.

כ"כ הרמב"ם אלא שהוסיף קצת – והישראל לחלל והחלל לשתוקי והשתוקי לאסופי והאסופי לממזר והממזר לנתין והנתין לגר והגר לעבד משוחרר.

[ירושלמי (הוריות פ"ג ה"ה): לוי קודם לישראל. לוי לאו ישראל הוא? אמר רבי אבין בשעת הדוכן שנינו (שיש מעלה ללוי).

ב"י – משמע שבימנו שאין דוכן אינו קודם לישראל. אבל בתלמודא דידן מדהשמיט זה משמע דס"ל דאין לחלק בין זמן לזמן וכן נראה דעת הפוסקים שלא חילקו.]

ב. הוריות (שם): אימת? בזמן שכולם

שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ – ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

טור – וכל הקודם בחכמה קודם לחבירו.

ג. טור מב"מ (לג.): אם היה אחד מהם רבו או אביו אף על פי שיש שם גדול מהם בחכמה, רבו או אביו שהוא ת"ח קודם לזה שהוא גדול ממנו.

סעיף י: אין בודקים למזונות

סעיף י: מי שבא ואמר: האכילוני, אין בודקין אחריו אם הוא רמאי, אלא מאכילין אותו מיד. היה ערום ובא ואמר: כסוני, בודקין אחריו אם הוא רמאי, ואם

ש"ע י"ד – סימן רנ"א

מכירין אותו מכסין אותו מיד [רמב"ם ז, ו].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ט.): אמר רב הונא: בודקין למזונות ואין בודקין לכסות... ✓ ורב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין למזונות.

פרש"י: בודקין למזונות – אם בא עני ואמר פרנסוני בודקין שלא יהיה רמאי. ואין בודקין לכסות – בא ערום ואמר כסוני לוקחין כסות מיד.

טור: ואם מכירין אותו מכסין אותו מיד לפי כבודו. כ"כ ב"י – פשוט.

ביאור הגר"א (כ): מקור הטור מתוספתא סוף פאה ובירושלמי שם – אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון... בד"א בזמן שאין מכירין אותו אבל בזמן שמכירין אותו אף מכסין אותו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא"

דרך אמונה: דכיון שמצטער מרעב אם ימתין עד שיבדקו אחריו, לכן אין ממתנין ומאכילין אותו מיד (ב"ב ט.).

"בודקים אם הוא רמאי"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום המנהג שמביא העני הסכמה מרבנים שהוא זקוק וראוי לצדקה, וסומכים על זה שאינו רמאי. וכיום שיש הרבה שמזייפים התעודות. צריך הגבאי שבא לפניו עני עם הסמכה לבדוק הדבר, להתקשר לרב הנותן הסמכה לברר על אותו עני. ואם לא בירר והסתבר בדיעבד שהוא רמאי, על הגבאי להחזיר כספי הצדקה מכיסו.

"היה ערום"

דרך אמונה: לאו ערום ממש דאז פשיטא שמכסין אותו, אלא דמיירי שאינו מכוסה לפי כבודו והוא מבוזה בבגדים אלו, אבל אין מצטער מצינה (ריטב"א שם בשם הר"מ וכ"ה ברמ"ה).

"בודקין אחריו שמא רמאי הוא"

דרך אמונה: דכיון שאין מצטער בגופו יכול הוא להמתין, ומה"ט ג"כ אם באו ב' עניים שידוע שהן עניים, א' לאכל וא' לכסות חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום.

סעיף י"א: לתת פתו לעם הארץ

סעיף י"א: רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם הארץ, משום דהיו שני בצורת ומה

שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם, הא לאו הכי חייב להחיותו. אם בא לפנינו מת ברעב, חייב להחיותו אף על פי שהוא ספק אם יחסר לתלמיד חכם אחר כך.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ח.): יתיב רבי וקא מצטער ואמר: אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ.

הריטב"א (ב"ב ח.): מיירי בשנות בצורת שמה שיאכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם, שאם לא כן חייב להחיותו. ואף

בכהאי גוונא אם בא לפנינו מת ברעב חייב להחיותו אף על פי שהוא ספק אם יחסר לתלמיד חכם אח"כ, מיהו אם הוא ודאי שיחסר לתלמיד חכם אין נותנין לעולם לעם הארץ, כדקיימא לן דתלמיד חכם קודם לכל דבר.

סעיף י"ב: שני עניים החייבים בצדקה יכול כל אחד לתת לחברו

סעיף י"ב: א. שני עניים שחייבים ליתן צדקה, יכול כל אחד מהם ליתן צדקה שלו לחבירו.

ב. הגה: ודווקא לדקה, אבל אם חייבים כל אחד קנס לצדקה שצרכו על חיזה דבר, אינם יכולים לתת אחד לחבירו, לאס כן אין כאן קנס [הגהות מרדכי דב"ב].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פ"א (ה, ה): שנים (עניים) שקיבלו שדה באריסות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני. וכ"ה בירושלמי.

הגהות מרדכי (ב"ב תרנ"ז תרנ"ח):

מכאן לשני עניים שחייבים ליתן צדקה, שיכול כל אחד לתת צדקה שלו לחבירו.

ב. ודוקא צדקה גמורה אבל צדקה הבאה מחמת קנס (כגון קנסות שעושין בני העיר על יושבי עירם ע"י תקנותיהם ליתן כך לצדקה) לא יתן כל אחד לחבירו הואיל

ובעבור התקנה קנסו אותם אם יתן כל אחד לחבירו לא ימנע שוב.

סעיף יג: כשצריכים לרכוש רב וש"צ מי קודם

סעיף יג: א. צבור שצריכין לשכור רב ושליח צבור, ואין ספוק בידם ליתן לשניהם, אם הוא רב מובהק ובקי בהוראות ובדינים, הוא קודם. ואם לאו, שליח צבור קודם.

ב. הגה: ואין לפרנס הרב שצעיר מכיס של צדקה, דגנאי הוא לו וגם לצני העיר, אלא יעשו לו סיפוק ממקום אחר (גם זה שם). **ג.** אבל כל יחיד יוכל לשלוח לו מצדקה שלו, שזהו דרך כבוד.

כ"פ שו"ע (או"ח נג-כד): צבור שצריכין לשכור רב ושליח ציבור ואין בידם כדי שכר שניהם, אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה, הוא קודם. ואם לאו, ש"צ קודם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרא"ש בת' (ו, א): ציבור שיש להם ליתן לרב או להשליח ציבור ואין סיפק בידם ליתן לשניהם איזה מהם קודם? אם הוא רב מובהק ובקי בתורה בהוראות ובדינים ת"ת קודם (הרב יעקב יוסף זצ"ל – ודווקא שבקי בהלכה), ואם לאו שליח ציבור עדיף להוציא הרבים ידי חובתו.

ב. ד"מ (ד): תוספתא דנדה (פ"ו ה"ז) – כל הנוטל צדקה נוטל מעשר עני ויש שנוטל מעשר עני ואינו נוטל צדקה, ומיירי לענין חבר עיר, פירוש חכם המתעסק בצרכי צבור מפרנסים אותו נותנים לו מעשר עני בטובה. **ג.** ושולחים לו מחמת דורון וכבוד, אבל אין שולחים לו צדקה מן הכיס, דגנאי הוא לו וגם לבני העיר לפרנס חכם המתעסק בצרכי צבור מן הצדקה.

סעיף יד: לשנות מתלמוד תורה לצורך ההגמון מחשש לפיקוח

נפש

סעיף יד: יכולים לשנות, אפי' מתלמוד תורה, לצורך שלושים פשיטות להגמון

בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות, שאם לא יתפשרו עמו יש כמה עניים שאין להם ליתן, ויכום ופשיטות ערומים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שו"ת הרא"ש (ו, א): יכולין לשנות אפי' מתלמוד תורה לצורך ל' פשיטות להגמון בכל שנה לפי שהוא הצלת נפשות, שאם לא יתפשרו עמו יש כמה עניים שאין להם ליתן ויכום ופשיטות ערומים, הדין עמהם כיון שיש בו הצלת נפשות הוא קודם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הקשה הרש"ל: יכולים לשנות – הרי מסקינן (מגילה ט"ז): גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות? ותידין הפרישה (יג) – התם מיירי שיש אחרים שיכולים להציל הנפשות ולכן אף על פי שהוא מצווה גדולה מי שמקדים להציל נפשות, מ"מ תלמוד תורה קודם הואיל שיש אחרים שיכולין להציל הנפשות. אבל כאן מיירי שאין יכולים לשנות.

שו"ע יו"ד רנ"ב: דין פדיון שבויים וכיצד פודין

אותם, ובו י"ב סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף א: פדיון שבויים קודם לכל

233

סעיף ב: חומרת המעלים עיניו מפדיון שבויים

236

ש"ע יו"ד – סימן רנ"ב

סעיף ג: איחור בפדיון שבויים הרי כאלו שופך דמים 236	סעיף וז: איש או אישה מי קודם 242
סעיף ד: אין פודים שבויים יותר מכדי דמיהם 237	סעיף ט: הוא, אביו, רבו ואמו מי קודם לפדיון 243
סעיף ה: אין מבריחים השבויים 239	סעיף י: אשתו קודמת לו בפדיון 243
סעיף ו: לפדות מי שמכר עצמו לגויים 240	סעיף יא: פודים האדם בנכסיו בעל כרחו 243
סעיף ז: עבד שטבל לשם עבדות פודים אותו 241	סעיף יב: פדיון קרובים 244

הקדמה:

כתב הרמב"ם (פ"ח מהלכות מתנות עניים): המעלים עיניו מפדיון שבויים עובר על לא תאמץ את לבבך, ועל לא תקפוץ את ירך, ועל לא תעמוד על דם רעך, ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. ובטל מצות פתוח תפתח ירך לו, ומצות וחי

אחריך עמך, ואהבת לרעך, והצל לקוחים למות, והרבה דברים כאלו. וכתב מהרי"ק (שורש ז') – דכל רגע שמאחרים אותו לפדות היכא דאפשר להקדים הוי כאילו שופך דמים. (והובא בדרישה א).

סעיף א: פדיון שבויים קודם לכל

סעיף א: א: פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן. ^ב ואין מצוה גדולה

כפדיון שבויים.

^ג הילכך לכל דבר מצוה שגבו מעות בשבילו, יכולים לשנותו לפדיון שבויים. ואפילו אם גבו לצורך בנין בית הכנסת, ואפילו אם קנו העצים והאבנים והקצום לצורך הבנין, שאסור למכרם בשביל מצוה אחרת, מותר למכרם לצורך פדיון שבויים. אבל אם בנאוהו כבר, לא ימכרו אותו.

^ד (ו) ומ"מ הנודר סלע לצדקה, אין פדיון שבוים ככלל ואין לפדות בסלע זו רק מדעת בני העיר [מהרי"ק שורש ז'] כדלקמן סימן רנ"ו סעיף ד').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. טור: פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין מצווה גדולה כפדיון שבויים. כ"פ הרמב"ם (ח, י).

ב. ב"ב (ח:): פדיון שבויים מצווה רבה היא (פירוש גדולה מכל הצדקות). ומפרש בגמרא טעמא: משום דשבי קשה ממות וחרב ורעב משום דכולהו איתנהו ביה. מקשה התוס' (שם: ד"ה פדיון) – והא דאמרין (מגילה כז.) אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה ולא קתני פדיון שבויים? שמא מילתא דפשיטא היא ולא איצטריך למיתני.

ג. ב"ב (ג:): אמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי. איכא דאמרי: משום פשיעותא, ואיכא דאמרי: משום צלויי. מאי בינייהו? איכא בינייהו, דאיכא דוכתא לצלויי.

מקשה הגמרא: כשיש מעות ומונחים לבניין בית הכנסת, מאי? אמר ליה: דילמא מיתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו. כשיש לבנים מזומנים לתת בבנין, מאי? א"ל: זמנין דמתרמי להו פדיון שבויים, מזבני ויהבי להו. אי הכי, אפי' בנו נמי! אמר ליה: דירתיה דאינשי לא מזבני.

כ"פ הרמב"ם (מתנות עניים, ח, יא) והשו"ע – והוסיף: הוא הדין אי אתרמי להו צדקה אחריתי, ופדיון שבויים דנקט לאו דווקא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

(סג) פדיון שבויים קודם כו'.
דרך אמונה: ומי שנשבה ויש לו נכסים ואינו רוצה לפדות עצמו פודין אותו בע"כ מממונו ודוקא בכדי דמיו. והאב חייב לפדות את הבן בכדי דמיו אם יש לו ממון לאב.

הפודה את חברו מן השביה חייב לשלם לו אם יש לו לשלם (הרמ"א), ודווקא כדי דמיו חייב לשלם, אם לא על עסק נפשות (יד אברהם בשם מהרש"ל ועה"ש). וצריך לשלם לו מיד ואם יש לו אח"כ טענה עליו יתבענו לדין ואפי' מנכסי יתומים קטנים נפרעים בזה דאל"כ אין לך אדם שיפדה שום יתום בממונו אבל אם אין לו לשלם אין חייב לאסוף מהציבור לשלם לו. ואם השתדל לפדותו ולא פדהו אין חייב לשלם לו כיון שלא אמר לו. פדיון שבויים שאין בו סכ"נ אכו"ע מצוה רמיא ולא אבני עירם דוקא:

ג. "אפילו נבו לצורך בית הכנסת"

ט"ז (א): מותר לשנותו אפילו למצווה אחרת בלאו פדיון שבויים (כמ"ש או"ח סי' קנ"ג), ולא נקטיה כאן בפדיון

ד. "הנודר סלע לצדקה אין פולין

שבויים בכלל"

והב"ח: חולק על הרמ"א, אבל הש"ך (ב) כתב שעיקר כדברי הרב, עיין שם באריכות.

ש"ך (ג): רק מדעת בני העיר – קשה, מדעת אנשי העיר אפי' לדבר הרשות יכולין לשנות (כדלקמן סימן רנ"ו-ד)? י"ל – דהיינו דווקא בדבר שהוא קבוע (פירוש גביה קבועה), שאם יחסר יחזור ויגבו פעם אחרת. אבל אם אירע מקרה שהוצרכו לגבות לצורך עניים (וגבו לצורך כך) לא ישנו לצורך דבר אחר.

פדיון שבויים בזמנינו

פסקי תשובות (עמ' ת"ד): בימנו שייך דין זה אם תפסוהו מדינות שידוע שלא חסים על הנפש, או העולם התחתון או כנופיות אחרות שיש בדבר פיקוח נפש. מכל מקום ברוב המדינות אין חשש לפיקוח נפש, שאין ביד השבאים להרוג. ולכן אין דינם בכלל פדיון שבויים החשבה מכל הצדקות.

הרב יעקב יוסף זצ"ל – דין שבויים שנתפסו ע"י מחבלים שונה הדבר. השו"ע מדבר שהשבאים רוצים כסף כדי לשחרר השבוי, מה שאין כן במחבלים שחטפו שבוי דורשים מאות או אלפי

שבויים אלא משום סיפא שקנו העצים והקצום.

"אבל אם בנאוהו"

ט"ז (ב): מהרמב"ם משמע שאם לא גמרו הבנין רק התחילו בו דמותר למכור אותו חלק שלא בנאו, ונראה שכל שכן בית המדרש מותר למכור.

למכור ס"ת לצורך פדיון

שבויים

לכאורה כיון שקדושת ס"ת חמורה מקדושת בית הכנסת וכיון דאין מוכרין בית הכנסת לצורך פדיון שבויים כ"ש שאין מוכרין ס"ת. מכל מקום האחרונים חילקו בדבר:

■ הט"ז (ב) – דבר ברור שמוכרין ס"ת לפדיון שבויים אפילו לשאר שבויים וכדעת הב"י (שמה שלא מוכרים בית הכנסת משום שאין דרך למכור בית דירה, ולא בגלל קדושתו, וזה אין שייך בספר תורה).

■ דרישה – מותר (למכור ס"ת שלו) רק לצורך פדיון נפשו, ולא לפדיון שבויים אחרים.

■ והש"ך (א) – היכא דאי אפשר בענין אחר מותר למכור ספר תורה או בית הכנסת אפילו לפדיון שבויים אחרים. כ"מ מהרמב"ם.

ש"ע יו"ד – סימן רנ"ב

- מחבלים הכלואים אצלנו תמורת השבוי, לכן יש איסור בדבר מכמה טעמים :
- (א). אין דינו כפדיון שבויים דמיירי בש"ס ובפוסקים.
- (ב). כשמשחררים מחבלים הם יוצאים חזרה להרוג ולרצות, ואין דוחים נפש בפני נפש.
- (ג). אין פודים שבויים יותר מכדי דמיהם.

סעיף ב: חומרת המעלים עיניו מפדיון שבויים

סעיף ב: המעלים עיניו מפדיון שבויים, עובר על לא תאמץ את לבבך (דברים

טו, ז). ועל לא תקפוץ את ירך (דברים טו, ז). ועל לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט, טז). ועל לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כה, גג). ובטל מצות פתוח תפתח את ירך לו (דברים טו, ח). ומצות וחי אחיך עמך (ויקרא כה, לו). ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח). והצל לקוחים למות (משלי כד, יא). והרבה דברים כאלו [המקור הרמב"ם ח, י].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

"והמעלים עיניו"

דרך אמונה: וכל רגע שמאחר לפדות השבויים היכא דאפשר להקדים, הוי כאילו שופך דמים.

דרך אמונה: וכתבו האחרונים שאין אדם חייב להכניס עצמו בספק סכנת

נפשות כדי להציל חבירו (פת"ש א). ואם רוצה לעשות כן ממידת חסידות או מאהבת חבירו אם המציל אינו ת"ח כמו הניצל מותר לעשות כן אף שאינו חייב, אבל אם שניהן שוין כגון שניהן ת"ח או שניהן ע"ה, וכ"ש אם הניצול פחות ממנו אסור להכניס עצמו אפי' בספק סכנה אף שההצלה ודאי.

סעיף ג: איחור בפדיון שבויים הרי כאילו שופך דמים

סעיף ג: כל רגע שמאחר לפדות השבויים, היכא דאפשר להקדים, הוי כאילו

שופך דמים [המקור מהריק שורש ז].

סעיף ד: אין פודים שבויים יותר מכדי דמיהם

סעיף ד: א אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשבותם.

ב אבל אדם יכול לפדות את עצמו בכל מה שירצה. **ג** וכן לת"ח, או אפילו אינו ת"ח אלא שהוא תלמיד חריף ואפשר שיהיה אדם גדול, פודים אותו בדמים מרובים. **ד** (ואם חשדו כמאחר דמי לו לא, עיין בטור חזן העזר סי' ע"ח).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א גיטין (מה): מתני'. אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן, מפני תיקון העולם.

גמ'. איבעיא להו: האי מפני תיקון העולם – משום דוחקא דצבורא הוא (שלא לדחוק הציבור ולהביאו לעניות), **או דילמא משום דלא ליגרבו ולייתו** טפי?

פרש"י: או דילמא – ימסרו עובדי כוכבים נפשיהו וליגרבו ולייתו טפי מפני שמוכרין אותן ביוקר. ונפקא מינה אם יש לו אב עשיר או קרוב שרוצה לפדותו בדמים הרבה ולא יפילו על הצבור.

(שם): ת"ש: לוי בר דרגא פרקא לברתיה בתליסר אלפי דינרי זהב (אלמא משום דוחקא דציבורא הוא). אמר אביי: ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד?

דילמא שלא ברצון חכמים עבד. ולא אסיקנא.

ב תוס' (כתובות נב): על עצמו לא תקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו.

לפדות ת"ח יותר מכדי דמיו גיטין (נח): ת"ר: מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו: תינוק אחד יש בבית האסורים, יפה עינים וטוב... אמר: מובטחני בו שמורה הוראה בישראל. אמרו: לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה, ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל. ומנו? רבי ישמעאל בן אלישע.

וקשה: הרי אין פודים שבויים יותר מכדי דמיהם? ותירצו תוס' (שם): לפי שהיה מופלג בחכמה א"נ בשעת חורבן הבית לא שייך דלא ליגרבו. כ"ד

ש"ע י"ד – סימן רנ"ב

הרמ"ה הוצא צ"י).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "יותר מכדי דמיהם"

ש"ך (ד): משמע אפי' קרובו אין לפדות ביותר מכדי דמיו מפני תיקון עולם, וכן משמע מדמסיים אבל יכול לפדות את עצמו, משמע דווקא עצמו.

אבל הב"ח פסק – שרשאי לפדות יותר מכדי דמיהם, לבתו וקרוביו וכל אדם, שהרי אין דוחקא דצבורא, וכ"ש לפדות את אשתו.

"מוסרים עצמם"

ש"ך (ה): פירוש כשעתידין לשבות עוד אחרים (פירוש כשישבו שבויים ישתדלו למסור נפשם לשבות דווקא יהודים, כיון שיקבלו ע"ז יותר מדמיהם).

במקום שעומד להריגה האם

פודים יותר מכדי דמיהם

(פת"ש/סק"ד)

תוס' (גיטין נח.): למד מגיטין (מד.) גבי מוכר עצמו ובניו לגויים – כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן. אי נמי משום דמופלג בחכמה היה.

ונחלקו האחרונים:

• אשל אברהם בשם שו"ת נחלה ליהושע – במקום חשש הריגה פודין.

הרשב"א, ר"ן, רא"ש והטור. ועוד תירצו התוס' כיון שהיה בדבר סכנת נפשו.

לפדות אשתו יותר מדמיה

כתובות (נב.): תנו רבנן: נשבית (אשתו), והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה – פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך, רצה – פודה, רצה – אינו פודה, רשב"ג אומר: אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהם, מפני תקון העולם (משמע שאף באשתו אסור). וקשה: הרי אין פודים שבויים יותר מכדי דמיהם?

✓ תירצו התוס' (שם) – שאני אשתו שהיא כגופו (כמו שאת עצמו יכול לפדות יותר מכדי דמיהם ה"ה לאשתו). כ"פ הרמ"ה והרא"ש – שאשתו יכול לפדות יותר מכדי דמיה.

✓ אבל הר"ן – דעת הרי"ף כרשב"ג שאף אשתו אסור לפדות יותר מכדי דמיה. כי היכי דלא ליגרבו. כן דעת הרמב"ם והרשב"א. וכן דעת הר"ן עצמו.

ד. כ"פ בשו"ע (אה"ע עח-ב): אין מחייבים את הבעל לפדות את אשתו יותר על דמיה, אלא כמו שהיא שווה כשאר השבויות (וכדעת הריף והרמב"ם). (וי"א לאשטו כגופו דמי, ויכול לפדות ככל אקר לו. כלעת טור והרא"ק נקם

ש"ע י"ד – סימן רנ"ב

ששוה למכור בשוק כעבד. אף שכיום אין מוכרים עבדים ישער לפי מה שמוכרים בישמעאל.

• בתשובת רדב"ז (החדשות סימן מ') – כדי דמיהן שנפדים שבויים עובדי כוכבים ולא כעבד הנמכר בשוק.

פת"ש (ה) בשם הרדב"ז (א, מ): בזמנינו פודים השבויים אף יותר מכדי דמיהם. וסמכו על אחד מד' טעמים:

א). גם בין הגויים יש הפודים בערך שאנו פודים (ואין הטעם דלא לגרבו).

ב). שמא השבוי ת"ח או יהיה בעתיד ת"ח.

ג). בשבוי קטן יש לחוש שיעבירו אותו על דתו.

ד). בדרך כלל כופים השבויים לחלל שבת ומייסרים אותם עד מות.

• ובתשובת יד אליהו (מ"ג) – אפילו עומד להריגה אין פודין. דלא קי"ל כתירוצ' ראשון של התוס'. כ"כ תושבת מהר"ם לובלין

ובתשובת כנסת יחזקאל (ל"ח): תירוצ' התוס' משום סכנת נפשות לא שייך אלא לטעם משום דוחקא דצבורא, אבל לטעמא דלא לגרבי הסברא להיפך שירצו להרוג את השבויים כדי שיפדו יותר מכדי דמיהם וגם יגרבו וירצו להרוג. ואם כן לפי הרמב"ם וש"ע שפסקו הטעם דלא לגרבי, לא פודים אף בסכנת נפשות.

מהו שיעור כדי דמיהם? (פת"ש

ה)

• תשובת מהר"ם לובלין (טו) – כפי מה

סעיף ה: אין מבריחים השבויים

סעיף ה: אין מבריחים השבויים, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידים עולם עליהם ומרבים בשמירתם.

דליכא אלא חד.

פרש"י: דליכא אלא חד – שבוי. תנא קמא חייש לתיקון העולם כולו שמא יקצפו על השבויים העתידים לבוא ויתנום בשלשלאות. ורשב"ג לא חייש אלא אם כן יש שבויים אחרים עמו

❖ שורשי הלכה (המקורות)

גיטין (מה.): מתני'. ✓ אין מבריחים את השבויין, מפני תיקון העולם. רשב"ג אומר: מפני תקנת השבויין.

ובגמ': מאי בינייהו איכא בינייהו

ש"ע י"ד – סימן רנ"ב

בורח ואין לו לחוש על שאר השבויים אשר יושבים שם. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

(פ) שלא יהיו האויבים כו'.

דרך אמונה: ואפי' אין שם אלא שבוי אחד חוששין שיכבידו העול על השבויים שישבו אח"כ (ש"ך).

אין בולעין דינרי זהב במלחמה להצילן מיד הגוים מפני סכ"נ, שאם יוודע להגוים יבקעו כריסם של כל השבויים לבקש שם דינרי זהב (תוספתא גיטין פ"ג ה"ב וכפ"י מצפה שמואל בשם רד"ל).

שמה יקצפו השבאים לייסרם ביסורין. ופסק הרמב"ם (בפירוש המשנה) – הלכה כת"ק. כ"פ בפ"ח ממתנות עניים (ה"ב).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין מברחים"

דרך אמונה: ואין מברחים את השבויים להשתדל לעזור להם לברוח דרך ערמה, וכן אין משיאין להן עצה שיברחו.

פת"ש (ו) בשם תשובת חוות יאיר (סי' רי"ג) – ופשוט דכל יחיד שיכול לברוח

סעיף ו: לפדות מי שמכר עצמו לגויים

סעיף ו: א. מי שמכר עצמו לעובד כוכבים (לעבדים לגוים), או שלוח מהם ושבחו אותו בהלואתו, פעם ראשונה ושניה – פודים אותו, שלישית – אין פודים אותו. אבל פודים את הבנים לאחר מיתת אביהם (שלא יטמעו בין הגוים), [רמב"ם ח, ג]. ואם בקשו להרגו, פודין אותו מיד, אפילו אחר כמה פעמים (דבמקום סכ"נ לא קנסוהו).

ב. (ו) ושביו שהמיר אפילו למאווה אחת, כגון אוכל נבלות להכעיס, אסור לפדותו. [טור] (ועיין לעיל ריש סימן רנ"א).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. גיטין (מו:): מתני'. המוכר את עצמו ואת בנו לעובדי כוכבים – אין פודין אותו, אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן.

גמ'. אמר רב אסי: והוא שמכר ושנה ושילש. ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי, אתא לקמיה דרבי אמי, אמר ליה: פירקן (פדני), אמר ליה, תנן: המוכר עצמו ואת בנו לעובדי כוכבים

ש"ע יו"ד – סימן רנ"ב

לעיל רנ"א – א: מי שהוא עבריין במזיד על אחת מכל מצות האמורות בתורה ולא עשה תשובה – אינו חייב להחיותו ולא להלוותו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "או שלוח מהן ושב ואתן"

דרך אמונה: בשביה לעבדים או אסרוהו בבית הסוהר עד שיפרע החוב. שלישית אין פודין אותן – דניכר שעושה כן כדי שיפדוהו וקנסיה ליה.

"אבל פודים את הבנים לאחר מות אביהם"

ש"ך (ו): כל עוד אביהם חי ליכא למיחש לקלקולא דהבנים, לפי שאביהם שומר עליהם (רש"י). משמע כל שאי אפשר שישמור אותן פודים אותן מיד. ב. "אוכל נבלות להכעיס"

ט"ז (ה): נתבאר בסי' רנ"א דאפי' בשביל פעם אחת שעשה כן להכעיס הוה מומר שלא להחיותו ולפדותו.

– אין פודין אותו, אבל פודין את הבנים משום קלקולא, וכ"ש הכא דאיכא קטלא (שפודים אותו).

פרש"י: ללודאי – אומה שאוכלין בני אדם. משום קלקולא – שלא יוטמעו בעובדי כוכבים וילמדו ממעשיהם ובחיי אביהן ליכא למיחש להכי דמנטר להון אבוהון.

שם: הנהו בני בי מיכסי דיזפי (שלוו) זוזי מעובדי כוכבים ולא הוה להו למפרעינהו, אתו וקא גרבי להו, ולא פדה אותו רב הונא כיון שעשה כן כבר ג"פ (משמע דבלא זה היה פודהו).

ב. גיטין (מז): אמרו לי' רבנן לר' אמי: האי ישראל מומר הוא, דקא חזו ליה דקאכיל נבילות וטריפות! אמר להו: אימא לתיאבון הוא דקאכיל. אמרו ליה: והא זמנין דאיכא היתירא ואיסורא קמיה, ושביק היתירא ואכיל איסורא! א"ל: זיל, לא קא שבקי לי דאפרקינג. כ"פ הטור.

סעיף ז: עבד שטבל לשם עבדות פודים אותו

סעיף ז: עבד שנשבה, הואיל וטבל לשם עבדות וקבל עליו מצות, פודים אותו

בישראל שנשבה [לשון הרמב"ם שם ח, יד].

גיטין (לז): קסבר רשב"ג – כשם

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ש"ע יו"ד – סימן רנ"ב

"בישראל שנשבה"

דרך אמונה: ומ"מ אם יש ישראל ועבד לפנינו (ישראל קודם), ואפי' גר ועבד גר קודם. ועבד משוחרר קודם לשאינו משוחרר.

שמצווה לפדות את בני חורין, כך מצווה לפדות את העבדים. כ"פ הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"הואיל וטבל"**

דרך אמונה: וגם מל וחייב במצות כאשה וה"ה שפחה שטבלה וקבלה עליה מצוות.

סעיף זז: איש או אישה מי קודם

סעיף זז: א. פודים האישה קודם האיש, ואם רגילין במשכב זכור, פודין האיש

קודם.

ב. (ואם קניהם רואים לטבוע צנהר (פירוש שהם בסכנת טביעה), הכלת האיש קודם).
[ב"י וכן משמע סוף הוריות].

להצלה) אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא. כ"כ הש"ך (רנא סקי"א).
ט"ז (ו): ונ"ל הטעם שאיש חייב טפי במצות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

פת"ש (ו) בשם בשאילת יעבץ (א, ח): גוי אלם שבא לקחת שני ילדים, זכר ונקבה להעבירם על דת, ואפשר לפדות אחד מהם, הזכר קודם, שאם להציל גופו הוא קודם, כ"ש להצלת נפשו. ואף שהאישה תיטמע זרעה עדיין ישראל, אין לחוש לזרעה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הוריות (יג.): מתני'. האיש קודם לאשה – להחיות ולהשיב אבדה, והאשה קודמת לאיש – לכסות ולהוציא מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים בקלקלה – האיש קודם לאשה. לפי שהאשה דרכה לכן והאיש אין דרכו לכך.
פרש"י: עומדים בקלקלה – האיש למשכב זכור.

ב"י: להחיות – היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא (שהאיש קודם

סעיף ט: הוא, אביו, רבו ואמו מי קודם לפדיון

סעיף ט: הוא ואביו ורבו בשבי, הוא קודם לרבו, ורבו קודם לאביו, אמו קודמת

לכולם. (וע"ל סימן רמ"ב סעיף ל"ד).

סכנת נפשות אבל אם יש סכנת נפשות
חייו קודמין לשל אמו.

שו"ע (יו"ד רמב-לד): היה אביו ורבו
עומדים בבית השבי, פודה את רבו
ואח"כ פודה את אביו. ואם היה אביו
תלמיד חכם, פודה את אביו ואחר כך
פודה את רבו.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

הוריות (יג.): ת"ר: היה הוא ואביו
ורבו בשבי – הוא קודם לרבו, ורבו
קודם לאביו, אמו קודמת לכולם.
פרש"י: אמו קודמת לכולם – דאית לה
זילותא טפי.

ש"ך (י): ומשמע דאין בשביה זו משום

סעיף י: אשתו קודמת לו בפדיון

סעיף י: אם איש ואשתו שבויים, אשתו קודמת לו. ובית דין יורדין לנכסיו ופודים

אותה, ואפילו עומד וצווח: אל תפדוה מנכסי, אין שומעין לו [המקור: הגהות מרדכי
כתובות].

סעיף יא: פודים האדם בנכסיו בעל כרחו

סעיף יא: מי שנשבה ויש לו נכסים ואינו רוצה לפדות עצמו, פודים אותו בעל

כרחו [המקור: המרדכי (ב"ק' נט) שפסק הר"מ (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג סי' לט)].

סעיף יב: פדיון קרובים

סעיף יב: א. האב חייב לפדות את הבן, אי אית ליה לאב ולית ליה לבן.

ב. הגה: וה"ה קרוב אחר, קרוב קרוב קודם, ללא כל הימנו שיעשירו עמם ויטילו קרוביהם על האכזר (מרדכי פ' השוכר).

ג. הפודה חבירו מן השביה – חייב לשלם לו אם אית ליה לשלם, ולא אמרינן דהוא מזכירא ארי מנכסי חבירו (מרדכי פ' הכונס ופ' דייני גזירות ות' מהרי"ו סי' קמ"ח קמ"ט וב"י בשם מ"כ). ואריך לשלם לו מיד, ולא יוכל למימר אני ציית לך דין. ואם אית ליה אח"כ טענה עליו יתבענו לדין, דכלא זה אין אדם פודה את חבירו (מהרי"ו סי' קמ"ט וכ"כ הב"י).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פסק ר"מ (בפרק הפועלים סי' שסז):

האב חייב לפדות בנו כשיש לו ואין לבן, דלא כל הימנו שיעשיר עצמו ויפיל בנו על הציבור.

ב. ולא יהא אלא אחר קרוב קרוב קודם כדמשמע בפ"ק דקידושין (כא:):

ג. ב"י: מצאתי כתוב (שו"ת מהר"י ווייל

סי' קמח קמט): מי שפדה אשת חבירו, כשיש לבעל ממון – חייב לשלם לפודה, וישבע כמה הוציא ויטול (דומיא דרועה שקידם ברועים ובמקלות להציל הבהמות (ב"מ צג:)) שמקבל מה שהוציא).

ומה שאמר הבעל אנא ציית לך לדין (פ' שב"ד יפסוק לנו), נראה כיון דדינא

חרוץ ופשוט הוא שמחוייב לפרוע אין לפודה לירד עמו לדין, אלא זה יפרע מיד ואם יש לאחר דין עליו יתבענו לדין.

כ"כ המרדכי (ב"ק סי' נח) – הפודה חבירו מן השביה חייב לשלם לו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "קרוב קרוב קודם"

פת"ש (ח) בשם בתשובת פרח מטה אהרן (ח"ב סימן צ"ח): צריך כל קרוב לתת לפי הממון שלו, ואם קרוב אחד נתן יותר אין יכול לתבוע מקרוב האחר.

ג. "אריך לשלם מיד"

ש"ך (יג): ונפרעים בזה אפי' מנכסי יתומים קטנים (אף דקי"ל אין נזקקין

שו"ע יו"ד – סימן רנ"ב

באר היטב (ח) בשם מהר"ם מלובלין (טז): אחד נתפס ע"י הגויים בטענה שזינה עם גויה, אע"פ שמן הדין אין פודין אותו אבל מחמת שלא יהא חילול השם יש לפדותו עד כדי דמיו, ואם בקשו להרגו מחויבים מן הדין לפדותו. ופת"ש (י) – באר היטב לא העתיק דברי מהר"ם כדת. דבכדי דמיו מחויבים מן הדין לפדותו אף אם אין מבקשים להרגו (מכמה טעמים). אבל יותר מכדי דמיו אין פודים אף שרוצים להרגו. והבית חילל – התיר אם מבקשים להורגו אף יותר מכדי דמיו.

לנכסי יתומים כדאיתא בחו"מ ק"י, שם טעמו שאין מקבלים עדות אלא בפני בעל דין, ויתומים קטנים כשלא בפניהם דמי, אבל כאן א"צ לקבלת עדות כיון דמדאורייתא מחוייב להציל, ועוד שאם צריך להמתין למעותיו עד שיגדלו היתומים אין לך אדם שמציל שום יתום בממונו. כ"כ מהרי"ו ס"ס קמ"ח.

הרדב"ז (ב, קס"ג): מי שחייב ממון לגויים או כסף גולגולת ואין לו לפרוע חייבים לפרוע בשבילו שהוא בכלל פדיון שבויים (שיש חשש שיהרגו אותו). אלא שצריך לדעת בודאי שאין ידו משגת.

שו"ע יו"ד רנ"ג: דין מי הוא הראוי ליטול צדקה,

ובו י"ב סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף א' 4: האם דירה נחשב לממון שלא יכול לקבל מהצדקה 250
סעיף ב' 2: בזמן הזה צריך קרן כדי שיתפרנס 250
סעיף ג' 3: מוכר קרקעותיו בזמן שלא יפסיד 251

סעיף א' 1: מתי מותר ליטול מהצדקה 246
סעיף א' 2: מי שהולך לדרך לקבץ צדקה עד מתי נוטל 247
סעיף א' 3: כשיש לו הרבה והוא עליו כחוב 247

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

סעיף ט: עני שלא רוצה ליטול
מהצדקה 258
סעיף י: עשיר קמצן שמרעיב עצמו
אין משגיחים עליו 259
סעיף יא: תלמיד חכם עני שלא
רוצה לקבל מהצדקה 259
סעיף יב: עני שקיבל צדקה אין
בעלי חובות גובים ממנו 260

סעיף ה: מי שפרנס יתום או אחר
בתוך ביתו ומבקש החזר ההוצאות
254
סעיף ו: גבו לעני או לשבוי ונותר
255
סעיף ז: גבו לפדיון שבוי או
ליתומה להשיאה ומתו 256
סעיף זו: חיוב עני לתת צדקה
257

סעיף א:1 מתי מותר ליטול מהצדקה

סעיף א חלק 1: ^אמי שיש לו מזון שתי סעודות – לא יטול מהתמחוי. מזון י"ד
סעודות – לא יטול מהקופה. ואם יש לו ר' זון ואינו נושא ונותן בהם, או שיש לו חמשים
זון והוא נושא ונותן בהם – לא יטול צדקה.

^בואם יש לו ר' זון חסר דינר ואינו נושא ונותן בהם, אפילו נותנים לו אלף זון בבת
אחת, הרי זה יטול...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אפאה (ח, ז): מי שיש לו מזון שתי
סעודות לא יטול מן התמחוי מזון ארבע
עשרה סעודות לא יטול מן הקופה.
פירש הב"י – תמחוי מתחלק בכל יום
ולפיכך אם יש לו מזון שתי סעודות
שהוא מזון יום אחד – לא יטול
מהתמחוי. וקופה מתחלקת מערב שבת
לערב שבת ולפיכך מי שיש לו מזון
י"ד סעודות שהוא מזון שבוע אחד לא

יטול ממנה.

טור – ה"ה שלא נוטל מהצדקה.

פאה (ח, ט): מי שיש לו חמשים זון
והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול.
ופירש הרמב"ם – חמשים זון שנושא
ונותן בהם הם במקום מאתים שאינו
נושא ונותן בהם.
כ"כ המרדכי (פ"ק דכ"ב תק) בשם רבינו
אפרים ובשם אור זרוע – דגם אם נוטל
בצדקה הוא גוזל את העניים דבעל

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

גבאים מאכל מבעלי בתים ומחלקים לעניים ב' סעודות ליום, מיום ליום. בשבת נותנים לו מזון ג' סעודות (פרישה).

ב.

"200 זוז"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: 200 זוז הוא בערך \$ 3,000 לשנה לכל נפש במשפחה (אגרות משה).

הבית שנתן לו, לא יתן לעניים אחרים.

ב. פאה (ח, ח): היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"תמחוי"

ט"ז (א): קערה גדולה היא וגובין בה

סעיף א2: מי שהולך לדרך לקבץ צדקה עד מתי נוטל

סעיף א חלק 2: ג. ומי שהולך מציתו ונוסע מעיר לעיר לקבץ, כל הדרך שהיה בדעתו ליסע כשהלך מציתו, נקרא פעם אחת. ואפילו נתנו לו ר' זוז בעיר אחת יכול לקבל יותר, ומכאן ואילך חסור (מרדכי פ"ק דב"ב בשם א"ז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

- וגיסו ה"ר שלמה כהן – כל זמן שלא יחזור לביתו הוי כפעם אחת.
- ג. ואור זרוע (שם סי' טו) – נראה שעד מקום שחשב להרחיק הוי כפעם אחת.

אדם שהוא נודד לאסוף צדקה ונתנו לו מאתים זוז האם צריך לחזור לביתו (במרדכי, תקא)?

- רבינו יהודה – צריך להפסיק לאסוף צדקה ויש לו לחזור לביתו, הואיל ויש לו כבר 200 זוז.

סעיף א3: כשיש לו הרבה והוא עליו כחוב

סעיף א חלק 3: א. אם יש לו הרבה והוא עליו כחוב (ר"ל שחייב לאחרים – ש"ך) או שממושכן לכתובת אשתו (שעשה על זה אפותיקי לכתובת אשתו), הרי זה יטול.

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

ואם יש לו בית וכלי בית הרבה, ואין לו ר' זוז, הרי זה יטול, ואין צריך למכור כלי ביתו ואפי' הם של כסף וזהב.

ב. במה דברים אמורים, בכלי אכילה ושתייה ומלבוש ומצעות וכיוצא בהן, אבל מגרדה או עלי שהם של כסף – מוכרם, ולא יטול מהצדקה.

ג. והא דאין מחייבים אותו למכור כלי תשמישו של כסף וזהב, דוקא כל זמן שאינו צריך ליטול מהקופה אלא נוטל בסתר מיחידים. אבל אם בא ליטול מהקופה של צדקה, לא יתנו לו עד שימכור כליו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ח, ח): היו לו (נכסים אבל הם) ממושכנים לבעל חובו או לכתובת אשתו הרי זה יטול, ואין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

שם: מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול.

רמב"ם – אפילו היו לו כלי כסף וזהב כגון כוסות וצלחות אינו חייב למכרן. כתובות (סח.): תניא היה משתמש בכלי זהב, ישתמש בכלי כסף, בכלי כסף ישתמש בכלי נחושת הרי שחייב למכור?

אמר רב זביד לא קשיא הא במטה ושלחן, הא בכוסות וקערות. מאי שנא כוסות וקערות דלא דאמר מאיסי לי מטה ושלחן נמי? אמר לא

מקבל עילואי. אמר רבא בריה דרבה במחרישא דכספא.

רב פפא אמר לא קשיא כאן קודם שיבא לידי גיבוי (שלוקח לפני שיש לו 200 זוז, לא מחייבים אותו למכור) כאן לאחר שיבא לידי גיבוי (שנטל כשהיה לו 200 זוז וב"ד כופים אותו להחזיר, מחייבים אותו למכור).

ב. ופסק הרמב"ם (פ"ט מהלכות מתנות עניים הי"ד) במה דברים אמורים בכלי אכילה ושתייה ומלבוש ומצעות וכיוצא בהן, אבל אם היו כלי כסף וכלי זהב כגון מגרדה או עלי וכיוצא בהן מוכרין ולוקח פחותין מהן.

ג. והרי"ף פירש אחרת, לפני גיבוי או לאחריו – כל זמן שאינו נוטל אלא בצינעא אין מחייבין אותו למכור כלי תשמישו אבל אם הוצרך ליטול מן הגיבוי של קופה של צדקה אין נותנין לו אלא לאחר שימכור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"וכלי בית"

דרך אמונה: אפי' הרבה כגון כלי שבת וכלי רגל ושיוין הרבה יותר מר' וזו.

"כלי כסף וכלי זהב"

דרך אמונה: ואם יש לו מאותו המין גם כלי כסף וגם כלי זהב כיון שא"צ לשניהם צריך למכור הכלי זהב שהרי הורגל להשתמש גם בכלי כסף (תלמידי רבנו יונה בשטמ"ק).

"אין מחייבין אותו"

דרך אמונה: דכיון שרגיל להשתמש בהן אם יטלו ממנו זה יחסר לו והוי בכלל די מחסורו (כתובות סח.).

ב.

"מגרדה או עלי"

הב"ח: שלחן ומנורה וכיוצא בהן שאין גופו ממש נהנה מהן מחייבין אותו למכור.

רא"ש בשם ר"ת: אם לאחר שכבר נטל נזדמנו לו כלים הללו (פי' כגון שנפלו לו בירושא או במציאה) אין מחייבין אותו למכור.

ט"ז (ד): עלי – ולא נקרא כלי אכילה לפי שאין מקרבין העלי לפניו בשעת אכילה.

האם צריך למכור חסכנות

בבנק (פסקי תשובות דף תי"ב)

שערי צדק (ה, לה): אם יש לו חסכונות המיועדות לכל צרה שתבוא – לא יטול מהצדקה עד שימכור אותם.

חלקת יעקב (יו"ד קל"ז) – ואם החסכונות מיועדים לצורך מסוים (כגון נישואי בניו) יטול מהצדקה וא"צ למוכרם.

האם צריך למכור בית דירתו

משנה ראשונה (פאה ח, ח) – אם יש לו דירה גדולה, צריך למכור ולקנות דירה קטנה יותר.

אבל שבט הלוי (ב, קכ"ה) – אין חייב למכור בית מגוריו אף שהוא גדול.

ג.

"נוטל בסתר"

סיכום: מה חייב למכור ומתי (פסקי תשובות):

- אם נוטל מיחידים בסתר:

כלים שאינם שימוש הגוף, כגון חנוכייה או פמוטים מזהב וכיו"ב, צריך למכור. אבל כלי תשמישו, ואפילו יש לו צלחת מזהב שאוכל ממנה אין חייב למכור.

- ואם נוטל מקופת הצדקה או מחזר על הפתחים צריך למכור אף כלי תשמישו היקרים ולקנות זולים יותר.

סעיף א: 4: האם דירה נחשב לממון שלא יכול לקבל מהצדקה

סעיף א חלק 4: *הגה: וכן במקום לאיכא תקנה שלא ליתן צדקה למי שיש

לו דבר קלוב, אין חושבין לו בית דירה וכלי תשמישין [מרדכי ריש פ"ק דב"ק].^ב וכל מי שהוא עשיר, אסור ליתן לבניו, אף על פי שהם גדולים, אם הם סמוכים על שולחן אביהם (שהרי מתפרנסים מאביהם) [מרדכי פ"ק דב"מ].^ג וכל זה דרך צדקה, אבל דרך דורון וכבוד יכול לקבל אדם, כדלמרינן הרווא ליהנות יהנה כאלו^ד. [מרדכי מהגהות דב"ק].

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

הרב יעקב יוסף זצ"ל: דבר קצוב כגון שיש לו פנסיה או משכורת או קצבאות מביטוח לאומי שמספיק לפרנסתו לא יטול מהצדקה. כ"כ

ערוך השולחן ותשובות והנהגות.

פסקי תשובות – מכל מקום אם יש לו הוצאות מיוחדות (נשואי בניו, הוצאות רפואיות וכיו"ב) יכול ליטול מהצדקה.

סעיף ב: בזמן הזה צריך קרן כדי שיתפרנס

סעיף ב: יש אומרים שלא נאמרו השיעורים הללו אלא בימיהם, אבל בזמן הזה

יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי שיתפרנס הוא ובניו ביתו מהריות. ודברים של טעם הם.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

טור: וי"א שכל אלו השיעורים לא נאמרו אלא בימיהם [שהיה להם קופה ותמחוי והיו מחלקין מעשר עני בכל שנה והיו נוטלין לקט שכחה ופאה לפיכך שיערו שמי שיש לו ר' וזו לא

יטול לפי שיכול לעבור בהן שנה ולשנה הבאה יהיה לו במה שיהיה. אבל האידנא שאין כל זה, יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי להתפרנס מן הריות. כ"כ סמ"ק (סוף סי' רמח). אגרות משה: קרן כדי להתפרנס – כיום

הוא כ 3,000 \$ לשנה לכל נפש.

סעיף ג: מוכר קרקעותיו בזמן שלא יפסיד

סעיף ג: א. מי שהיו לו קרקעות ואם ימכרם בימות הגשמים ימכרם בזול, ואם

יניחם עד ימות החמה מוכרן בשווין, אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהם, ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה (ל' הרמב"ם פ"ט מהל' מ"ע דין י"ז).

ב. (ויס' אומרים ש'אין מאכילין אותו רק עד שיכול למכור קרקעותיו בחלי דמיהן) (שם כפירוש הרי"ף).

ג. היו שאר האדם לוקחים ביוקר והוא אינו מוצא מי שיקח ממנו אלא בזול, מפני שהוא דחוק וטרוד, אין מחייבים אותו למכור אלא אוכל מעשר עני והולך עד שימכור בשווה וידעו הכל שאינו דחוק למכור [שם לפי גרסת הרי"ף].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ק (ז.): תניא הרי שהיו לו בתים שדות וכרמים (שווים 200 זוז, שאינו יכול ליטול מהצדקה), ואינו מוצא למכרן – מאכילין אותו מעשר עני עד מחצה (נותנים לו עד מאה זוז ממעשר עני, שהם מחצית ממאתיים זוז, וימכור את רכושו במחיר זול. וכיון שלעולם לא יוזלו קרקעות ובתים ביותר ממחצית שוויים (שהם מאה זוז), הרי יהיה בידו מאתיים זוז).

האופנים:

א). והוי בה מר: היכי דמי? אי אוזל ארעתא דכולי עלמא ודידיה נמי זל

בהדיהו (שכל הקרקעות של כולם הוזלו) אפילו טובא נמי ליספי ליה, דהא זול דכולי עלמא נמי (שערך הקרקעות אינם 200 זוז, א"כ מגיע לו מהצדקה אף יותר ממאה כדין עני)?

ב). אלא דאוקיר (פ' לא הוזלו) ארעתא דכולי עלמא, ודידיה איידי דעייל ונפיק אוזוי זל ארעיה (כיון שרואים אותו שהוא לחוץ, שנכנס ויוצא כדי להשיג כסף, אינם מוכנים לשלם אלא פחות ממאתים) אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה (אף כדי מחצה לא ראוי לתת לו, כי באמת יש לו מאתיים, והוא אינו עני)?

[כתב התוס' – טעמו שהוא גרם לעצמו

שו"ע י"ד – סימן רנ"ג

דחוק – כ"כ התוס'. ורי"ו – פירש עד שימצא למכור בחצי דמיהם (ג). לא צריכא דביומי ניסן יקרא ארעתא וכו' והאי הואיל ואיצטריכו ליה זוזי [זבן] השתא עד פלגא אורחיה למיזל וכו' כ"כ הטור.

● **והרמב"ם** מי שהיו לו בתים וכו':

א. ואם מוכרן בימות הגשמים מוכרן בזול ואם הניחן עד ימות החמה מוכרן בשוויהן, אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה.

ג. היו שאר האדם לוקחין ביותר והוא אינו מוצא שיקחו ממנו אלא בזול מפני שהוא דחוק וטרוד – אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני והולך עד שימכור בשוה וידעו הכל שאינו דחוק למכור.

נ **ב"י**: רמב"ם גורס כהרי"ף באופן ב' "אידי דעייל ונפיק אזוזי זל אפילו טובא נמי ליספו ליה":

ב. אלא שלהרי"ף – מאכילין אותו מעשר עני עד שימצא מי שיקנה אותם בחצי דמיהם. **כ"פ הרמ"א**.

● **ולרמב"ם** – מאכילין אותו עד חצי דמי הקרקעות. **כ"פ שו"ע א.**

ועוד שהרמב"ם השמיט אופן א' משום

ופשע דלא הוי ליה למיעל ולמיפק אזוזי, אבל אם לא פשע אפילו שוות יותר ממאתים זוז יכול ליטול קודם שימכור בפחות משוויין).

(ג). ואמר מר לא צריכא דביומי ניסן יקרא ארעתא (של כולם שאז חורשים וזורעים) וביומי תשרי זל ארעתא. דכולי עלמא נטרי עד ניסן ומזבני (שהמחירים יעלו) וזה הואיל וצריך לכסף מוכר עכשיו (שהמחיר זול) – נותנים לו עד חצי (100), לפי שיותר ממחצית אין דרך המחיר לרדת.

גרסאות הראשונים

● **רש"י** – גורס כמו הגמרא שלנו.

● **והרי"ף** (שם ב. לפי פירוש התוס') גורס – היכי דמי? (מיירי שהקרקע שווה הרבה מעל 200 זוז. ועד מחצה היינו עד שימצא מי שיקנה אותם לכל הפחות בחצי דמיהם) **א.** אי דזל ארעתא דכולי עלמא ודיליה נמי זל בהדיהו (פירוש אפילו הוזול כ"כ שאפילו במחצה לא יתנו לו). אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה (כיון דזיל ארעתא דכולי עלמא ושוות 200 זוז אף לפי הזול).

ג. ב. ואי דאייקור ארעתא דכולי עלמא ודיליה אידי דעייל ונפיק אזוזי זל ארעיה (פירוש אפילו שמוצא שיקנו טפי ממחצה) אפילו טובא נמי ליספו ליה (עד שימצא למכור בשוויין, דמה שאין מוצא למכור בשוויין לפי שרואין אותו שהוא

דמילתא דפשיטא היא.]

ג. "לוקחים ביוקר"

ש"ך (ז): אבל אם הוזלו קרקעות של כולם ויכול למכרם ב 200 זוז לפי הזול צריך למכרן ולא יטול מהצדקה, טור ופוסקים.

"אין מחייבים אותו למכור"

ש"ך (ח): כ"ד הרמב"ם, אבל דעת התוס' ורבינו ירוחם וסמ"ג כגירסת הרי"ף – שאין משגיחין ליתן עד דמי חצי הקרקעות או לא, אלא רואין אם יכול למכור בימות הגשמים בחצי דמיהן אין מאכילין אותו אבל אם לא יוכל למכרן בחצי דמיהן מאכילין אותו ואין משגיחין לראות כמה יתנו לו. וכ"כ הרמ"א כאן.

רבנו ירוחם בשם הר"ר יונה: כי אמרינן דמאכילין אותו עד מחצה דמיהן שישוו בימות החמה אין מאכילין אותו הרבה ביום א' אלא דבר יום ביומו כדי פרנסתו עד חצי דמיהן. והובא בש"ך (ה).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ולכן מי שיש לו מניות בבורסה ומחירן ירד. ממתנים לו עד שיעלה המחיר ויטול בינתיים מהצדקה.

מכל מקום כיון שאינו דומה ממש לקרקעות שהם ודאי יעלו בקיץ מה שאין כן במניות, צריך לשאול מומחה אם יש תחזית שיעלה ימתין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הקדמה: שו"ע פסק כהרמב"ם שגורס כהרי"ף למעט כמה שינויים.

וכתב הש"ך: דמיירי בעשיר שאף אם ימכרם לפי הזול יהא לו שיעור ר' זוז דאילו אין שווין אף לפי הזול ר' זוז לכ"ע נותנין לו אפי' אלף זוז בבת אחת דהא הו"ל עני (תוס' בדעת הרי"ף).

והוסיף הטור: אבל אם הוזלו כל הקרקעות אף של אחרים אפי' אם הוזלו שאינם שוים כחצי דמיהן אם יכול למכרן שיהיה לו ר' זוז לפי הזול צריך למכרן ולא יטול מהצדקה.

א. "שהיו לו קרקעות"

ש"ך (ו): אבל ביתו אין מחייבין אותו למכור. וכ"כ ב"י בשם הרמ"ה והרא"ש וכ"כ התוספות והמרדכי.

"בימי הגשמים ימכרם בזול"

ש"ך (ה): כיון שאין לו מעות ר' זוז ויצטרך עכשיו בימות הגשמים למכור בזול – אין מחייבין אותו למכור, אלא מתפרנס מן הצדקה עד חצי דמי הקרקעות, ואין משגיחין לראות בכמה הוא מוזל עכשיו אלא בין מעט בין הרבה מאכילין אותו עד מחצה לפי שעד מחצה הדרך להוזיל ולא יותר.

סעיף ד: בעל הבית בדרך שכלו לו מעותיו

סעיף ד: בעל הבית ההולך ממקום למקום וכלו מעותיו בדרך ואין לו מה יאכל, יטול צדקה, וכשיחזור לביתו אינו חייב (לשלם) (דהוה ליה כעני והעשיר דאינו חייב לשלם) (טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

פאה (ה, ד): בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני (כיון שבדרך אין לו) – יטול, וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר' אליעזר. ✓ וחכמים אומרים עני היה באותה שעה (ולכן א"צ לשלם).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

שו"ת חוט המשולש (יז): ואם העשיר יכול להלוות או להשיג בדרך אחרת לא יטול מהצדקה. לפי זה בימנו שיש כרטיס אשראי לא יטול מהצדקה, שהרי יכול למשוך כספים, אלא אם כן נמצא במקום שאין כספומט.

סעיף ה: מי שפרנס יתום או אחר בתוך ביתו ומבקש החזר

ההוצאות

סעיף ה: א. מי שפירנס יתום, והיה מכווין למצווה, וכשהגדיל תבע ממנו מה

שפרנסו – פטור. הגה: אפילו היה לו ליתום באותה שעה, אם לא שפירש שדרך הלואה פרנסו.

ב. ודוקא יתום, אבל אחר (לא יתום), אפילו בסתם, נמי אמרינן שדרך הלואה עשה מאחר שיש לו נכסים (תא"ו). ועיין בחושן המשפט סימן ר"ץ סעיף כ"ה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ספר התרומות (שער סה ח"ב סי'

ב) בשם תשובות הרי"ף (ח"א סי' קט"ז): הון יתום ויתומה בתוך ביתו אין לו עליהם שום תביעה [כ"פ שו"ע], ואפילו

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

ב. רבינו ירוחם: ואם פרנס בעל הבית אדם אחר שהיו לו נכסים או קרקעות אפילו ביד אחר – חייב לשלם אם חברו תובע. כ"פ הרמ"א, והש"ך.

יש להם, אם לא שכתב שבתורת הלואה זן אותם, אבל בסתם לא [כ"פ הרמ"א].

סעיף ו: גבו לעני או לשבוי ונותר

סעיף ו: עני שנבדל לו להשלים לו די מחסורו והותירו על מה שצריך – המותר שלו. ואם גבו לעניים, סתם, והותירו – ישמרו לעניים אחרים. וכן מותר שבוי, לאותו שבוי. ואם גבו לשבויים, סתם, והותירו, ישמרו אותם לשבויים אחרים. וכן מותר המת, ליורשיו. מותר המתים, למתים. ואם ראו הפרנסים שיש צורך שעה ורצו לשנות, הרשות בידם [מקור: שקלים ב, ה. כ"פ הרמב"ם מתנות עניים ט, יח].

המעות מיד ואין ממתינין לה עד שתנשא, ואם תמות יחזרו המעות ואפי' תפסו היורשים מוציאין מידם, אבל אם נשאת היתומה ואח"כ מתה המעות ליורשיה.

"מותר שלו".

דרך אמונה: אבל העני עצמו יכול לשנות כרצונו כגון שנתנו לו מעות ליקח חלוק יכול ליקח טלית וכן אם נתנו לו מעות או אוכלין לסעודת פורים יכול לעשות בזה מה שירצה (או"ח סי' תרצ"ד ס"ב). ויש מחמירין שהעני לא ישנה מדעת הנותן (מ"ב סי' רמ"ב סק"ד).

"ומותר עניים"

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הרי המותר שלו"

דרך אמונה: דכבר זכה בו (וכנ"ל הי"ג דאפי' אלף נותנין לו כאחת יטול וזה נקרא כאחת). ודווקא אם נתנו לו צרכיו ונותר, אבל אם מת העני לפני שנתנו לו, וכן אם גבו לפדיון שבוי ומת, או המיר קודם שנפדה, או שפדוהו מן השמים, וכן אם התנדבו מעות ליתומה להשיאה ומתה קודם שנשאת – בכל אלו אין המעות ליורשים של העני דאדעתא דהכי לא נתנו המעות. ולכן אם אפשר להחזיר המעות לנותנים מחזירין, ואם א"א יתנו למצוה אחרת כזו. אבל כ"ז שהיא חיה נותנין לה

ש"ע יו"ד – סימן רנ"ג

מצוי אצלו שם ממון אחר לפדות עצמו
בו אף על פי שיש לו ממון במקום אחר
פטור שאין לך פדיון שבויים גדול מזה.
ודוקא שהיה ממון של פדיון שבויים
סתם אבל אם היה של פדיון שבויים
ידועים חייב (חו"מ סי' רצ"ב ס"ט
ובסמ"ע).

דרך אמונה: דהיינו שלא גבו לצורך
עני מיוחד רק סתם לצורך עניים, אז
המותר שומרים עבור עניים אחרים
שיבואו (יו"ד רנ"ג, ו).

דרך אמונה: מי שהופקד אצלו ממון
של פדיון שבויים ובאו עליו אנשים
ונתן להם להציל עצמו: אם לא היה

סעיף ז: גבו לפדיון שבוי או ליתומה להשיאה ומתו

סעיף ז: א. מעות שגבו לפדיון שבוי, ומת קודם שנפדה, יש מי שאומר – שהם
של יורשיו. ויש מי שאומר – שלא זכו בהם יורשיו, ולזה הדעת נוטה בזמן הזה,
דאמדינן דעתייהו שלא התגברו על דעת כך. והוא הדין לנשבע (פי נטמן ונאבד, כי בא
השמש (בראשית כח, יא), תירגם יונתן טמעת שמשא) השבוי בין העובדי כוכבים קודם
שנפדה. **ב.** הגה: ועיין בחו"מ סוף סימן רפ"ג.

ג. והוא הדין אם נדר א' ליתומה מעות להשיאה, ומתה, ללא זכו בהם יורשים.
[המקור: מרדכי פ' אף על פי בשם ה"ר חיים והרא"ש כלל כ'], **ד.** ומיהו כל זמן שהיה
חיה הם של היתומה ולריך לתת לה מיד, ואין ממתנינים עד נקואיה. ואם מתה
המעות חוזרין. ועיין בחושן משפט סימן רנ"ג סעיף י"ו דיט חולקין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מעות שגבו לפדיון שבוי,

והשבוי מת לפני הפדיון

• רשב"א (בתשובה ד, נה) – הוא של
יורשיו, ממתניתין דשקלים דמשעת
גוביינא זכה לו הגבאי. כ"כ ד"מ (*ג)

בשם ראבי"ה (תקצ"ב). כ"פ שו"ע בשם
"יש מי שאומר"

• אבל רא"ש (בתשובה לב, ו) – לא
זכו היורשים, הא דמי מותר שבוי
לאותו שבוי היינו היכא שנעשית

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

מאתיים זה לנדונייתא, חייבים לתת לה מעכשיו.

הגה: ויש חולקים באלו הדינים וסבירא להו דאם אמר ליתן להשיאה ומתה לא זכו בהם יורשיה. וכנ"ל עיקר.

פת"ש (ד): ויש חולקים – ובתשובת מהריב"ל (ב, ס"ז) מסיים דאפילו תפסו יורשי היתומה מפקינן מיניה דלא מצי למימר קים לי כראבי"ה (דס"ל שנותנים לה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"שהם של יורשים"**

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ואם התנו לפני הגביה שעודף הכסף יישאר לעניים אחרים, מהני.

המצווה ונשאר מהמעות. אבל בנדון זה שנשמעה בין הגוים ודאי לא זכתה במעות שהתנדבו לפדיונה ולא יזכו בניה אחריה, דאדעתא דהכי לא התנדבו. כ"פ שו"ע בשם "ויש מי שאומר"

ב. שו"ע (חו"מ רפג-ג): לאה נשבת ואמה קבצה מעות לפדיונה, ואחר כך שמעה שהמירה ונטמעה בין העובדי כוכבים, אם אי אפשר להחזיר לכל אחד מה שנתן יהיה הקרן קיים לפדיון שבויים. ואם יתכן לפדות באחרית הימים אותה שבוייה, תפדה בהם (ועיין ביו"ד סימן רנ"ג סעיף ו', ת' הרא"ש).

ד. שו"ע (חו"מ רנג-ט"ז): האומר: תנו

סעיף ז': חיוב עני לתת צדקה

סעיף ז': עני שנתן פרוטה לצדקה, מקבלין ממנו. ואם לא נתן, אין מחייבין אותו ליתן. נתנו לו בגדים חדשים והחזיר הישנים, מקבלין ממנו. ואם לא החזיר, אין מחייבים אותו [המקור: הרמב"ם בפ"ט מהלכות מתנות עניים הי"ט].

שאין לו פרנסתו דודאי אינו חייב ליתן צדקה עד שיהיה לו פרנסתו, כדלעיל סי' רנ"א ס"ג בהג"ה. ולעיל ר"ס רמ"ח מיירי ביש לו פרנסתו.

"פרוטה לתמחוי"

דרך אמונה: ובתוספתא הגירסא

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

עני שנתן: נחלקו האחרונים לעניין חיוב העני בצדקה: לפי הב"ח – כל עני חייב לתת צדקה, אלא שאם לא נתן אין מחייבים אותו ליתן (כדלעיל ר"ס רמ"ח). והש"ך (יא) – הכא מיירי בעני

פרוסה לתמחוי.

"אין מחייבין אותו"

דרך אמונה: ומיירי שאין לו פרנסתו וכבר נתן שלישית השקל לשנה, ולכן אין חייב יותר, ומ"מ אם נתן מקבלין ממנו.

"את השחקין"

דרך אמונה: היינו שהשתמש בהן כמה שנים עד שנעשו שחקין ואין ראויין לו יותר והחזירן להן, מקבלין ממנו וימכרוהו או ישתמשו בו לצורך אחרים. וכן אם בתחילה כשנתנו לו החדשים נתן להם את הישנים שהיה לבוש בהן.

סעיף ט: עני שלא רוצה ליטול מהצדקה

סעיף ט: עני שאינו רוצה ליקח צדקה, מערימים ונותנין לו לשם מתנה או לשם

הלוואה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כתובות (סז:): ת"ר אין לו ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה –

• ר"מ אומר – נותנין לו לשם הלוואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה.

• וחכמים אומרים – נותנין לו לשם מתנה [תחילה מציעים לו לשם מתנה לא רצה] וחוזרין ונותנין לו לשם הלוואה.

• רבי שמעון אומר – אומרים לו הבא משכון וטול כדי שתזוה דעתו עליו [שיאמר דעתם לחזור ולגבות ממני הואיל ותבעוני משכון אין זו אלא הלוואה ויטול בלא בושת].

להלכה:

• הטור – פסק כחמים וכו"ש, לשם מתנה או לשם הלוואה

• ✓ והרמב"ם (בפ"ז מהלכות מתנות עניים (ה"ט) סתם וכתב : מערימין ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלוואה [נראה שתלה הדבר בדעת הגבאים לראות באיזה ענין יקבל העני יותר ברצון בדרך הלוואה או בדרך מתנה].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שאינו רוצה ליקח צדקה"

דרך אמונה: מחמת צניעותו או מחמת בושה (מאירי).
לשם מתנה – דרך כבוד כאילו אינו מן הצדקה (טור).

"או לשם הלוואה"

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

אומרים לו הבא משכון וטול כדי שיהא בטוח שיחזרו ליפרע ממנו ולא יתבייש ליטול (מאירי מהגמ').

אם הוא ירא אלקים אמיתי אף שאינו ת"ח ואינו רוצה לקבל צדקה מתעסקין לסחור לו סחורה שקונים לו סחורה בזול וקונים ממנו סחורתו ביוקר (עה"ש).

דרך אמונה: בתחילה מנסים ליתן לו לשם מתנה (כתובות ז:), ואם אינו רוצה נותנים לו לשם הלוואה ואח"כ מוחלים לו ואין תובעין ממנו אח"כ (שטמ"ק), אך אם יפרע מעצמו יפרע ואם לאו אין חוששים (מאירי מהגמ'). ואם חוששין שיבין שזה הערמה ולא ירצה ליטול אם יודעים שיש לו משכון

סעיף י': עשיר קמצן שמרעיב עצמו אין משגיחים עליו

סעיף י': עשיר המרעיב עצמו, ועינו צרה בממונו שלא יאכל ממנו (מחמת קמצנותו

ומרעיב עצמו), אין משגיחין בו.

להתפרנס ממלאכה ואינו עושה כן, אין חיוב לתת לו צדקה. כ"כ ספר חסידים ועוד פוסקים. והני מילי עני עצמו אבל לאשתו וילדיו יש לתת להם כדי צרכיהם.

מכל מקום אם אינו עוסק במלאכה כיון שעוסק בתורה מקבל מהקופה.

"אין משגיחין בו"

דרך אמונה: דכתיב די מחסורו אשר יחסר לו ולא כשאין חסר לו ואם ימות ימות (הר"ן).

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

כתובות (ז:): ת"ר: יש לו ואינו רוצה להתפרנס – נותנין לו לשום מתנה וחוזרין ונפרעין הימנו לאחר מיתה, דברי ר' יהודה.

✓ **וחכ"א:** יש לו ואינו רוצה להתפרנס – אין נזקקין לו. כ"פ הרמב"ם.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

שו"ת מהרשד"ם (יו"ד קס"ז): המרעיב עצמו – בכלל זה אף מי שיכול

סעיף י"א: תלמיד חכם עני שלא רוצה לקבל מהצדקה

סעיף י"א: תלמיד חכם חייבים לתת לו לפי כבודו. ואם אינו רוצה לקבל,

ש"ע י"ד – סימן רנ"ג

מתעסקין לסחור לו סחורה, שקונים לו סחורה בזול וקונים ממנו סחורתו ביוקר. ואם יודע להתעסק בפרקמטיא, מלוין לו מעות לסחור בהם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ת"ח) איקלע לבבל בעא מינייהו עיסקא (סחורה, להשתכר למחצית שכר) ולא יהבו ליה מזוני...

ב"י – אלמא אי ידע למעבד עיסקא יהבינן ליה עיסקא דהיינו סחורה להשתכר למחצית שכר.

פסחים (נג:): אמר רבי יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה... ועוד גמרות שם.

ביצה (לב:): שבתאי בר מרינוס (שהיה

סעיף יב: עני שקיבל צדקה אין בעלי חובות גובים ממנו

סעיף יב: א. מי שצריך לבריות ושט אחר פרנסתו ונתנו לו צדקה, אין בעלי

חובות יכולים להפרע ממה שגבה בצדקה.

ב. הגה: אם לא שכתוב בקבולו שחייב לאחרים, לאז נתנו לו אדעתא דהכי קיטלם [כך משמע מהגהות מרדכי דב"ב].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

האם בעלי חובות גובים מהצדקה שקיבל העני?

א. מרדכי (בפ"ק דב"ב סי' תצז): מי שהיו נושין בו מנה ונתנו לו צדקה 200 זו, ועכשיו תבעו הנושה, והלה משיב לא רחמו עלי אלא כדי לפרנס בני ביתו:

ב. אבי העזרי – פטרו, דתניא בתוספתא דפאה (פ"ד הט"ז) מעשר עני

אין פורעין ממנו מלווה וחוב. כ"פ הגהות מרדכי.

• ורבינו שמחה – חייבו, שצדקה אינה אלא כמתנה בעלמא, ונכנסיו אחראים לחוב אלא אם כן נתנו לו בפירוש על מנת שלא יהא לפלוני בעל חובך כלום.

ב. הגהות מרדכי (שם תרנ"ט): נראה לי כאבי העזרי. שלא נתנו לו אלא שיוכל לפרנס אשתו ובניו. כמו אותם שנושאים כתבי קיבוץ (כתב הסכמה) וכתוב בהם שיש להם טיפול אישה

שו"ע יו"ד – סימן רנ"ג

ובנים. ואפילו אם תמצי לומר שזה יתן מדעתו לבע"ח אשתו ובניו יעכבו על ידו. /והרמ"א – הבין שאם כתוב בקבוצו שחייב לאחרים, דאז נתנו לו אדעתא דהכי שישלם. והגר"א – פסק שאפשר לגבות החוב מצדקה. כ"פ דרך אמונה בשם החזון איש.

שו"ע יו"ד רנ"ד: שלא לקבל צדקה מן העובדי

כוכבים, ובו ב סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

- סעיף א: אסור ליטול צדקה מהגויים 261
 סעיף ב: שר ששלח ממון לישראל לצדקה 262

סעיף א: אסור ליטול צדקה מהגויים

סעיף א: אסור לישראל ליטול צדקה מן העובדי כוכבים בפרהסיא. ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל, ואינו יכול ליטלה מעובדי כוכבים בצינעא, הרי זה מותר.

בצינעא וקא מבזי נפשיה בפרהסיא אבל לא אפשר ליה, חיותיה הוא. פרש"י: אוכלי דבר אחר – מקבלי צדקה מן הגוים דהוי חילול השם. וכן פירשו התוספות, הרי"ף, הרמב"ם, והרא"ש.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (כו:): אמר רב נחמן אוכלי דבר אחר פסולים לעדות, הני מילי בפרהסיא אבל בצינעא לא. ובפרהסיא נמי לא אמרן אלא דאפשר לאיתזוני

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הרב יעקב יוסף צו"ל: דייק שבט הלוי מהתוס' שאם הגוי נותן לא לשם שמים (למצווה) אלא למטרה אחרת מותר. לפי זה הסיוע שארצות הברית נותנת לישראל מותר לקבלו, כיון שאינו לשם לשמים אלא לשם

אינטרסים שיש להם באזור. וכן קצבאות שמעבירים הנאצים למשפחות הניצולים מהשוואה מותר לקבל לפי שנותנים לטהר שמם. וכן גוי שנותן כסף לבניית בית חולים או לישיבות מותר כיון שנותן שיתפרסם שהוא נדבן (ולכן מקפידים לרשום שם הנדבן).

סעיף ב: שר ששלח ממון לישראל לצדקה

סעיף ב: א. שר עובד כוכבים ששלח ממון לישראל לצדקה, אין מחזירין אותו משום שלום מלכות, אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי נכרים בסתר, כדי שלא ישמע השר.

ב. הגה: וי"א דיעשה בהן מה שראה לו המושל [כך משמע מפירוש רש"י ותוספות מעובדא דאימיה דשבור מלכא].

ג. וכל זה דווקא כשנותנין מעות לצדקה, אבל אם מנדבין דבר לצית הכנסת, מקבלים מהם (בית יוסף בשם התוספות סימן רנ"ט בשם מ"כ). **ד.** אבל לא מן המומר (ג"ז שם). ועיין לקמן סי' רנ"ט סעיף ד'.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. בבא בתרא (י:): איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה 400 דינרי לקמיה דרבי אמי, ולא קבלינהו. שדרינהו קמיה דרבא וקבלינהו, שמע רבי אמי איקפד אמר "ביבוש קצירה תשברנה" (ישעיה כז יא), כלומר כשיכלה זכות שביד אומות העולם וייבש לחלוחית

מעשה צדקה שלהם אז ישברו. ורבא משום שלום מלכות, ורבי אמי נמי משום שלום מלכות? דאיבעי למיפלגינהו לעניי אומות העולם, ורבא נמי לעניי אומות העולם יהבינהו, ורבי אמי דאיקפד הוא דלא סיימוה קמיה (דר' אמי דלעניי עובדי כוכבים חלקן).

ג. ערכין (ו:): שעזרק (גוי היה) טייעא

שו"ע יו"ד – סימן רנ"ד

קצירה אלא כשהעובד כוכבים מכוון דווקא לעניי ישראל, אבל כשאין כוונתו רק לישראל אלא הוא מצד טבעו רחמן על כל הפושט יד – אין לו זכות.)

ב. "יעשה בהם מה שצווה המושל"

הקשה הט"ז (ג): תימה, הרי מהגמרא משמע שאם שלחו מעות, שאפשר ליתנם לגויים, אסור ליתן לישראל, שהרי יודעים הגויים שנותנים צדקה אף לגויים ולא הוי גניבת דעת. וקשה איך הרמ"א פסק במעות לעשות מה שצווה המושל?

והש"ך (ג) – גם הי"א מודו דאם שלחן סתם יינתן לעניי עובדי כוכבים. אלא דכאן מיירי שהמושל צוה כך וכך יעשה, משום שאסור לגנוב דעת הבריות.

ג. "דבר לבית הכנסת"

קול אריה (או"ח יד): ולכן מותר לקבל מהגויים כסף לבניית בית הכנסת או לאחזקת בית הכנסת. וכן לבניית בתי חולים וכיו"ב.

ד. "אכל לא מהמומר"

ש"ך (ה): ובתשובת מבי"ט נראה שמקבלין מן המומר (לאפוקי הרמ"א), שכתב – אף על גב דאמרינן אדם כי יקריב מכם להוציא את המומר, היינו בקרבן ודמי ליה, אבל בהקדש מקבלין.

אינדב שרגא לבי כנישתא דרב יהודה, שנייה רחבא ואיקפד רבא....

תוס': אף על גב דלא היה משום שלום מלכות, התם טעמא משום דהוי כמו קרבן (ואמרינן בנזיר סב. 'איש איש' לרבות גוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל). כ"כ הט"ז (ד)..

[ובהג"א [פ"ק דב"ב] כתבו טעם בדבר מפני שהצדקה מכפרת על כן אין מקבלין מהן אבל נדרים ונדבות אין באין לכפר].

ד. שו"ע (יו"ד רנט-ד): עובד כוכבים שהתנדב מנורה או דבר אחר לבית הכנסת, מקבלים ממנו. והוא שיאמר: בדעת ישראל הפרשתי אותה. ואם לא אמר כן, טעון גניזה. (ועיין לעיל סי' רנ"ד).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ינתן לעניי גויים"

ש"ך (ב): אבל לא לעניי ישראל משום דכתיב ביבוש קצירה תשברנה.

ט"ז (ב): הקשה הדרישה – ברישא התירו לקבל בצינעא ולא איכפת לן במה שיהיה לעובד כוכבים זכות בזה? וי"ל שיחיד המקבל כיון שהוא נהנה מותר אבל גבאי שאין לו הנאה אסור לגרום זכות לעובד כוכבים בשביל הנאת אחרים.

(ותימה, איך נתיר לו להאריך הגלות בשביל הנאתו? ונראה לי שאין שייך ביבוש

בראשית אין דינו כגוי לפי בניין ציון.
ולכן לספרדים יש להקל ע"פ מרן, אבל
האשכנזים מחמירים כהרמ"א.

כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל – שכ"ד
הרמב"ם ושו"ע, וכ"ד רוב הפוסקים,
ועוד שיתכן יחזור בתשובה בזכות
הנדבה. ועוד שאם מאמין במעשה

שו"ע יו"ד רנ"ה: להרוזיק מקבלתה, ובו ב' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

סעיף א: ירחיק עצמו מהצדקה 264
סעיף ב: מי שאינו צריך ונוטל מהצדקה 265

סעיף א: ירחיק עצמו מהצדקה

סעיף א:^א לעולם ירחיק אדם עצמו מהצדקה ויגלגל עצמו בצער, שלא יצטרך
לבריות. וכן צוו חכמים: עשה שבתך חול, ואל תצטרך לבריות.^ב ואפילו היה חכם
מכובד והעני, יעסוק באומנות ואפי' באומנות מנוולת, ואל יצטרך לבריות.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

^בשם (ק"ג): אמר ליה רב לרב כהנא:
פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא,
ולא תימא כהנא אנא, וגברא רבא אנא.

^אפסחים (ק"ב): אמר רבי עקיבא: עשה
שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

סעיף ב: מי שאינו צריך ונוטל מהצדקה

סעיף ב: א. כל מי שאינו צריך ליטול מהצדקה ומרמה העם ונוטל, אינו מת עד

שיצטרך לבריות.

ב. וכל מי שצריך ליטול ואינו יכול לחיות אלא אם כן יטול, כגון זקן או חולה או בעל יסורין, ומגיס דעתו ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים ומתחייב בנפשו ואין לו בצערו אלא עונות וחטאים.

ג. וכל מי שצריך ליטול ומצער עצמו ודוחק את השעה וחי חי צער כדי שלא יטריח על הצבור, אינו מת עד שיפרנס אחרים, ועליו הכתוב אומר: ברוך הגבר אשר יבטח בה' (ירמיה יז, ז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. פאה (ח, ט): כל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות.

ג. וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, ועליו הכתוב אומר (ירמיהו יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו.

ב. ירושלמי: כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל ה"ז שופך דמים ואסור לרחם עליו.

לכאורה משמע שחולק על הבללי? ונאמרו בזה ג' תירוצים:

- הר"ש תירץ – הירושלמי מיירי שאין יכול להספיק במעשה ידיו ומספק עצמו בחיים רעים, וזה אסור. ומתניתין במספק ע"י שדוחק עצמו במלאכה קודם שיתפרנס מאחרים, וזו מעלה. כ"כ המרדכי.

- והב"י לפי הרמב"ם – הירושלמי מיירי בשאינו יכול לחיות אלא אם יטול ומשום הכי קרי ליה שופך דמים, ומתניתין בשיכול לחיות אף על פי שלא יטול אלא שהם חיי צער.

- ובסמ"ג – הירושלמי מיירי כגון זקן או חולה או בעל יסורים או יש לו בנות רבות ואינו יכול להשיאן ולפרנסן אלא אם כן יטול. כ"כ סמ"ק.

שו"ע יו"ד רנ"ו: קופה ותמחוי היאך נגבים

ובתזוזלקים, ובו ו' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

- סעיף א: קופה ותמחוי, גבאים נאמנים 267
 סעיף ב: חיוב לחלק מזונות בליל התענית 268
 סעיף ג: בכמה אנשים קופה ותמחוי נגבים ומתחלקים 269
 סעיף ד: אופן הגבייה לצדקה 269
 סעיף ה: כמה ישב בעיר להתחייב בצדקה 272
 סעיף ו: מי שפסק צדקה בעיר אחרת 273

קופה, תמחוי

עני ועני סכום שיספיק לו למזונותיו לשבעה ימים.

ב). "תמחוי", והוא כינוי לקערת צדקה, שהיו הגבאים מחלקים ממנה יום יום אוכל לעניים אורחים, הנודדים ממקום למקום. גבאי התמחוי היו מחזרים בכל בוקר על הבתים ואוספים כל מיני מאכל או נדבות כסף, כדי לספק את צרכי האוכל לתמחוי.

ב"חכ"א (כלל קמז סעיף ד) מובא – שבזמן הזה אין נוהגים בקופה ובתמחוי, אבל מעמידים גבאי צדקה שידקדקו על כל עני ליתן לו את הצריך לו.

"קופה" – סל שלתוכו היו אוספים כספי צדקה ומתוכו היו מחלקים צדקה לעניים; "תמחוי" – קערה מחולקת לתאים שנותנים בהם תבשילים שונים וממנה היו מחלקים מזון לעניים.

בימי התנאים היו בכל קהילה וקהילה בישראל שני מוסדות צדקה:

א). "קופה", שגבאיה היו מחזרים על הציבור מידי שבוע בשבוע וגובים מכל אחד ואחד סכום הקצוב עליו. "קופה" היינו סל גדול שהיו הגבאים אוספים לתוכו את הכספים. מקופה זו היו הגבאים מחלקים מעות צדקה לעניים העיר בכל ערב שבת, והיו נותנים לכל

סעיף א: קופה ותמחוי, גבאים נאמנים

סעיף א: כל עיר שיש בה ישראל, חייבים להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים, שיהיו מחזרים לגבות מכל אחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו.

ב: והם מחלקים המעות מערב שבת לערב שבת ונותנים לכל עני מה שיספיק לו לשבעה ימים, וזו היא הנקראת קופה. וכן מעמידים גבאים שלוקחים בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת ומיני מאכל או פירות או מעות ממי שמתנדב לפי שעה, ומחלקין את הגבוי לערב בין העניים, ונותנים ממנו לכל עני פרנסת יומו וזהו הנקרא תמחוי.

ג: מעולם לא ראינו ולא שמענו קהל מישראל שאין להם קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שלא נהנו בו.

ד: הגה: ולכן מי שיש לו מזון שצעה ימים – לא יקח מן הקופה ומי שיש לו מזון יום אחד – לא יקח מן התמחוי, כמו שנתבאר לעיל סימן רנ"ג.

ה: ולריכים הגבאים שיהיו נאמנים וחכמים וידקדקו על העניים שלא יהיו רמאים. וכל שהגבאי אינו נאמן, אסור ליתן צדקה על ידו [הכל מטור].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א: תוספתא (ב"מ יא, כג): כופין בני העיר זה את זה לבנות להן בית הכנסת ולקנות להן ספר תורה ונביאים.

✓מרדכי (בפ"ק ב"ב סי' תעח) בשם מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקיח): הוא הדין להכניס אורחים ולחלק להם צדקה שכופים זה את זה.

ב: ב"ב (ח): תמחוי – בכל יום, קופה

– מערב שבת לערב שבת, תמחוי – לעניי עולם, קופה – לעניי העיר.

ג: רמב"ם (ט, מתנות עניים, ג): מעולם

לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להם קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו, והמנהג הפשוט היום שיהיו

ש"ע י"ד – סימן רנ"ו

גבאי הקופה מחזרין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת.

ד. פאה (ח, ז): מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי מזון ארבע עשרה סעודות לא יטול מן הקופה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מחזרים לגבות"

פת"ש (א) בשם תשובת יד אליהו (נ"ד): צריך לעמוד מפני הגובה צדקה בשעה שהולך וגובה מאיש לאיש כמו מפני כל עושי מצווה. אכן אם זה הגובה מקבל שכר על טרחתו אינו בכלל זה. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

ה.

"נאמנים וחכמים"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: וצריך שני מעלות בגבאי: חכם שידוע היטב הלכות צדקה, ובנוסף נאמן שאינן מרמה. אדם רחמן מדי לא מתאים להיות גבי צדקה, שאם יבואו לפניו רמאים ויבכו, ישבר לבו ויתן לה. אופן בחירת הגבאים ע"י בחירות ולפי רוב דעות (כמ"ש שו"ע חו"מ קסג-א).

"שלא היו רמאים"

הטור: חוץ מי שביקש שיאכילהו שאין מדקדקים אחריו. כ"פ הש"ך (ב).

סעיף ב: חיוב לחלק מזונות בליל התענית

סעיף ב: בתענית מחלקים מזונות לעניים. וכל תענית שאכלו העם ולנו ולא

חלקו צדקה לעניים – הרי אלו כשופכי דמים. במה דברים אמורים, כשלא נתנו להם הפת והפיירות, אבל אם אחרו המעות או החטים אינם כשופכי דמים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (לה.): אמר רבי אלעזר אמר רבי יצחק כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים... והני מילי בריפתא ותמרי אבל בוזי חטי ושערי לית לן בה.

פרש"י: רגילין היו בלילי תענית

לעשות צדקה והיו עיני העניים נשואות לכך ואם ילינו נמצאו עניים רעבים שנשענו על כך. והני מילי – במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי דבר המוכן לאכול, אבל זוזי וחטי ושערי לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה

ולית לן בה עד למחר. כ"כ הש"ך.

סעיף ג: בכמה אנשים קופה ותמחוי נגבים ומתחלקים

סעיף ג: הקופה אינה נגבית בפחות משנים, שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים. אבל לאחר שנגבית, אחד נאמן עליה להיות גזבר. וכן יכולים למנות שני אחים להיות גזברים.

ואינה מתחלקת אלא בשלשה, לפי שהוא כדיני ממונות לעיין על כל עני ועני כמה ראוי ליתן לו. ותמחוי, כמו שמתחלקת בשלשה כך אינה נגבת אלא בשלשה, לפי שאינו דבר קצוב וצריכים לעיין על כל אחד ואחד כמה ראוי שיתן.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ב (ח:): תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, נגבית בשנים – שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה – כדיני ממונות (שצריך ב"ד של ג'). תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה, שגבויה וחלוקה שוים.

כ' הרי"ף והרא"ש – הקופה דבר קצוב הוא על כל אחד ואין הגבאין מוסיפין ולא גורעין לכך נגבה רק בשנים. אבל

תמחוי אין דבר קצוב אלא לפי צורך השעה הוא נגבה לעניי עולם, וצריכים לקצוב על כל אחד ואחד כפי הראוי לו, ונמצא שהוא כדיני ממונות לפיכך צריך שלשה.

(שם): שררותא הוא דלא עבדי הא הימוני מהימן. מסייע לרבי חנינא דאמר מעשה ומינה רבי שני אחים על הקופה. ופירש רש"י – הא הימוני מהימן יחיד להיות גזבר. שני אחים – לגבי הימנותא כחד דמו. כ"פ הרמב"ם.

סעיף ד: אופן הגבייה לצדקה

סעיף ד:^א התמחוי נגבית בכל יום, והקופה מערב שבת לערב שבת. התמחוי לעניי עולם, והקופה לעניי אותה העיר בלבד. רשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי,

ותמחוי קופה, ^בולשנותם לכל מה שירצו מצרכי צבור, ואף על פי שלא התנו כן בשעה שגבו.

^גואם היה במדינה חכם גדול שהכל גובים על דעתו, והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה, ה"ז יכול לשנותו לכל מה שיראה לו מצרכי צבור.

^דהגה: וה"ה לגבאי הממונה מצני העיר (שיכול לשנות ממצות צדקה). [מהרי"ק שורש ה']. וה"ה ביחיד שהתנדב לדקה ונתנה לגבאי (הממונה על הציבור, דכיון שנתנה לו על דעת כן נתן שאם ירצה ישנה). [ב"י בשם הר"ן ומהר"ם ורא"ש ומהרי"ק].

^האבל אם מינה בעלמו גבאים (ונתן להם מצות לעניים), אין צני העיר יכולים לשנותה, ללא על דעתו התנדב. ^ווכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני (דכיון שאמר לעניי העיר מיד זכו בה אותם עניים והוי כאלו בא הממון לידם), אין להם לשנות אפילו לתלמוד תורה. [כן משמע במהרי"ו סי' נ"ו].

^וצני העיר שמינו גבאי ונתפרדה החצילה ונפרדו זה מזה, ועדיין מעות לדקה ביד הגבאי, אם היה רשות ביד הגבאי בתחלה לעשות מה שיראה, גם עתה יעשה מה שיראה. ואם בתחלה הוכרך לימלך צני העיר, גם עכשיו יעשה כן. ואם ח"א לימלך, או שאינו יכולין להסוות דעתם, יעשה הגבאי מה שיראה ובלבד שיעשה בו דבר מלוא. [המקור: מהרי"ק שורש קכ"ג] וע"ל סימן רנ"ט סעיף ז'.

פרש"י: לעשות קופה תמחוי – לחלק לעניי עולם אם ירבו עליהן.

^בכ"כ הרמב"ם (ט, ז): ואף על פי שלא התנו כן בשעה שגבו.

אבל בדק הבית בשם רבינו ירוחם (ני"ט ח"א קסו ע"ד) – הגבאים אינם רשאים לשנות ולעשות הקופה תמחוי ולא

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אב"ב (ח:): ת"ר, תמחוי – בכל יום, קופה – מערב שבת לערב שבת, תמחוי – לעניי עולם, קופה – לעניי העיר, ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו.

בהפך אלא מדעת הפרנסים.

ולשנותם לכל מה שירצו

• ר"י מיגאש – דווקא לצורך עניים כגון לצורך כסות וכו' אף על פי שגבו אותם לצורך מאכל, אבל שלא לצורך עניים לא.

• ור"ת – פירש דלכל צרכי צבור יכולין לשנותם. כ"פ הרמב"ם, הרא"ש, רמב"ן והר"ן.

כ"כ ר"י – והאידנא דעבידנא שנותנין מן הצדקה לכל צרכיהם נותנים על דעת שיעשו הגבאים כל מה שירצו. כ"כ הרמב"ם והרא"ש.

ג. הרא"ש: אם יש בעיר אדם גדול שהכל גובין על דעתו והוא מחלק לעניים כפי מה שנראה לו, הרי זה יכול לשנותו לכל מה שירצה מצורכי העיר. כ"כ הרמב"ם.⁴

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "לכל מה שירצו"

ש"ך (ז): אפי' לדבר הרשות. ודווקא דבר שהוא קבוע ואם יחסר להם יגבו פעם אחרת, אבל אם אירע מקרה

שהוצרכו לגבות לצורך עניים, כגון שהוצרכו לגבות לצורך כסות או שבאו עניים הרבה וגבו לשמם, לא ישנו לצורך דבר אחר ולא אפי' לצורך עניים אחרים. ונראה דלצורך פדיון שבויים אפי' כה"ג יכולים לשנות (הרא"ש).

ד. "ה"ה גבאי"

ש"ך (ח): משמע דהגבאי שוה לכל דבר לציבור. וזה אינו כן, שהצבור יכולים לשנות אפי' לדבר הרשות אבל הגבאי אינו יכול לשנות רק לדבר מצווה. ואפשר שהרב מיירי בגבאי דומיא דחבר עיר והיינו במקום שמנהג כן שהגבאי עושה מה שירצה.

"ה"ה יחיד שהתנדב לצדקה"

פת"ש (ב) בשם תשובת מהרא"ם גלאנטי (קכ"ג): אחד שהקדיש מעות והרווחים יהיו למקום פלוני בא"י, המקום נחרב. הגבאי עשה מאמצים והשיב המקום לאיתנו. ועתה חוזר בו המקדיש ורוצה לשנותו למקום אחר – אין יכול לשנותו כיון שפירש לאותם הקובעים ישיבה באותו מקום.

י. "אין להם לשנות אפילו לת"ת"

מעות לקופה אדעתא ידידי קא אתי ולמאן דבעינא יהיבנא ליה.

⁴. ולמדו כן מב"ב (ח:): רב אשי אמר אנא אתנויי נמי לא צריכנא (להתנות על הצדקה לעשות בה מי שנרצה) דכל דקא אתי לתת

כ"פ הט"ז עצמו – דבשעת התנאי לא עלה על דעתם שיבוא לידם פדיון שבויים.

כתב עוד המהריק ועל פי זה – במי שאומר סלע זו לצדקה דאין פדיון שבויים בכלל (כ"כ הרמ"א רנ"ב ס"א).

והט"ז – חלק עליו בזה. מ"מ נקודות הכסף הצדיק דברי מהרי"ק והרמ"א

ט"ז (ד) בשם מהרי"ק: שנים שנתפשרו לתת כל א' בשווה לצדקה, ואירע להם פדיון שבויים. א' טוען שיגבהו לפי הממון, והשני טוען שכבר התפשרו לתת בשווה לצדקה ופדיון שבויים בכלל צדקה, אבל לשון בני אדם פדיון שבויים אינו בכלל צדקה, ובנדרים הולכין אחר לשון בני אדם.

סעיף ה: כמה ישב בעיר להתחייב בצדקה

סעיף ה: א. מי שישב במדינה ל' יום – היו כופין אותו ליתן צדקה לקופה עם בני

המדינה. ישב שם ג' חודשים – כופין אותו ליתן (לתמחוי, יסב שס ו' חדשים, כופין אותו ליתן) צדקה בכסות שמכסים בה עניי העיר. ישב שם ט' חדשים – כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקוברים בה את העניים ועושים להם כל צרכי קבורה.

ב. במה דברים אמורים, בבא לגור ואומר שאינו רוצה להשתקע. אבל אם בא לעיר כדי להשתקע – כופין אותו מיד. (וכן צני עיר חדשה כופין זה את זה מיד) (הכל מהרי"ק שורש י"ז).

ג. (וי"א דזמן הזה משערים לכל צלשים יום) (טור בשם הרא"ש וסמ"ק וכל בו).

– לכסות, תשעה – לקבורה. כן גרסת הטור הרא"ש.

5. אבל הרי"ף (ה): – גורס: שלשים יום

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (ח.): תניא: שלשים יום – לתמחוי, שלשה חדשים – לקופה, ששה

משום כך מתחייב מיד אחר ל' יום. מה שאין כן בתמחוי שאין גובים לפי קצבה

5. מהרי"ק (יז): טעמו לפי שקופה גובים לפי הממון העשיר ירבה והדל ימעיט,

לקופה שלשה חדשים לתמחוי. כ"כ. **ב.** "בני עיר חדשה" הרמב"ם וסמ"ג.

ש"ך (יא): כלומר דהבאים לדור בעיר חדשה כיון שהם יודעין שדעתן להשתקע כופין מיד לכל דבר. ❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

סעיף ו: מי שפסק צדקה בעיר אחרת

סעיף ו: א. מי שהלך בסחורה ופסקו עליו אנשי העיר שהלך שם, צדקה – הרי זה נותן לעניי אותה העיר. ואם היו (הסוחרים) רבים ופסקו עליהם צדקה – נותנים, וכשבאים מביאים אותה (הצדקה) עמיהם ומפרנסים בה עניי עירם.

ב. הגה: והא דלריכין ליתן, מפני החשד. לכן חוזרים ולוקחים מהם ומביאים לעירן [מרדכי פ' בני העיר]. ודוקא בצדקה שלא היו נותנים אילו נשאלו בעירן, ולכן איכא חשדא, אבל צדקה שאף בעירן היו נותנים, אין לריכין ליתן כלל (דליכא חשד) דולדאי יתנו בעירן. (מרדכי פ"ק דב"ב).

ג. מי שיש לו מעות אחרים למחלית שבר או בדרך אחר, ונותנין מעשר מן הריות, צריך ליתן הריות לבעליו והוא יתנו למי שירצה, אם לא שיש תקנה בעיר ליתן מכל מה שמרויח, אפילו עם מעות אחרים. [מרדכי פ' הגזול בתרא תשו' ה"ר טוביה ובהגהת מרדכי פ"ק דב"ב].

ד. (ומ"ש מביאים אותו עמהם ומפרנסים בה עניי עירם) ואם יש שם חבר עיר, יתנו לחבר עיר והוא מחלקה כפי שיראה לו.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות) **א.** מגילה (כז): תניא בני העיר שהלכו לעיר אחרת ופסקו עליהן צדקה – נותנין, וכשהן באין מביאין אותה עמה. ויחיד שהלך לעיר אחרת ופסקו

חדשים שלא ניתקן אלא כדי שיהיה להם לעניים מזונות יותר בריוח.

אלא כל אחד לפי נדבת לבו, ומשום כך אין מחייבים אותו בו עד לאחר שלשה

א. "לעניי אותה העיר"

ש"ך (ו): טעמו דכיון שהוא יחיד נגרר אחר העיר ההיא, מה שאין כן ברבים שחשיבת קהל עליהם אף בעיר אחרת רק מפני החשד צריכים תחלה ליתן באותה עיר.

ב. "ודווקא בצדקה שלא היו נותנין"

ש"ך (יב): מיהו אם לקחו בעיר זו מצוות או גלילה חייבים ליתן לעיר זו ואין יכולים ליתנם בעירם, שאם לא כן יהיה הפסד לצדקה, שאם הם לא היו לוקחים היו אנשים העיר לוקחים ומשלמים לצדקה.

ג. "מענות אחרים למחלית סכר"

פירוש דברי הרמ"א: מי שנתן לחברו סכום כסף להתעסק בו והרווחים יתחלקו בניהם. כגון זה אמרו חז"ל כדי שלא יהיה בעיה של רבית, שחצי הסכום הוא הלוואה ביד המקבל, והרווחים שלו, וחצי הוא פקדון בידו והרווחים של הנותן. והסכימו בניהם

עליו צדקה – תנתן לעניי אותה העיר. פרש"י: נותנין – אותה לגבאי אותה העיר, כדי שלא יחשדום בפוסקים ואינן נותנין. וכשהן באים – וחוזרים למקומן, תובעים אותן מן הגבאים, ומפרנסין בה עניי עירן.

ב. פירש המרדכי (מגילה סי' תתכה) – הכי פירוש, בני העיר שהלכו לעיר אחרת ופסקו עליהם צדקה, נותנים ביד נאמן שביירו כדי שלא יחשדום בפוסקים ואינם נותנים.⁶

ד. (שם): רב הונא גזר תעניתא, על לגביה רב חנה בר חנילאי וכל בני מתיה, רמו עלייהו צדקה ויהבו. כי בעו למיתי, אמרו ליה: נותבה לן מר, וניזול ונפרנס בה עניי מאתין, אמר להו: תנינא, במה דברים אמורים – בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר – תינתן לחבר עיר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

לכן אלו שבאים לעיר לראש השנה ויום הכיפורים ומזכירים נשמות ונודרים צדקה אין כאן חשד כלל כי בוודאי יתנוה, כי אין צדקה זו באה מכח אותה העיר אלא מכח חק ומנהג, ולכן מוליכין הצדקה שלהם ליישוביהם ועושים בה כרצונם.

⁶מרדכי (בפ"ק דב"ב סי' תצה): דווקא כשגזרו צדקה מפני שמדות וחיות רעות, חייבים גם האורחים לשלם לבטל הגזרה. אבל צדקה שרגילין ליתן כל שעה וחק קבוע בכל מקום – אין צריכים ליתן לגבאים ולא לחבר עיר אלא מוליכים אותם לביתם.

שו"ע יו"ד – סימן רנ"ו

לפי הרמ"א בהבנת הרב טוביה – שמעשר מכל הריווח יתן למלוה, והוא יחלק לצדקה.

אבל הש"ך (יג), והט"ז (ז) – מעשר מהריווח המיועד לצדקה יקבלו הנותן והמקבל חצי חצי, אלא אם כן היה באופן שכל הרווח היה לנותן, שאז הוא לבדו מחלק מעשר מהרווח לצדקה.

שיתנו מהרווחים מעשר לצדקה. והשאלה למי שייך טובת הנאה בנתינת המעשר לצדקה (כלומר מי מחלק את מעשר הצדקה), וקמ"ל שיתן לבעלים שיחלקו הצדקה

"כריך ליתן הריווח לצעליו והוא יתנו למי שירצה"

שו"ע יו"ד רנ"ז: סדר גביית הצדקה ושלא לאזרה.

ובו י"א סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

- סעיף א: איך גובים שנים יחד..... 276
- סעיף ב: לא יפרוט הגבאי לעצמו. אין מחשבים עם הגבאי..... 277
- סעיף ג: איחור בנתינת צדקה..... 278
- סעיף ד: כשנודר לצדקה יאמר בלי נדר..... 281
- סעיף ה: הילווה כסף לצדקה ורוצה לקחת חזרה..... 281
- סעיף ו: נאמנות הגבאי שנתן הלוואה לכיס של צדקה..... 283
- סעיף ז: אף שיחרפוהו העניים אין לו לחוש..... 283
- סעיף זז: כשיש לעני קרובים עשירים..... 284
- סעיף ט: לא יתן כל צדקותיו לעני אחד..... 284
- סעיף י: לא ירבה לקרוב יותר משאר בני אדם..... 284
- סעיף יא: שליח שהפקיד ביד אחר..... 285

סעיף א: איך גובים שנים יחד

סעיף א: גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה בשוק (שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב), אלא כדי (סיראלו זה את זה (טור), כגון) שיהא זה פורש לשער וזה פורש לחנות, וגובים.

מצא הגבאי מעות בשוק, לא יתנם לתוך כיסו (שלא יאמרו מעות של צדקה הוא גונב – רש"י), אלא לתוך ארנקי של צדקה, וכשיגיע לביתו יטלם (מהארנקי ויקחם לעצמו). היה הגבאי נושה בחברו מנה ופרעו בשוק, לא יתנם לתוך כיסו (כנ"ל), אלא לתוך ארנקי של צדקה, וכשיגיע לביתו יטלם.

ולא ימנה מעות הקופה שנים שנים (שתי מטבעות יחד), אלא אחד אחד, מפני החשד (שלא יאמרו שנים הוא מטיל ואינו מונה אלא אחד), שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל (במדבר לב, כב) [המקור: הכל בב"ב (ח): וכלשון הרמב"ם פ"ט מהל' מעשר עני].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"לפרוש זה מזה"

רש"י: כשגובין צדקה, מפני החשד שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב שהרי צריך שנים כנ"ל ה"ה. ואם הגביה הוא דבר מועט אין לחוש בדבר מועט ליכא חשד (פת"ש). "זה פורש לשער" – זה לגבות מיושבי השער וזה לגבות מיושבי החנות ובלבד שיראו שניהן כאחד (רש"י).

"שנים שנים"

דרך אמונה: פן יאמרו שנים הוא נוטל ואינו מונה אלא אחד והשני נוטל

לעצמו.

"שאינן להם עניים לחלק"

דרך אמונה: אבל אם יש להם אסור לצרפם כנ"ל פ"ח ה"ד.

"מצרפין המעות דינרים"

דרך אמונה: מעות של נחושת שגבו לוקחין בו דינרי כסף, לפי שמטבעות של נחושת מחלידות במשך הזמן. "אבל לא לעצמן" – שלא יחשדום שנותנין בזול (שם). ואם אין שם רק דבר מועט מותר שאין בזה חשד (פת"ש).

סעיף ב: לא יפרוט הגבאי לעצמו. אין מחשבים עם הגבאי

סעיף ב: גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק, מצרפים המעות דינרים

לאחרים, אבל לא לעצמם (פ' ואין פורטין לעצמן, שלא יאמרו שפורטין או לוקחין בזול). וכן אם צריכים למכור מה שגבו מהתמחוי, ימכרו לאחרים אבל לא לעצמם, מפני החשד (ובדבר מועט ליכא חשדא – פת"ש בשם ת' בית יעקב).

ב. ואין מחשבין (אין עושים חשבון) בצדקה עם גבאי צדקה (הכשרים-טור), ולא בהקדש עם הגזברים, שנאמר: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה, כי באמונה הם עושים (מלכים ב, יב, טז). [הכל הרמב"ם שם].

ג. הגה: ומ"מ כלי שיהיו נקיים מה' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון [המקור: הטור]. וכל זה בגזאים הכשרים, אבל מי שאינו כשר, או שנתמנה באלמות וחזקה, לריך ליתן חשבון. וה"ה בכל ממונים על הצבור [המקור: ד"מ בשם מהרי"ו סימן קע"ג].

ד. וכשרואים הצבור יכולין לסלק הגזאי ולמנות אחר, ואין כאן משום חשד. וה"ה שאר ממונים [המקור: כל בו – שכן המנהג למנותם לזמן, ואח"כ ממנים אחרים תחתיהם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

לעשות חשבון לפני כל מערער. כ"כ פר"ח.

א. "אבל לא לעצמם"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אבל אדם שיש לו קופה של ישיבה מותר לפרוט ממנו כספו. שכאן אין חשש. לס"ת ונדב, יכול להעביר הנדבה לבית אחרת שיש שם גבאי הגון.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אבל אדם שיש לו קופה של ישיבה מותר לפרוט ממנו כספו. שכאן אין חשש.

ג. "אבל מי שאינו כשר"

ד. "יכולין לסלק הגזאי ולמנות אחר" כתב הכל בו: טעמו – כיון שנהגו למנות אנשים ידועים לזמן ובהגיע

ש"ך (ג): אפי' נתמנה מדעת הצבור אם קוראים עליו תגר שלא נהג כשורה וחושדין אותו, צריך לתת חשבון לפני כל מערער (ט"ס וצריך להיות: ואין צריך

אדם שאיפשר להתפלל בביתו, והוא הגבאי, אי אפשר לסלקו, שהרי הבית כנסת פרטי שלו.

העברת גבאות או רבנות בירושה לבנו: לפי הרמ"א (יו"ד רמה-כב) יש ירושה בגבאות, שבנו קודם לאדם אחר להיות גבאי. מכל מקום חכמי ירושלים כתבו שאין ירושה לא לגבאות ולא לרבנות, אלא הציבור יבחר את המתאים. וכן נוהגים הספרדים.

זמנם יצאו אלו ונכנסים אחרים תחתיהם, ליכא משום חשד, ומביאו ד"מ.

ש"ך (ד) – משמע שבתוך הזמן אין הצבור יכולים לסלקו משום חשד, ואין זה מבואר כל הצורך בדברי המרדכי. מכל מקום הרב יעקב יוסף וצ"ל פסק – שימתינו עד סוף הזמן. ואם אפשר לבחור מיד גבאי וגבאי הישן ישמש עוזר לגבאי החדש בלי שיפגע יעשו כן.

סעיף ג: איחור בנתינת צדקה

סעיף ג: א. הצדקה, הרי היא בכלל הנדרים (לעבור עליה משום בל תאחר).

לפיכך האומר: הרי עלי סלע לצדקה או הרי הסלע זו צדקה, חייב ליתנה לעניים מיד, ואם איחר, עובר בבל תאחר (דברים כג, כב), שהרי בידו ליתן מיד, ועניים מצויים הם. ב. ואם אין שם עניים, מפריש ומניח עד שימצא עניים.

ג. הגה: וכל זה בצדקה שיש בידו לחלקה בעצמו, אבל כשנודרין צדקה צבית הכנסת ליתנה ליד גבאי, או שאר צדקה שיש לו ליתן לגבאי – אינו עובר עליה אף על גב דעניים מצויים. ד. א"כ תבעו הגבאי ואז עובר עליה מיד אי קיימי עניים והגבאי היה מחלק להם מיד. ואם אין ידוע לגבאי, צריך הוא להודיע לגבאי מה שנדר, כדי שיוכל לתבעו (מרדכי פ"ק דב"ב ופ"ק דר"ה).

ה. ולא מקרי עניים מצויים אלא עניים הצריכים לחלק להם, אבל אם אין דרך לחלק להם מיד, לא מקרי עניים מצויים (גם זה במרדכי בב"ב).

^א. ואם אמר: אתן סלע לצדקה לפלוני, אינו עוזר עד שיצא אותו עני, אף על גב דלאחר עניים מצויים (ג"ז שם).

^א. ודוקא במפריש צדקה סתם, אבל כל אדם יכול להפריש מעות לצדקה שיהיו מונחים אצלו ליתנם מעט על יד על יד, כמו שיראה לו (שור בשם הרא"ש). וכן אם התנה בשעה שנדר בצדקה או התנדב אותם שיהיו הגבאים רשאים לשנותה ולצורפה בזהב, הרי אלו מותרים (רמב"ם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א. ראש השנה (ו). ת"ר "מוצא שפתיך" – זו מצות עשה, "תשמור" – זו מצות לא תעשה (לא תאחר לשלמו) בפ"ך זו צדקה.

אמר רבא וצדקה מיחייב עלה לאלתר, דהא קיימי עניים (כלומר ולא בעינן שלש רגלים לעבור בבל תאחר כדבעי בקרבנות).

^ב. רמב"ם: אם אין עניים יפריש עד שימצא עני.

^ג. הר"ן בשם התוס': השיב רבינו תם על הצדקות שאנו נודרים בבית הכנסת ונותנים לגבאי, שוב אין עוברים בבל תאחר, דמה לו עוד לעשות אם הגזבר ממתין עד שיבואו עניים הגונים מחלקו מעט מעט אינו עובר.

גם אם מפריש ושומר אצלו מפני שאנו נודרים לדעת שיהא הנודר עצמו כגזבר לחלקה לפי ראות עיניו (שדינו כגזבר).

ונראה שסובר ר"ת שרק אם חזר בו מלתת לעניים עובר על בל תאחר, אבל אם ממתין לעניים הגונים אינו עובר. כ"כ סמ"ג וסמ"ק.

^ד. מרדכי בשם רבינו תם – כשהמתנדב בבית הכנסת אינו עובר עד שיתבענו הגבאי. ואם כשתבעו הגבאי מונע משכנו או מעות עובר לאלתר. אמנם היכא שהגבאי אינו יודע שנדר ואם היה יודע היה תובעו – עובר בבל תאחר. אבל כשהגבאי אינו תובעו אינו עובר.

^ה. ד"מ (ב) בשם המרדכי (פ"ק דב"ב סי' תצא): מ"ש שאם יש עניים עובר מיד, מיירי בעניים דעלמא שצריכין לתמחוי או לשאר דברים, אבל בעניי העיר לא עובר מיד שהרי מחלקין להן מערב שבת לערב שבת.

^ז. הרא"ש: דווקא דמפריש צדקה סתם, אבל כל אדם יכול להפריש מעות

ויכול לשאול עליו לחכם להתיר את נדרו, אך י"א שא"א להתיר נדרי צדקה רק בפתח ולא בחרטה. מיהו אסור לחכם להתיר לו את נדרו מפני שמפסיד לעניים וחכם שהתיר חייב נידוי (פת"ש בשם הרדב"ז).

דרך אמונה: וכן אם אמר אם יעשה דבר פלוני יתן כו"כ לצדקה, כיון שהיה דעתו שלא לעשות ולא ליתן לצדקה אף שעבר ועשה מותר להתירו (מהרש"ם בשם מהר"י מינץ).

פת"ש: וכן מי שנדר לתת לעני ונתעשר העני אח"כ, שא"צ עוד לזה.

דרך אמונה: אם הגיע המעות ליד הגבאי או שזיכה לו ע"י אחר אינו יכול להשאל על הנדר ואף שהמעות עדיין ביד הנותן.

וכן אם נדרו מעות לביהכ"נ ומסרוהו לגזבר שוב אין יכולין להשאל ע"ז (פת"ש).

"האומר הרי עלי"

דרך אמונה: החילוק בין הרי עלי להרי זו הוא דאם אמר הרי עלי והפריש אח"כ חייב באחריותו אם נאבד או נגנב או נאנס, אבל אמר הרי זו אין חייב באחריותו מיהו אם נשתמש בו חייב באחריותו.

"ואם איחר" – בין שאמר הרי עלי ולא הפריש ובין שהפריש ולא נתן או שאמר הרי זו ולא נתן.

לצדקה שיהיו מונחים אצלו ליתנם מעט על יד על יד כמו שיראה לו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "הצדקה בכלל הנדרים"

דהיינו אם קיבל עליו לתת צדקה אינו יכול לחזור בו ואם אינו נותן עובר בבל יחל כמו בנדרים. ילפי' בגמ' (ר"ה ו.) מדכתיב מוצא שפתוך תשמור אשר נדרת בפיך ודרשי' בפיך זו צדקה דחל עליו נדר. ולכן כשנודר יאמר בלי נדר.

דרך אמונה: מיהו בעת צרה מותר לנודר. וי"א שנדר שנדר בעת צרה יש סכנה להתירו ואפי' בדיעבד אם הותר יש מחמירין (מהרש"ם).

הנודר לצדקה ואח"כ נתן סתם לצדקה ולא חשב לשם נדרו י"א שלא יצא (מהרש"ם).

מותר לפסוק צדקה לעניים בשבת מיהו כשמקדיש חפץ ידוע נכון יותר שיקדישנו מע"ש (או"ח שו, ו).

"הרי היא בכלל הנדרים"

דרך אמונה: ומ"מ אינו יכול לחזור בו אפי' תוך כדי דיבור דאמירתו לגבוה הוי כמסירתו להקדש ממש, כ"כ הפת"ש בשם תשו' ושב הכהן. אבל במנ"ח הביא שזה מחלוקת הפוסקים אם הוי כמסירה ממש ונשאר בצ"ע אם אפשר לחזור תכ"ד.

ב.

"עד שימצא עניים"

הגר"א: מפריש – ואם אינו מפריש עובר בבל תאחר דנהי שאין יכול לתת אבל חייב להפריש.

ש"ך (ה): וא"צ לחזור אחר עניים אפילו עברו ג' רגלים אלא ימתין עד שיזדמן לו עניים, כ"ד הר"ן והב"ח.

דרך אמונה: "א"צ להפריש" – וכן יכול להפריש מעות לצדקה שיהיו מונחים אצלו ליתנם מעט על יד על יד כמו שיראה לו דכיון דמפריש ע"ד כן הוי כהתנה ואין עובר אפי' מצוי עניים.

ד. **"עובר עליו מיד אי קיימי עניים"**

ש"ך (ו): וא"צ לידע דקיימי עניים,

אלא כל שהגבאי צריך המעות לצרכי צדקה, או להחזיר הלוואה שלקח מהקופה – עובר. לאפוקי אם ידוע לו שהגבאי יניחנו אצלו ואין לו בו צורך כלל שאז אינו עובר.

ש"ך (ז): להודיע לגבאי – וכל שנדר ע"י שליח ציבור שאז הגבאי יודע שנדר, לא עבר עד שיתבענו הגבאי.

ו.

"צדקה לפלוני"

ש"ך (ח) בשם מרדכי: כשנדר לתת לאיזה עני שירצה, אם ישנם עניים ולא נותן עובר מיד, ולא יכול לומר איני רוצה לאלו אלא לאחרים, שאם כך יפטור עצמו לעולם. כ"כ ב"י וד"מ.

סעיף ד: כשנודר לצדקה יאמר בלי נדר

סעיף ד: צריך לזהר מלידור, ואם פוסקים צדקה וצריך לפסוק עמהם, יאמר:

בלא נדר.

שיעשנו. ואין טוב לידור אלא אם כן ישנו בידו ונותן מיד. ואם פוסקין צדקה וצריך לפסוק עמהם יאמר בלא נדר. והוא מדברי הרא"ש.

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

הטור (סימן רנג): צריך להתרחק מן הנדרים שלא ידור שום דבר עד

סעיף ה: הלווה כסף לצדקה ורוצה לקחת חזרה

סעיף ה: א. כשחסר בכיס של צדקה צריך הגבאי להלוות (לכיס של צדקה).

וכשימצא בכיס לאחר זמן, נפרע ממנו ואין צריך ליטול רשות מהנותנים בכיס.

ב. הגה: מי שמפריש מעשרותיו והלוה לעני משלו, מפריש מעשר שלו ומחשב על זה שהלוה לעני, ומעכב לעצמו מה שהפריש. (ב"י בשם רש"י ס"פ כל הגט).

ג. ודוקא שהעני שהלוה לו עדין חי, אבל אם מת או נתעשר אין צריך (היורש או העני שהעשיר) לשלם, שהרי עני היה באותה שעה, ואין מפרישין עליו (מכאן ולהבא), לאין מפרישין על האבוד.

ואין לחוש שמא נתעשר (ש"ך – כן אין לחוש שמא מת) אלא צידוע. (בהגהות מרדכי דב"ב ובסוף כל הגט בשם הירושלמי וסה"ת שער ס"ה).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הגמ"ר (ב"ב ס' תרנז) בשם אור זרוע: בירושלמי משמע דכשחסר בכיס של צדקה צריך הגבאי ללוות לצורך הכיס. וכתב ראב"ה – מדקרי לה הלוואה שמע מינה שאחר שיהא מעות בצדקה יכול להיפרע (לקחת חזרה) מהצדקה, ואין צריך ליטול רשות מהנותנין בכיס.

ב. גיטין (ג, ז): מתני' – מלווה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן [פירוש שנותן כסף לעני, וכל זמן שיפריש מעשר עני יקח לעצמו, ומחשב במה שנתן המעות לעני].

ג. הגהות מרדכי: גרסינן בירושלמי (פרק כל הגט ה"ז) – המלווה מעות את העני [להיות מפריש עליהם והולך]

והעשיר העני – אין מפרישין עליהם [שלא יכול להמשיך להפריש עליהם, כיון שאין מפרישין על האבוד, מכל מקום זוכה העני במה שבידו].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. ש"ך (יב): והלווה לעני משלו – כלומר שהלוה לעני על מתנותיו שעתיד להפריש והוא לוקח המתנות לעצמו ומחשב לפי מה ששילם לו. הילכך כיון שמת או נתעשר שוב לא יכול להפריש המתנות על חשבון אותו כסף שהלווה לעני, לפי שאין מפרישין על האבוד.

ש"ך (יג): ומפריש מעשרותיו – וצריך לזכות בהן לעני על ידי אחר ואח"כ יפרע ממנו חובו, כדי לקיים מצות נתון תתן. ואם רגיל ליתן לזה ה"ז בכלל מכירי כהונה ולויה וא"צ. כ"כ בס' התרומות.

"או נתעסק"

ש"ך (יד): כתב בסה"ת בשם הרמב"ן בשם הירושלמי – שאם הלזה לקהל אף שיש בהם עשירים או שמתו מקצתם, מ"מ מסתמא יש בהן קצת עניים וסומך על עניים שבהן.

פת"ש (ו): כתב הב"י – אפילו ירשו היורשים ונתנו רשות להפריש לא מהני. וכתב דגול מרבה – מיירי שהיורשים הם עשירים אבל אם הם עניים, מהני רשות שלהם, ושוב פקפק בזה.

סעיף ו: נאמנות הגבאי שנתן הלוואה לכיס של צדקה

סעיף ו: הגבאי שאומר בעודו גבאי: כך וכך הלוייתי לכיס של צדקה – נאמן בלא שבועה. אך לא לאחר שסלקוהו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מרדכי (בפ"ק דב"ב (סי' תפט): פסק הר"מ שהגבאי שאמר בעודו גבאי כך וכך הלוייתי לתוך כיס של צדקה – נאמן בלא שבועה (כיון דכך הוא דרך הגבאים שהם מלוים לתוך כיס של צדקה עד שיהא בכיס מעות ואדעתא דהכי מוקמינן לה), אך לא לאחר שסלקוהו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

כ"כ ש"ך (טז): לאחר שסלקוהו – ויש נוסחא אחרת דנאמן אף לאחר שסלקוהו, וכתבו הב"ח והט"ז. וי"ל – דאם אמר כן תיכף אחר הסילוק נאמן, ואם אמר רק אחר יום או יומים כשאין הכיס של צדקה שוב בידו אינו נאמן. ואם אמר בשעה שסלקוהו אף שעדיין לא גבה מעותיו עד לאחר שסלקוהו נוטל בלא שבועה (ש"ך סקי"ז).

סעיף ז: אף שיחרפוהו העניים אין לו לחוש

סעיף ז: גבאי צדקה, אם יחרפוהו העניים אין לו לחוש, כי יותר זכותו גדול [כ"כ מרדכי – והוסיף, כי יותר טוב לו ויותר זכותו גדול כשמחרפים אותו וכ"מ מירושלמי].

סעיף זז: כשיש לעני קרובים עשירים

סעיף זז: עני שיש לו קרובים עשירים שיכולין לפרנסו – אין גבאי העיר חייבים לפרנסו, אף על גב דקרוביו ג"כ נותנים בכיס.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

נדרים (סח:): כל הנופל (לצדקה), אינו נופל לידי גבאי תחילה.
המרדכי בשם ר"א ממיץ: כלומר אינו

מוטל על הגבאי לפרנסו, אלא הקרובים מחויבים לפרנסו, עד שיתברר שאין לקרוביו. אף על גב דקרוביו נמי נותנים בכיס.

סעיף ט: לא יתן כל צדקותיו לעני אחד

סעיף ט: לא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד בלבד.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

עירובין (סג:): אמר רבי אבא בר זבדא: כל הנותן מתנותיו לכהן אחד – מביא רעב לעולם.

כ' המרדכי (עירובין פרק הדר, סי' תקב): מכאן שלא יתן אדם כל צדקותיו לקרובו אחד ולהניח שאר קרובים, גם לא לאדם אחד ולא לשאר בני אדם (אלא יחלק בין העניים).

סעיף י: לא ירבה לקרוב יותר משאר בני אדם

סעיף י: המחלק צדקה צריך ליוזר שלא ירבה לקרוביו יותר משאר בני אדם.

הגה: ודוקא גבאי, אבל כל אחד מותר ליתן צדקה שלו או מעשר שלו למי שירצה מקרוביו, והם קודמין כמו שנתבאר לעיל סימן רנ"א. [מרדכי פ"ק דב"ב].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שבת (קח:): אמר רבי יוסי יהא חלקי

מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה.

ופירש רש"י – שהמחלק מרבה לקרוביו וגוזל שאר עניים.

כ"פ מרדכי – המחלק צדקה צריך לזהר שלא ירבה לקרובו יותר משאר בני אדם.

סעיף י"א: שליח שהפקיד ביד אחר

סעיף י"א: המניח מעות להרויח לתלמוד תורה, וממנה אשתו עליהם לתת

הריוח למי שתחפוץ, אינה יכולה להפקידם ביד אחר, אפילו הוא כרבי חנניא בן תרדיון. אבל אם המתנדב מינה עליהם חבר עיר, יכול החבר עיר להפקידם ביד אשתו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מהרי"ק (שורש ו' ענף ג ד): המניח מעות להרויח לתלמוד תורה וממנה אשתו עליהם לתת הריוח למי שתחפוץ, והפקידה המעות ביד אחר אפילו הוא כרבי חנניא בן תרדיון – שלא כדין עשתה. דאין רצונו שיהא פקדונו אלא ביד אשתו דוקא, ואין כח במינוי שלה שכל ששינה השליח בטל השליחות.

ומיהו אם המתנדב (נותן המעות) מינה עליהם חבר עיר יכול החבר עיר להפקידם ביד מי שירצה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

חילוק בין אשתו לחבר עיר

והט"ז (ו) – אין חילוק בין אשתו לחבר עיר, אלא בין אם השליט הקרן לשום אחד ויעשה מה שירצה בריוח אין כח בידו להפקיד הקרן ביד אחר כי אם הריווח. אבל אם השליט אותו שיעשה גם עם הקרן מה שירצה הרשות בידו לתת לאחר.

ונקודות הכסף – השיג עליו, במהרי"ק משמע להדיא שיש חילוק בין חבר עיר לאשתו.

שו"ע יו"ד רנ"ז: דין המתפס בצדקה, ובו י"ג סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

286.....	סעיף א: המתפס בצדקה.....
287.....	סעיף ב: אמר 'זה לצדקה', ואמר על אחר 'וזה'.....
288.....	סעיף ג: המסופק כמה נדר יתן עד שיצא הספק מלבו.....
288.....	סעיף ד: תנו מאתיים וזו לבית כנסת, יתן לבית כנסת שרגיל בה.....
289.....	סעיף ה: הנודר צדקה לעניים יתנו לעניי עירו.....
292.....	סעיף ו: הנודר לצדקה ורוצה לחזור בו.....
293.....	סעיף ז: המקדש דבר שאינו ברשותו.....
295.....	סעיף זז: להקדיש חוב שיש לו ביד אחר.....
296.....	סעיף ט: הקדיש קנס שחייבים לו לעניים, ושוב חזר ומחל.....
297.....	סעיף י: הנודר לצדקה בלשון אסמכתא.....
298.....	סעיף יא: קבלו עליהם להתגרש והעמידו קנסות לצדקה והשלימו.....
299.....	סעיף יב: אמר ליתן מתנה לחברו.....
300.....	סעיף יג: חפץ פלוני לצדקה בכך וכך והוא יקר יותר. חשב בלבו לתת צדקה.....

סעיף א: המתפס בצדקה

סעיף א:^א המתפס בצדקה הרי זה כמתפס בנדר. כיצד: היה סלע של צדקה

מונח לפניו ואמר על אחר: "הרי זה כזה" – (הרי זה) צדקה.

ב הגה: אל יאמר אדם: סלע זה להקדש, אלא לצדקה [מרדכי ריש פ"ק דעבודת כוכבים

וב"י ס"ס רנ"ט בשם הג"א שם וכל בו].^ג ומ"מ אם אמר: להקדש, סתם, כוונתו לצדקה לעניים. [ב"י בשם הרמב"ן ותשו' רשב"א סי' תשמ"ב].

ד ומיהו אם אמר שכוונתו להקדש ממך, אין לו תקנה ליהנות ממנו, וצריך לשאול לחכם, ומתירין לו בחרטה כשאר נדר. [הגהות אשרי שם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. נדרים (ז): בעי רב פפא – יש יד לצדקה או אין יד לצדקה, היכי דמי? **אילימא** דאמר הדין זוזא לצדקה והדין נמי, ההוא צדקה עצמה היא! לא, כגון דאמר הדין ולא אמר נמי, [האם דומה לקרובנות שיש להם יד, או לא, ולא איפשיטא.]

ב. מרדכי (פ"ק דע"ז סי' תשצט) בשם הסמ"ג: אל יאמר אדם אתן זו להקדש אלא לצדקה.

ג. ורבינו ברוך כתב – דאין נפקותא בדבר, דלא דייקי השתא בלישנא ודעת המקדיש הוא לצדקה.

ד. ובהגות אשירי (שם סי' יג) – פסק דאסור להקדיש ואם הקדיש [והתכוון להקדש] לית ליה תקנה בפדיון, ומתירין

לו נדרו על ידי פתח וחרטה, שאומרים לו אילו ידעת שבדיבורך יהא נאסר על כל העולם היית נודר? וכשאומר לאו מתירין לו מיד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ד. "אין לו תקנה"

ש"ך (ג): אין לו תקנה בפדיון ונאסר על כל העולם, מיהו היינו דווקא במטלטלים אבל קרקע יש לו פדיון. ודעת הרי"ף והרמב"ם דאפילו מטלטלים יש להם פדיון בדבר מועט.

ש"ך (ד): ומתירין לו בחרטה כשאר נדר – ע"י פתח וחרטה וכו' (הגהות אשרי), ואם אומר ידעתי ואף על פי כן נדרתי מתירין לו בחרטה או בשאר פתחים וכדלעיל סימן רכ"ח.

סעיף ב: אמר 'זה לצדקה', ואמר על אחר 'וזה'

סעיף ב: א. המפריש סלע ואמר: הרי זה צדקה. ואמר על אחר: וזה – גם השני צדקה.

ב. (ואם ראה לומר על סלע זה, והוציא כשפתיו על אחר, הוי טעות ואינו כלום). [שם בהגהות אשירי].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. (שם): ... אלא כגון דאמר הדין ולא

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

כ' הט"ז (א): זו שאלת הגמרא האם יש יד לצדקה או לא? דדילמא מה שאמר 'וזה' ר"ל זה יהיה להוצאה שלי, ומספיקא לחומרא.

כ' הש"ך (ה): ואינו כלום – השני אינו צדקה אבל הראשון חייב ליתן לצדקה (כדלקמן סי"ג בהג"ה). ואפשר דמיירי שגמר בלבו שאותו סלע שחשב (הראשון) לא יהא לצדקה עד שיוציאנה והוציא אחר בפיו דשניהם אינם כלום.

אמר נמי, [האם דומה לקורבנות שיש להם יד, או לא. ולא איפשיטא].

ופסק הרא"ש – לחומרה, כ"פ הר"ן בשם הרשב"א והרמב"ן, וכן פסק הרמב"ם. כ"פ שו"ע.

ב. הגהות אשרי (שם): ואם היה דעתו על חפץ זה ואמר על חפץ אחר, הוי הקדש טעות ואין צריך שאלה.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

א. " ואמר על אחר וזה "

סעיף ג: המסופק כמה נדר יתן עד שיצא הספק מלבו

סעיף ג: הנודר צדקה ואינו יודע כמה נדר, מרבה ליתן עד שיאמר: לא לכל כך

נתכוונתי [הרמב"ם ולמד מדתנן הכי בסוף מנחות (קו): לענין נודר להקדש].

כלה ושל ביקור חולים) ואינו זוכר למי נדר – משום ספק איסורא צריך לשלם לכל הצדקות כולם עד שלא ישאר לו שום ספק. מ"מ אי אפשר לכופו ע"ז אלא אם ירצה מניח ביניהם ומסתלק.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

פת"ש בשם ת' ח"ס (סימן ר"מ): מי שנדר סך לצדקה לאחת מחברות, ויש בעיר כמה מיני צדקות (כגון של עניי עיר ושל ת"ת ושל קברנים ושל הכנסת

סעיף ד: תנו מאתיים זוז לבית כנסת, יתן לבית כנסת שרגיל בה

סעיף ד: ^{א.} האומר: תנו מאתיים זוז או ספר תורה לבית הכנסת, יתנו לבית

הכנסת שהוא רגיל בעיר שהוא דר שם. הגה: ואם רגיל צדקים, יתן לשתייהם (ק' לזה

וק' לזה – ש"ך. (טור).

ב. האומר ליתן שמן למאור, יתן לבית הכנסת ולא לבית המדרש (ב"י בשם תשובת הרמב"ן).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא ב"ק (יא, ג): האומר תנו מאתים דינר לבית הכנסת, תנו ספר תורה לבית הכנסת ינתנו לבית הכנסת הרגיל בו, ואם היו שנים והיה רגיל בשתייהן יתנו לשתייהן.

ב. תשובות להרמב"ן (סימן רס"ח): ראובן נדר שמן למאור, והוא רוצה לתת לבית המדרש, ובני העיר טוענים שיתן לבית הכנסת – נראה שינתן למאור בית הכנסת, דבלשון בני אדם סתם מאור הוא לבית הכנסת.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"האומר ליתן"

ש"ך (ז): כתוב בתשובות להרמב"ן – ראובן קנה מטובי העיר גן סמוך לבית הכנסת, והתנה בשטר המכר שיתן קיתון שמן למאור בכל שנה. ואחר כך נפלה מחלוקת בין בני העיר שי"א שיתן לב"ה הסמוך לגן וי"א שיתן לב"ה היותר גדול – יתחלק בין ב' הבתי כנסיות לפי הראוי להם הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו (ב"י). הקשה בד"מ – צ"ע אמאי לא יתן לבהכ"נ הרגיל? ולא ידענא מאי קשיא ליה דמיירי ברגיל בשתייהן.

סעיף ה: הנודר צדקה לעניים יתנו לעניי עירו

סעיף ה חלק 1: א. האומר: תנו מאתיים זוז לעניים – יתנו לעניי אותה העיר שהוא דר בה. הגה: ועיין לעיל סימן רנ"א סעיף ה'.

ב. וכל זה מן הסתם, אבל במקום שיודעים כוונתו שלא כיוון לעניי אותה העיר לצד, כגון במקומות שדרך עשירים ליתן לצדקה הרבה בשעת מיתתו, ודרך לחלוק אותן הצדקות לכל עניים, הולכים אחר זה. ואפילו נדר סתם, הולכים אחר המנהג ויחלקו יורשיהם הצדקה לכל עניים המוצים צעניהם, אפילו אינם צעירין.

ואפילו היתה אותה לזקה מונחת ומופקדת ביד אחר, יתנו אותה ליורשים ויודיעום שכן נלך [הכל מרדכי פ"ק דב"ב]...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא ב"ק (יא, ג): האומר תנו מאתים דינר לעניים – ינתנו לעני כל אותה העיר. ר' אחא אומר – לעני כל ישראל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "לעני אותה העיר"

ש"ך (ח): כגון שהוא דר באותה עיר, אבל אם אינו דר שם חוזרין ומביאין אותם עמהם לעירם (כדלעיל סי' רנ"א ס"ו) וכ"כ המרדכי.

והב"ח כתב – מי שאין לו קביעות, פעמים גר כאן ופעמים במקום אחר, יתן לעיר שנדב בה.

ב. "מופקדת ביד אחר"

כ' ט"ז (ד) בשם המרדכי: אשה שנפטרה ואמר רבינו אליעזר ממי"ץ שנדרה ב' דנרים לצדקה, ולאחר פטירתה החזיק בממון שלה כדי לחלק לעניים, כי היה גבאי, והיורשים אומרים לא ידענו מזאת הצדקה כלום. ופסק ר"י כיון שלא השליטתו על כך אין כאן מצווה לקיים דברי המת אלא יתן ליורשים ויודיעם שכן נדרה.

אם כן הך "ביד אחר" דנקט רמ"א כאן ר"ל שאחר מיתה של הנותן בא לידו או בחיים ודרך פקדון בעלמא, אבל אם אומר שבא לידו באופן זה שיתננו לצדקה ודאי נאמן ומצווה לקיים דברי המת וכמ"ש בח"מ סימן רנ"ב.

סעיף ה חלק 2: א. המחייב עצמו בקנס ללדקה (אם יעבור), ועבר, כריך ליתנו לעניים שבעיר ולא יוכל לומר שיתנם לעניים אחרים. ויוכל הגבאי לתובעו, דמקרי ממון שיש לו תובעים [מרדכי פרק בני העיר בשם מהר"ם].

ב. אבל מי שהקדיש ממון הרבה, ומינה עליהם יורשיו לחלקו כפי הטוב בעיניהם, אפילו לעני עיר אחרת – מקרי ממון שאין לו תובעים ואין גבאי העיר יכולין לכופו אותן ולתובעם שיקיימו לוואת המת. ואף על גב דעוברים וגוזלים העניים, מכל מקום מקרי ממון שאין לו תובעים, הואיל ויכולין לחלק לכל מי שיראו [ב"י בסימן

רנ"ט בשם תשובת הרשב"א.

ג. ואפילו היו האפטרופסים שנים, ומת אחד מהן, אין הקהל יכולין למנות אחר, אלא הנשאר יעשה מה שיראה וכמו שראה הנותן [שם ושם]. ועיין בחו"מ סימן ש"א.
ד. ואפילו בצדקה של בני עיר אין אדם יכול לתבוע צדקה, אלא אם כן יש לו הרשאה מן הגבאי או טובי העיר.

ה. המקדיש מנה לצדקה ואין לו לשלם, מסדרין לו כמו לשאר צעל חוב (ב"י בשם ס"ה שער א').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מרדכי (מגילה סי' תתכ"ה): נשאל רבינו מאיר על אחד שאמר אם אשחוק בקוביא אתן ה' זקוקים לצדקה (שקנס עצמו) ועבר על נדרו, ורוצה ליתנם חוץ לעיר – נראה לי דבר פשוט שיתנם בעירו.

ב. רשב"א [ח"ג סימן רצ"ג]: ראובן שהקדיש מנה מנכסיו בשעת מיתה ושיקח שמעון בנו מהם קרקע להקדיש ושיחלק הוא פירותיו בכל שנה, על מנת שלא יהא רשות לשום אדם בעולם לא בקרקע ההקדש ולא בפירותיו ולא במעותיו, אלא בניו והבאים מכחו. ועכשיו עבר זמן רב ולא קנה שמעון הקרקע, אם יכולים גבאי ההקדש לכופו לקנות הקרקע כדי שתגיע ההנאה לעניים?

תשובה – שמעון זה עובר הוא על דברי

אביו ועוד שמצווה לקיים דברי המת, ועוד שמונע צדקה מהעניים. מכל מקום ממון זה אין לו תובעים שהרי יכול ליתן הפירות למי שירצה וכיון שכן אין לגבאי ההקדש יכול לתבעו.

ג. רשב"א (ח"ג סימן רצ"ז): שאלתם ראובן חלה וציוה על נכסיו ומינה שני אפטרופין על בניו וציוה לאפטרופין לחלק הקדש לפי ראות עיניהם... ונפטר אחד מהאפטרופין ורצו הקהל למנות אפטרופוס אחר תחת אותו שנפטר.

אף שמת אפטרופוס אחד לא בטל המנוי, אלא הנשאר יעשה מה שירצה וכמו שצוה הנותן, אין הקהל יכולין למנות אחר.

והט"ז (ה) – ותמוה הוא דכיון דהמצוה מינה שנים אפשר שלא האמין לאחד מהם, ולמה יהיה נאמן עכשיו לבדו. ומנהג הקהילות כשממנים ב' גבאים על

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

ממונים על קופת הצדקה הגבאים אפטרופין לעניים הם וידם כיד העניים, ואין אחד יכול לתבוע זכות העניים מעצמו בלתי הרשאת הקהל והגבאים שהם יד העניים.

זמן מה ומת אחד מהם שמושיבין אחר במקומו, אם כן כל שכן בממון שאין להאמין לאחד.

ד. רשב"א (ת' רצג): במקום שיש גבאים

סעיף ו: הנודר לצדקה ורוצה לחזור בו

סעיף ו: א. הנודר צדקה אינו יכול לחזור בו, ב. אלא א"כ נשאל לחכם והתיר לו.

ג. ואם הגיע ליד הגבאי, אינו יכול להשאל עליו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. קידושין (כח:): אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, כיצד? האומר שור זה עולה, בית זה הקדש, אפי' בסוף העולם – קנה, בהדיוט לא קנה.

הרי"ף – לפיכך מי שנודר צדקה אי אפשר לו לחזור בו. כ"כ התוס' הרא"ש ועוד פוסקים. כ"כ ת' הרדב"ז.

והרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רחץ): אע"ג דממון שאין לו תובעין הוא (דכי תבע ליה האי עני אומר לעני אחר יהיבנא) מ"מ חיובי מחייב לשמים ליתן משום בפ"ך זו צדקה.

וכ"כ בתשובה אחרת – דיד עניים כיד הדיוט וצריך לקנות באחד מדרכי הקנין, ואם לא קנה יכול לחזור.

ב. כתב רא"ש (בתשובות י"ב, ב): פירש ר"י דנדר לעניים יש לו התרה, וכל שכן הוא דאפילו נדר להביא קרבן יכול להתיר נדרו כ"ש אם נדר לעני שיכול להתיר נדרו.

כ"פ הטור – ה"מ בלא שאלה אבל אם מתחרט ומוצא פתח לנדרו י"א שנשאל לחכם ומתירו כל זמן שלא יצא מתחת ידו דהוי כמו הקדש בטעות דקי"ל שאינו הקדש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אין יכול לחזור בו"

פת"ש (י) בשם תשובות ושב הכהן (י"ח): גם גבי צדקה הוי אמירתו כמסירה להדיוט ממש, ולכן אין יכול

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

חייב נידוי, לפי שמפסיד את העניים ומ"מ הנדר הותר (והובא בפת"ש סק"ח). כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל.

תשובת נו"ב (תניינא חלק ח"מ סי' נ'): אם מסר מנה לאדם אף שאינו גבאי קבוע ואמר תן מנה זו לעניים כפי רצונך – נעשה כגבאי צדקה ושוב אין יכול להישאל עליו (הובא בפת"ש).

ג. **"הגיע ליד הגבאי"**

הרב יעקב יוסף זצ"ל: מי שיש לו קופה של צדקה בביתו, ברגע שנתן כסף בקופה חשיב הגיע ליד גבאי שאינו יכול לחזור בו (שכליו של קונה ברשות מוכר קונות).

לחזור אף תוך כדי דיבור כמו גבי הקדש.

ובתשובות פני אריה (מ"א) – מי שנדר מתנה לעני ואחר כך נתעשר העני קודם שבא המתנה לידו: אם שלח המעות ביד אחד זכה בו לעני ואין יכול לחזור בו. ואם לא שלח ביד אחר, ואפילו ציווה לאחד שיתן לו משלו עבורו – יכול לשאול על נדרו ע"י חרטה, אבל לא על ידי פתח. אמנם המקבל לא יהנה באותה מתנה שי"ל שזה בכלל מי שא"צ ליטול ונוטל אלא יתנהו לעני אחר.

ב. **"נשאל לחכם והתיר לו"**

ת' רדב"ז (ד, קל"ד): אף שאם נשאל לחכם והתיר לו מותר. מ"מ חכם המתיר

סעיף ז: המקדש דבר שאינו ברשותו

סעיף ז: א. אין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו. כיצד, היה לו פקדון ביד אחר,

וכפר בו זה שהיא אצלו – אין הבעלים יכולין להקדישו. אבל אם לא כפר בו, הרי הוא ברשות בעליו בכל מקום שהוא.

ב. בד"א, במטלטלין. אבל קרקע שנזלה אחר וכפר בה, אם יכול להוציאה בדיינים הרי זה יכול להקדישה, ואף על פי שעדיין לא הוציאה, שהקרקע עצמה הרי היא ברשות בעליה.

ג. הגוזל את חברו ולא נתייאשו הבעלים – שניהם אין יכולים להקדישה, זה לפי שאינו שלו, וזה לפי שאינו ברשותו. וכן כל כיוצא בזה.

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

ד. הגה: אם יש לו משכון ציד חצירו, מה שהוא נגד הלואתו אינו יכול להקדיש, והמותר יכול להקדיש (מרדכי פ' המוכר). וי"א לאפילו המותר אינו יכול להקדיש (תא"ו נ"ט).

ה. המקדיש שטר חוב לריך כתיבה ומסירה כמו בהליוט (ב"י סי' רנ"ט בשם תשובת הרשב"א ח"ה ק"מ, ח"ז ר"נ/).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (ז): אמר רב כל ממון שאינו יכול להוציאו בדיינים והקדישו אינו קדוש.

הרי"ף (שם ג): מטלטלים – אם כפר בו אינו יכול להקדיש שהרי צריך להוציאו בדיינים. אבל אם לא כפר בו וכי תבע ליה מיניה יהיב ליה ניהליה כמקרקעי דמי, ויכול להקדישו. כ"כ הרמב"ם ורא"ש.

ג. מקשה הגמרא: הא יכול להוציאו בדיינים והקדישו קדוש, והאמר רבי יוחנן גזל ולא נתייאשו ממנו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו?

ב. ואקימנא להא דרב במקרקעי דכי יכול להוציאו בדיינים ברשותיה קאי (אע"פ שעדיין לא הוציאה).

ד. מרדכי (ב"ב סי' תקסה): משכון הלווה שביד המלווה אין יכול להקדיש (שהרי

משועבד להלוואה), ודווקא מה שהוא נגד הלוואתו אבל המותר על הלוואתו יכול להקדיש. אבל רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב י"ט ח"א) – אפילו המותר אינו יכול להקדיש.

ה. רשב"א (ח"ה סי' קמ ח"ז סי' רנ): המקדיש בזמן הזה שטרי חוב, שסתם הקדש לעניים, ולא קנה ההקדש אלא בכתיבה ומסירה כדין הדיוט (ב"ב עו.).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אבל אם לא כפר בו"

ש"ך (יב): דווקא פקדון דכל היכא דאיתא ברשותא דמרא איתא והוי הקדש, אבל מלווה אפילו לא כפר כיון דמלווה להוצאה ניתנה הו"ל כדבר שאינו ברשותיה ואינו יכול להקדיש.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אדם שיש לו כספים בבנק אף בחשבון עובר ושב לא נקרא ברשותו ולא יכול להקדיש, כ"פ הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

סעיף זז: להקדיש חוב שיש לו ביד אחר

הקדמה: מעמד שלשתם – ראובן חייב לשמעון, ואומר שמעון לראובן: חוב שאתה חייב לי העבר ללוי, זכה לוי אם היה הדבר במעמד שלשתם (ראובן, שמעון ולוי).

סעיף זז: א. אם יש לו חוב על אחד ואומר: יהיה להקדיש או לצדקה – אינו כלום.

ב. אבל אם אמר: חוב שיש לי על פלוני, כשיבא לידי אקדישנו או אתננו לצדקה – חייב להשלים דבריו (משום נדר – ש"ך) להקדישו וליתנו כשיבא לידו.

ג. ואפילו האומר: חוב שיש לי ביד פלוני יהיה לצדקה, אם אמר כן בפני בעל חוב ובפני הגבאי (שהוא יד העניים), או בפני טובי העיר (או אדם חשוב סצעיר) (ב"י בשם ר"י) – זכה בו הגבאי מדין מעמד שלשתם, והרי הוא צדקה ואינו יכול לחזור בו, ואסור לשנותו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (ז.י): אמר רב – כל ממון שאינו יכול להוציאו בדיינים והקדישו אינו קדוש.

ב. כתב נמ"י בשם הר"ן: דמכאן נראה ברור שאין אדם יכול להקדיש מלווה בשטר שיש לו אצל חברו דהא ליתיה ברשותיה ומחוסר גוביינא.

ב. תוס' (ב"ק לו: ד"ה יד): אבל אם אומר חוב שיש לי על פלוני כשיבוא לידי אקדישנו או אתננו לצדקה – חייב להשלים דבריו. כ"כ הרשב"א, רא"ש, מרדכי.

כ"כ הרמב"ם (פכ"ב מהלכות מכירה (הל' טו) – ונתן טעם משום דכתיב ככל היוצא מפיו יעשה.

ג. ב"ק (לו:): ההוא דתקע (סטר) לחברו וחייבוהו סלע, אמר המוכה תתנו הסלע לעניים. אמר רב יוסף (שהיה גבאי העניים) כבר זכו בו העניים.

כתב הר"ף (יח): – דקני במעמד שלשתן (גיטין יג:). כן משמע מהתוס' והרא"ש. ר"י: אדם חשוב או טובי העיר הוו יד עניים.

תוס' – ור"ח פירש שלא היה רוצה לחזור בו מן הצדקה (שוודאי רב יוסף זכה בהם) אלא היה רוצה ללוותם

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

למלוה.

פת"ש (י) בשם תשו' הרדב"ז (ח"ב סי' תשל"ח): **אינו כלום** – ואם המקדיש הוא שכיב מרע הקדשו הקדש.

ב. **"כשיבוא לידי אקדישנה"**

ש"ך (טז): הוא הדין אפילו אומר כן על דבר שלא בא לעולם חייב לקיימו כמ"ש (חו"מ רי"ב-ז הג"ה).

"ואינו יכול לחזור בו"

ש"ך (יח): טעמו – דאנן ידי עניים אנן והוי כאילו בא ליד עניים, משמע דמהאי טעמא אינו יכול לחזור בו ואפילו בשאלה וכן משמע להדיא בתשובת הרשב"א, וכן עיקר. לא יכול לחזור בו מדין מעמד שלושתם (וכמו שנתבאר בחשן משפט סימן קכ"ו-א ע"ש ועי' בח"מ סימן קכ"ה-ה).

ולשלם אח"כ (פ' לשנותם) ואמר ליה רב יוסף יד עניים אנן וזכינן [פירוש זכו בו העניים ואין יכול לחזור, וגם אסור לשנותו]

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

א. **"אינו כלום"**

ש"ך (טו): כיון שאינו ברשותו. ואם אמר שדה זו שאני מוכר לך לכשאקחנו ממך תקדש הוי הקדש כשיקחנה ממנו כיון שיכול להקדישו עכשיו (לפני שמכרו). אבל אם כבר מכרה ואמר כן אינו כלום, כיון שאחר שמכרה לא יכול להקדישה. אבל אם אמר שדה זו שמשכנתי לך לעשר שנים לכשאפדנה ממך תקדש – הוי הקדש לכשיפדנה הואיל ובידו לפדותה, אבל אם אמר תקדש מעכשיו לא הוי הקדש שהרי היא משועבדת

סעיף ט: הקדיש קנס שחייבים לו לעניים, ושוב חזר ומחל

סעיף ט: המכה את חברו או חרפו, בענין שחייב לפי תקנת העיר ה' זהובים,

ואמר בפני הגבאי או בפני טובי העיר: איני חפץ בקנס אלא יהיה לצדקה, ואחר כך פייסו עד שמחל לו, אין מחילתו כלום וזכו העניים (ואינו יכול למחול) [המקור: הרא"ש בתשובה (יג, ד), ורי"ו (ני"ט סוף ח"א קסז ע"ד) בשם ה"ר דוד כהן].

סעיף י': הנודר לצדקה בלשון אסמכתא

הקדמה: אסמכתא – התחייבות שאדם מקבל על עצמו כלפי חברו, מתוך הנחה מוקדמת שלא יצטרך לבסוף למלא אחר ההתחייבות, כיון שבטוח הוא שיוכל לקיים את התנאי שבאי קיומו תלה את ההתחייבות, כך שאין גמירות דעת בשעת ההתחייבות לקיים את ההתחייבות (מתוך אנציקלופדיה תלמודית).

סעיף י': נדר לצדקה באסמכתא, כגון: אם אעשה דבר פלוני אתן כך וכך לצדקה,

ועשאו – חייב ליתן.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הנודר לצדקה באסמכתא

- רי"ו – מחלק ג' חילוקים:

א. אם התנה לדבר הרשות כגון שאמר אם לא אלך למקום פלוני אשב בתענית או אתן כך לצדקה – הוי אסמכתא שלא התחייב. אלא אם כן חייב עצמו בקנין בשטר חוב שאז אין בו משום אסמכתא דאמירתו לגבוה. כ"כ הרמ"ה.
ב. התנה לדבר מצוה כלומר לזרז עצמו אם לא אעשה מצוה פלוני אתן כך לצדקה או אשב בתענית – מועיל (והתחייב) ולא הוי אסמכתא.

ג. אם התנה להינצל מצרה כגון יעקב 'אם יהיה אלהים עמדי' או כיוצא בזה מועיל (והתחייב) ולא הוי אסמכתא.

- רמב"ן (קפג) – מקדיש בלשון אסמכתא קנה הקדש. (והובא בבדק הבית). כ"ד מהר"ם, הרא"ש, מרדכי, מהר"ר איסרלן.

- הריב"ש (סימן רפ"א) – נראה בעיני שהוא פטור. אף בקניין לא היה מועיל לדעת הרמב"ם לפי שהוא אסמכתא (אלא אם כן באופן שמעיל בחולין). כ"כ הגהות אשרי

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נדר לצדקה... חייב ליתן"

ש"ך (כא): בכל נדר (ול"ד לצדקה) חייב לקיים דאין בנדר ושבועה משום אסמכתא (כדלעיל חו"מ רז-יט).

ד"מ (ה) בשם תשובת הרשב"א (רפ"א): אחד שאמר אם אשחק (בקוביה וכיו"ב) אתן כך וכך למלך וכך כך להקדש – הואיל דהוי אסמכתא לגבי הדיוט הוה אסמכתא גם להקדש ולא קנה.

(ט"ז ו) – ונראה שזה דומה לקני את וחמור דלא קנה (כדלעיל חו"מ ר"י), ראה סעיף הבא.)

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

הרב יעקב יוסף זצ"ל: וכן אם נדר שיתן לצדקה אם ישוב בשלום חל הנדר וחייב לשלם.
וכן בעל מלאכה שאמר שיעשה מלאכה לבית הכנסת בהנחה, לא יכול

להתחרט.
ולפי זה מותר לעשות הגרלה לישיבה, שהאדם גומר ומקנה, שאף שלא יזכה הכסף ילך לישיבה.

סעיף י"א: קבלו עליהם להתגרש והעמידו קנסות לצדקה והשלימו

הקדמה קניין דברים: רמב"ם (הלכות מכירה ה, יא): יש דברים הרבה שאינן צריכין קנין ואין לקניין בהם טעם, כגון שעשה קניין לגרש אשתו... ושם (הלכה יד): הדברים שאין בהן ממש אין הקנין מועיל בהן, כיצד הרי שכתב בשטר וקנינו מפלוני שילך בסחורה עם פלוני.

קנה את וחמור: שו"ע (חומ רי-ב): הקנה מקצת נכסיו לבהמה... וחזר ואמר לחבירו: קנה כבהמה זו – לא קנה כלום (כיון שהבהמה לא קנתה אף הוא לא קנה).

סעיף י"א: איש ואשה שקבלו עליהם חרם להתגרש, והעמידו קנסות על ככה

לצדקה, ואח"כ נתפייסו שלא להתגרש – יש מי שאומר שפטורים מהקנסות. (והוא הדין בנאמר דברים כיוצא בזה) (כשמחלו זה לזה פטורים מהקנס – ש"ך).

קנסות להקדש שהקנסות לא חלו, משום דלא העמידו הקנסות אלא משום דלא יעכבו זה את זה, והרי התפשרו לא להתגרש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שפטורים מהקנסות"

העט"ז: מביא ב' טעמים לפטור

א. כיון שהקניין בטל לעניין גירושין דהוי קנין דברים בעלמא (ואינו על דבר

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מה"ר איסרלן (סימן קע"ג): קנין סודר שנעשה בין איש לאשתו שיעשו גירושין וגם העמידו קנסות, ואחר כך התפשרו לא להתגרש – כיון שהקניין לא חל (דהוי קניין דברים) גם הקנסות לא חלו, דהוי כמו קני את וחמור.

✓ כ"כ תרומת הדשן – איש ואשה שקבלו עליהם חרם לעשות גירושין והעמידו

ש"ע י"ד – סימן רנ"ח

והש"ך (כב) – אין דבריו נראים. דמ"ש טעם (א). דכשהקניין אינו כלום גם הקנס אינו כלום, מיירי רק בקנסות ולא בצדקה, דלצדקה מה בכך שהקניין אינו כלום לא יהא אלא בלא קניין אמירה לגבוה קני. אלא טעמו הוא כמ"ש בטעם (ב). כיון שנתפייסו זה לזה. כ"כ הט"ז הטעם השני.

שיש בו ממש) גם בעניין הקנס לצדקה אין בדברים אלו ממש ופטור מהצדקה. (ב). ועוד אפילו היה בו ממש בקניין, לא נדרו בזה לצדקה אלא אם כן יתבע אחד מהן את חברו, אבל אם שניהם מתרצים ואין אחד מהם תובע למה יתחייבו.

סעיף יב: אמר ליתן מתנה לחברו

סעיף יב: אמר ליתן לחברו מתנה: אם הוא עני – הוי כנודר לצדקה ואסור

לחזור בו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ש"ך (כ"ה): אף שבכל מקום מתנה על מנת להחזיר הוי מתנה, בצדקה אינו מועיל מתנה על מנת להחזיר שכבר זכו בו העניים, רק אם נשבע ליתן מתנה לחברו שאינו עני יכול ליתן על מנת להחזיר ויצא ידי שבועה.

ואם אמר ליתן לת"ח

(פת"ש סק"ג)

כנה"ג (ח"מ קכ"ה–כ"ג) – ה"ה אם המקבל בעל תורה ומשום מצוה דעץ חיים היא למחזיקים בה אין יכול לחזור בו.

אבל תשובת שבו"י (ב, קנ"ט) – אם אינו עני, דהיינו שיש לו פרנסתו,

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מרדכי (בפ"ק דב"ב סי' תצח תצט): בירושלמי (ב"מ פ"ד ה"ב) – אמר ליתן לחברו מתנה מרובה מותר לחזור בו (דהוי דברים בעלמא), ודווקא עשיר אבל לעני הוי כנודר לצדקה ואסור לחזור בו.

ודווקא שיש בידו בשעת נדר כפי מה שנדר ליתן לצדקה, אבל אין בידו כפי מה שנדר אין הנדר חל עליו ומצי לחזור.

ב"י – דווקא שאמר דבר פלוני יהיה הקדש ולכך כי לא הוי בידו לא הוי הקדש, אבל אם אמר כך וכך אתן לצדקה חייב לקיימו. כ"כ ד"מ (ו).

אפילו הוא ת"ח – יכול לחזור בו.

סעיף יג: חפץ פלוני לצדקה בכך וכך והוא יקר יותר. חשב בלבו לתת צדקה

סעיף יג: א. האומר: חפץ פלוני אני נותן לצדקה בכך וכך, והוא שוה יותר – אינו יכול לחזור בו (וחייב לשלם מחיר החפץ) (דכל אמירה שיש בה רווחא לצדקה, אמרינן ביה אמירתו לגביה כמסירתו להדיוט). [ר"ן פ"ק דקדושין ובהגהות אשירי]. אבל אם לא היה שוה יותר באותה שעה, ואחר כך הוקר, יכול לחזור בו כיון שלא משך ולא נתן הכסף.

אם חשב בלבו לתת צדקה:

ב. אם חשב (רק) בלבו ליתן איזה דבר לצדקה – חייב (מצד עצמו) לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה, אלא דאם אמר מחייבין אותו לקיים. [מרדכי פ"ק דקידושין ובפ"ק דב"ב ובהגהות ובמהרי"ק שורש קפ"ה / קס"א / ומהר"ר פרץ ובהגהות סמ"ק ורא"ש פ"ק דתענית].

ג. וי"א דאם לא הוליא צפיו, אינו כלום. [הרא"ש כלל י"ג]. והעיקר כסברא הראשונה, ועיין בחושן המשפט סימן רי"ב (אם תופס כשאמר אתן לצדקה דבר שלא בא לעולם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. חשב בלבו לתת צדקה

✓ תוס' – דמי לקורבנות שבמחשבה מתחייב. כ"פ מהרי"ק והרמ"א. אבל לפי הרי"ף והרמב"ם – לא מתחייב במחשבה. כ"ד הרא"ש. דעת מרן השו"ע (חו"מ ריב) כהתוס', מכל מקום בשו"ת אבקת רוכל פסק כהרי"ף, ולא ברור אם אבקת רוכל נכתב אחרי שו"ע או לפניו.

א. הגהות אשר"י (ב"ב פ"ח סי' לח): אם אמר חפץ פלוני אני נותן להקדש או לצדקה בכך וכך, אמירתו לגביה כמסירתו להדיוט אף על פי ששווה יותר אין יכול לחזור בו. אבל אם באותה שעה לא היה שווה יותר ואח"כ הוקר יכול לחזור בו כיון שלא משך ולא נתן הכסף. כ"כ ד"מ בשם הר"ן.

שו"ע יו"ד – סימן רנ"ח

חייב ליתן. ויש מי שאומר – דאף על גב דכתיב "כל נדיב לב עולות", חולין מקדשים לא ילפינן. והאידנא כל הקדש יש לו דין חולין ואינו לצדקה. הילכך כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום. (ויש להחמיר כסברא הראשונה ועיין בי"ד סוף סימן רנ"ח).

לקיים מחשבתו

פת"ש (טו): בתשובת דת אש (י"ד) מסיק – כשחשב במחשבתו אבל לא הוציא מפיו לא התחייב. אבל הוציא מפיו שיתן לצדקה וחשב בלבו מה שיתן צריך לקיים מה שחשב.

פת"ש (טז): דאם אמר מחייבין – פירוש וא"צ אמירה אלא אם אמר שחשב, מחייבין אותו לקיים מחשבתו (בת' חתם סופר סי' רמ"ג).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: בספר דת אש כתב אף למחייב בצדקה היינו דווקא שאמר במחשבה שיתן לצדקה, אבל אם רק הבזיק במוחו לתת צדקה לא מתחייב, א"כ כאן יש ס"ס להקל, אולי הלכה כהרי"ף וכמ"ש מרן שלא מתחייב ואולי כדת אש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ואחר כך הוקר, יכול לחזור"

ש"ך (כו): טעמו כיון שאין הדיבור חל בשעתו הואיל וליכא רווחא להקדש, אי אפשר שיחול לאחר זמן.

ב. "אם חשב בלבו"

שו"ע (ריב-ה): קנה קרקע אדעתא שיעשנו הקדש ולא הוציא מפיו כלום: י"א – דכיון שגמר בלבו לתת לצדקה

שו"ע יו"ד רנ"ט: דין אם מותר לשנות צדקה,

והנהגת הגבאי עם הצדקה, והממונה עליה, ובו ו' סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

- סעיף א: מתי מותר לשנות מעות צדקה..... 302
 סעיף ב: לשנות צדקה מבית הכנסת לבית המדרש או הפוך..... 303
 סעיף ג: נדב חפץ מסוים לבית הכנסת האם מותר לשנותה..... 306

- סעיף ד: גוי שהתנדב מנורה האם מקבלים ממנו 308
 סעיף ה: המסופק במעות של צדקה, או ספק בלשון שנדב 309
 סעיף ו: לקחת ממעות צדקה למסים, ספק אם המעות צדקה 309

סעיף א: מתי מותר לשנות מעות צדקה

סעיף א: א.^א האומר: סלע זו לצדקה, או שאומר: הרי עלי סלע לצדקה, והפרישו

– עד שלא בא ליד הגבאי יכול לשנותו, בין ללוותו לעצמו בין ללוותו לחבירו, ויפרע אחר תחתיו. משבא ליד גבאי, אסור ללוותו, בין לו בין לאחר בין לגבאי.

ב. הגה: וכן אם הקדיש כלים, יכול למוכרם לפני ג' בקיאים בשומא, ונותן דמיהם ללדקה. [ב"י בשם הגהות מרדכי דכתובות].

ג. ואם היה הנאה לעניים בעיכוב המעות ביד הגבאי, כדי לעשות (לכוף) לאחרים ליתן, הרי הגבאי מותר ללוותם ולפרעם. הגה: לאין הלדקה כהקדש, ומותר ליהנות ממנה. (טור).

ד. ואין נושאין ונותנין בלדקה העומדת לחלק לעניים, כי אם כסף ככסף וכיוצא בו, שמה יצאו עניים ולא יהיה להם מעות לחלק. אבל לדקה שאינה עומדת לחלק, רק הקרן יהא קיים ויאכלו הפירות, שרי (ב"י בשם סה"ת והגהות מיימוני). וכן נוהגין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ג. ערכין (ו.). אם באה הצדקה לידי גבאי

אסור לשנותה. איני? והא רבי ינאי יזיף ופרע! שאני רבי ינאי, דניחא להו לעניים דכמה דמשהי מעשי (כופה על הצדקה) ומייתי להו. כ"פ הרמב"ם והטור.

ד. בהגהות מיימון (פ"ד מהלכות מלוה): כתוב במסכת שקלים (ד, ג) – רבי

א. ערכין (ו.): אמר רב נחמן אמר רבה

בר אבהו אמר רב – האומר סלע זו לצדקה מותר לשנותה בין לעצמו בין לאחר בין אמר הרי עלי בין אמר הרי זו.

פרש"י: לשנותה – לצרכיו ולאחר זמן ישלם. לאחר – להלוותה לחבירו.

– יש להחמיר לתת לעני הבגדים ולא מהני נתינת דמים.

"משבא ליד גבאי אסור להלותו"

ש"ך (א): אבל לדבר מצווה יכול הגבאי לשנות. כן דעת הרא"ש וטור וכ"כ התוספות ונראה מדברי מהרי"ק שורש ה' שכן עיקר.

ד. **"ולא יהא להם מעות לחלק"**

ט"ז (ב): ומ"ש לעיל שאם יש הנאה לעניים מותר להלות, שם מיירי שהוא בטוח מאד שיוכל לגבות מן הצבור תיכף שיצטרך לעניים לחלק בלי מניעה.

עקיבא אומר אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל עניים. ומפרש טעמא בשל עניים דילמא איצטריך להו זוזי ולית ליה. ומיירי בצדקה העומדת לחלק דסמכה דעת עניים עלה. אבל צדקה שנותנין כדי שיהא הקרן קיים והפירות לעניים שרי, וכן עמא דבר. כ"כ סה"ת.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

ב. **"אם הקדיש כלים"**

פת"ש (ב) בשם בתשובת בית אפרים (יד, נו): אדם שהיה חולה וצוה בגדיו לקרובו עני, ואחר כך הבריא, ורוצה להחזיק בבגדים ולתת לעני דמי בגדיו

סעיף ב: לשנות צדקה מבית הכנסת לבית המדרש או הפוך

סעיף ב: א. צדקות שהתנדבו לצורך בית הכנסת או לצורך בית עלמין, יכולים

בני העיר לשנותם לצורך בית המדרש או ת"ת, אפילו אם הבעלים (או קרובי נותני הצדקות – ש"ך) מעכבים. אבל לא מתלמוד תורה לצורך בית הכנסת (דמעלין בקודש ואין מורדין – ט"ז) [המקור: רא"ש בתשובה (יג, יד), ושכן כתב מהר"ם, מהרי"ק, כ"כ ת' הרמב"ן].

ב. הגה: ודוקא דלאיכא למיתחך שלא יהיה להם ספוק לתלמוד תורה, אבל במקום שצני העיר מספקים לתלמוד תורה ואם יולאו חלו המעות לצורך בית הכנסת יתנו מעות אחרים לתלמוד תורה כשיצטרכו, מותר (להעביר מת"ת לבית הנסת). (מהרי"ק שורש קכ"ח).

ג. ואפילו אם הוא במקום שאסור לשנות, אם אינן צריכים לדבר שגדר, כגון שהקדיש

קרקע לבנות עליה בית המדרש ואינו יכולין לבנות מיד – אין המתנדב יכול לחזור בו אלא יהיה עומד כך עד שיבנו עליה [מרדכי פ' בני העיר].

ד. וכל זה במקום שאין מנהג ידוע בעיר, אבל במקום שנוהגים שהגבאי או בני העיר משנים לכל מה שירצו, או אפילו במקום שנוהגים שאדם מאים איזה דבר בבית הכנסת, כגון ספר תורה או כלי כסף וכדומה, וכשיראה חוזר ולקוחו, וכשירד מנכסיו מוכרו לאחרים – הולכים אחר המנהג. לכל מקדיש אדעתא דמנהג הוא מקדיש, ולב"ד מתנה על זה, ובלבד שיהיה מנהג קבוע. [כן משמע מהב"י וממהרי"ק שורש קס"א].

ה. ומ"מ אם התנה המקדיש בפירוש שלא ישנו הקדשו ולא יהא כח בזה, פשיטא שאסור לשנותו. וע"ל סי' רנ"ו סעיף ד'.

מנהג ותיקין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ד. מהרי"ק (בשורש קס"א, ענף ח): שאלה – המנהג ששמים נרות של כסף בבית הכנסת ולאחר זמן לוקחים אותם חזרה, גם לפעמים כשירדו מנכסיהם מוכרים אותם לאחרים, וטעמם שהשמים אותם בבית הכנסת אדעתא דמנהגא משים אותם ומותר.

תשובה: מנהג זה נגד דין התלמוד, דמדינא כיון שהודלק פעם אחת במנורה בבית הכנסת חלה קדושתו עליו ולא פקעא כי אם על ידי הקהל, וכן הוא פשוט בסנהדרין (מת.).

✓ ואין המנהג מבטל הלכה אלא אם כן הוא מנהג קבוע על פי חכמי המקום, לא על פי המון בעלי בתים, וגם שיהא

ה. עיין ברמ"א (יו"ד רנ"ו–ז): וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני (דכיון שאמר לעניי העיר מיד זכו בה אותם עניים והוי כאלו בא הממון לידם), אין להם לשנות אפילו לתלמוד תורה. (כן משמע במהרי"ו סי' נ"ו).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "לצורך בית המדרש"

ש"ך (ג): כיון שקדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית כנסת, דיכול לעשות מבהכ"נ בית המדרש (כמו שנתבאר בא"ח סי' קנ"ג).

ש"ע י"ד – סימן רנ"ט

ש"ך (ו): ובמקום שאין מנהג לקחת חזרה מה שהקדיש, אף אם טוען המקדיש שלא הקדיש לא יכול להוציא מיד הקדש. כ"כ רש"ל – שכן הדין אם הקדיש ס"ת אין יכול להוציאו חזרה.

אבל בתשובת מהר"י כהן מקראקא (כא) – יש לחלק בין הקדיש כלי כסף להקדיש ס"ת. ס"ת שמיניחם בבית הכנסת הוא לשם קריאה, וידוע שם האב על הס"ת, ולכן אין ראיה שהקדישו (אלא נתנו זמנית). אבל כלי כסף המונחים בבית כנסת מסתמא הקדישו, שאם לא הקדישו לא היו מניחים אותם בבית הכנסת רק היו משתמשים בשעת הצורך ואחר כך היו לוקחים לביתם. כ"כ מהרי"ק (בשורש ע, וקס"א) – כלי כסף המונחים בבית הכנסת בחזקת הקדש, אבל ס"ת בחזקת בעליו.

ב"ח: חזל במקום שנוהגים – לפי מנהג אותם מקומות גם בעל חוב גובה חובו מס"ת שבהיכל, כיון דבידו למכרו בשעת דחקו.

כ"כ הש"ך (ז) – אף שהב"ח סותר עצמו (סי' רע"ד סוף ס"ב), לעניין דינא נראין דבריו שבכאן עיקר. כ"כ שו"ע (חומ"צז-כג) – שבעל חובו גובה חובו מס"ת שלו.

ש"ך (ח): הולכים אחר המנהג – צ"ע דהא במהרי"ק שם משמע דמגמגם בזה

ש"ך (ד): הרא"ש שם (יג, יד) ס"ל שהוא משום הזמנה, אלא שכאן לא מקרי הזמנה, שרק באורג בגד למת הוי הזמנה, האבל האי כטוי לאריג (שהזמין החוטים כדי לעשות אריג) דמי דלכ"ע לאו מלתא היא.

והש"ך עצמו – חולק, דאפי' הוי הזמנה מעליותא מ"מ הא מקדושה קלה לקדושה חמורה שרי. ועוד דגביית המעות לבית הכנסת או לבית המדרש מעשה ממש הוא ולא הזמנה.

"לא מתלמוד תורה לבית הכנסת"

ש"ך (ה): אף דלעיל (רנו סק"ז) כתבו הרא"ש וטור דיכולין לשנות בני העיר אפי' לדבר הרשות, היינו כשיחזרו ויגבו פעם אחרת, אבל הכא לא יחזרו לגבות שוב.

פת"ש (ה): כתב בתשובת הר הכרמל (חיו"ד כ"ד) – נער הגון שאין לו מלבוש לילך לת"ת, מותר לקחת ממעות ת"ת לצורך כך, שהוא ת"ת, שבלא הלבוש לא יוכל ללמוד.

מ"מ אם יתנו מעות ללבוש לנער זה, נער אחר ידחה מת"ת, יש להעדיף השני.

תשובת שמש צדקה (יד, י) – וכן אסור לתת מעות לצורך המלמדים, דזה הוי הורדת קדושה.

"במקום שאין מנהג"

ונוטה לאסור, אלא אם כן הוא מנהג המון בעלי בתים. קבוע על פי חכמי המקום ולא ע"פ

סעיף ג: נדב חפץ מסוים לבית הכנסת האם מותר לשנותה

סעיף ג: א. ישראל שהתנדב נר או מנורה לבית הכנסת: אם נשתקע שם בעליה מעליה שאינה נקראת על שמו – יכולים הצבור לשנותה אפילו לדבר הרשות, ואם לא נשתקע שם בעליה מעליה (שאנשים זוכרים מי התורם) – אין יכולים לשנותו לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה יכולים לשנותו. **ב.** (אפילו אם גם המתנדב מוחה) [מהרי"ק שורש קכ"ג קכ"ד ובשם רשב"א ותשו' רא"ש].

ג. ואם היה המתנדב עובד כוכבים, אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה, כל זמן שלא נשתקע שם בעליה מעליה (כיון שהוא צועק תמיד שעשו שלא כהוגן והוי חילול השם). **ד.** (וכל זמן ששם בעלים חקוק על הכלים שנתן, לא נשתקע שם בעליה). [ירושלמי פ' בני העיר].

לשנותה אף לדבר הרשות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ג. אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן: עובד כוכבים שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת, עד שלא נשתקע שם בעליה – אסור לשנותה, משנשתקע שם בעליה – מותר לשנותה, למאי? אילימא לדבר הרשות, מאי איריא עובד כוכבים? אפילו ישראל אסור! אלא לדבר מצוה, וטעמא דעובד כוכבים הוא דפע', אבל ישראל דלא פעי שפיר דמי. רש"י פירש טעמא אמאי בגוי כל זמן

א. ערכין (ו:): ת"ר: ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת – אסור לשנותה. סבר רבי חייא בר אבא למימר: לא שנא לדבר הרשות ולא שנא לדבר מצוה. אמר ליה רב אמי, הכי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה מותר לשנותה. רמב"ם (פרק ח מתנות עניים ו) – ואם נשתקע שם בעליה מעליה מותר

ש"ע י"ד – סימן רנ"ט

ש"ך (י): כתב המרדכי בשם מהר"מ – צ"ל שכבר נשתמש בהן והדליקו בבית הכנסת שאם לא הדליקו בו אפי' לדבר הרשות מותר לדין דקי"ל הומנה לאו מלתא.

וצ"ע ששאר הפוסקים לא חילקו בכך, ואדרבה מדחילקו בין נשתקע משמע דבלא נשתקע בכל גווני אסור לשנות (כיון ששם בעליה עליה). ונראה שהמרדכי מיירי כשהבעלים מסכימים בדבר אז מותר לשנות כשלא נשתמש בהם, ואם נשתמש בהם אף שהבעלים מסכימים אפ"ה אסור לשנות.

(כלומר לש"ך: אף שעדיין לא הדליקו בו אם לא נשתקע שם בעליו אסור לשנות לדבר הרשות, אלא אם כן הבעלים מסכימים, ואם נשתמש בהם אף שהבעלים מסכימים אסור לשנות.)

"אבל לדבר מצוה יכולים לשנות"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אדם שהקדיש ס"ת לבית הכנסת ויש הרבה ספרי תורה ורוצים להעביר ס"ת אחד למקום אחר שחסר להם ס"ת – מותר אף שלא נשתקע שמו, דהוי דבר מצווה, ואם התורם רק הפקיד ס"ת לבית הכנסת אסור להעבירה, כיון שהיא שלו. ולכן המפקיד צריך לשלם הוצאות הגהות הס"ת.

ש"ך (יא): ישנה מחלוקת אם אפשר

שלא נשתקע שם בעליה מעליה אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה, משום דגוי פעי, כלומר צועק למה שיניתם מה שנתתי.

והרמב"ם כתב (בפ"ח מהלכות מתנות עניים ה"ז) – שמא יאמר הגוי הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים ומכרוהו לעצמן.

ב. הרא"ש (בתשובה י"ג, י"ד) – אבל ישראל ציית לדברי חז"ל ומאחר דמן הדין שינו לא צועק, ואף אם יצעק לא חיישינן. והראיה שהגמרא אסרה רק בגוי משום צעקתו דאיכא חילול השם, אבל ישראל שאינו ציית לדברי חכמים ליכא חילול השם בזה. וכ"כ מהרי"ק בשם תשובת הרשב"א.

ד. ד"מ (ד) בשם הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ב) – אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן אם היה שם בעלים חקוק על מה שנתן כמי שלא נשתקע שם בעלים מהן דמי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מותר לציבור לשנותה"

ט"ז (ד): דוקא ציבור אבל לא גבאי, כ"כ הרא"ש. ואע"ג דבסימן רנ"ו ס"ד פסק הרמ"א שגם גבאי יכול לשנותה, היינו לדבר מצווה דווקא אבל לא לדבר הרשות.

ב. "אין יכולים לשנותה לדבר רשות"

ש"ע י"ד – סימן רנ"ט

נדחקו הציבור ורוצים לבנות מקווה ורוצים למכור הספרים לצורך כך – כדי להתיר צריך ג' תנאים: א). שנשתקע שמו עליו. ב). שלא יתבטל דבר המצווה לגמרי. ג). לא יחסרו ספרים שם. ואם חסר אחד מאלו אינם רשאים לשנות לדבר מצוה פחותה וכל שכן לדבר הרשות ממש אסור. ולכן אסור בשום אופן לשנותו להחליף באר מים חיים (תלמוד התורה) בבאר מקווה מים.

ג. "שלא נשתקע שם בעליה"

ש"ך (יג): משמע אבל נשתקע שם בעליה מותר לשנות אפילו לדבר הרשות.

לשנות אף לדבר מצווה קלה יותר (מרדכי בשם מהר"ם והרא"ש). והב"ח – מחלק, דווקא גבי תשמישי קדושה אמרינן מעלין בקדש ולא מורידין, אבל תשמישי מצווה מותר לשנות אף למצווה קלה יותר. ומנורה הוי דבר מצווה ולא קדושה, שהרי הוא משמש שיוכלו האנשים לקרות מתוך הסידור, ואינו אלא תשמיש מצוה לאדם עצמו. והרשב"א כ' דכל זה דווקא בשיש מנורות ונרות כדי צורך בית הכנסת אבל אם אין סיפוק אין הצבור רשאים לשנות.

פת"ש (ט) בשם בתשובת חתם סופר (סי' רמ"ד): אדם שחלה וציווה כל ספריו לבית הכנסת כדי שילמדו בהם, ונתעכב הדבר מחשש לגניבה, ועתה

סעיף ד: גוי שהתנדב מנורה האם מקבלים ממנו

סעיף ד: גוי שהתנדב מנורה או דבר אחר לבית הכנסת, מקבלים ממנו. והוא שיאמר: בדעת ישראל הפרשתי אותה. ואם לא אמר כן, טעון גניזה [המקור: רמב"ם בפ"ח מהלכות מתנות עניים ה"ח]. (ועיין לעיל סי' רנ"ד).

רמב"ם הטעם שמא בלבו היה לשמים כלומר להקריב בהם קרבן (דכיום הולך לגניזה) מה שלא עלה ע"ד ישראל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ט"ז (ז): טעון גניזה – שמא בלבו יחשוב לעבודת כוכבים. וב"י הביא בשם

סעיף ה: המסופק במעות של צדקה, או ספק בלשון שנדב

סעיף ה: א· מי שיש בידו מעות והוא מסופק אם הם של צדקה – חייב ליתן אותם לצדקה.

ב· הגה: אבל מי שהקדיש דבר כלשון שמסופקים בו, ומת, שאין לידע כוונתו – נקראו היורשים מוחזקים וההקדש שצא להוציא מהם עליו הראיה, וכל זמן שאינו מביא ראיה הנכסים בחזקת היורשים. [רשב"א סי' תרנ"ו ופסקי מהרא"י סי' ע"ג ועיין בח"ה סי' ר"ג-ג].

סעיף ו: לקחת ממעות צדקה למסים, ספק אם המעות צדקה

סעיף ו: א· אין לקהל לתבוע (להטיל) מסים וארנוניות ממעות צדקה.

ב· הגה: מי שמלא כיס מלא מעות בתיבתו, וכתוב עליו: צדקה, סמכין אכתיבה והרי הן צדקה [הגהות מרדכי פ"ק דב"ב, ממסכת ב"ב ל.']. וכן אם אמר אחד לבניו: מעות אלו צדקה הם, אם נראה להם שעשה זה כמוסר לדבריו (בלשון צוואה, ודבריו) קיימים.

ואם עשה זה שלא יקחו כלום, או שלא יחזיקו אותו לעשיר – אין בדבריו כלום (שם).

וכן אם אמרו בחלום: אלו המעות שהטמין אביך, של צדקה הם – אינו כלום, לדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין [שם]. אבל אם אמר להם כן אחר, אם הם במקום שהיה יכול ליטול אלו המעות וליתנם לצדקה – נאמן במגו שהיה נותנם לצדקה, ואם לאו – אינו נאמן [הגהות מרדכי].

ג· השתמש בתיבה מעות הקדש וחולין זה אחר זה, ומלא אחר כך מעות, אזלינן בתר

בתרא [הגהות מרדכי דב"ב]. ואם השתמש בצת אחת בשתיקה, אזלינן בתר רובא.
ד. ואם מלאן בגומא, דאיכא למימר שהיו מונחים שם זמן ארוך ולא ראה, אפילו
 בזה אחר זה אזלינן בתר רובא (שם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מרדכי (ב"ב תר"ס): אין מעילה בגידולין (של הקדש), וכן הוא אמת דפלוגתא היא במעילה ואיכא מ"ד יש מעילה בגידולין, ומכאן נ"ל דאין לקהל לתבוע מסים או ארנוניות ממעות של הקדש (הגהת והערות – פ' ממעות שהריוחו ממעות של צדקה, דהוי כגידולים – הגהות מרדכי ג) או של צדקה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "סמכין אכתיבה"

פת"ש (יא): הקשה ספר אורים ותומים

(פא) מחו"מ (פא, יז) – אם נמצא כתוב שם פלוני על חפץ, אפשר לומר שלא להשביע עצמו עשה כן (והוא שלו ולא של פלוני). משמע שלא סמכין אכתיבה?
 ובתשובת חתם סופר (רלב) תירץ – כאן מיירי שיודע שיש לו כיס צדקה ואין יודע איזהו. בזה סמכין אכתיבה כיון דודאי יש לצדקה כיס.

"אמרו לו בחלוס"

ש"ך (טו): פירוש שאינו יודע היכן המעות שהטמין אביו ומראה לו בעל החלומות המעות ואומר לו אלו המעות שהטמין אביו, וכן הוא בסנהדרין (ל).

שו"ע יו"ד של"ג: דיני ראשית הגז, ובו יד סעיפים

הנושאים שבסימן זה:

- סעיף א: היכן נוהג ראשית הגז..... 311
 סעיף ב: ראשית הגז בכבשים..... 312
 סעיף ג: ליבן או צבע הצמר..... 313
 סעיף ד: גוזז את המתה. תולש הצמר במקום לגוזז..... 314

ש"ע י"ד – סימן של"ג

314.....	סעיף ה: ראשית הגז חייב באחריותו
315.....	סעיף ו: האומר כל גיזתי ראשית
316.....	סעיף ז: גז שהגוי גזו מצאנו, לקח מהגוי צאן לגיזתו
318.....	סעיף זז: הלוקח גז צאן חבירו
320.....	סעיף ט: בכמה מתחייב לתת ראשית הגז
322.....	סעיף י: השותפים
323.....	סעיף יא: מתי מפריש ראשית הגז
323.....	סעיף י"ב: צירוף כמה גיזות
326.....	סעיף י"ג: היו לו הרבה גיזות ורוצה לחלקם לכמה כהנים
327.....	סעיף י"ד: קדושת ראשית הגז

סעיף א: היכן נוהג ראשית הגז

סעיף א: א. ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ, בין בפני הבית בין שלא בפני

הבית (רמב"ם ביכורים י, א).

ב. (וי"א דבר תורה ראשית הגז נוהג אפילו בח"ל, אלא שלל נהגו כן) (טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

דברים (יח, ד): ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו:
פרש"י: וראשית גז צאנך – כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן. ולא פירש בה שיעור. ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים. וכמה צאן חייבות בראשית הגז, חמש רחלות.

א. חולין (קלה): משנה – ראשית הגז נוהג בארץ ובחו"ל, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במקדשים.

✓ שם (קלו): אמר רב נחמן בר יצחק: האידנא נוהג עלמא כהני תלת סבי, כר' אלעאי בראשית הגז, דתניא, רבי אלעאי אומר: ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ.

ב. הרא"ש: האידנא – משמע שנהגו לפי כן גם בחו"ל, ובדורות האחרונים חזרו לנהוג כרבי אלעאי. כ"כ הטור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ראשית הגז"

שרע יר"ד – סימן של"ג

"אלא בארין"

חזו"א: ואפי' גדל בא"י אם נגזז בחו"ל פטור. ואם גדל בחו"ל ונגזז בא"י לפ"ד רבנו בודאי חייב, וגם להפוסקים כר' אלעאי [לקמן ה"ט סקס"ג] י"ל דאין גידולן בחו"ל פוטר כיון שאין יניקתן מחו"ל. ויש גדולים (ת' חת"ס) שנהגו לתת ראשית הגז גם בחו"ל.

"אבל לא במוקדשין"

דרך אמונה: דכתיב צאנך ולא של הקדש כדמפרש בסמוך. וכן הגוזז בהמת הפקר פטור דלאו צאנך הוא. הגוזז כבשיו בשבת ויו"ט אף על פי שעשה איסור חייב בראשית הגז.

תוס' (ב"ק סו.): המצווה היא הנתינה ולא בהפרשה שאינה כלום, ויכול לחזור ולתת לאחר. דרך אמונה – וי"א דההפרשה חלה ואין יכול לחזור בו. ומ"מ לכ"ע אין מברכין על ההפרשה (רמב"ן). וגם על הנתינה דעת רוב הפוסקים שאין מברכין (תמים דעים, אבודרהם ראב"ד ועוד). וגם שהחיינו אין מברכין לא הנותן ולא הכהן המקבל. רש"י: כל הגוזז צאנו בין טלאים ובין זקנים ואפי' גוזזן מאה פעמים נותן ממנו מתנה לכהן כל פעם. גמ' (שם) – אין ראשית הגז טובל. דהיינו שמותר ליהנות מהגיזה אף שעדיין לא הפריש ולא נתן ראשית הגז לכהן.

סעיף ב: ראשית הגז בכבשים

סעיף ב: א. אין חייבים בראשית הגז אלא הכבשים בלבד, ביזכרים ונקבות

(דשניהן ראוין לבגדי כהונה). ג. ואם היה צמרן קשה ואינו ראוי ללבישה, פטור [רמב"ם ביכורים י, ד – שאין מתנה זו לכהן אלא כדי ללבוש ממנה].

(דברים י"ח), "ראשית גז צאנך תתן לו", וכתוב התם (איוב ל"א) "ומגז כבשי יתחמם", מה להלן כבשים, אף כאן כבשים.

ג. אלא מעתה נוצה של עזים ליחייב! בעינן גיזה וליכא; מאן שמעת ליה האי

❖ שורשי הלכה

א. חולין (קלה.): משנה – ראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות. (פרש"י – דגז צאנך כתיב ועזים לאו גז איקרו). גמ (קלז.): מנא הני מילי? אמר רב חסדא: אתיא גיזה גיזה, כתיב הכא

ש"ע י"ד – סימן של"ג

הראוי לשרת דהיינו רחלים שצמרן
ראוי לעשות ממנו תכלת לבגדי כהונה.

ג. "היה צמרן קשה"

דרך אמונה: שהיה משונה משאר
כבשים ודומה לצמר עזים (רש"י), אף
על גב דכשר לבגדי כהונה פטור
מראשית הגז (חזו"א).

"פטורין מראשית הגז"

דרך אמונה: דילפי' ג"ש גיזה גיזה
מדכתיב ומגז כבשי יתחמם דדווקא
צמר הראוי לחמם חייב.

חזו"א: ואם היתה עז בת רחל או רחל
בת עז פטורה, דכל שנשתנה פ"א כל
הדורות שאחריו חשיבי נדמה, ואפילו
אם לא נשתנה צמרו ופטור.
וי"א דעז שילדה מין רחל חייבת
(מאירי).

סברא – ר' יוסי, הא מודי ר' יוסי
במידי דאורחיה! אלא כדאמר ר' יהושע
בן לוי: (דברים י"ח) "לעמוד לשרת" –
דבר הראוי לשירות, הכא נמי: דבר
הראוי לשירות.

ב"שם (משנה): מכר לו... זכרים אבל
לא נקבות – זה נותן לעצמו וזה נותן
לעצמו.

כסף משנה – משמע בין זכרים בין
נקבות חייב בראשית הגז.

כ"פ שו"ע כלשון הרמב"ם:

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אלא כבשים"

ש"ך (ב): דכתיב "ראשית גז צאנך תתן
לו כי בו בחר... לעמוד לשרת", דבר

סעיף ג: ליבן או צבע הצמר

סעיף ג: גזו הצמר ולבנו (שנקחו מהלכלוך במים) – חייב. אבל אם צבעו – פטור

(רמב"ם ביכורים י, ו).

כהונה או שאכלן (דהוי ממון שאין לו
תובעין). לבנו ולא צבעו – אין זה שינוי
ואכתי בעיניה הוא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"גזו הצמר... צבעו"

דרך אמונה: דווקא נקט גזו ואח"כ צבע

❖ שורשי הלכה (המקורות)

חולין (קלה.): משנה – לא הספיק
ליתנו לו עד שצבעו – פטור, לבנו
ולא צבעו – חייב.

פרש"י: שצבעו – ישראל זה. פטור –
דקנייה בשינוי דהוה ליה כמזיק מתנות

ש"ע י"ד – סימן של"ג

"פטור"

מל"מ: מיהו חייב לצאת ידי שמים.

אבל צבעו תחלה ואח"כ גזוז חייב (גאון
צבי בשם נזר הקודש חולין קלז):
תוס' (ב"ק ס"ו): ודווקא שצבע כל
הגיזה אבל אם שייר מהם חייב להפריש
ממה ששייר שכבר נתחייב.

סעיף ד: גוזז את המתה. תולש הצמר במקום לגוז

סעיף ד: א. הגוזז את המתה – פטור (רמב"ם ביכורים י, ז). ב. (התולש למר רחלים

בידו, ולא גוזז, חייב) (וכ"ש תלש בכלי). (רמב"ם ביכורים י, ו).

דמו.

כ"פ רמב"ם (שם הלכה ו): התולש צמר
רחלים בידו ולא גוזז חייב בראשית הגז.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "הגוזז את המתה פטור"

דרך אמונה: דמתה אין דרכה בגזיזה.

ב. "התולש... חייב"

דרך אמונה: דוקא דבר שדרכו
לתלוש אבל דבר שאין דרכו לתלוש
פטור. והר"ן: גם תולש פטור שגם זה
אין דרכו בכך.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. תוספתא (חולין י, א): ראשית הגז
נוהג בטרפה ואין נוהג במתה, ונוהג
בכלאיים ובכוי. ר' אלעזר אומר
כלאיים מן הרחל ומן הגדי נוהגין בו
מן הכוי אין נוהג.

ב. חולין (קלז): תניא, ר' יוסי אומר:
קציר – אין לי אלא קציר, עוקר מנין?
ת"ל: (ויקרא י"ט) לקצור, תולש מנין?
ת"ל: (ויקרא י"ט) בקוצרך.
פרש"י: מודה ר' יוסי במידי דאורחיה –
וכיון דאורחא דעזים בתלישה כגיזה

סעיף ה: ראשית הגז חייב באחריותו

סעיף ה: המפריש ראשית הגז, ואבר – חייב באחריותו עד שיתנו לכהן

[רמב"ם ביכורים י, ח].

ש"ע י"ד – סימן של"ג

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הפריש ראשית הגז ואבד

תוספתא (חולין י, ז): המפריש גז צאנו ואבד חייב באחריותו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"חייב באחריותו"

חזו"א (בכורות י"ז, ב): לפי שאין הפרשתן כלום ויכול לחזור בו ולכן כ"ז שנשאר עוד מן הגיזה חייב להפריש. דרך אמונה – ולא דמי לתרומות ומעשרות וחלה ובכורים ופאה שיש מצוה להפריש, מה שאין כן כאן שיש מצווה לתת ולא בהפרשה. יש"ש ומל"מ – ודוקא שנשאר קצת מהגיזה אבל אם נאבד הכל פטור אפילו מדמים כנ"ל בצבעו וכ"ש כאן.

"עד שיתנו לכהן"

כמה חייב לתת?

■ גאון צבי בשם ראשי בשמים – אין חייב להפריש אלא לפי חשבון הנשאר ולא על מה שאבד ולכן אם לא נשאר לו כדי חיוב דהיינו ס' סלעים פטור. ■ גאון צבי בשם משמרות כהונה – כיון

שכבר נתחייב חייב ליתן אף על מה שאבד ואפי' לא נשאר שיעור חיוב כיון שכבר נתחייב.

"חייב באחריותו"

חזו"א: שאין הפרשתן כלום ויכול לחזור בו (שהחיוב לתת ולא להפריש). ולכן כ"ז שנשאר עוד מן הגיזה חייב להפריש. ואם נאבד הכל פטור אפי' מדמים.

ואפי' להסוברים לעיל (ה"א סק"א) דשייך הפרשה בראשית הגז מ"מ אם אבד חייב באחריותו עד שיתן לכהן דכיון דאין מצוה להפריש רק שיתן לכהן אין ההפרשה פוטרתו.

"באחריותו"

דרך אמונה: ומ"מ אין חייב להפריש אלא לפי חשבון הנשאר ולא על מה שאבד ולכן אם לא נשאר לו כדי חיוב דהיינו ס' סלעים פטור (גאון צבי בשם ראשי בשמים).

וי"א שכיון שכבר נתחייב חייב ליתן אף על מה שאבד, ואפי' לא נשאר שיעור חיוב כיון שכבר נתחייב (גאון צבי בשם משמרות כהונה).

סעיף ו: האומר כל גיזתי ראשית

סעיף ו: האומר: כל גיזתי ראשית, דבריו קיימים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

חולין (קלו:): לרבי אלעאי ראשית הגז

ש"ע י"ד – סימן של"ג

גבי ראשית הגז דליכא קרא יכול ליתן הכל.

"דבריו קיימין"

דרך אמונה: ומ"מ קודם שנתן לכהן יכול לחזור בו, וכן אם נתן יותר מכשיעור כיון שאין בראשית הגז הפרשה אינו כלום.

"קיימין"

דרך אמונה: והר"ן מסופק אם אמר כל גיזתי דבריו קיימין? ויש פוסקים (הרשב"א) דלא מהני כלל ולא קיים המצווה דילפי' ראשית ראשית מתרומה דבעי ראשית ששיריה ניכרין.

אינו נוהג אלא בארץ משום דיליף נתינה נתינה מתרומה וכו' אי מה תרומה בעינן ראשית ששיריה ניכרים אף ראשית הגז כן? אין, דתניא האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום הא כל גיזי ראשית דבריו קיימים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כל גיזתי ראשית"

תוס' (שם): היינו שאם נתנן כולן לכהן קיים המצווה, ולא כמו בתרומה שאם אמר כל גרני תרומה לא אמר כלום. לפי שבתרומה למדו מחלה דכתיב בה מראשית דמשמע ולא כל ראשית אבל

סעיף ז: גז שהגוי גזז מצאנו, לקח מהגוי צאן לגיזתו

סעיף ז: א. הלוקח גז צאנו של עובד כוכבים, אחר שגזז העובד כוכבים (כבר

נפטר בשעת הגיזה) – פטור מראשית הגז.

ב. ואם לקח הצאן לגיזתו (שלקח גז הצאן והצאן נשאר לגוי) – חייב, אף על פי שגדלה הגיזה ברשות העובד כוכבים, ג. ואף על פי שחוזרים הצאן לעובד כוכבים אחר גיזה – חייב (רמב"ם ביכורים י, ט).

ד. (ויש חולקין ואומרים דפטור אם לא קנה הלואן לגיזתו) (דעת רש"י וטור).

פרש"י: הלוקח גז צאנו של עובד כוכבים – קודם שנגזזה. פטור מראשית הגז – דצאנך בעינן ולא גיזותיך והכא לאו צאנו דישאל הוא. הא צאנו לגזוז –

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (קלו.): התנן: הלוקח גז צאן עובד כוכבים – פטור מראשית הגז, הא צאנו לגזוז – חייב.

ש"ע י"ד – סימן של"ג

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"צאן לגיזתה"

ש"ך (ד): מחלוקת מרן והרמ"א כשלקח צאן חברו לגיזתה, ולא קנה גוף הצאן: לפי מרן והרמב"ם – חייב, אף שלא קנה גוף הצאן. לפי הרמ"א ורש"י – אינו חייב עד שיקנה גוף הצאן.

"שגדלה הגיזה ברשות הגוי"

לאפוקי – מר' אלעאי דס"ל בגמ' שאם גדלה ברשות הגוי פטור כ"ד הרמב"ם ומרן, שאף שגדלה ברשות הגוי חייב. אבל יש פוסקים – שפסקו כר' אלעאי שאם גדלה ברשות הגוי – פטור. ר"ח: ואם מקצתה גדלה ברשות הגוי חייב לפי חשבון.

"אע"פ שחוזרים אחר הגיזה"

דרך אמונה: ר"ל שכל שה אחר שגזזה חוזרת לגוי ואף על גב שאין לו בשעת גמר הגיזה חמש צאן כיון שלכתחילה היו לו חמש צאן לגזוז ונתחייב תו לא מפטר (חולין קל"ח א' ובר"ח).

ויש מי שפסק שפטור אא"כ הקנה לו הצאן לגיזתו עד שיגמור גיזת כל חמשתו (רבנו יונתן שם שפסק כר"נ בר הושיעא).

אבל דעת רוב הראשונים כמרן והרמב"ם (הר"ן, הרא"ש, הרז"ה, המאירי).

לקח וקנה עדרו של עובד כוכבים כשהיא עומדת לגזוז הואיל והכל שלו וקרינא ביה צאנך. חייב – ואף על פי שגדלו הגיזים אצל עובד כוכבים.

מתי מחזיר הצאן לגוי

ג.חולין (קלח.): איתמר, גזו ומכר ראשונה, ✓רב חסדא אמר: חייב, ר' נתן בר הושעיא אמר: פטור.

רב חסדא אמר חייב – דהא גזו, ר' נתן בר הושעיא אמר פטור – בעידנא דקא מלא שיעורא, בעינן צאנך – וליכא.

תנן: הלוקח גז צאנו של עובד כוכבים – פטור מראשית הגז, הא צאנו לגזוז – חייב, אמאי? כל חד וחד בתר גיזה נפקא לה מרשותיה! תרגמא רב חסדא אליבא דר' נתן בר הושעיא: כגון שהקנן לו כל שלשים יום.

✓פסק הרמב"ם – חייב ואף על פי שחוזרים הצאן לעובד כוכבים אחר גיזתה כרב חסדא.

צאנו לגזו

✓לפי רש"י – רק שקונה גוף הצאן עד אחר שיגזוז חייב. כ"כ הטור. כ"ד הר"ן והטור ורבנו יונתן והריטב"א.

ב.✓אבל הרמב"ם – אף שקנה הצאן לגיזתה (שלא קנה גוף הצאן) – גם חייב.

סעיף זז: הלוקח גז צאן חבירו

סעיף ח: א. הלוקח גז צאנו של חבירו (בעודו במחבור), אם שייר המוכר מעט מצאנו להגזז – חייב להפריש מהנשאר על הכל. ואף על פי שלא התחיל המוכר לגזוז. ואם לא שייר כלום – הלוקח חייב להפריש [רמב"ם ביכורים י, י].

ב. ואם היו שני מינים, כגון גיזה לבנה וגיזה שחומה (פי' אדומה) ומכר מין זה והניח המין האחר – זה נותן לעצמו על מה שלקח וזה נותן לעצמו על מה שמכר [רמב"ם ביכורים י, יא].

ג. הנה: קנה גז צאנו של חבירו, אם שייר המוכר קצת גיזה לעצמו, הוא חייב. לא שייר מהם כלום, הלוקח חייב ליתן. ואם פירש לו: אני מוכר לך הכל, שניהם פטורים (טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הקונה גז צאן מחברו

חולין (קלה): משנה: לקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר, המוכר חייב, לא שייר הלוקח חייב.

גמרא (קלה): טעמא דשייר המוכר המוכר חייב משום דאמר ליה לוקח מתנה דכהן גבך היא, לא שייר המוכר – הלוקח חייב דאמר לו המוכר מתנה דכהן גבך היא.

[**כתב הרא"ש** (ס' ב): והני מילי כשמוכר לו בסתם אבל אם פירש לו המוכר ואמר לו המוכר אני מוכר לך הכל, אין הלוקח חייב דכיון שמכר לו הגיזה בעודה מחוברת לצאן אכתי לא זכה בה הכהן ובידו למכרה, אלא במכר סתם הוא דאמרינן

מסתמא לא מכר חלקו של כהן. וכך הם דברי רש"י (ד"ה מנכה) והר"ן (מז: ד"ה לקח) וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל (שם ה"י):]

ב. חולין (קלה): היו לו שני מינים שחופות ולבנות מכר לו שחופות אבל לא לבנות, זכרים אבל לא נקבות זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו. לפי רבי אלעאי (שם) שני מינים שחופות ולבנות שני מינים הם, ומפריש כ"א לעצמו, ולמד מתרומה.

מקשה הגמרא (קלו:): אלא מעתה סיפא דקתני, זכרים אבל לא נקבות – זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו, הכי נמי משום דתרי מיני נינהו? **אלא** – עצה טובה קמ"ל, דליתב ליה מהאי דרכיך ומהאי דאשון, הכא נמי: עצה טובה

שר"ע יר"ד – סימן של"ג

מין אחד הוא ורק עצה טובה קמ"ל. תירץ הכסף משנה – גם הרמב"ם מצד עצה טובה קאמר ורק שהעתיק לשון המשנה.

והאור שמח תירץ – כוונת הרמב"ם, כיון דעצה טובה שיתן לו גם מהמין השני א"כ בוודאי לא שייר אצלו ואדרבה שייר אצל הלוקח שהוא יתן זה משלו.

סיכום: שחורות ולבנות, זכרים ונקבות מפריש כל אחד לעצמו, מה הטעם?

	שחורות ולבנות	זכרים ונקבות
רא"ש	עצה טובה	עצה טובה
ב"י	מדינא	עצה טובה
רמב"ם	מדינא	מדינא

ג.טור: לקח גז צאנו של חבירו אם המוכר שייר לו קצת מהגיזה הוא חייב לא שייר מהם כלום אם מכר לו סתם הלוקח חייב, ואם פירש לו אני מוכר לך הכל אין שום אחד מהם חייב.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"גז צאנו של חבירו"**

פרש"י: משום שאין אדם מוכר ומבטל המצוה ממנו.

חזו"א (לקוטים לזרעים סי' ז' סק"א) – ובוודאי שייר הגז של הלוקח עד שעת גיזה. ולפ"ז אף אם אין שיעור חיוב לא ביד המוכר ולא ביד הלוקח כל

קמ"ל, דליתב להו מתרוייהו! הא אוקימנא למתניתין דלא כר' אלעאי.

● פרש"י: עצה טובה הוא – (באמת שניהם מין אחד, ויכול המוכר להפריש על הכל מהנקבות, אלא כיון ש –) דגיזת הנקבות טובה משל הזכרים, יקנה מן הלוקח כשיעור הזכרים ויתן לו לכהן (פ' עצה טובה שיקנה מהלוקח את הגרוע ויתן מן הגרוע על הגרוע ולא יצטרך ליתן הכל מהיפה).

כ"כ הרא"ש והטור – כרבנן, היו לו רחלות שחורות ולבנות או זכרים ונקבות ומכר שחורות או זכרים ושייר אצלו לבנות או נקבות... אם ירצה המוכר יקנה מהלוקח מהשחורים או מהזכרים שאין צמחן טוב כמו של לבנות ונקבות שיעור כדי להפריש כדי שלא יצטרך להפריש מהיפה על הרעה. [כלומר: מדינא הכל מין אחד, אלא עצה טובה שיפריש מכל אחד כדי שיוכל לתת לכהן גם מהפחות טובים.

ולפי רבי אלעאי שחורות ולבנות שני מינים הם, אבל זכרים ונקבות אף לבי אלעאי מן אחד, רק עצה טוב קמ"ל].

ב"י: פסק כרבי עלעאי ובשחופות ולבנות זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו מדינא.

● אבל לפי הרמב"ם: מדינא מפריש כל אחד משלו, בין שחורות ולבנות בין זכרים ונקבות.

הקשה הר"ן: הרי לכו"ע זכרים ונקבות

ש"ע י"ד – סימן של"ג

שיטת הרמב"ם – אף שאפשר להפריש ממין על אחר, מ"מ כיון דעצה טובה ומצוה מן המובחר שיתן לכהן משני, אם כן כוונתו הייתה שיפריש הלוקח משלו, וחייב הלוקח להפריש. ואם כן צריך שיהיה שיעור חיוב ה' צאן לכל א'.

אבל שאר הראשונים – שרק המוכר חייב כיון ששייר לעמו, אלא שעצה טובה שיקנה המוכר מהלוקח מהמין הגרוע ויתן לכהן כדי שלא יצטרך ליתן להכהן הכל מהמין היפה. כ"כ רש"י, הר"ן, רא"ש, טור, רבנו יונתן ופסקי רי"ד.

[סיכום:

לפי הרמב"ם – כיון שעצה טובה לתת משני המינים, כשמכר ללוקח מין השני, נתן לו גם את ראשית הגז, וחייב מוכר להפריש.

לפי שאר האחרונים – המוכר חייב, אלא שלוקח המין השני מהלוקח ונותן לכהן]

שיש ביד שניהם חייב דמצטרפין יחד של המוכר ושל הלוקח.
ש"ך (ו): ואף על פי שלא התחיל כו' – דחזקה אין אדם מוכר מתנות כהונה, ומתנה דכהן גבי מוכר היא.

"לא שייר – לוקח חייב"

ש"ך (ז): שאומר לו המוכר מתנה של כהן (ראשית הגז) לא מכרתי לך, ומה שלקחתי ממך מעות לא לקחתי אלא בעד צמרי חוץ מחלקו של כהן, ולכן צריך להפריש ראשית הגז וליתנו לכהן.

חזו"א (לקוטים לזרעים סי' ז' סק"א): ואין מנכה להמוכר מהדמים דא"ל המוכר לא מכרתי לך חלק הכהן והדמים נתת עבור השאר.

ב. "שני מינים – כ"א נותן משלו"

ודרך אמונה: ביאר מחלוקת רמב"ם ושאר אחרונים:

סעיף ט: בכמה מתחייב לתת ראשית הגז

סעיף ט: א. כמה צאן יהיו לו ויהיו חייבות בראשית הגז, אין פחות מחמש,

ב. והוא שיהיה בגיזה שלהם אין פחות ממשקל ששים סלע (דרך אמונה – כ 1200 גרם), ויהיה גיזת כל אחד מחמשתן אין פחות מ"ב סלע.

ד. ואם היתה אחת מהן גיזת פחות מ"ב, אף על פי שחמשתן גיזות ששים סלע או יותר, פטור (רמב"ם ביכורים י', יג).

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

ש"ע י"ד – סימן של"ג

וחצי, ובציר מהכי לא חשיב גז שזו פחותה שבגיזות. כל שהן – בגמרא מפרש מאי היא.

גמ' (קלז.): וכמה כל שהן?

אמר רב: מנה ופרס (150 זהובים שהם 37.5 סלעים, שכל מנה = 25 סלעים). ובלבד שיהיו מחומשות (שכל אחד יתן חמישית. כלומר נמצא לכל אחד מהצאן 7.5 סלעים).

✓ ושמאל אמר: ששים (סלעים).

רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן (בשם רבי ינאי): שש.

עולא אמר ר' אלעזר: כל שהן שנינו. להלכה:

● ✓ הר"ף – כרב שמואל, ב 60. וכן דעת ר' יוחנן (שלא סובר כרבו רבי ינאי). כ"פ הרמב"ם.

● הרא"ש – כרבי ינאי בשש. כ"פ הטור.

ג. הרא"ש: וצריך שתהיה גיזת כל אחת מחמשתן אין פחות משנים עשר סלע (לפי שיטת רב ושמאל), שיהיו מחומשות (כ"א חמישית מהשישים). והלכתא כוותיה באיסורי.

אבל הרמב"ם – לא הצריך שיהיו מחומשות וטעמו משום דכל אינך אמוראי רבי יוחנן ושמאל ורבי ינאי לא הזכירו שיהיו מחומשות משמע דפליגי עליה דרב בהא והוה ליה יחיד

כמה רחלים צריך כדי להתחייב בראשית הגז?

א. משנה (קלה.): משנה: ראשית הגז אינו נוהג אלא במרובה.

וכמה הוא מרובה? ב"ש אומרים: שתי רחלות, שנאמר (ישעיהו ז) "יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן", וב"ה אומרים: חמש, שנאמר (שמואל א' כ"ה), "חמש צאן עשויות".

גמ' (קלז.): תניא דבי רבי ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו: ארבע, שנאמר (שמות כ"א), "וארבע צאן תחת השה".

פרש"י: ראשית הגז – כל הגוזז צאנו בין טלאים ובין זקנים ואפילו גוזזן מאה פעמים נותן ממנה מתנה לכהן ושיעורא מפרש לקמן מחמש גיזות שיש בכל אחד מנה ופרס היה נותן משקל חמש סלעים.

להלכה:

✓ רא"ש והרמב"ם – כבית הלל, חמש צאן.

הר"ף – כרבי שימעאל, ארבע צאן.

כמות הגיזה שמתחייב

חולין (קלה.): משנה – רבי דוסא בן הרכינס אומר: חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס – חייבות בראשית הגז, וחכ"א: חמש רחלות גוזזות כל שהן.

פרש"י: מנה מנה ופרס – כל אחת מנה

ש"ע י"ד – סימן של"ג

לגביהו.

א' מששים כדלקמן. ואם הוא יותר נותן
לכהן תמיד א' מששים.

ובד"מ (א): ובספרי הרמב"ם שבידי
דבעינן מחומשות.

ג. "אין פחות מי"ב סלעים"

רמב"ן: ואם גוזזים אותן כמה פעמים
בשנה מצטרפין כל הגיזות לשיעור י"ב
סלע לכל א', ואין נפק"מ כמה גזוז
בכל פעם כיון שבסוף יש השיעור
חייבות. כ"כ רשב"א, ריטב"א וחי'
הר"ן.

ד' והוסיף הרמב"ם: ואם היתה אחת מהן
גוזזת פחות מי"ב, אף על פי שחמשתן
גוזזות ששים סלע או יותר, פטור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אין פחות מחמש"

ש"ך (ט): דכתיב "חמש צאן עשויות"
ודרשו בו שמעשות את בעליהם למצווה
(חדשה שלא נתחייבת עד עתה).

ד. "פחות מי"ב סלע"

דרך אמונה: וכן אם יש לו יותר מה'
צאן ויש ביניהן מי שאין עושה י"ב
סלע, א"צ לצרפה לחיוב וגזיזה פטורה
מראשית הגז.

"ממשקל ששים סלעים"

דרך אמונה: ונותן לכהן סלע א' שהוא

סעיף י: השותפים

סעיף י: א' השותפים – חייבים. ב' והוא שיהיה בחלק כל אחד כשיעור (לכל

א' וא' חמש רחלות שכל א' גוזזת י"ב סלעים). אבל חמשה צאן בלבד של שני שותפין
– פטורין (אבל שלו ושל חברו אין מצטרפין אף על פי שנגזזין יחד). [רמב"ם ביכורים
י, יד].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

דין השותפים

שותפות עובד כוכבים.

ב' הוסיף הרמב"ם: והוא שיהיה בחלק כל
אחד כשיעור. אבל חמשה צאן בלבד
של שני שותפין – פטורין.

א' חולין (קלה.): תניא: בהמת השותפים
חייבת בראשית הגז, ור' אלעאי פוטר.
מ"ט דר' אלעאי – אמר קרא צאנך –
ולא של שותפות. ורבנן – למעוטי

ב. "אבל חמשה צאן"

ש"ע י"ד – סימן של"ג

חזו"א: ואפי' היה לו ה' צאן בה' מדינות מצטרפות.

"ממשקל ששים סלע"

דרך אמונה: ונותן לכהן סלע א' שהוא א' מששים כנ"ל ה"א ואם הוא יותר נותן לכהן תמיד א' מששים.

(צא) היתה א' מהן גוזזות פחות כו'.
דרך אמונה: ואם גוזזים אותן כמה פעמים בשנה מצטרפין כל הגיזות לשיעור י"ב סלע לכל א', ואין נפק"מ כמה גזוז בכל פעם כיון שבסוף יש השיעור, חייבות (רמב"ן ורשב"א וריטב"א וחי' הר"ן).

סעיף י"א: מתי מפריש ראשית הגז

סעיף י"א: ראשית הגז – מצותה בתחילה. ואם הפריש, בין באמצע בין בסוף

– יצא (רמב"ם ביכורים י, טו).

ה' רחלות שעדיין לא נתחייב בראשית הגז.

מיהו אם נתן תחילה ואמר שיחול הנתינה אחר שיגזוז ה' צאן י"ל דמהני, ואף על גב שאין הגיזה קיימת אז. מ"מ טוב שיתן בגמר גיזה.

"בין באמצע או בסוף"

דרך אמונה: ר"ל שלא נתן ממה שגזוז בתחילה אלא ממה שגזוז באמצע או בסוף יצא בדיעבד.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

תוספתא (חולין י, ז): ראשית הגז מצותו בתחילה ואם נתן בין בתחילה בין באמצע בין בסוף יצא.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"מצוותה בתחילה"

דרך אמונה: היינו שיתן ממה שגזוז בתחילה אבל אין ליתן עד שיגזוז עכ"פ

סעיף י"ב: צירוף כמה גיזות

סעיף י"ב: א' היו לו ה' צאן וגזוז אחת מהן בלבד, ומכר גיזתה, ואח"כ גזוז שניה

ומכר גיזתה, ואח"כ גזוז שלישית ומכר גיזתה – הכל מצטרפות לראשית הגז וחייב לאחר כמה שנים (כיון שכבר בתחילה היו לו ה' צאן). ב' (וה"ה) אם מכר קלת הללון

שרע יר"ד – סימן של"ג

לאחר שהתחיל לגזוז – הגר"א: כפירש"י שם וע"ל ס"ח). גויש לו להפריש מן החדש על הישן ומוזה על זה [רמב"ם ביכורים י, טו].

ד. היו לו שני מינים, רע וטוב, לא יתן מן הרע על הטוב, אלא יתן מכל אחד לפי שיעורו (טור).

ה. אבל אם היתה רחל אחת וגזזה, ואח"כ קנה שנייה וגזזה והניח גזיתה, ואח"כ קנה שלישית וגזזה והניח גזיתה – אינם מצטרפין [רמב"ם שם י, טו].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

חולין (קלח.): איתמר, גזו ומכר ראשונה, ר' רב חסדא אמר – חייב. ר' נתן בר הושעיא אמר – פטור. רב חסדא אמר חייב – דהא גזו, ר' נתן בר הושעיא אמר פטור – בעידנא דקא מלא שיעורא, בעינן צאנך – וליכא. פרש"י: גזו ומכר ראשונה – ראשונה היה מוכר לאחר גזיתה מיד קודם שצירף חמש גזין. חייב – בראשית הגז, דגז צאנך אמר רחמנא והא איכא דבשעת גיזה כל אחת היתה שלו. בעידנא דקא מלי שיעורא... וליכא – דחמש צאן שעל ידי גיזה החמישית הוא מתחייב בארבעה ראשונות וההיא שעתא לא הוּו מצאן שלו.

גזו ומכר ראשונה

א. לפי הרמב"ם – מכר את הגיזה שגזו.

ב. לפי רש"י – מכר את הצאן שגזו.

ג. חולין (קלו.): לרבי אלעאי שמדמה

ראשית הגז לתרומה: אי מה תרומה – מחדש על הישן לא, אף ראשית הגז – מחדש על הישן לא! אין. ולא קי"ל כרבי אלעאי אלא מפריש מהחדש על הישן, כ"פ הרמב"ם והשו"ע.

ד. חולין (קלה.): "זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו", לא דתר מיני גינהו אלא – עצה טובה קמ"ל, דליתב ליה מהאי דרכיך ומהאי דאשון.

כ"פ הטור: היו לו שני מינים, רע וטוב, לא יתן מן הרע על הטוב, אלא יתן מכל אחד לפי שיעורו.

כ"פ שו"ע: גויש לו להפריש מן החדש על הישן ומוזה על זה.

והוסיף הרמ"א דברי הטור: ד. (היו לו שני מינים, רע וטוב, לא יתן מן הרע על הטוב, אלא יתן מכל אחד לפי שיעורו).

ה. חולין (קלו.): תניא: היו לו שתי רחלות, גזו והניח, גזו והניח, שנים

שר'ע יר'ד – סימן של"ג

קל"ח.) שכתב שדווקא אם היו ראויין ליגזז כשיעור בשעה שגזז א' א' ומוכר אבל אם באותה שעה לא היה בהם כשיעור ואחר שמכר האחת גדלו הגיזות האחרות אין מצטרפות.

ורבנו יונתן ופסקי ריא"ז – פסקו כר"נ בר הושיעא, שאין מצטרפות אא"כ היו לו כל הה' גיזות והצאן לפני שמכרם עד גמר כל הגיזות. מ"מ כל הראשונים פסקו כרב חסדא וכמו שפסק הרמב"ם (רא"ש, הר"ן, הרז"ה והר"י מנרבונה וההשלמה).

"לאחר כמה שנים"

דרך אמונה: כיון שבשעת גיזתה היה הגיזתה שלו, והיה דעתו לגזוז הה' צאן כבר התחיל החיוב, ומ"מ לא יתן לכהן עד שיגזוז הה'. ואם נמלך ולא גזז הה' פטור עד שיגזוזם.

ב. "מכר מקלעת הלחן"

ויש"ש (ט): חולק על הרמב"ם, דווקא במכר הצאן אבל במכר הגיזתה ראשון ראשון פטור.

ה. "ואח"כ קנה שניה... פטור"

חולין (קלו.): וכ"ש באותה רחל עצמה שגזזה ה' שנים שפטור, וכן שנים ושלושה וארבעה רחלות פשיטא דפטור. שלא היה לו ה' צאן מעולם לגזוז. שצריך ה' צאן יחד ולא ה' גיזות.

ושלושה שנים – אין מצטרפות. פרש"י: היו לו שתי רחלות גזז – שנה זו והנחת. גזז – שניה והנחת עד שהיו לו חמש גיזות אין מצטרפות דאגוזים של חמש צאן קפיד רחמנא והא לית ליה.

כ"פ שו"ע כלשון הרמב"ם: **ה' אבל אם היתה רחל אחת וגזזה, ואח"כ קנה שנייה וגזזה והנחת גיזתה, ואח"כ קנה שלישית וגזזה והנחת גיזתה – אינם מצטרפין.**

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. דרך אמונה: צריך ליתן אחר שיגזוז ה' רחלות, שלפני עדיין לא נתחייב בראשית הגז, מיהו אם כשנתן תחלה אם אמר שיחול הנתינה אחר שיגזוז ה' צאן י"ל דמהני, ואף על גב שאין הגיזתה קיימת אז. טוב שיתן בגמר כל הגיזתה.

"מצטרפות... כמה שנים"

חזו"א (לקוטים לזרעים ז, ג): אפי' לא גזז בפ"א משקל י"ב סלעים אלא צירפן מכמה גיזות, ואפילו לא היה צמר לחברותיה בשעה שגזז זו מ"מ מצטרפות אפילו אחר כמה שנים כיון שהיה לו ה' צאן בשעה שגזז הראשונה. ודרך אמונה – מצאתי בריטב"א (חולין

סעיף י"ג: היו לו הרבה גיזות ורוצה לחלקם לכמה כהנים

סעיף יג: א. מי שהיו לו גיזות רבות של ראשית הגז (משמע אפי' מהרבה פעמים

מצטרף לענין זה), ורוצה לחלק לכהנים – לא יתן לכל אחד פחות ממשקל חמש סלעים (מדרבנן דמן התורה בכל דהו סגי) מלובן, כדי בגד קטן (דהיינו אבנט שבבגדי כהונה – גמ שם). לא שילבנו ואח"כ יתן, אלא יתן לו מצמר הגיזה כשהוא צואי (פי' מטונף) כדי שיהיה בו אחר הליבון חמש סלעים או יותר, שנאמר: "תתן לו", (דברים יח, ד) שיהיה בו כדי מתנה המועלת (והוא בגד קטן כדי אבנט). [רמב"ם ביכורים י, טז]. ב. (אבל אינו חייב ליתן רק חמס סלעים מהכל) (טור).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מי שהיו לו"

דרך אמונה: שיות הרמב"ם והשו"ע (לעיל ה"א) דשיעור ראשית הגז א' מששים, ולא משכחת לה דינא דה' סלעים אלא בכה"ג שיש לו הרבה ורוצה לחלקן. אבל לדעת הרא"ש והטור שהבאנו שם לעולם שיעור ראשית הגז בה' סלעים. ובשו"ע פסק כהרמב"ם.

"פחות מחמש סלעים"

מאירי: ואם אין לו י' סלעים (שאו לא יגיע לכ"א חמש סלעים) – לא יתנם רק לכהן א', וכן אם אין לו ט"ו לא יתנם רק לב' כהנים.

דרך אמונה: חמש סלעים – כמאה גרם, ויש ליתן לערך מאתים גרם כדי שאחר שילבנו ישאר מאה גרם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. חולין (קלה.): משנה – וכמה נותנין לו – משקל חמש סלעים ביהודה, שהן עשר סלעים בגליל, מלובן ולא צואי (רש"י – שלא נתלבן עדיין כולו), כדי לעשות ממנו בגד קטן, שנאמר (דברים י"ח), "תתן לו" – שיהא בו כדי מתנה. גמ' (קלח.): לא שילבנו ויתננו לו, אלא שילבנו כהן ויעמוד על חמש סלעים.

פרש"י: הא דקתני מתניתין חמש סלעים מלובן לא שיהא על ישראל מוטל ללבנו אלא אשיעורא קפיד דליתב ליה בהכרע שכשיתלבן שיהא בו חמש סלעים ונפטרות כל גיזים.

ב. טור: וכן אם יש לו אפילו כמה מינים אינו נותן לו אלא משקל ה' סלעים.

ש"ע י"ד – סימן של"ג

"לא שילבנו"

דרך אמונה: דין זה הוא ל"ד כאן, אלא כל הנותן ראשית הגז א"צ ללבנו תחלה. אלא דקמ"ל כאן דאע"ג

דהשיעור נחשב אחר הליבון מ"מ הוא א"צ ללבנו אלא שיוסיף לו מה שרגיל לחסר בליבון שהרי השיעור כדי לעשות בגד ובגד עושין אחר הליבון (ר"י קורקוס).

סעיף י"ד: קדושת ראשית הגז

סעיף יד: ראשית הגז חולין (שאין בו קדושה) **לכל דבר. לפיכך נותנין אותו לכהנת, אף על פי שהיא נשואה לישראל** (כן אפשר לתתה לבעלה הישראל) [רמב"ם ביכורים י, יז].

❖ שורשי הלכה

חולין (קלא:): ת"ש, זה הכלל: כל דבר שהוא בקדושה, כגון תרומה ותרומת מעשר וחלה – מוציאין אותן מידם, וכל דבר שאינו בקדושה, כגון הזרוע והלחיים והקבה – אין מוציאין אותו מידם. משמע שהם חולין.

נידה (נא:): כל שחייב בראשית הגז – חייב במתנות.

משמע שראשית הגז דינו כמתנות. מה מתנות חולין אף ראשית הגז חולין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"חולין לכל דבר"**

חולין (שם): ראשית הגז מקדש בו אשה ויכול למכרו, וקונה בהן עבדים

וקרקעות ובהמה טמאה ובע"ח נוטלן בחובו ואשה בכתובתה.

דרך אמונה – ויש שנהגו לעשות מהן ציצית דהואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה לתעביד ביה מצוה אחריתי. ומותר לזר ליהנות ממנו.

"חולין לכל דבר"

דרך אמונה: ומותר לזר ליהנות ממנו ולא כמו בתרומה שזר האוכלו חייב קרן וחומש.

"שנותנים אותה לכהנת"

דרך אמונה: לעיל פ"א הי"א כתב שנותנין אותה לכהנת כמו בתרומה, פר"ח – וכאן בא להוסיף שאפי' לבת כהן הנשואה לישראל נותנין אותה אף על גב דאין נותנין לה תרומה, דשאני תרומה שיש בה קדושה אבל ראשית

ש"ע י"ד – סימן של"ג

לבעלה ישראל וכ"ש שבעלה פטור
מראשית הגז.

הגז דינה כמתנות (לעיל פ"ט ה"כ) שג"כ
אין בהן קדושה ונותנין אותה לכהנת
הנשואה לישראל. וכן אפשר לתתה

לעילוי נשבות

אבי מורי ר' שלום אהרון חיים ירושלמי בן מרים

שנפטר לאחר ייסורים קשים

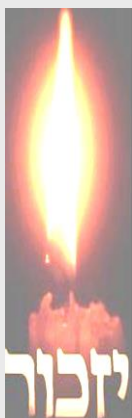
בכ"ח טבת תשמ"ז

ואמי מורתי נעימה גולסטן ירושלמי בת חייט

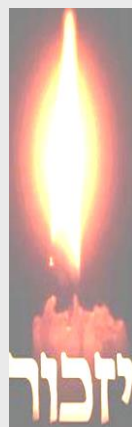
שנפטרה לאחר ייסורים קשים

ב' שבט תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה

וְאָתָּה לֵךְ לְקָץ וְתָנוּחַ
וְתַעֲמֵד לְגִרְלֶךְ לְקָץ
הַיָּמִין (דינאל יב, יג):

לעילוי נשמת

טוביה בן זאב	מרים בת רבי ולאה	שמואל בן יחזקאל וחנה
מכלוף בן יעקב ז"ל	דוד בן שרה ז"ל	חיית בת שלום ורחל
אהוד מיכל לילך וורד בני עליזה (עזת)	דוד בן שמואל ומרים	שושנה פלורה בת קרלה קיילה
מנשה בן דינה	אהרון חושכו בן יחזקאל	
יחזקאל בן דוד בקל נבל"ע כ"ד תמוז תשס"ו	משה רוז בן חווה	יאיר בן איסטון נבל"ע י"ג תשרי תשס"ג
	יהודה בן יעקב פלולי נבל"ע י"ז תמוז תשס"ו	ישראל בן זאב ערד נבל"ע י אדר תשס"ז

להצלחה

בריאות איתנה לישראל בן יעל. עדנה בת נעימה גולסן. יפה בת חנה ולאה בת גוהר.	זיווג טוב והגון במהרה לבנותיו של אהרן עזרא בן אסתר	למילוי משאלות לבו של התורם האלמוני
	אהרן בת בתיה	הצלחה לשירה בת חיה ובני משפחתה
הצלחה לאהוד בן חיה ובני משפחתו	הצלחה שלום חי ישעיהו בן חיה	ברכת הצלחה ובריאות למשפחת לוגסי
בריאות איתנה לחיה בת פלורה שושנה ובני משפחתה	לרפואה לשמה ללאה יפה בת נעימה גולסן. אורלי בת ברכה. אהרן בן בתיה. משה יהונתן בן רחל	בריאות איתנה לשמואל בן נעימה גולסטן ובני משפחתו
יוסף ציון בן מרים		

וכן לרפואת עדנה בן נעימה גולסטן, רפואת הנפש הגוף.
וכן לרפואת שמואל בן נעימה גולסטן, רפואת הנפש הגוף.